

Gagyí József
A KRÍZIS ÉVE A SZÉKELYFÖLDÖN
1949

Gagyí József

**A KRÍZIS ÉVE
A SZÉKELYFÖLDÖN
1949**

Pro-Print Könyvkiadó,
Csíkszereda, 2004

Ez a munka a Teleki László Alapítvány
és a Pro-Print Könyvkiadó közös könyvkiadási programja
keretében készült.

A kötet megjelenését
a Communitas Alapítvány támogatta.

A kézirat elkészítését az OM Nemzeti Kutatási
Fejlesztési Program „Kulturális külpolitika és nemzeti identitás”
alprogramja támogatta.

Sorozatszerkesztő: *Bárdi Nándor*

Lektorálta: *Vincze Gábor*

Borítóterv: *Biró Gábor*

© Gagyí József
© Pro-Print Könyvkiadó

ISBN 973-8468-22-1

Előszó

1949-ben ötödik éve, hogy átvonult a front a Székelyföldre.

Átmeneti időszak, szárazság, meghamisított választás, békeszerződés, majd kommunista hatalomátvétel következett, és 1948-ban végleg eldőlt Románia hatalmi centrumában a politikai küzdelem. 1949-nek nincsenek világot megváltoztató, az ország sorsában gyökeres fordulatot hozó eseményei. Romániában ez az első egyéves terv esztendeje, azaz a politikai-társadalomalakító szándék szerint és a propaganda és agitáció vezényelte egynemű közbeszédben: az építkezés első éve.

Politikatörténeti szempontból ez az év a román államépítkezés 1940 és 1955 közötti,¹ átmeneti szakaszához tartozik. Románia magyarságpolitikája szempontjából is átmeneti esztendőről beszélhetünk, hiszen a Magyar Népi Szövetség elsorvasztása és a Magyar Autonóm Tartomány létrejötte közötti időszakról van szó.

A politikatörténeti fordulópont Romániában 1948-ban volt. Azonban az ezt követő társadalmi átalakulások helyi szinten 1949-ben indultak el. Nem politikatörténetet, hanem olyan történeti antropológiai elemzést készítettem, amelynek középpontjában a társadalomnak, pontosabban a székelyföldi falusi társadalomnak a hatalom kiterjesztésére adott válaszreakciói állnak. 1949-en belül is egy szűkebb időszak, a tavaszi-nyári események vizsgálatával foglalkoztam. Arra a kérdésre kerestem választ, hogy miképpen nyilvánul meg a társadalom krízisként értelmezett reakciója a gyors, agresszív erőfelvonulásra, hatalmi beavatkozásra. Mindez egy pillanata csupán a társadalom – a székelyföldi társadalom –

átalakulásának, amely elsősorban az 1930-as, 1956-os, 1966-os és 1977-es népszámlálások adataira alapozva értelmezhető.

A feldolgozott anyag legnagyobb része a korabeli sajtóból származik. A sajtó-világképpel szemben megfogalmazódó valóságképek tanulmányozása szintén további elmélyült munkát, más megközelítést igényel. A sajtó a vizsgált évben, de az egész „osztályharcos” korszakban a valóság szélsőséges ideológiai kontextualizálását végezte, az igazság- és erkölcs-mintázatok alakításának nagyhatású manipulatív eszköze volt. Ugyanakkor a sajtó anyagának feldolgozása munkámhoz nélkülözhetetlen. Nemcsak azért, mert az események kronológiája elsősorban a sajtóból rekonstruálható, hanem azért, mert nevek, helyszínek, mindennapi apró események jelennek meg a sajtó nyilvánosságában. Válogatott, szerkesztett, tendenciózus, manipuláló az 1949-es év pártállamot kiszolgáló sajtójában található anyag – de egy ablak, melyen rálátni a korabeli társadalom életére, mozgásaira, akcióira és reakcióira. Arra törekedtem, hogy válogatással, kiemelésekkel, átszerkesztéssel, a hipotézisnek megfelelő arányok kialakításával a sajtóanyagból egy új narratívát konstruáljak. Az „építő szövegek” optimizmusát igyekeztem ellenpontosítani a romboló hatások bemutatásával. Meggyőződésem, hogy mindaz, ami olvasható, a sok lehetséges közül egy kidolgozott és értelemmel bíró válasz a kérdésemre: mi is történt 1949-ben, miért is volt fontos mindaz, ami 1949-ben történt.

A levéltári anyagok hiányos használatát jogosan lehet szememre vetni. A rövid időszakról és a témáról azonban a sajátos történelmi helyzet, az adminisztrációs szerkezet, ezen belül pedig az írásbeliséghez való viszony változása miatt rendkívül kevés és elszórt levéltári anyag maradt fenn.

Egy rövid bekezdés erejéig ki kell térnem arra, hogy a korszak meghatározó döntései és folyamatai titokban – vagy beszélgetésekben, lejegyzés nélkül, tehát nyomtalanul, vagy ma is szigorúan titkos iratokkal dokumentálhatóan – történtek. Amikor majd többet fogunk tudni a szovjet befolyás, a szovjet titkosszolgálat

működéséről, valamint a Szekuritáté kiépüléséről és napi tevékenységéről, akkor elkerülhetetlen lesz majd a korszak történelmének az újraírása. Éppen ezért a korszak kutatásának mai eredményeit, így munkámat is a sötét szobában, falakra vetített árnyképek közepette tapogatózó, tájékozódó ember teljesítményéhez hasonlíthatom.

A székelyföldi falusi elitekre vonatkozó kutatások csak most kezdődtek. Novák Zoltánnak az elit változásával, valamint László Mártonnak a kollektivizálás kezdeteivel kapcsolatos levéltári feltárásai, első írásai nyomán azonban kialakulni látszik a lehetőség, hogy a jövőben az 1949-ben beinduló folyamatokról is többet tudhassunk.

A javak elvonásának mechanizmusairól, az ezt végző szerkezetek működéséről, valamint a társadalom reakcióiról Oláh Sándor folytat kutatásokat. Mindaz azonban, amit a két Homoród mente kollektivizálásáról és a társadalmi ellenállási stratégiákról ír Csendes csatatér című könyvében és még kéziratban levő tanulmányaiban, egy hosszabb időszakra és az ötvenes évekre vonatkozik.

Jogosan kifogásolható az is, hogy a könyvben az intézmények, struktúrák vázlatosan, statikusan, és nem dinamikus valóságukban jelennek meg. Elmondható, hogy sokkal inkább és sokkal részletesebben egy másik valóságról, a mindennapi cselekvőkről kellett volna írnom, azokról, akik elviselték az intézményes hatásokat, igyekeztek elhárítani azokat, és az élhető élet lehetőségeit keresték a legnehezebb pillanatokban is. Egy más kutatáshoz tartozó életút-beszélgetések egy-egy részletében villan fel csupán a könyvben ez a valóság.

1949 a társadalom szintjén nem a csendes mindennapokhoz való visszatérés, hanem a mindennapivá váló terror, az új hatalommal szemben érzett félelem és szorongás első éve, a támadások első kollektív társadalmi reakciójaként pedig a csodalátások, a millenarista mozgalom és a krízis éve, egy mentalitástörténeti fordulópont volt a Székelyföldön. „Az átmenetinek nem nevezhető

időszakok viszonyai is ... a konkrét, vizsgált csoportok előtörténetéből épülnek ki korszerűvé, azaz történetileg meghatározható jelenségeknek egy bizonyos időszakban megfigyelhető szerkezetévé. A folyamat mutációkon – forradalmakon, válságokon, háborúkon – keresztül, új elemek beépülése, mások leépülése mellett halad előre...”(Tóth 1985: 60) Amit bemutatni szándékozom: az előtörténet. Előtörténete a nagyobb, több évtizedes átalakulásnak. Olyan válság, amely megelőzi az új szerkezet kialakulását, és meghatározza az igazodás mintáit, az igazságosság új társadalmi reprezentációit, a kialakuló új szerkezethez való mikro-szintű viszonyulásokat. A 1949-es év akciói és reakciói a székelyföldi, átalakulás előtt álló rurális társadalom alapvonásaira, „korszerűségére”, azaz korhoz való igazodására világítanak rá, ennek megismerésében segíthet az elvégzett munka.

A társadalomkutató számára igen fontos a lépték megválasztása. Munkámban a makro-szintű és a mikro-szintű megközelítést egyaránt alkalmazom. Úgy gondolom, nem lehet vizsgálni, feltárni a történelmi-társadalmi helyzetet a maga egyediségében a politikai-gazdasági keretek teljességére való utalások, a keretek felvázolása, a kontextus megadása nélkül. A vizsgálat alanyai a társadalmi csoportok, de megjelennek a feltárásban a mindennapok egyszerű szereplői, vagy kiemelkedő személyiségek. Mivel változás-kutatásról van szó, igen jelentős problémát jelentett az események kibomlásának a megrajzolása. Lehetséges, sőt valószínű, hogy túl nagy feladatot vállaltam magamra. Ugyanakkor vizsgálatomnak, az események jellegéből kifolyóan, ki kellett terjednie a történelmi-társadalmi struktúrára, azaz a hosszabb időszakban fennálló, változásoknak ellenálló realitásra – meg párjára, a turneri értelemben vett struktúrátlanságra, a *communitas*ra.² Mivel egy év eseményei állnak a középpontban, tagadhatatlan, hogy jellemzője a bemutatásnak a lineáris kibontás és a mozaikosság, azaz krónikaszerűség.

Az én kutatói léptékem³ (az optika és az információs szint megválasztása): egy régió, egy négy megyényi terület, a Székely-

föld. Az országos eseményeket is figyelembe véve, az itt történeteket követem nyomon. Ebben a régióban 1949-ben egy kivételes, nehezen átlátható és megragadható, még nehezebben értelmezhető társadalmi mozgás történik. Nem véres eseményekről, politikai zavargásokról van szó. Ünnepekben és mindennapokban olyan sorozatos és fokozatosan erősödő támadás éri a társadalom világértelmező szimbólumait,⁴ a társadalom immun- vagy identitás-rendszerét⁵ ami, az egyént érő egzisztenciális támadásokkal kombinálódva, egy ritka átmeneti jelenség: a társadalmat átfogó lázas állapot, kulturális krízis⁶ kialakulásához vezet.

A társadalmi mozgalmak tanulmányozásának nincs nagy múltja. Maga a társadalmi mozgalom fogalma az ötvenes években jelent meg a társadalomtudományokban. Legnevesebb képviselője a történész Eric Hobsbawm, akinek *Primitív lázadók* című munkájának alcíme Tanulmány a társadalmi mozgalmak XIX. és XX. századi archaikus formáiról. Hobsbawm spanyol és olasz eseteket vizsgál: a banditizmust, a Krisztus eljövételét váró mozgalmakat, ezek társadalmi szerepét. Az ő munkásságából is inspirálódó történészek, antropológusok, szociológusok az utcai megmozdulások és a munkásmozgalom eseményei mellett különös előszeretettel tanulmányozták a társadalmi mozgalmak egy sajátos formáját, a millenarista, világvége váró mozgalmakat – a reformáció korai időszakának eseményeit éppúgy, mint a XIX. századi braziliai, több évtizedet átfogó, százezreket megmozgató lázadásokat. Ez utóbbiak tipikus példái a hagyományos életmódot szétzúzással fenyegető társadalmi és gazdasági változások elleni népi tiltakozó mozgalmaknak. Ugyanakkor tipikus példái annak, hogy egy mozgalom lehet a kialakuló eseményekre, a változásra adott spontán, lázadásszerű válasz – és ennek párja furcsa mód az a folyamat, amely elindítja és fenntartja a változást (mint például a reformáció, vagy éppen a munkásmozgalom, meg a munkáshatalom megvalósításának eszköze, a proletárdiktatúra). A kettő közötti igen lényeges különbség, hogy az előbbi a perifériaként, az utóbbi a centrumként definiálható társadalmi locusnak a jelensége.

A centrum-periféria fogalompár a társadalomtudományoknak az utóbbi évtizedekben kidolgozott fogalmai közé tartozik. Peter Burke szerint a pár első tagja régi ismerős: a nemzetállamot konstruáló politikai-gazdasági centralizáció hagyományos történeti kutatási téma.⁷ A fogalompár olyan, alapvetőnek tartott munkák középpontjában áll, mint William McNeill könyve az ottomán birodalomról, vagy Clifford Geertz írása a XIX. századi Bali szigeti monarchiáról. Edward Shils amerikai szociológus pedig Centrum és periféria című, 1975-ben megjelent könyvében a társadalmak centrális értékrendszeréről és az ezeknek a centrális intézményi rendszert legitimáló szerepéről beszél: mindezek szoros kapcsolatban vannak a társadalomban kidolgozott szakrális reprezentációkkal.

A centrumtól mentálisan-kulturálisan mindenképpen, esetenként fizikailag is távol található a periféria. Ez lehet non-centrum, egy árnyékban elhelyezkedő terület, de lehet pozitív értékekkel felruházott, például az a „frontier”-hely (F.J. Turner fogalma), amely a szabadság és egyenlőség világa, a eretnekek és lázadók menedékhelye. Ez a periféria lehet a központnak tulajdonított autoritás és hagyományörzés, esetlegesen központból induló újítás ellensúlyozója. A klasszikus lojalitás-ellenállás kettős mellett képviselheti a harmadik utat: a (z ellenőrzés alóli) szabadulást, a (társadalmi kötöttségekből való) kilépést. Az a romániai helyszín, ahol 1949-ben a bemutatandó események játszódnak, perifériaként (még hozzá többszörösen: nem-román etnikai, de ugyanakkor gazdasági, kulturális perifériaként) jellemezhető és kezelhető.

1949 az új hatalmi szerkezet centrumból a perifériára való kiterjesztésének az éve.

Egy olyan, a nagyvárosoktól, a főbb közlekedési útvonalaktól és csomópontoktól távoli, se kőolajmezőkkel, se szénbányákkal, se tengerparttal nem rendelkező, de még a „véreskező hóhér”, Titó Jugoszláviájától is messze eső vidéken, mint a Székelyföld, az új hatalom nem mozgósított nagyobb erőket befolyásának kiterjesztéséért és megszilárdításáért. Inkább az agitáció és propaganda

egyre változatosabb eszközeivel igyekezett megdolgozni a társadalmat, és csak akkor és ott csapott le, amikor és ahol nagy szükség volt rá. Vagyis akkor, ha valóban tömegek mozdultak meg, és több ízben, egyre növekvő méreteket öltött ez a megmozdulás.

1949-ben, a kollektivizálás első évében az ország több részén is összechapott a lázadó parasztság és a hatalom. Ezeknek az eseteknek a feltárása az utóbbi években kezdődött el.

Most csak azokat a megmozdulásokat említem, ahol vér is folyt:⁸

Július 29.: a Bihar megyei parasztok lázadása Feketetót (Tăut) községben és környékén, a Berettyó mellett. A parasztok villákkal, fejszékkel, ásókkal felfegyverezve felgyújtották az Ideiglenes Tanácsok irattárait, a beszolgáltatási jegyzőkönyveket és a párt piros zászlóit, és azt kiabálták, hogy egyetlen szem búzát sem engednek elvinni a falvakból. A Milícia és Szekuritáté csapatai elfoglalták a falvakat, 16 embert helyben kivégeztek, összesen 245 embert deportáltak.

Augusztus 1-2.: az Arad megyei lázadás. A belügyi csapatok 12 embert végeztek ki helyben, 101-et letartóztattak, és az első deportált-szállítmánnyal 33-at elvittek; ezt azonban újabb transzportok követték.

Augusztus 6.: a Szucsáva megyei lázadás. 4 halott, számos sebesült, 13 bebörtönzött.

Székelyföldön, eddigi tudomásom szerint, csak 1950–51-ben kerül sor hasonló esetekre.⁹

1949-ben az uralmat megragadók és az alávetettek összecsapásának egy más, archaikus formája bontakozott ki a Székelyföldön: csodák sorozata közepette egy próféta-asszony vezetésével millenarisztikus, világvégét váró mozgalom kezdődött. A kibontakozó új világ agresszíven gyarmatosító lendületével szembeállva egy millenarista megoldásban hittek ezrek és ezrek: abban hittek, hogy a világ végével együtt eljön a gonoszak pusztulása, az igazak megváltása.

Kockázatosnak tartom egyértelmű, és talán erőltetettnek tűnő ok-okozati kapcsolatokat felállítani a hatalom terjeszkedésének helyi mozzanatai és a millenarista mozgalom kibontakozó eseményei között. Egy millenarista mozgalom kialakulásának sokkal több, rejtett, mikrokontextuális okai is lehetnek, mint azok, amelyeket írásomban számba veszek, kibontok. Vizsgálatom éppen a mikro-szintű elemzések sorozatával kellene kiegészülnön, továbbépülnön. Ezúttal azt szeretném bemutatni, mi is történt 1949-ben Romániának ezen a vidékén, a történetileg-kulturálisan egységesnek tekintett régió szintjén: hogyan terjesztették ki a hatalmat, hozták létre és működtették az új intézményeket, hogyan történt az új hatalom helyi megszilárdulása, az osztályharc kibontakozása, az ünneplés más tartalmakat hordozó szimbolikájának kialakítása; merre fordult a hagyományos falusi elit sorsa, és hogyan reagált minderre a vidék falusi társadalma.

A társadalmi átalakulás előtti, tárgyát kereső szorongás és forrongás pillanatai voltak ezek, melyeket egyszerre jellemzett társadalmi szinten a sodró erejű változás és a mozdulás előtti dermedt félelem és csodalátó várakozás. Béke volt, de mégis háború. Már új világ, de benne még felbomlás előtt ott a régi. Ennek, valamint a hasonló történelmi helyzeteknek a vizsgálata a gyors társadalmi átalakulások bonyolult folyamataiba való betekintésre ad lehetőséget. Azok számára is, akik a társadalomban megosztottan jelenlevő, „király nélküli” hatalom foucault-i eszméjét nem fogadják el, talán meggondolandó hipotézis, hogy helyi szinten, ezekben a rövid időszakokban „a hatalmat állandó küzdelemben álló erők sokaságának kell elképzelnünk, a történelem mozgását pedig a diszkontinuitás és szakadás, nem pedig a lineáris egymásra következés fogalmai mentén kell elgondolnunk.”¹⁰

A székelyföldi társadalom állapotára ebben az időszakban, az 1946–1947-es szárazság után, az elvonásra kerülő javak mennyiségi növekedésével arányosan jellemező az anyagi szűkösség. A megszorítások sorát életbe léptető új hatalom egyetlen téren tudott újat, bőségeset nyújtani: ígéreteket, hiteket. A kibontakozó „kul-

túrforradalom” a kulturális-erkölcsi szabályozás új eszközeinek a próbája. Az ezzel párhuzamosan kialakuló csodák bősége pedig a védekezés, menekülés egy formája. Kultúrokológiai, egyensúlykereső cselekedet. Szándékom szerint munkám az emberi társadalmakban szélsőséges esetekben kialakuló krízishelyzet, az ebben zajló gyors társadalmi átalakulás, régi és új világok határán kibomló folyamatok megértéséhez is közelebb vezet.

Könyvem hét fejezetre tagoltam. Az első ötben a hatalom – a pártállam – kiterjesztését, székelőföldi megtelepedését mutatom be: intézmények születését, hatalmi, kormányzási gyakorlatok kialakulását, és a szimbólumtermelés helyeinek: a nyilvánosságának, az ünnepeknek az elfoglalását. Ezek adatfeltáró, tényközlő, leltározó, részletező részek. A hatodik és hetedik fejezetekben a szimbólum-forgalmazó hagyományos elit sorsával foglalkozom, majd sor kerül a falusi társadalom saját szimbólumforgalmazásának, a millenarista mozgalomnak, csodalátásoknak a bemutatására. Ugyancsak ebben a részben kísérlem meg a bemutatott jelenségegyüttes rövid értelmezését.

Írásom az 2001-ben megvédett doktori tézisem egy fejezetének jelentős mértékben kibővített változata. Igen sokan vannak, akiknek a dolgozat elkészüléséhez, majd ennek a könyvnek a megírásához nyújtott segítségéért köszönettel tartozom, és akiktől elnézést kell kérem, mert név szerint nem említem őket. A kézirat kolozsvári vitáján Bárdi Nándor, Stefano Bottoni, Keszeg Vilmos, Nagy Mihály, Kiss Dénes, Szabó Á. Töhötöm mondták el a kézirat hibáit kiemelő, lényeglátó szakmai bírálatukat, ezért elismeréssel és hálával tartozom nekik. Egykori tanárimnak, Tóth Sándornak és Madaras Piroskának köszönöm, hogy a kéziratot a kortársak szemével olvasták, véleményezték. Pál-Antal Sándor nélkül nem tudtam volna eligazodni a levéltári iratok között. A napilapokat a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban nézhettem át, Boér Hunor segítségével. Valuch Tibor többszöri kritikája, Vincze Gábor észrevételei nyomán elvégzett javítások igencsak hasznára voltak a kéziratnak.

Jegyzetek:

1. 1940-ben Románia jelentős területveszteségeket szenvedett, az államiság került veszélybe. A háború, területgyarapodás, rendszerváltás, a kommunista párton belüli hatalmi harcok után a román államépítés új korszaka veszi kezdetét az 1955-ös II. pártkongresszussal.
2. Részletesebben lásd a hetedik fejezetben.
3. Lásd a lépték és a tárgy konstruálásáról a társadalomtudományban: Bernard Lerpetit, é.n., 41-44.
4. A fogalmat használja: Geertz 1994.
5. A fogalmat használja Assman 1999, 139: „A kultúrát a csoport immun- vagy identitásrendszereként definiáltuk...”
6. Meghatározását lásd a hetedik fejezetben.
7. Lásd erről és a továbbiakról Peter Burke megjegyzéseit - Burke 1999: 96-102.
8. Lásd ezekről Cătănus – Roske 2000, 36-37.
9. Lásd ezekről a központi bizottsági jegyzőkönyveket, Cătănus-Roske 2000, 181-221, valamint Balogh László könyvét. Balogh szerint 1950. szeptember 22-én Gidófalván 2 halott, több sebesült volt, az események után 6 családot deportáltak. Balogh László 2000, 18-19.
10. Mark Currie 1999, p. 19. Currie álláspontját a történeti igazság tradicionális ideájának megkérdőjelezéséről, a Foucault munkássága nyomán kibontakozó újhistorizmus szerepéről lásd Elbeszélés, politika, történelem c. tanulmányában.

Bevezető

Napi hírek, gondok, események

1949. január 24-ére, hétfőre virradóra „példátlan fagyhullám öntötte el Csík megyét. Hétfő este Csíkszeredában –40 fok hideget mértek. Az erős hideg miatt a farkasok meggyeszte a falvakig merészkedtek le. A vonatok a vasúti munkásság előrelátó gondoskodása folytán alig késnek, ezzel szemben a gépkocsiforgalom az erős fagy miatt csökkent, csak a RATA⁴ járatai közlekednek menetrendszerűen. A fagyhullámot megelőzően egyébként elégséges hó hullott ahhoz, hogy az őszi vetést a fagykártól megvédje.”²

Brassóban januárban és a következő hónapokban nagy kereslete volt a székelyföldi, jól képzett munkaerőnek. A Brassói Sovromtractor 18-50 év közötti vasesztergályosokat, marógépkezelőket, javítókat, öntőket, modellezőket, kovácsokat, szerelőket, gyalukezelőket, géplakatosokat alkalmazott azonnali belépésre.

A jelentkezőknek az alkalmazáshoz a következő iratokkal kellett hogy rendelkezzenek:

születési bizonyítvány,

állampolgársági bizonyítvány (Romániában csak 1949 folyamán vezetik be a bulletinnek keresztelt új típusú személyazonossági igazolvány használatát – G. J.),

a rendőrség vagy a csendőrség által kibocsátott erkölcsi bizonyítvány,

büntetlenségi bizonyítvány,

házassági kivonat,

munkaképesítési igazolvány (iskolai bizonyítvány),

szakszervezeti igazolvány a megelőző munkahelyről,

a városháza, vagy más hatósági igazolvány, abban az esetben, ha eddig más vállalatnál nem dolgozott,

katonai igazolvány,
lakhelyváltoztatási igazolvány,
3 fénykép,
élelmiszer könyvecske, vagy a városháza igazolványa, hogy
ilyesmivel nem rendelkezik.

A hirdetésben kiemelten szerepelt, hogy AZ ÜZEM LAKÁST BIZTOSÍT, valamint az, hogy a versenyvizsgát sikeresen végzőknek az üzem visszatéríti a vasúti költséget, a felmutatott vasúti jegy alapján, és a javadalmazás az érvényben lévő kollektívszerződés alapján történik.³

Marosvásárhelyen 1949-ben a lakosság első számú problémája volt a *lakásínség*.

Az „új típusú lakáshivatalok” március 11-én kezdték meg működésüket. Marosvásárhelyen, a hivatalvezető Bartha János. Első feladat: az önkéntes lakásbevallások ellenőrzése. Az 1948-as összeírások óta történt változásokat azonban, Bartha szerint, képtelenség nyilvántartásba venni, ha a lakosság azokat megtörténtük után azonnal be nem jelenti. Az eddigi felhívásokat a vásárhelyiek nem vették komolyan, az elköltözés, halálozás, születés és válás következtében történt változásokat nem tudatták a hivatallal. A lakásigénylők ezzel szemben ezrével jelentkeztek: márciustól június közepéig több mint 5000 lakáskérést iktattak, ebből 1450-et elintézték, bár nem volt könnyű dolga a hivatalnokoknak, mert „a lakosság nem értve meg munkánkat, naponta százával ostromolja hivatalunkat... azzal, hogy kérésüket soron kívül intézzük el”,⁴ és bizony még lefizetési kísérletek is történtek. A lakosság nem volt hajlandó tudomásul venni azt sem, hogy „városunkban a fasiszta háború következtében még mindig lakásínség van, tehát terjeszkedési, kényelmi szempontok nem vehetők figyelembe”.⁵

Ugyanúgy oka volt az elégedetlenségnek az is, hogy igen nagy körütekintéssel és késlekedéssel hozzák meg a lakáskiutalási döntéseket. A belügyminisztérium által kibocsátott kérvényminta szerint lehet csak a lakáskiutalást kérni, majd a kérvényt a

központi lakáshivatal 5 tagú munkabizottsága vitatja meg, tárgyalja le, és hoz határozatot. Másodfokon a kérvényeket 3 tagú bizottság vizsgálja felül: tagjai a polgármester, lakáshivatal főnöke, alpolgármester vagy főjegyző. Amennyiben a lakást másodfokon is kiutalták, csak akkor jutott a szerencsés kérvényező a lakás birtokába.⁶ A döntést prioritási lista segítette: elsősorban élmunkásoknak, nagycsaládosoknak, az idehelyezett állami és egyéb tisztviselőknek juttatták a lakásokat. A nagy lakások tulajdonosaitól a lakáshivatal már elrekvirálta a fölöslegesnek tartott felületeket; ez esetben a gond az, hogy harc volt a mellékhelyiségek használatáért, holott a rendelet világosan kimondta, hogy az egyes elrekvirált szobákhoz a konyha- és mellékhelyiségek használata járt.

A lakásínség megoldására 1949 őszén megkezdtek az első munkáslakások építését. „Ez a kezdet, amelyet 5 éves tervünk során újabb nagyméretű lakásépítések követnek majd, míg a szocializmus építésével párhuzamosan minden dolgozónak lesz tágas, egészséges lakása.”⁷

Az alapvető élelmiszereket ebben az évben a városi lakosság számára *jegyre adták*.

Marosvásárhelyen február elején közölte a kereskedelmi igazgatóság, hogy megkezdődött a februári havi kenyér- és lisztosztás, valamint a januári olaj-fejadag osztása. Ez március 1-jéig tartott, akkor a januári olajszelvények, februári kenyér- és lisztszelvények érvényüket veszítették. Február elsejétől érvényes az 5. sz. grízszelvény, jegyenként fél kiló grízt osztottak. „Mindenki jelentkezék idejében jegyeit beváltani, hogy a hóvégi torlódások elkerülhetők legyenek.”⁸

Március azért fontos, mert ekkor, összekapcsolva a munkaerőmozgás, munkaerő-alkalmazás szabályozásával, módosították az élelmiszer-jegyrendszert.⁹ Kiolvasható az osztályharcos alapon álló rendelkezésből, hogy kik azok, akik az új hatalom gondoskodására számíthattak – és kik azok, akik kimaradnak ebből.

A módosítás nem azt jelentette, hogy pontosabb és gyorsabb lesz az *ellátás*.

Székelyudvarhelyen júliusban osztották az augusztusi lisztet. Ugyanakkor osztották a júliusi és augusztusi olajat. A cukrot, tekintettel a nyári befőzésekre, július-augusztus-szeptemberre is kiadták. A kántinok, internátusok és kórházak csótésztát és grízt kaptak.¹⁰ Majd országszerte „október 5-ig hosszabbították meg a július-szeptemberi cukor, szappan, gríz stb. kiváltásának határidejét. Az október 5-ig be nem váltott, lejárt élelmiszerjegyek elvesztik érvényességüket.”¹¹ A fejadagok az élelmiszerjegy típusa szerint változtak: cukorból A típusúra 2 kiló, B-re 1,250 kg, C-re 0,75 kg, D1-re 0,5 kg, D2-re 1 kiló cukrot adnak; az olaj-fejadag: A-ra 1, B-re 0,75, C-re 0,5, D1,2-re 0,4 liter.

Az év vége nagy örömet hozott: december 6-tól az ICS,¹² COMCAR¹³ eladási központok az élelmiszerjeggyel rendelkező lakosság számára szalonna-fejadagot osztottak: az A típusúra 1, a B-re 0,75 kg, a C-re 0,50 kg, a D1,2-re 0,40 kg-ot; egy kiló ára 140 lej (a napilap ára, melyben ezt közölték, 4 lej).¹⁴ De az igazi örömnépet az jelentette, hogy az élelmiszeripari minisztérium külön rendelettel felfüggesztette a hízott disznó vásárlására és eladására vonatkozó korlátozásokat, és „magánszemélyek szabadon vásárolhatnak ... egyenesen a termelőtől, minden formalitás nélkül, akkor, ha a vásárlás saját fogyasztás céljából történik ... a kántinok és kórházak szabadon, minden megszorítás nélkül vásárolhatnak állatokat hizlalás és felhasználás céljából, anélkül, hogy e vásárlások miatt az illető intézménynek rendesen kiutalt húsadagját visszavonnák. E célból csupán 60 kilónál kisebb hízókat lehet vásárolni, ügyelve arra, hogy a vásárlás során bármiféle üzérkedés, vagy törvénytelen áremelés lehetőségét kizárják. Meg kell tenni a szükséges intézkedéseket, hogy kiküszöböljék a közvetítőket, kupecceket, stb.”¹⁵

A *textiláruhoz* ebben az évben is nehéz volt hozzájutni, az alkalmazottak úgynevezett „pont-könyvekre” vásárolnak, ha éppen áru érkezett. A székelyudvarhelyi textilüzletek előtt hosszú sorok-

ban várakoztak, a sorbanállók általában falusiak – ezért határozták el az állami textil-lerakat dolgozói, hogy úgynevezett textilkaravánokat indítanak falura: Erdővidékre, a Nyikó-mentére. 1949. március 27-én, vasárnap 17 alkalmazott árusított Oklándon, Vargyason, Erdőfűlében, Bardócon, Olaszteleken, Száldoboson, Felsőrákoson, Kisbaconban, Bibarcfalván, Magyarhermányban. Az eredmény: aznap 1.200.000 lejre adtak el zefírt, sárgavásznat, kartont, fehérített vászon-anyagot, fejkendőt. Az árusítást felvilágosítással kötétték egybe, és a lakosok „az alkalmazottak lelkes előadásából megtudhatták, hogy demokratikus kormányunk mindent elkövet a dolgozók szükségletének biztosítására”.¹⁶

A csíkszeredai állami textiláruház július 10-én Gyimesközéplokra, július 17-én Kászonsárazsra szállt ki textiláru, lábbelit árusítani. De vittek magukkal brosúrákat is, és „nagy mennyiségű brosúra eladása mellett figyelmeztették a lakosságot, hogy ne üljenek fel a reakciók és üzerek rémhíreinek, mert nem igaz, hogy a pontos könyvek értéküket veszítik.”¹⁷

A *brosúrák* textiltermékekkel együtt való árusítása valószínűleg nem esik az utcai könyvárusítás szabályozásának hatókörébe. Ugyanis február elején a Művészet- és Tájékoztatásügyi Minisztérium szabályozta az ilyenfajta tevékenységet. Bármiféle könyv, nyomtatvány utcákon vagy házról-házra való árusítása csakis a minisztérium által kibocsátott engedéllyel rendelkezőknek szabad. „Mindazoknak, akik hasonló foglalkozást űznek, engedélyt, vagy meglevő engedélyük megerősítését kell kérniük a minisztérium irodalmi igazgatóságától. A kéréshez mellékelniük kell meglevő készletük kimutatását és egy-egy példányt minden egyes műből.”¹⁸ Az Állami Könyvkiadó magyar tagozatának kiadványait nem bízták ilyen vándorárusokra. Állami könyvesboltokban árusították, és az újságokban reklámozták, például: „Tomcsa Sándor: *Jubélium*. Három felvonásos színmű, melyben a falusi osztályharc sűrűsödik feszült, izgalmas drámává.”¹⁹ Vagy: „Az Állami Könyvkiadó kiadásában megjelent Bánya László *Harminc év* című nagyjelentőségű

tanulmánya a romániai magyarság útjáról, az első világháború befejezésétől napjainkig. 112 lap, ára 65 lej.”²⁰

A könyv mellett egyre jobb baráttá, gyakoribb szórakozássá vált a *mozi*. Marosvásárhelyen június 4-én este 8 órakor avatták a Makszim Gorkijról elnevezett, állami mozgóképszínházat, a város második moziját. A Valahol Európában c. magyar film vetítése előtt beszédet mondtak Opris Gheorghe, a város alpolgármestere és Antalfy Hermina, a városi kultúrbizottság elnöke. Kihangsúlyozták: „a kultúra terjesztésének, néptömegeink szórakoztatásának és felvilágosításának szolgálatába állított új mozihelyiség felavatása kultúrforradalmunk újabb győzelmét és eredményét jelenti.”²¹ Csíkszeredában csak novemberben indult tíz napos tanfolyam, hogy azon a Szovjetunióból hozott 16 keskenyfilm-vetítő kezeléséhez szakembereket képezzenek. A tanfolyamon a megye 52 helységéből érkeztek résztvevők, és „a hallgatók műszaki, elméleti, gyakorlati és ideológiai képzésben részesülnek. A résztvevők ellátásáról, lakásáról a megyei ideiglenes bizottság gondoskodik, és természetesen ingyenes maga a tanfolyam is. Ez a tanfolyam is bizonyítja, hogy kormányunk és pártunk minden áldozatot meghoz a dolgozók kulturális színvonala emeléséért.”²²

Aki tájékozódni akart, az örömmel olvashatta azt is, hogy „Szombaton délután 5 órakor a CFR szakszervezet kezelésében megnyílt a marosvásárhelyi TORNAKERT. Flekken, tánc. Vasárnap délután 5 órától sport és kultúrműsor, tánc.”²³

Vagy olvashatta a román rádió magyar nyelvű adásának egy heti programját, hogy aztán, hét közben, kedvére rádiózhasson, már amennyiben azon nagyon kevesek közé tartozott, akiknek működőképes rádiója volt.

„HÉTFŐ, május 16: Reggel: Hírek; Sporthíradó; Halmágyi Mária írása: Élmunkások kitüntetése a brassói üzemekben. Este: Hírek; Belpolitikai szemle; Munkáslevelezők.

KEDD, május 17: Reggel: Hírek; Irodalmi beszámoló; Beke György riportja: Így küzdenek a selejt ellen a sepsiszentgyörgyi dohánygyárban. Este: Hírek; Külpolitikai szemle; Kovács György írása: Dolgozó parasztok harca a babonák ellen.

SZERDA, május 18: Reggel: Hírek; Egészségügyi krónika: A bőrbetegségekről; Köteles Pál írása a nagyváradi tartományi képzőművészeti kiállításról. Este: Szovjet élet, szocialista valóság; Hírek; Munkáslevelezők.

CSÜTÖRTÖK, május 19: Reggel: Hírek; Szovjet kultúrkronika: A szovjet történelmi regény; Geley Mária riportja a szentkatolnai állami gazdaságról. Este: Hírek; Ifjúsági óra.

PÉNTEK, május 20: Reggel: Hírek; Színházi beszámoló; Erdélyi lapszemle. Este: Hírek; Szabadegyetem; Rádióposta.

SZOMBAT, május 21: Reggel: Hírek; Filmbeszámoló; Fenyves László riportja: A magyarszentmártoni szövetkezet élén már nincsenek kulákok. Este: Gyermekóra; Hírek.

VASÁRNAP, május 22: Reggel: Hírek; Faluóra; A milliomos kolhoz (hangkép).

A bukaresti rádió magyar adásainak időpontja: Reggel 7-7,30-ig, vasárnap 8,15-től 8,45-ig a Radio Romania 1875 méteres hullámhosszán. Este 7 órakor Radio Romania 1875 és Bukarest II. 285 méteres hullámhosszán.”²⁴

Marosvásárhelyen „július 23-án, szombaton este 8 órakor a Kultúrpalota nagytermében bemutatásra kerül a Textila Mures termelő szövetkezet ruhatervei.

1. Bevezető beszéd
2. Fehér Arany, színes szovjet film
3. Vegyi üzemünk nyersanyag-feldolgozásának bemutatása
Szünet
4. Női konfekció osztály ruhaterveinek és készruháinak bemutatása
5. Férfi konfekció osztály ruhaterveinek és készruháinak bemutatása
6. Női angol kabát divatterveink bemutatása.
Konferál: Brener Sándor”²⁵

Ugyancsak Marosvásárhelyen „A Magyar Népi Szövetség marosvásárhelyi szervezetének II. kerülete f. hó 19-én 8 órai kezdettel egy Múсорos szüreti bált rendez az Apolló épület összes termeiben, melynek engedélyezését kérjük az Ideiglenes Néptanács Kultúr-osztályától.

Műsor mellékelve.
Marosvásárhely 1949 november 10.
Éljen a Román Népköztársaság.
Magos Emma kultúrfelelős.”

Kézírással a lap szélére ráírva: *1181/949 aprobat E. Antalffy.*
20 százalék a Népi Athenaeumnak befizetendő.

A műsor:

„1. Krizsó Kati kecskéje

2. Cigánytánc

3. Szavalat. Horváth Imre: Füst helyett fényt, Majtényi Erik:

Felelj nekik

4. Harmonika szám magyar, orosz, román népdalok

5. Székelytánc”²⁶

Mindezek: mozaikkockák egy immár távoli, félárnyékba került és ott meghúzódó világból. Talán már kevésbé, vagy egyáltalán nem cseng ismerősen: RATA, Sovromtractor, COMCAR, falusi osztályharc, kultúrforradalom, élelmiszerjegy, grízszelvény, ideiglenes bizottság, demokratikus kormány, reakciók, brosúra, női angol kabát (azaz lóden), Népi Athenaeum, meg Román Népköztársaság.

Akik 1949-ben húszévesek voltak, ma jóval túl vannak a hetvenen.

Az alakuló új világról

Ma a közelmúlt iránt érdeklődők számára 1949, és az elkövetkező évek, mind ahogy azt már (úgy véljük, hogy) jól ismerjük, a pártállam, sztálinizmus, osztályharc, káderek időszaka.

A pártállam²⁷ kialakulása egy szélesebb, kelet-európai keretbe beágyazódva történt. Ma ezt a jelenséget a történészek *szovjetizálásnak*, a szovjet modell kiterjesztésének nevezik.²⁸ Ami azonban a negyvenes évek végén valóságként kiépült, arra leginkább a *sztálinizmus* megnevezés illik.

A vizsgált esztendő decemberében volt Sztálinnak a hetvenedik születésnapja. A szocialista táborban ezt sikerült egység- és hűségdemonstrációvá, az eszme és megtettesítője melletti eufóri-

kus tüntetéssé változtatni; az ünneplés-sorozat romániai és székelyföldi vonatkozásairól az ötödik fejezetben részletesebben is szó lesz. Sajnos csak érintőlegesen. Nem vizsgálom például azt, hogy hogyan emlékeznek Sztálinra, a tudósra,²⁹ vagy hogyan jelenik meg Sztálin, azaz valójában Sztálin szent-képe a családban.³⁰

Sztálinizmus azonban valójában nem ott van, ahol Sztálint ünneplik. Sztálinizmus ott van, ahol „a társadalom közvetlen és elementáris érdekeit semmibe véve, a társadalom belátása és támogatása hiányában a terror eszközeivel ráerőltetik az emberekre a távoli kommunista célok elérése érdekében szükségesnek vélt gazdasági, társadalmi és politikai rendszeren túlmenő magatartási és gondolkodási szabályzatot”.³¹ Ami kérdés: 1949-ben sikerült-e ráerőltetni a szabályokat a székelyföldi munkásokra és dolgozó parasztokra, a székelyföldi társadalom csoportjaira, rétegeire – azaz mennyire lehet kimutatni, hogy társadalmi jelenség volt ekkor már a sztálinizmus. Hogy hatalmi jelenség, az kétségtelen. Sztálinizmus ott van, ahol a társadalmi együttélés minden tényezőjét alárendelik a célracionalitás szempontjának, azaz mindent eszközként kezelnek, kezdve az egyes embertől a kultúrán át a termelés és az ellátás egyes kérdéséig. Végül pedig a rendszer működése közben a történelmi (kommunista) célok is hatalmi eszközzé, a rendfenntartás, főképpen a gondolkodási rend kialakításának tartozékaivá válnak, vagyis tulajdonképpen létrejön az öncélú hatalomfenntartás.³²

A sztálinizmus egységes központi irányítást jelent. Ehhez pedig az szükséges, hogy a társadalmat ne különböző csoportok, alrendszerek összeszerveződéseként, hanem egyszerre mozduló egységnek képzeljék el, és ekként kezeljék, vagy legalábbis erre próbálják rákényszeríteni. A marxi vízió szerint eltűnnek majd az osztályok, és kialakul a teljes egyenlőséget megvalósító társadalomszerkezet. Lenin és a bolsevik párt a forradalom, a polgárháború idején a gyakorlatban is megvalósította ezt az egységet, csakhogy oly módon, hogy létrehozott egy centrumot, és innen irányítva tartotta bűvkörében és terror-hálójában a társadalmat. Harci helyzetekben

harcra mozgósította, de ugyanezt tette a háború elmúltával is. Sztálin átalakította a pártot, megtartotta a katonai szervezettséget, kiterjesztette a függőleges és vízszintes hálózatot: a társadalom valóban attól lett egységesnek látszó és esetenként egyszerre, egy irányba mozduló, hogy mindenütt ott volt a párt képviselője és a párt akarata. A sztálini típusú hatalomgyakorlás lényege az egész társadalom egységes központi irányítása, beleértve a kollektív és egyéni lét szféráját, és ez a külső és belső ellenség állandó fenyegetéseire hivatkozó, centralisztikus, kvázi katonai fegyelemmel szervezett párt hatalmat monopolizáló vezetésével valósul meg.³³ Ennek az egységes egésznek három megjelenési formája volt: „*Hadserg* (a párt mint olyan és közvetlen apparátusai: katonai és civil, nyílt és titkos erőszakszervezetek)... szerzetesrendi szigorúságú *Egyház* (ideológia, oktatás, tudomány, agitprop)... *Gyár* (az állandósított hadigazdálkodást, a tervparancsok rendszerét szolgáló fellah-robot)...” (kiemelések az eredetiben – G. J.), és egy általános működtetője: a különböző hivatalokban, a hierarchia különböző fokozatain tevékenykedő káder.³⁴

A pártállami káderek nem bürokraták és nem szakemberek, ha ugyan az éberséget, osztályhűséget, eszmei elkötelezettséget nem nevezzük elsajátított szaktudásnak és különálló gyakorlatnak. Az biztos, hogy a káderek a létrejövő új társadalom legmobilisabb emberei: életük állandó ingázás a különböző apparátusok (úgy mint: gazdaságvezetés, államvezetés, erőszakszervezetek, tömegszervezetek), valamint a különböző helyszínek, a központ és a vidék között. Amikor a munkaerők elosztását Romániában 1949 márciusában rendelettel³⁵ szabályozzák, akkor leszögezik, hogy tilos a munkaerő alkalmazása a munkaelosztó hivatalok közvetítésén kívül. Ez alól kivételt képeznek azok a vezetők, akiket a legmagasabb, a 11., 12., 13., 14., 15. fizetési csoportban alkalmaznak (ezek az államapparátus csúcsán helyezkednek el – a legjobb szakmunkások csak a 8. fizetési kategóriát érhetik el), de ezeket az eseteket is három napon belül be kell jelenteni a hivataloknak, hogy követni lehessen ily módon is a káder-mozgást.³⁶

A helyszínről

Az 1949-es esztendőben történeteket feltáró vizsgálódásaim helyszíne: a Székelyföld.

Románia közepén négy, akkoriban székely megyékként emlegetett terület: Maros, Udvarhely, Csík és Háromszék megyék. Nagyjából az a terület, amelyet 1952 szeptemberétől 1960 decemberéig Magyar Autonóm Tartományként ismernek.³⁷ 1948 januárjában 668983-an éltek itt;³⁸ ezek közül 102830-an városon, és 566153-an falun. Ez a 15 – 85 százalékos arány érvényes az 1949-es esztendőre is. Az 1956-os népszámlálás a népesség enyhe növekedését mutatja (731387 lakos), a városi-falusi lakosság aránya jelentősen megváltozott (28 – 72 százalék), a városi lakosság száma megduplázódik (208792 városi, 533595 falusi lakos). A négy megye a területükön levő hegyes vidékek miatt gyéren lakott, az átlagos népsűrűség 1948 elején négyzetkilométerenként 49,6 lakos. A legnagyobb város a későbbi tartományi székhely, Marosvásárhely. 1949 január elsején 47227 lakosa van,³⁹ ez a szám lassan nő, és az 1955-ös 50818 létszám azért ugrik 1959 júniusában 69962-re, mert 1956-ban a szomszédos települések sorát (Marosszentkirály, Meggyesfalva, Marosszentanna) is a városhoz csatolták.

A Magyar Autonóm Tartomány kisebb városainak lakosság száma 1956-ban:

Helység	Lakosok száma	Helység	Lakosok száma
Sepsiszentgyörgy	18.661	Székelyudvarhely	14.454
Csikszereda	12.577	Gyergyószentmiklós	12.419
Maroshévíz	9.406	Kézdivásárhely	7.960
Kovászna	7.616	Szováta	7.134
Székelykeresztúr	5.854	Erdőszentgyörgy	4.275

Az 1956-os népszámlálás szerint a tartomány lakosságának 77,32 százaléka magyar nemzetiségű.

Helység	Magyar nemzetiségűek aránya (%)	Helység	Magyar nemzetiségűek aránya (%)
Székelyudvarhely	98,11%	Székelykeresztúr	97,87%
Csíkszereda	95,41%	Erdőszentgyörgy	91,95%
Kézdivásárhely	89,99%	Sepsiszentgyörgy	85, 23%
Marosvásárhely rajon	75,44%	Marosvásárhely város	73,29%
Régen	32,92%	Maroshévíz	25,51%

A tartomány városi lakosainak 77,11 százaléka magyar nemzetiségű.

Marosvásárhely lakosainak foglalkozás szerinti megoszlása 1949-ben:

intézetek	14%	szállítás, kommunikáció	9,5%
textilipar	9,2%	építőipar	5,8%
fai par	5,4%	élelmiszeripar	4,9%
mezőgazdaság	4,5%	fémipar	4,2%
vegyipar	1,3%	különfélék	24,5

Másképp csoportosítva: mezőgazdaságban 4,5%, iparban 30,8%, szolgáltatásban 40,2%.⁴⁰ Tudomásom szerint az iparhoz nagy többségében kisiparos műhelyekben dolgozókat soroltak, hiszen ebben az időben, az államosítás idején a város egyetlen komoly gyára a cukorgyár volt. Csak 1949-ben hozzák létre több, immár állami faipari kisvállalatot egyesítve a Simó Géza bútorgyárat.

1949-ben a Székelyföld egy iparilag elmaradott, nagy többségében falusi lakosságú, az egyetlen jelentősebb városon kívül kisvá-

rosokból és ezek vonzás (piac)-körzeteiből álló, mozaikszerűen tagolt vidék. Magyar vidék, teszem hozzá. Mindaz, ami 1949-ben a Székelyföldön történik, magyarok között, magyarok osztályharcaként bontakozik ki. 1949 a Székelyföldön: egy magyar történet a hódító új hatalom Romániájában.

Avagy, a korszak zsargonjára fordítva: egy tartalmában szocialista, formájában nemzeti történet.

Források

A korszak, az 1949. év társadalmi jelenségeinek kutatója számos nehézségbe ütközik. A közelmúlt feltárása nem a legkönnyebb, és különösképpen nem a legegértelműbb társadalomkutatói feladat. A közvetlenül adódó világot kell boncolgatni, nem csupán az írott vagy rögzített források által közvetítettet. Még tapasztalható, megszólaltatható világot. Élnek még a korszak résztvevői: meg lehet kérdezni őket, ugyanakkor nem lehet számításra kívül hagyni egykori elkötelezettségeiket, érzékenységeiket. Egyfajta nosztalgiától a kutató sem mentes, különösen ha ő is érte-érezte az ötvenes évek végén, vagy a hatvanas évek elején, a „klasszikus” szovjet világháborús-hőstörténet-könyveket olvasva, filmeket nézve a korszak továbbélő hangulatát. Meg kisgyerekkorában igen szívesen időzött a marosvásárhelyi Sztálin-szobor előtt, mert szerette nézni a kinyújtott kézre leszálló galambokat. És ennek lett a következménye, hogy azóta is jól emlékszik a döbbenetre, amikor egyik napról a másikra eltűnt a szobor. Ennyire múlandóak a szobrok? Csak az ide-oda csapongó, és megtelepedni maguknak mindig új és új szobrokat találó galambcsapatok örökkévalóak?

A korszakot feltáró, levéltári feltárásokra alapozó munka Romániában 1989 előtt teljességgel lehetetlen volt; 1989 után éppen csak elkezdődött. 1949 a források szempontjából egy különleges év. Pál-Antal Sándor marosvásárhelyi főlevéltáros jóindulatúan figyelmeztetett: igen nehéz dolgom lesz, a háború

utáni esztendőök azok, amelyekből huszadik századi viszonylatban a legkevesebb iratanyag maradt fenn, csak 1951-ben hozták meg Romániában azt a levéltári törvényt, amely az arhiválandó anyaghoz való viszonyulást rendezte, a megőrzést kötelezővé tette. Meg 1949-ben volt helyi szinten a hatalomváltás. Olyan tanácselnök is volt az újonnan funkcióba kerülők közül, aki az általános iskolai végzettséget igazoló bizonyítványt is azután kapta meg; nem csoda, ha azzal dicsekedett, hogy rendet teremtett új hivatalában: minden iratot kihordatott az udvarra és elégettetett. Azt hallotta ugyanis, és aszerint cselekedett, hogy a régi világot porig kell rombolni, hogy az újat fel lehessen építeni. Ha nem akadt olyan jegyző, hivatalnok, később ideiglenes tanácsi titkár, aki tudta a tevékenységek dokumentálásának fontosságát, a hivatali működés folyamatosságának értékét, akkor igen nagy űrök keletkeztek az irat-készítésben és megőrzésben, ezzel nehezítve, sőt lehetetlenné téve a későbbi feltáró munkát.

Voltak olyan intézmények, ahol az előírások lehettek bármilyenek, nem volt, aki az irat-megőrzést fontosnak tartsa. Ilyen volt például a Maros Tartományi Pártbizottság 1950-ben, és ha ez ilyen volt, milyenek lehettek a neki alárendelt hivatalok, a rajoni, községi pártbizottságok iratkezelése? Egy egykori gépíró így emlékezik a Tartományi Pártbizottságon tapasztalt helyzetre:

„-Kezdjük előlről. Odakerült a propaganda osztályra. Könnyen megbékült azzal a helyzettel?

- Nem volt mit csinálni, beletörődtem, mert ez van.

- Mi volt a munka, hogy volt megszervezve az osztály?

- Hát kulturális téren tevékenykedtek. Ha jelentést kellett írni, újságcikket kellett írni, legépeltem. Az irattárat rendbetettem, mert mondom, a szekrényekből folyt szembe minden, az újságokat ilyen nagy lapok közé befűztem, amikor szabad időm volt, ezt csináltam...

-Ha jól értem, ezt saját kezdeményezésre, mert senki nem mondta, hogy ezt kell csinálni...

- Senki, engem gépelni vettek fel. De mind tisztviselőt, engem bántott az, hogy ha egy aktához hozzányúlsz, nem tudod, hogy mi az, vagy keresel valamit, s nem kapod meg.

- Azokat a főnököket, akik ezekből az aktákból dolgoztak, nem zavarta a rendetlenség?

- Úgy látszik, hogy nem, mert évek óta az úgy volt. Hát gondolja el azt, hogy egy ember, aki odakerült, s akinek addig papír a kezében nem volt, akkor mit várunk el tőle? Nincs mit. Halvány fogalma sincs, hogy azt hogy kell elrendezni. De nekem például Balavásáron a jegyzőségen, amikor ott dolgoztam, olyan főnököm volt, hogy az megmondta: én gépelek, de amellett, mindenkinek, ahányan vagyunk, annak a mesterségét megtanulom... Mindenfélt kellett tudni, hogy mi hol van. Volt a láda, benne voltak a gazdalapok. Volt a bor-nyilvántartás, volt a másik, tehát egy rendszer volt! Volt az anyakönyvi részleg, azt is kellett tudjad, mert ha valaki meghalt, s hiányzott a kolleganő, akkor azt ki kellett állítani. Nem volt az, hogy csak egy papírt kell csinálni. Én tudtam irattárat rendezni, ezt, azt, természetes dolog volt, hogy a pártnál is én ezzel kezdtem.

- Azt, hogy az iratokat elrendezte, megköszönték, esetleg megdicsérték érte?

- Hogyne, mit köszönjenek meg. Csak azt mondták, hogy milyen szép, nem is tudtuk! Kértem bibliorafot, akkor hozzá sínes doszárokat, s az aktákat úgy ahogy én elképzeltem, úgy rendbetettem.

- Ez az 1950-es év elején volt...

- Igen.⁴¹

Ha a levéltári munka mégis elkezdődik, és sokat ígérő iratcsomókra bukkan a kutató, akkor igen keserű pillanatok következhetnek. A hatodik fejezet másképp íródott volna, ha a Maros Megyei Állami Levéltárban más a tartalma annak az iratcsomónak, amelyik a következő ígéretes címet viseli: A Gyergyó vidéki magyar katolikus papság államérdeket károsító politikai tevékenysége 1949–1959. De sajnos, az 1949-es évből egyetlen újságkivágás árválkodott az iratcsomóban, a következő irat pedig már 1952-ből származott.

Bővebb anyagra bukkantam a Maros Megyei Kulturális Felügyelőség munkájával, a megyei, majd tartományi Statisztikai Hivatal tevékenységével kapcsolatban, ezeket fel is használtam. Levéltári tájékozottságom azonban hiányos, a csíkszeredai, sepsiszentgyörgyi megyei Állami Levéltárakban nem dolgoztam. Felhasználtam még a Maros megyei könyvtár állományában levő, a korszakra vonatkozó törvények, rendeletek, szabályozások gyűjteményeit.

Legfőbb forrásom azonban az 1949-es év sajtója: napilapok, heti, havilapok: *Scânteia*, *Romániai Magyar Szó*, *Népújság*, *Igazság*, *Világosság*, *Falvak Népe*, *Művelődési Útmutató*. Ezeket a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumban, valamint a Maros megyei könyvtárban lapozhattam át. Hátránya ennek a forrás-korpusznak, hogy a mindennapoknak, a valóságnak csak azokat az oldalait mutatja, amelyek akkoriban bemutatásra engedélyezettek voltak. Ami tabu-témának számított (például: szovjet jelenlét, pártapparátus kiépülése, belügy tevékenysége, stb.), az azokban való tájékozódáshoz, annak megismeréséhez más forrásokat kell keresni.

Forrásoknak számítanak a megjelent vezércikkek, riportok, beszámolók, portrék, ankétok, hírek, tájékoztatók, olvasói levelek, meg irodalmi anyagok: regényrészletek, novellák, versek, kritikák. A ritkán felbukkanó statisztikákat, esetbemutatókat éppúgy fontosnak tartottam, rájuk éppúgy figyeltem, mint a törvényekre, vagy ünnepi összeállítások korfestő-korjellemző teljességére, a vezércikktől a vállalatok jókívánságaiig. Az anyag válogatásánál, rendezésénél azokat a kis mozaik-darabkákat kerestem, amelyek az új hatalom kialakulásáról, terjeszkedéséről, megerősödéséről, valamint a találkozásról adnak hírt: a társadalom alávetettjei milyen helyzetekben, hogyan találkoznak az ámitó és kábító, ünneplő és kegyetlenül elvonó új hatalommal, ennek intézményeivel, kádereivel.

Nem tudtam, nem is akartam az anyag kezelésében egy teljes mértékben objektív felülemelkedést, kívülállást megvalósítani. A korszak mély érzelmeket kavart, a hatalom az érzelmek felszítását

is harcba vetette. A sajtó elfogultsága, az osztályharc heve ott van az idézetekben.

Jegyzetek:

1. Az állami autószállítási vállalat nevének rövidítése.
 2. *Népűjság*, 1949. január 27.
 3. *Romániai Magyar Szó*, 1949. január 21.
 4. *Népűjság*, 1949. június 24.
 5. Uo.
 6. *Népűjság*, 1949. március 17.
 7. *Népűjság*, 1949. szeptember 28.
 8. *Népűjság*, 1949. február 3.
 9. *Népűjság*, 1949. március 26. A rendelet értelmében a következő személyek kaphattak ételmisszerjegyet:
 - „a. A vállalatok és intézmények állandó alkalmazottai;
 - b. azok az alkalmazottak, akik a minisztertanács 1949. január 29-én megjelent 49. sz. határozata értelmében rendelkezési állományba kerültek. Ezek csak arra az időre kapják az ételmisszerjegyeket, ameddig, a törvény értelmében, fizetésre jogosultak.
 - c. a nyugdíjra jogosult nyugdíjasok, beleértve a hadigondozottakat is;
 - d. tudósok, írók, művészek (zenészek, karmesterek, képzőművészek stb.) és laptudósítók, akik tagjai a szakszervezetnek. A munkaszerződés nélküli zenészek nem kapnak ételmisszerjegyet.
 - e. azok a háztartási alkalmazottak, akik tagjai a szakszervezetnek, és ételmisszerjegyre jogosult személynél szolgálnak. A kereskedők, gyárosok vagy nem-alkalmazott szabadfoglalkozású háztartási alkalmazottai nem kapnak ételmisszerjegyet;
 - f. a szakszervezetbe beiratkozott és fizetési lajstromokon szereplő műszaki házigazdó személyzet. Tüdőbajban szenvedő alkalmazottak és családtagjaik B-típusú ételmisszerjegyet kapnak.
- Az alkalmazásban levő terhes asszonynak, vagy az alkalmazott terhes feleségének az ötödik hónaptól a szülésig a rendes ételmisszerjegyen kívül D2 jelzésű ételmisszerjegyet adnak.
- A kávéházban naponta egyszeri étkezésre beiratkozott iskolások és iskolás lányok, továbbá a nem-alkalmazott diákok is ételmisszerjegyet kapnak. A diákok csak akkor tarthatnak igényt ételmisszerjegyre, ha ugyanabban a városban laknak, ahol tanulmányaikat folytatják. A miniszteri rendelet kimondja, hogy a rendelet első részében felsorolt és ételmisszerjegyre jogosult személyek családtagjai szintén

jogosultak élelmszerjegyre. A rendelet családtagoknak tekinti az alkalmazásban nem levő (háztartásbeli) feleséget, a gyermekeket 14 éves korig, iskolába járó és tanulmányaikat végző gyermekeket 14-21 éves korig. Élelmszerjegyet kapnak még az alkalmazottal egy fedél alatt lakó és az általa eltartott szülők (férj vagy feleség szülei), azonban csak abban az esetben, ha meghaladta a 60 évet. A fentebb felsorolt és élelmszerjegyre jogosult személyek és családtagjaik az alábbi esetekben nem kapnak élelmszerjegyet: ha olyan gazdaságban élnek, amelynek birtokában vagy használatában síkvidéken egy hektárnál nagyobb, hegyvidéken pedig két hektárnál nagyobb megművelhető földterület van és ez a föld biztosítja az illető ellátását. Nem kapnak továbbá élelmszerjegyet a fent felsoroltak, ha bármilyen formában, akár közvetlenül, akár családtagjaik útján kereskedelemmel foglalkoznak, ha különböző kórházakban és népjóléti intézményekben beutalt személyek, magán vagy állami gazdasági, valamint termőfölddel rendelkező mezőgazdasági gépállomáson dolgozó alkalmazottak, tiszték, altiszték és katonai szolgálatot teljesítő személyek, milicisták stb. és általában azok a közalkalmazottak, akiket közvetlenül az illető intézmény lát el élelmszerrel.

Kimondja még a rendelet, hogy élelmszerjegyre nem jogosultak a volt munkaadókból nyugdíjasokká lett személyek, valamint azok a családtagok (feleség, gyerek, szülő, após, anyós) akik saját családtagjaiknál vannak alkalmazva.

A miniszteri rendelet a továbbiakban részletesen szabályozza az élelmszerjegyek kibocsátásának rendjét.

Az alkalmazottaknak járó élelmszerjegyeket az intézményeken és vállalatokon keresztül osztják ki. A lakosság többi része egyrészt a szakszervezetek, másrészt a városi hivatalok révén kapja meg jegyeit.”

10. *Romániai Magyar Szó*, 1949. augusztus 7.
11. *Romániai Magyar Szó*, 1949. szeptember 30.
12. Az állami kereskedelmi vállalat nevének rövidítése.
13. A húskereskedelemmel foglalkozó állami vállalat nevének rövidítése.
14. *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 8.
15. *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 16.
16. *Népújság*, 1949. április 9.
17. *Romániai Magyar Szó*, 1949. szeptember 29.
18. *Népújság*, 1949. február 9.
19. *Népújság*, 1949. május 10.
20. *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 2.
21. *Népújság*, 1949. június 8.
22. *Romániai Magyar Szó*, 1949. november 28.
23. *Népújság*, 1949. június 14.
24. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 15.
25. Nyomtatott, román és magyar nyelvű meghívó. Marosvásárhelyi Állami Levéltár (a továbbiakban MÁL), 11. fond, 62. iratsomó: 1949-es jóváhagyott programok, 17. lap.
26. Géppel írott magyar nyelvű szöveg. MÁL, 11. fond, 62. iratsomó: 1949-ben jóváhagyott programok, 108., 110. lapok.
27. A pártállamnak Romsics Ignác meghatározása szerint „minden hatalom... egyetlen párt... vezetésének a kezében összpontosult, amely a parlament, a kormány és a helyi közigazgatás működését egyaránt meghatározta és ellenőrizte. Az ily módon kialakult kettős struktúrán belül az állami szervekre hárult a mindennapi ügyekkel való foglalkozás, a pártszervekre pedig ennek ellenőrzése és az irányvonal meghatározása. Az irányítás és a végrehajtás ilyen összefonódása alapján ezt a

rendszert pártállamnak, a döntéshozatal koncentrációja és az élet minden szférájába behatoló politikum miatt pedig totális államnak nevezzük.” Romsics 1999, 336. p.

28. Például Romsics 1999, Niederhauser 2001.

29. Lásd *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 16: Sztálin, az összes tudományágak továbbfejlesztője.

„Sztálin születésnapjának hetvenedik évfordulójára egyetemünk (a Bolyai Tudományegyetem – G.J.) minden tanára külön előadást tart hallgatóinak Sztálin alkotásairól az illető tudományág továbbfejlesztésében. Minden tanár, a közgazdász, természetrajzszakos, jogász és történész, stb. – bőven talált anyagot. Már egymagában ez a tény is beszédes bizonyítéka annak, hogy mily átfogó és sokoldalú Sztálin tevékenysége a tudomány történetében. Ő adta kezünkbe a dialektikus materializmusról írt első teljesen összefoglaló, kimerítő művet. Különböző műveiben, beszédeiben és kongresszusi jelentéseiben példát mutatott arra, hogy miként kell a dialektikus materializmus módszerét helyesen alkalmazni az egyes tudományágak (politikai gazdaságtan, államtudomány, jogelmélet, stb.) területén. Sztálintól tanultuk a Lenint követő egész történelmi korszak törvényszerűségeit, amelyeket a világtörténelem újabb tapasztalatainak mélyreható tanulmányozása, éles megfigyelése és rendszerezése alapján tárt fel. Rámutatott a szocialista állam főfunkcióira fejlődésének különböző szakaszaiban, valamint az e téren mutatkozó tendenciákra; ő dolgozta fel az állam további fenntartásának kérdését arra az esetre, ha a kommunista államot kapitalista államok vennék körül; az ő műve a proletárdiktatúra mechanizmusának, a szocialista ellenőrzésnek, a szocialista törvényességnek stb. elmélete. Sztálin műveiben az októberi forradalommal kezdődő egész új történelmi korszak benne van. Mindez bámulatosan világos logikával és egyszerű, közérthető nyelven előadva. Sztálin műveinek ismeretében biztosan nyúlunk a legnehezebb kérdésekhez – mindegyre útmutatást nyújt nekünk.”

30. Nem akármilyen családról van szó, hanem az újságíró és író Kovács György családjáról. Megjelent a *Romániai Magyar Szó* 1949. december 22-i, ünnepi számában.

„Két fiam van. A nagyobbik nyolc éves, második elemi osztályba jár. A kisebbik négy éves, még nem tud írni-olvasni, sőt egyenesen szeret azzal szórakozni, hogy bátyját játékkal zavarja a délutáni tanulásban. Pár hónappal ezelőtt egy szovjet folyóiratban Sztálin elvtárs szép arcképét fedezték fel a gyerekek. Nagyobbik fiam gyakran előveszi és másolgatja a képet. Ez a legkedvesebb rajzolnivalója. Mikor aztán a kisebbik gyermek is az asztalhoz tolakodik, és követeli bátyjától a maga testvérjogait, kitör a nyílt háborúskodás.

–Ne zavarj! Nem látod, hogy Sztálin elvtársat rajzolom!

–Nekem kell Sztálin elvtárs! Add ide! Az az enyém!

Sokszor előfordul, hogy a két gyerek csendesen ül a díványon, felhúzott lábakkal, a kisebbik kissé tátott szájjal, tágra nyílt, kék szemekkel, elmerengve hallgatja bátyja magyarázatát:

– Tudod te, kicsoda Sztálin elvtárs? Van egy nagy ország, úgy hívják, Szovjetunió. Ennek az országnak legelső embere Sztálin elvtárs... És annak az országnak a népei úgy szeretik Sztálin elvtársat, mint az édesapjukat... Te szereted Sztálin elvtársat?

Csendes, mélázó, csodákba révedő gyermekhang felel:

– Igen. Én szeretem Sztálin elvtársat. De ugyi Sztálin elvtárs is szeret engem?

– Hát persze. Ő a gyermekek legjobb édesapja.

A népek tanítójának nagy alakja itt él fiaink között. Jelen van gyermekeink mindennapjaiban, mint a követendő ideál, melyet kimondhatatlan szeretet virágszirmai öveznek. S amikor lecsukódnak a tanulásban és játékban elfáradt apró ártatlan szemek: ott van éjszakáikban is, mind gyönyörű szép álom, mely a boldogság mosolyát csalja az alvó arcokra...

Megszokott jelenet a családban, hogy miután hazatérek, pár perc múlva előveszem írógépemet, asztalhoz ülök és dolgozni kezdek. Néhány sornyi írás után felállok székemről, átmegek könyvtáramhoz, s egy megszokott mozdulattal leveszem a *Leninizmus kérdéseit*, kinyitom és írás közben is mindegyre lapozgatni kezdek benne, részleteket olvasok, aztán folytatom az írást.

A gyermekek ostrom alá fogtak egyszer:

– Mi ez?
 – Hát nem látjátok? Egy könyv.
 – És miért veszed elő mindig?
 – Mert enélkül nem tudok írni.
 – Mi van ebben a könyvben?
 – Ebben? Hm. Hogy is magyarázzam meg nektek. Olyan ez a könyv az én írásaim közben, mind a hajósoknak az iránytű. Enélkül csak hanyódná a hajós a tengeren, mármint az írás, tudjátok, nem látná a hajós az irányt, nem tudna kijutni a ködből meg a viharból. Mert vihar is van még elég a hajós körül. Megértettétek?
 Kisebbik fiam a nagy lelkesültség közben nekibátorodik és beleforgat a könyvbe. Felkiált:

– Ni, itt is a Sztálin elvtárs képe!
 – Mutasd! Állj félre, hogy lássam!
 – Ezt a könyvet is Sztálin elvtárs írta?

A könyvet azóta sose találom a helyén. Külső borítólapján már rajta a gyerekezek nyoma, kis ujjbegyek maszata látszik. De bent a kép, a nagy tanítónak, a népek nagy vezetőjének a képe olyan tiszta, mintha emberkéz sohasem ért volna ehhez a laphoz. Erre nagyon vigyáznak, semmi szenny ne érje.

Most, amíg ezt a pár sort írom, a gyermekek békében alusznak. Az egyik gyermek kezében Sztálin kép. Kis ujjával erősen szorítja. És mosolya teli van ezzel a képpel. Sztálin jóságos arcával, derűs, szelíd szemének nézésével.

Ez az arc, ezek a szemek vigyáznak az ő békés álmára.

Vigyáznak mindannyiunkra.”

31. Hanák 1990, 64.
32. Uo.
33. Balla 1990, 87. p.
34. Lásd erről és a káderről Balla 1990, 88-89. p.
35. A 265. számú rendeletet 1949 március 5-én bocsátották ki, megjelent a *Buletinul Oficial* 4., március 7-i számában.
36. Részletesebben lásd a harmadik fejezetben.
37. Mivel az 1949-es Maros megye egy kisebb, nyugati, inkább románok lakta része nem tartozott az 1952-ben megalakuló Magyar Autonóm Tartományhoz.
38. Itt és a továbbiakban, amennyiben külön nem jelzem, a statisztikai adatok a *Magyar Autonóm Tartomány Statisztikai Évkönyve 1960* című kiadványból származnak.
39. MÁL, 763-as fond, 2-es iratcsomó: A népmozgalomra vonatkozó adatok, 20-as lap.
40. Uo.
41. KAM-Társadalomtörténeti Dokumentumtár, MAT-kutatás, MAT-interjúk 14.

1.

A FORDULAT ÉVE?

AZ ORSZÁG ÉS A VILÁG 1948 ÉS 1950 KÖZÖTT

1.1. A fordulat Romániában

A hatalom megragadása szempontjából döntő események, melyek következtében minőségi változás jött létre a politikai hatalom jellegében,¹ Romániában már 1949 előtt megtörténtek.

1947. december 30-án lemondatták I. Mihály királyt, és egy törvénnyel, amely a 362-es számot viseli, kikiáltották a Román Népköztársaságot. Létrehozták a szovjet mintát követő elnöki tanácsot, ez a legfelsőbb államhatalmi szerv. Rögtön ezután újjáalakul a Petru Groza vezette kormány, megerősítették tisztségeikben a kommunista Ana Pauker külügyminisztert, Emil Bodnăraş hadügyminisztert (akit előző év december 24-én királyi rendelettel neveztek ki, így is biztosítva a hadsereg egyértelmű szerepét a király lemondatásában), Luka László pénzügyminisztert, Teohari Georgescu belügyminisztert.² Még tagja a kabinetnek a szintén kommunista Lucreţiu Pătrăşcanu is, akit azonban február végén lemondatnak az igazságügyminiszteri tisztségről, majd letartóztatnak.

1948. február 21. és 23. között tartották Bukarestben a Román Kommunista Párt és a Romániai Szociáldemokrata Párt úgynevezett „egyesülési kongresszusát” – később ezt a létrejött Román Munkáspárt első kongresszusának nevezik. A párt Központi Vezetőségén belül a titkárság tagjai rendelkeztek a legnagyobb hatalommal: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Teohari

Georgescu, Luka László és a Szociáldemokrata Pártból jött Lothar Rădăceanu.

Közben folyt a parlamenti választások előkészítése. A Népi Demokrácia Frontja – amelynek fő politikai ereje a Román Munkáspárt, de ide tartozik a Magyar Népi Szövetség is – elnyerte a mandátumok 92 százalékát. Az újjáalakuló kormány miniszterelnöke Petru Groza, miniszterelnök-helyettes Gheorghe Gheorghiu-Dej, a fentebb említetteken kívül a kormány tagja volt még Ioan Vincze (Vincze János) erdészeti miniszter és Takács Lajos nemzetiségi alminiszter. Az új törvényhozó testület, amelynek a megnevezése Nagy Nemzetgyűlésre változott, április 13-án megszavazta a Román Népköztársaság Alkotmányát.³

Június 11. az államosítás napja. Egyes adatok szerint 1.609 nagyvállalatot, bankot államosítanak egyik napról a másikra, a vezetőket a munkásigazgatók váltják fel.

Augusztus 3-án államosították az egyházi iskolákat. Ezt követi másnap, augusztus 4-én a vallási kultuszrendelet – többek között arról intézkedtek, hogy minden lelkész állami fizetést kap, így állami alkalmazottá válik.

Augusztus 30-án alakul meg a Népbiztonsági Főigazgatóság (Direcția Generală a Securității Poporului). A rendelkezés szerint például a Szekuritáté költségvetését nem a költségvetési törvény, hanem egy kivételes, a „felsőbb államérdeket érintő törvény” alapján állapították meg.

Két olyan törvényt készítettek elő ennek az évnek a végén, amelyeknek a megszavazása 1949 elejére marad – és amelyek az 1949-es év menetét, államépítési folyamatait döntően meghatározták. Ezek: az 1949-es egyéves állami terv, valamint a néptanácsoknak, a helyi hatalom szerveinek a megszervezéséről szóló 17-es törvény. Ezek kidolgozása, megvalósítása jelentette a folyamatos-ságot, összekötötte a két év hatalommegragadási, hatalom-kiterjesztési folyamatait – sőt, áttérjedt a rákövetkező esztendőre is. Ugyanis 1950-ben változott meg az ország közigazgatási képe: a szeptember 8-án megszavazott 5/1950-es törvény nyomán létrejön

az ország új területi felosztása. Egyértelműen szovjet mintára létrehozták a tartományokat és a rajonokat, mint a középszintű közigazgatás egységeit. Az egységek adminisztratív vezetői a tartományi és rajoni néptanácsok. És végül, a hatalom kiterjesztésének a folyamata azzal zárult, hogy december 3-án országos néptanács választásokat tartottak. A választási kampány, maga a választás az új hatalom teljes ellenőrzésével zajlott. A megválasztott 109511 képviselő a tartományi, rajoni, városi, községi néptanácsok tagjai lettek.

Valójában azonban a néptanácsokat a végrehajtó bizottságok vezették. Ezeknek az elnökeit, alelnökeit, tagjait a választási eredményektől függetlenül is, az ebben illetékes pártbizottságok javaslatára, a választások közötti időszakokban is leváltották vagy kinevezték. A kialakuló hatalom jellegzetessége ugyanis ez a kettősség: minden szinten a pártszervek és az állami szervek szoros kapcsolatban voltak egymással, de az utasításokat a pártszervek adták, a végrehajtást is azok ellenőrizték. Kialakult és működött „a párt vonala” és a „néptanács vonala”: a politikai és a közigazgatási hatalomgyakorlás szervezetrendszere.

A személyi unió legfelső szinten csak 1952 júniusában következett be. Ekkor Petru Groza helyett, aki a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsának az elnöke, tulajdonképpen hatalommal nem rendelkező államfő lesz, a Minisztertanács elnökévé a párt főtitkárát, Gheorghiu-Dejt nevezték ki. Ezzel azonban nem új helyzet teremődött, csupán egy régebbi pozíció – amikor is Gheorghiu-Dej pártfőtitkárként és a Minisztertanács első elnökhelyetteseként gyakorolta a legnagyobb hatalmat – nyert újabb megerősítést.

1.2. 1949: törvények, rendeletek, szabályozások

1949 tehát egy köztes év.

Nem ekkor kezdődik és nem ekkor fejeződik be az új hatalom térnyerése. Mégis igen fontos mindaz, ami ebben az évben történik

egy sajátos, egyszerre társadalminak és emberközelinek mondható perspektívából: ekkor éri el a hatalom a helyi társadalmak, a mindennapi élet legbelsőbb köreit.

Ekkor történik meg, hogy az ország minden részén, mindenki számára érezhetővé, átélhetővé válik: úgy, ahogy eddig, tovább élni nem lehet. „Az osztályharc éleződik”, a „kultúrforradalom kibontakozik” – olyan dolgok történnek, ami elől nem lehet már elbújni, amit nem lehet kivárással, színleléssel, egyszeri hazugságokkal túlélni. Bizonyos szempontból rosszabb, mint a háborúban a front, amelyik megérkezik, és akkor mindenki életveszélyben van, de gyorsan átvonul, és akkor már tudni lehet, ki a barát, ki az ellenség, ki veszett oda, ki élte túl. Ami bekövetkezett, azt történészek⁴ a háború „megváltozott természetének” nevezték.

Ebben az új világban, ahol a harci helyzet állandósul, élni kell.
– De hogyan?

Igazodni kell. – De merre?

Az új hatalomnak minden helyzetre volt útmutató, mozgósító szava, mert ez elengedhetetlen és fontos az uralom szempontjából. A szavak sokféleképp szerveződhetnek, hogy utat mutassanak. A leghivatalosabb, legalapvetőbb, legtöbbet használt két szerveződési forma: az 1948 tavaszán megszavazott Alkotmány és elfogadott új Himnusz. Ez utóbbi hangzott fel minden hivatalos ünnepen és a tömegszervezetek rendezvényein, tanulták és dalolták ezek és ezek iskolákban és tanfolyamokon, „gyárakban és szántóföldeken”.

„Lehulltak a láncok, a régi igák,
a munka s a munkás az élen.
Most fölfele, a csúcs felé dobban a láb,
a végzet nem úr már a népen.
(Refrén)
Hogy éljen – kívánjuk –
a Köztársaságunk!
Előre, előre, előre tovább! Közös utat a
munkás, földész s a tanult keze vág.
Viruljon, viruljon a Köztársaság!

El innen a korhadó gátakat, el!
Erőnket az ár sodra zúgja.
A szélben ím új lobogókat emel
az egység, a béke s a munka....
(Refrén)

Így – arccal a cél felé – bízva megyünk,
ím: hősei száz diadalnak.
Vedd, Új haza, vedd a szívünk s a kezünk,
mert küzdeni érted akarnak...”
(Refrén)⁵

1949 Romániában az első, egy éves terv időszak. A tervről bővebben a harmadik fejezetben lesz szó. Ezúttal inkább a sztálini típusú hatalomgyakorlás, az országot vezető adminisztratív-gazdasági szerkezet kialakulásának 1949-es állomásait szeretném számba venni.

Aki végignézi a törvények, rendeletek, határozatok tárának 1949-es évfolyamát,⁶ annak első pillanatra feltűnik, hogy ebben az évben hány új minisztérium alakult, valamint alakult át, akár néhány hónapnyi működés után. Februárban és márciusban a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsa rendeletek sorával, a régieket átszervezve vagy újakat kialakítva 14 minisztériumot hozott létre.⁷ A belügyminisztérium, igazságügyminisztérium már 1945. március 6-tól, a Groza-kormány megalakulásától a kommunisták kezében volt; 1947 novemberétől a külügyminisztérium, pénzügyminisztérium és hadügyminisztérium is az ő felügyeletük alá került (az elsőnek Ana Pauker, a másodiknak Luka László, a harmadiknak a fent már említett Emil Bodnăraș lett a vezetője).

Ez a kormányátszervezés tehát nem más, mint a hatalom megragadása nyomán a hatalom kiterjesztéséhez szükséges pozíciók megszilárdítása az adminisztráció legfelső szintjén, a gazdaság különböző szektoraiban éppúgy, mint az egészségügyben vagy az oktatásban.

A totalisnak szánt ellenőrzés- és felügyelet-kiterjesztésre példaként egy nem gazdasági jellegű, de az osztályharc szempontjából kulcsfontosságú minisztérium létrehozásáról szóló rendelet első szakaszát mutatom be. Kiderül: a hatókör mindenre kiterjed, az ellenőrzési szándék teljes körű.

„A Kultuszminisztérium az a közhivatal, amelyen keresztül az állam a felügyelői és ellenőrzési jogát gyakorolja, hogy garantálhassa a lelkiismeret szabadságát és a vallásszabadságot, és ennek érdekében:

- felügyel és ellenőriz minden egyházat és annak intézményeit, mint ahogy a mindennemű vallásos közösségeket, egyesületeket, rendeket, kongregációkat és alapítványokat;
- felügyeli és ellenőrzi minden egyház esetében a személyzet képzését végző vallásos oktatást;
- engedélyezi új egységek, parókiák, vallásos adminisztratív egységek létrehozását, új személyzeti posztok létrehozását, és elismeri az egyházak költségvetésen belüli és kívüli vallásos személyzetének kinevezését;
- felügyeli és ellenőrzi a vallásos művészi örökséget, akár csak a művészi értéket képviselő vallásos javak megőrzését;
- ellenőrzi és felügyeli az egyházak minden javát és minden természetű, akárhonnan származó anyagi alapjait;
- dolgozik a hazai és külföldi egyházak közötti kapcsolatok és információk kialakításán és közvetítésén;
- végrehajt minden más tevékenységet az egyházakkal kapcsolatban.”⁸

Érdemes megemlíteni a Nemzetnevelési Minisztérium átszervezésével Köznevelési Minisztériumot létrehozó rendelet első szakaszának az alárendeltséget, végrehajtói szerepet kiemelő első mondatát: „A Köznevelési Minisztérium az a közhivatal, amely összeállítja és megvalósítja azokat a munkatervet, amelyek egyeztetik az oktatást a Román Népköztársaság gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésével.”⁹

A Művészetek és Információk Minisztériuma már nevével is jelezte, hogy propaganda-minisztériumról van szó. A létrehozó rendelet első szakasza még világosabbá tette ezt a szándékot.

„A Művészetek és Információk Minisztériuma az a Közhivatal, amelyik alkalmazva az RNK kormányának politikáját és határozatait, szervezi, irányítja és felügyeli a haladó kultúra és művészet terjesztésének akcióit a széles tömegek között, hozzájárulva ezzel a néptömegek kulturális színvonalának emeléséhez, szervezi, irányítja és felügyeli a művészi és irodalmi alkotásokat létrehozó tevékenységeket, mindenfajta közművelődési megnyilvánulásokat, valamint a RNK megvalósításait népszerűsítő tevékenységeket.”¹⁰

A létrejött szervezetek szilárdsága azonban igen viszonylagos. Májusban már átszervezésre került sor: létrehozták a Művészetügyi Minisztériumot, és az előd, a Művészetek és Információk Minisztériumának három részlegét önállósították, és a Minisztertanácsnak (tulajdonképpen a miniszterelnöknek) rendelték alá. Így jött létre a Román Népköztársaság Rádiósítási és Rádióközvetítési Bizottsága, a román hírügynökség: az Agerpres, valamint a Sajtó és Nyomtatványok Általános Igazgatósága (Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor). Ezzel megteremtették a lehetőséget, hogy a propaganda csatornáit közvetlenül ellenőrizhesse és befolyásolhassa az adminisztráció első embere, a legfelsőbb vezetőség szűk köre.

A Rádiósítás és Rádióközvetítés Bizottságát létrehozó rendelete kimondja:

„A beszéd, zene, és televízióval a kép közvetítése, az elektromos hullámokon keresztül, huzalokon vagy huzalok nélkül, az Állam fennhatósága alá tartozik.” A fennhatóság, szigorú szabályok formájában, kiterjed a lakosságra (15. szakasz): „Senki sem szerelhet fel, őrizhet, használhat, árusíthat vagy építhet rádióvevő készüléket, huzalon keresztül közvetítő hangszórót vagy erősítő állomást, ha nem rendelkezik a Rádiósítási és Rádióközvetítési Bizottság előzetes, írásban adott engedélyével. Senki sem kereskedhet, senki sem javíthat vagy építhet rádiókészüléket, vagy rádióelektromos alkatrészeket kereskedelmi célokból, csak ha rendelkezik a Rádiósítási és Rádióközvetítési Bizottság előzetes, írásban adott engedélyével. Rádióvevő készüléken értendő a tulajdonképpeni vevőkészülék, akár működik, akár részekre van bontva.”¹¹

A Sajtó és Nyomtatványok Általános Igazgatósága gyakorolja a nyomtatott kiadványok felügyeletét, ide értve a cenzúrát.

Az 1. szakaszban foglaltak szerint:

„b. Engedélyezi mindenfajta nyomtatvány megjelenését (újságok, folyóiratok, programfüzetek, plakátok), intézkedik a törvény szerinti nyomtatási feltételek betartásáról;

c. Engedélyezi minden fajta könyv nyomtatását, a fővárosban és vidéken.

d. Engedélyezi a könyvek, újságok és más nyomtatványok kiadását és terjesztését, valamint az újságok, könyvek, más művészeti tárgyak importját és exportját;

e. Meghatározza a könyvesboltok, antikváriumok, közkönyvtárak, újság-lerakatok, könyvlerakatok, stb. működési feltételeit.”¹²

Júliusban létrehozták az Elektromos Energiaügyi Minisztériumot. Novemberben megszüntették, azaz osztódással szaporították az Iparügyi Minisztériumot: létrejött a Kohóügyi és Vegyipari, a Könnyűipari, valamint az Élelmiszeripari Minisztérium, és ezek mellett negyedikként a Belkereskedelmi Minisztérium. Ez utóbbinak lett a feladata, hogy kidolgozza és közölje decemberben (majd, természetesen, végrehajtsa) a racionalizált áruk igazságos elosztását szabályozó normákat, az élelmiszer-és ruhajegyek kiadását és szétosztását az 1950-es évre.¹³ Átalakulás után megszületik az Erdőgazdálkodási és Faipari Minisztérium.

Figyelemreméltó, a gazdaságot jelentős mértékben érintő szervezet-alakulások történnek augusztusban: sorra megszületnek, immár hivatalosan, szabályozott formában is, Román–Szovjet Részvénytársaságokként, az úgynevezett szovromok: „Sovrommetal”, „Sovromasigurare”, „Sovromcărbune”, „Sovromconstrucție”, „Sovromchim”, „Sovromtractor”.¹⁴ Utóbbi kettő ebben a formában már 1948 novembere óta működik, de ekkor nyer hivatalos státust.

Az adminisztráció szervezésének jelentős szerepet játszottak a Minisztertanács elnökségének áprilisban megjelent rendeletei. Szabályozták a miniszterek, miniszterhelyettesek, miniszteri taná-

csosok, minisztériumi igazgatók jogait és kötelességeit; meghatározták a minisztériumok, néptanácsok, állami intézmények jogi szolgálatainak működését;¹⁵ szabályzatot alkottak a néptanácsok elődeinek tekinthető ideiglenes bizottságok működésére; kialakították a közép-adminisztráció (főváros, megyék, megyei jogú városok) szintjének szervezeti sémáját;¹⁶ meghatározták az állami gazdasági egységek és vállalatok megszervezésének és működésének formáit.

Júniusban egy rendeletben kötelezővé tette a vállalatok és gazdasági szervezetek között az írott szerződéseket és a kifizetések szabályozott formáit.¹⁷ Júliusban szabályozták az import, export és tranzitforgalom műveleteit.

A Minisztertanács Elnöksége hozta létre, és a továbbiakban neki alárendelve működött az Állami Ellenőrzési Hivatal.¹⁸ Az állami vagyon kezelését hivatott ellenőrizni ez a szervezet.

„Azért, hogy fejlődjön a felelősség szelleme a közvagyon kezelésében, a bürokratizmus megszüntetése érdekében, azért, hogy növekedjen a gondoskodás a dolgozók szükségleteinek teljesítése iránt, azért, hogy a gazdasági élet minden területén biztosítva legyen a Kormányhatározatok operatív és rendszeres végrehajtásának ellenőrzése, hogy hozzájáruljon az Államapparátus jó működéséhez, hogy segítse munkájukban az állami és közszolgálati szervezetek új kádereit, hogy megelőzzünk bármilyen, a szocializmus építését szabotáló kísérletet a RNK-ban, létrejön az Állami Ellenőrzési Hivatal, mint a Minisztertanács mellett működő Kormány szerv.”¹⁹

Ugyancsak a Minisztertanács Elnöksége rendelkezett arról, mégpedig november 4-én, hogy november 7-e ezután hivatalos ünnep; valamint december 20-án arról, hogy J. V. Sztálin generálisznak Bukarestben szobrot fognak emelni. Ez azért is érdekes, mert az 1949-es évben nyilvánítják augusztus 23-át nemzeti ünneppé – de ezt a Munka és Társadalomvédelmi Minisztérium tette meg egy augusztus 18-án kelt rendeletében.

A Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége az év elején az említetteken kívül²⁰ még rendeletet hozott az Állami Terv végrehajtásához

szükséges szállításról; a munkaerő elosztásának szabályozásáról; a fizetési rendszernek a munka mennyisége és minősége szerinti szabályozásáról; a bíróságok megszervezéséről; a szövetkezetek megszervezéséről; a gazdasági bűncselekmények megtorlásáról; egészségügyi egységek (leginkább a még magánkézben levő gyógyszerárak) államosításáról; az autószállítás megszervezéséről;²¹ a posta- és távközlés megszervezéséről.²² Június végén szintén ez a szerv rendelkezik a Tudomány- és Kultúraterjesztő Társaság létrehozásáról.²³ A későbbiekben szó lesz még erről a társaságról, amelynek létrejöttét a következőképpen indokolják a rendelet 1. szakaszában: „A tudomány terjesztése érdekében a széles néptömegek között, az obskurantizmus, miszticizmus, és a babonák leküzdése érdekében, létrejön a Tudomány- és Kultúraterjesztő Társaság. Ez a társaság közjogi intézményként van elismerve.”²⁴

Az egyes minisztériumok is hozzálátnak a rendelet-alkotáshoz. A Belügyminisztérium júliusban rendelkezik a lakossági nyilvántartásról; a közutakon való közlekedésről; az új személyazonossági igazolvány bevezetéséről;²⁵ augusztusban újra a közúti közlekedésről, valamint a gépjárművek nyilvántartásáról, a vezetői igazolvány megszerzéséről.²⁶

A személyi igazolványok megjelenése, használata a lakosság, egyes személyek mozgásának követését, nyilvántartását tette lehetővé. A határozat 5., 6., 7. szakaszaiban a következő olvasható erről:

„5. szakasz: Azok a lakosok, akik más helységbe teszik át lakhelyüket, kötelességük értesíteni a lakhelyükön levő milícia egységet legalább 8 nappal a változtatás előtt, hogy megszerezhesék a költözésbe való beleegyezést. Ugyanakkor kötelesek a kijelölt határidőre megjelenni az új lakhelyen levő milícia egységnél.

6. szakasz: Azok a lakosok, akik kevesebb, mint 30 napra eltávoznak lakhelyükről, kötelesek jelentkezni annál a milícia egységnél, ahova az ideiglenes lakhelyük tartozik, hogy regisztrálják őket. Kivételt képeznek az állami intézmények és vállalatok alkalmazottai, akik szolgálati paranccsal rendelkeznek.

7. szakasz: Azok a lakosok, akik több mint 30 napra elhagyják azt a helységet, amelyik a stabil lakhelyük, kötelesek jelentkezni előzőleg annál a milícia egységnél, ahova tartoznak, hogy bevezessék a költözést a személyazonossági igazolványukba. Ugyanakkor kötelesek, hogy a megjelölt határidőig jelentkezzenek annál a milícia egységnél, amelynek a körzetében lesz az ideiglenes lakhelyük.²⁷

A Pénzügyminisztérium is igen aktív: itt alkották a rendeleteket a szovromok létrehozásáról. Még azt megelőzően, júniusban rendelkeztek az adók, pénzügyi büntetések eltörléséről és csökkentéséről.²⁸ Augusztusban rendelet született az adók és mindenfajta hozzájárulások eltitkolását feljelentőknek adott prémiumról;²⁹ októberben a Takarékos és Letéti Pénztár (CEC) megszervezéséről és működéséről.

A Mezőgazdasági Minisztérium júliusban a kollektív gazdaságok létrehozásáról rendelkezett; augusztusban már nevesítette is azokat a kollektív gazdaságokat, amelyek létrejöttek: ugyanezt teszi októberben is. Az Igazságügyminisztérium előbb októberben, majd novemberben alkotott meg olyan rendeleteket, amelyek összesen 1030, 1948 előtt született, és mindaddig hatályban levő törvény és rendelet eltörléséről intézkedtek. A Közlekedésügyi Minisztérium októberben rendelkezett a szárazföldi, vízi és légi szállítás tervszerűsítéséről;³⁰ havi tervezést követelt meg, és bevezette a ma is létező útiokmányt (foaie de parcurs, azaz fuvarlevél). A Munka és Társadalombiztosítási Minisztérium augusztusban szabályozta a munkavédelem megszervezését, valamint rendeletet alkotott a csavargók, koldusok, prostituáltak és kitartottak átneveléséről.³¹ A Kultuszminisztérium júliusban tiltotta be a római katolikus rendek és kongregációk működését.³²

A Minisztertanács Elnökségének alárendelt, miniszteri szintű hivatalok tevékenységéről is szólnom kell. A Gabonabegyűjtő Állami Bizottság (Consiliul de Stat pentru Colectarea Cerealelor) július 24-én határozatot hoz az 1949-es gabonatermés begyűjtésének tervéről.³³ Az Állami Tervhivatal (Comisiunea de Stat al Planificării) szeptemberben rendelkezik az építőiparban dolgozó

munkások, technikusok összeírásáról,³⁴ ezt a Központi Statisztikai Hivatal végzi majd október 6-án. A Minisztertanács augusztusban rendelettel hozza létre a Minisztertanács mellett működő Testnevelési és Sportbizottságot.

Október 12-én kelt az a határozat, amelyet a RMP KB és a Minisztertanács közösen hozott. Az 1949 utáni években ritkán, de előfordul még, hogy a két vezető szerv – különösen fontos vagy kritikus esetekben, leginkább a mezőgazdasági tevékenységekkel kapcsolatosan – közös határozatokat hoz. Ezúttal a határozat tárgya: a munka megjavítása a gép és traktorállomásokon.³⁵

Egyértelmű, hogy Romániában a hatalmi váltás – a fordulat – évei 1947 valamint 1948. Ami ezután, 1949 folyamán történik, az a hatalom kiterjesztése az országra, a gazdaság, a társadalom minden rétegére; a totális ellenőrzés szervezeti feltételeinek megteremtése és az ellenőrzés első, még kísérletinek nevezhető formáinak működtetése.

Jegyzetek:

1. *A fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949* című tanulmánykötet utószavában Balogh Sándor az időszak megnevezésére vonatkozóan fejtegeti, hogy a Magyarországon történtek szempontjából mind a „fordulat éve” (azaz 1949), mind a „fordulat évei” kifejezés használatos és elfogadható. A fordulat éve az az esztendő, amikor minőségi változás következik be a hatalom jellegében: a fordulat évei pedig azt az időszakot jelzik, amikor döntő változások történnek a politikai intézményrendszerben. De emellett jogosult és elfogadható természetesen, ha „fordulat”-ként jellemezzük az e periódusban Magyarországon a társadalomban, gazdaságban és a kultúrában végbemenő változásokat is. Balogh 2000, 381. Romániában a fordulat 1948-ban történt, igen gyorsan és erőszakosan, de a fordulat évei, véleményem szerint, ha nem tekintjük a párthierarchia csúcsán csak 1952-ben eldőlt harcot, az ország területi-adminisztratív, gyökeres átszervezésével végződő, 1948–1950 közötti három esztendő.
2. Itt és a továbbiakban is a legfontosabb forrásom: Vincze Gábor 1994.
3. Ez Románia történetének legkevesebb ideig érvényes alkotmánya, és talán nemzeti szinten is rekorder: rövid ideig, 1952 szeptemberéig van érvényben, ekkor ugyanez a Nemzetgyűlés megszavaz egy másik alkotmányt is.
4. Lásd Szakács–Zinner 446. Véleményük szerint Magyarországon 1948/49 fordulójára a „folyó háború megváltozott”, azaz megváltoztatott természete szerint a háborút követő idők erőhatalmi tényezői valójában már rendőri felügyelet alá helyezték a társadalmat, a gazdaságot. Likvidálták a külön érdekű társadalmi

csoportok pártképviselését, politikai csoportjait, felszámolták vallási és kulturális autonómiájukat, ezek gazdasági alapjait. Szétverték az önkormányzatokat, lehetlenné tették az önszerveződést. Az egyénből kiölték a kezdeményezést, az oktatásból a kreativitást. „Tervszerűen” szétzúzták a társadalmi öntudat nemzeti jellegét és a nemzeti öntudat társadalmi összetartó erejét. Egyszóval országot és népet féktelen terrorral terelték át a Szovjetunió ... „vérrel áztatta dicsőséges” útjára. Romániában 1949-ben minderről nem lehet még múlt időben beszélni. A féktelen terrorról igen, és a fordulat kríziséről is igen - mint ahogy ezt bemutatni célom ebben a könyvben.

5. Himnusz a Román Népköztársasághoz. Aurel Baranga verse, Kiss Jenő fordítása. Megjelent szöveggként a *Művelődési Útmutató* első, 1948 júliusi számában.
6. Lásd: Ministerul Justiției, Direcția de Coordonare Legislativă, Studii și Colecțiuni de Legi, Decrete și Decizii, Editura de Stat București, az 1949-es év kötetei.
7. Ezek, a létrehozásuk sorrendjében, a következők: Távközlési Minisztérium, Kereskedelmi és Élelmiszerügyi Minisztérium, Kultuszminisztérium, Igazságügyminisztérium, Köznevelési Minisztérium, Bánya- és Petróleumügyi Minisztérium, Külkereskedelmi Minisztérium, Erdőgazdálkodási Minisztérium, Mezőgazdasági Minisztérium, Egészségügyi Minisztérium, Munka- és Társadalomvédelmi Minisztérium, Művészetek és Információk Minisztériuma, Építésügyi Minisztérium, Belügyminisztérium.
8. 134-es számú, 1949. február 4-én kiadott Rendelet, megjelent a *Monitorul Oficial* 30., 1949. február 5-i számában.
9. 159. számú, 1949. február 5-én hozott rendelet, megjelent a *Monitorul Oficial* 1949. február 7-i számában. „Ministerul Învățămîntului Public este Serviciul Public care întocmește și aduce la îndeplinire planurile de lucru care să pună în concordanță învățămîntul cu dezvoltarea economică, socială și culturală a RPR.”
10. 169. számú, 1949. február 18-án hozott rendelet, amely a *Monitorul Oficial* 42., 1949. február 19-i számában jelent meg:
„Ministerul Artelor și Informațiilor este Serviciul Public care, aplicînd politica și hotărîrile Guvernului RPR, organizează, îndrumază și supraveghează acțiunile de difuzarea culturii și artei progresiste, în masele largi ale poporului muncitor, contribuind la ridicarea nivelului cultural al maselor populare, organizează, îndrumază și supraveghează activitatea de stimulare a creației artistice și literare, manifestările culturale de orice fel, precum și acțiunea de popularizare a realizărilor din RPR.”
11. 235. számú, 1949. május 20-án hozott rendelet, megjelent a *Buletinul Oficial* 32., 1949. május 23-i számában:
„Dreptul de difuzare a graiului, muzicii, precum și imaginilor în televiziune prin mijlocul undelor electronice, transmise prin fir sau fără fir, aparține Statului.”
„Nimeni nu poate instala, păstra, vinde, folosi sau construi un post receptor, difuzoare pentru recepție prin fir, și stații de amplificare, decît pe baza unei prealabile autorizații scrise din partea Comitetului pentru Radioficare și Radiodifuziune.
Nimeni nu poate face comerț, nimeni nu poate repara sau construi aparate sau materiale radio-electrice în scop comercial, decît pe baza unei autorizații scrise a Comitetului de Radioficare și Radiodifuziune.
Prin post receptor se înțelege aparatul receptor propriu zis, în stare de funcțiune sau descompletat.”
12. 537. számú, 1949. május 20-án kelt rendelet, megjelent a *Buletinul Oficial* 32., 1949. május 23-i számában:

- „b. Autorizează apariția oricărori tipărituri (ziare, reviste, programe, afișe, etc.), luând măsuri pentru respectarea condițiilor legale de imprimare;
c. Autorizează tipărirea cărților de tot feluri, în capitală și în provincie;
d. Autorizează difuzarea și colportajul cărților, ziarelor și a oricăror alte tipărituri, precum și importul sau exportul de ziare, cărți sau obiecte de artă;
e. redactează condițiunile de funcționare a librăriilor, anticariilor de cărți, bibliotecilor publice, depozitelor de ziare, depozitelor de cărți, etc.”
13. Norme pt. asigurarea unei juste repartiții a mărfurilor raționate, eliberarea și distribuirea cartelelor de alimente și îmbrăcăminte pe anul 1950.
 14. A vegyesvállalatok a háború után jöttek létre, és amint a nevük is jelzi, az ipar különböző területein működtek. A „Sovrommetal” a vasgyártásban, a „Sovrom-cárbone” a szánbányászásban, a „Sovromconstrucție” az építőiparban, a „Sovrom-chim” a vegyiparban, a „Sovromtractor” a traktorgyártásban, a „Sovromasigurare” pedig a biztosításban volt érdekelt.
 15. Reglementarea funcționării serviciilor juridice ale ministerelor, sfaturilor populare și instituțiilor de stat.
 16. Az eredetiben: Schemele de organizare a capitalei RPR, a județelor și a comunelor urbane asimilate cu județul.
 17. Az eredetiben: Obligativitatea contractelor scrise și reglementarea plăților între întreprinderi și organizațiuni economice.
 18. Comisiunea Controlului de Stat.
 19. 922. számú, 1949. szeptember 14-én kelt rendelet, megjelent a *Buletinul Oficial* 60., 1949. szeptember 15-i számában:
„Pentru a dezvolta spiritul de răspundere în gospodărirea avutului obștesc, pentru înlăturarea birocratismului, pentru mărirea griiei față de nevoile celor ce muncesc, pentru a asigura în toate compartimentele vieții economice verificarea operativă și sistematică a executării hotărârilor Guvernului, pentru a contribui la buna funcționare a aparatului de Stat în interes obștesc, pentru a preveni orice încercare a elementelor dușmănoase de a sabota opera de construire a socialismului în RPR, se înființează Comisiunea Controlului de Stat, ca organ Guvernamental de lângă Consiliul de Miniștri.”
 20. Úgy gondolom: addig, amíg a kialakuló minisztériumok át nem veszik a rendeletalkotó munkát. Ha külön nem jelzem, ezeknek a rendeleteknek a forrása a *Ministerul Justiției, Direcția de Coordonare Legislativă, Studii și Colecțiuni de Legi, Decrete și Deciziuni*, Editura de Stat București 1949-es évről kiadott kötete.
 21. Organizarea și funcționarea Administrației pentru Transporturi cu Autovehicule (RATA); érdekes módon, ennek regionális központjai Bukarestben, Iașiban, Kolozsváron és Marosvásárhelyen vannak.
 22. Organizarea și funcționarea Administrației Poștelor și Telecomunicațiilor (PTTR).
 23. Societatea pentru Răspîndirea Științei și Culturii.
 24. 652. számú, 1949. június 24-én kelt rendelet, megjelent a *Buletinul Oficial* 40., 1949. június 5-i számában: „Pentru răspîndirea științei în masele largi populare, combaterea obscurantismului, a misticismului și a superstițiilor, se înființează *Societatea pentru Răspîndirea Științei și Culturii*. Această societate este recunoscută ca persoană juridică de utilitate publică.”
 25. Stabilirea, forma și modul de eliberare a actului de identitate, pentru înscrierea și evidența populației țării.
 26. Norme pentru reglementarea circulației pe drumurile publice, pentru înscrierea și radierea vehiculelor, precum și pentru obținerea carnetului de conducător pentru vehicul.

27. A Belügyminisztérium 7. számú, 1949. július 22-én kelt határozata, amelyik megjelent a *Buletinul Oficial* 48., 1949. július 25-i számában:
- „Art. 5. Locuitorii care își schimbă domiciliul în altă localitate sînt obligați să anunțe aceasta unității de miliție unde domicilează cu cel puțin 8 zile înainte pentru a obține aprobarea de mutare. Deasemeni sînt obligați să se prezinte în termenul fixat unității de miliție din localitatea unde s-a mutat.
- Art. 6. Locuitorii care pleacă în alte localități decît aceia în care au domiciliul stabil, pentru mai puțin de 30 de zile, sînt obligați să se prezinte unității de miliție pe raza căreia aveau reședința, pentru a fi înregistrați. Sînt exceptați salariații instituțiilor și întreprinderilor de Stat, care posedă ordin de serviciu.
- Art. 7. Locuitorii care pleacă în alte localități decît aceia unde au domiciliul stabil, pentru mai puțin de 30 de zile, sînt obligați să se prezinte prealabil unității de miliție pe raza căreia domicilează pentru a li se face mutația pe Buletinul de Identitate. Deasemeni sînt obligați că în termenul prevăzut în mutație să se prezinte unității pe raza căreia vor avea reședința.”
28. Anularea și reducerea impozitelor, taxelor și amenzilor fiscale, de orice fel, din anii precedenți.
29. Prime acordate constataților din proprie inițiativă de evaziuni de impozite, taxe, și contribuțiuni de orice fel.
30. Planificarea transporturilor de mărfuri cu mijloace auto, pe apă și aeriene, aparținînd întreprinderilor tutelare ale Ministerului Comunicațiilor, inclusiv transporturile cu caracter economic, cerute de Ministerul Apărării Naționale și Ministerul Afacerilor Interne.
31. Reeducarea vagabonzilor, cerșetorilor, prostituatelor și întreținutărilor.
32. Interzicerea funcționării pe întreg teritoriu al RPR a mai multor formațiuni și organizațiuni, ce formează diferite ordine și congregațiuni romano-catolice.
33. Aprobarea planului pentru colectarea cerealelor din recolta 1949.
34. Recensămîntul tehnicienilor și a muncitorilor din construcții, ocupați în instituții de stat, în cooperative și în întreprinderile particulare.
35. Hotărîrea Comitetului Central al PMR și Consiliului de Miniștri al RPR asupra măsurilor ce trebuie luate pentru îmbunătățirea muncii în stațiunile de mașini și tractoare.

2.

APPARÁTUSOK, SZERVEZETEK, HIVATALOK

Az új hatalom legfőbb célja az uniformizálás: olyan egységes társadalom létrehozása, ahol egyszerre dobban a szív, egyszerre lép a láb. „A mesterséges differenciátlanság a parancsuralom következménye: a diktátor a végrehajtók egységes közegét kívánja meg, s ennek kialakítása és megőrzése szolgálatába állítja a különféle mechanizmusokat, mint amilyen a politikai rendőrség, a propaganda és az ideológia”¹ és a gazdaság teljes szerkezetrendszere.

Ebben a fejezetben sorra veszem az állam- és helyi hatalom működését támogató, ekkor létrejövő, vagy átalakuló szerkezeti elemeket, az ezekben bekövetkező változásokat.

2.1. A párt

1949-ben a Székelyföldön a politikai hatalmat a Román Munkáspárt helyi szervezetei gyakorolják.

A négy székelyföldi megyében a szovjet csapatok bevonulása, a háború befejezése, a helyzet normalizálódása után létrejöttek a különböző pártok helyi szervezetei: az 1946-os választások előtt már hangos korteshadjáratokat szerveztek.² 1948 januárjában itt is megtartották a Román Kommunista Párt és a Romániai Szociáldemokrata Párt megyei egyesülő tanácskozásait, és márciustól már mint a Román Munkáspárt helyi szervezetei működtek megyei, járási, városi, valamint falusi szinten. Ebben az időszakban az első három helyszínen létezett olyan helyi szervezet,

amelynek vezetői és aktivistái nem dolgoztak más munkahelyen, hanem csak az „apparátusban”. Falvakon a pártsejtek vezetőinek, tagjainak továbbra is megvolt a munkahelye, munkaterülete, és nem kötődtek fizetett alkalmazottakként a pártapparátushoz. Ez a helyzet 1949 folyamán nem változott.

1944. augusztus 23. után, az 1945. októberében tartott Országos Konferenciáig, több mint egy évnyi átmeneti időszak következik a Román Kommunista Párt történetében. A vezető szervezetek a Konferencián kristályosodtak ki: megalakult a titkárság, a Politikai Bűró. De nem dőlt el a hatalmi harc, hanem 1952. májusáig kettős vezetése volt a pártnak, a hatalom megoszlott Gheorghiu-Dej és Ana Pauker között.³

Az átmeneti időszakban sokszorosára nőtt a párt taglétszáma. Ez már csak azért is szükséges és lehetséges volt, mert 1944 augusztusában a létszám nem haladja meg az ezer főt. Az 1945-ös Országos Konferencia időszakában mintegy 257.000 a párttagok száma, majd tovább növekszik, és 1948 januárjában már meghaladta a nyolcszázézetet. A Romániai Szociáldemokrata Párt és a Román Kommunista Párt egyesülése után létrejött Román Munkáspártnak 1.060.000 tagja volt. Négy év alatt tehát ezerről több mint egy millióra nőtt annak a szervezetnek a taglétszáma, amelyik 1948 márciusától egyetlen uralkodó pártként vezette Romániát.⁴

Az új helyzetben a párt megszervezésének, intézményesülésének kérdése került előtérbe. Megszüntették a tagfelvételeket, kialakították a párttag-jelöltség rendszerét. Ez gyakorlattá tette azt a központi elképzelést, hogy meg kell őrizni a párt osztály-jellegét, és a felvételre kerülők nagyobb része a munkásság köréből kellett kikerülnie. Az osztályszármazás szerint „várakoztatták” a jelölteket: az iparban dolgozó munkások fél évig, a kisiparban dolgozók egy évig, a szegényparasztok és kollektivisták szintén egy évig, más kategóriákhoz tartozók pedig másfél évig kellett tagjelöltként bizonyítsák, hogy méltóak a párttagságra. Erre azért volt szükség, mert a párttagoknak 1945-ben 55, míg 1948-ban csak 39 százaléka volt ipari munkás.

Beindították a párt tagjainak, kádereinek verifikálását: ellenőrizték osztályszármazásukat, múltjukat, és ha nem találták őket megfelelőeknek, akkor következett a kizárás. A vezetők többször is hangsúlyozták: az egyesülés rontott a párt összetételén, ez újabb alkalom volt arra, hogy a pártba úgymond befurakodjanak a osztályidegen elemek, karrieristák, erkölcsileg züllött, vagy éppen ellenséges elemek: fasiszták, legionáriusok, a tőkés-földesúri rendszer államgépezetének volt tagjai, kizsákmányolók. A felülvizsgálatok és kizárások eredményeképpen 1950 májusáig, amikor véget ért a felülvizsgálatok és tisztogatások első szakasza, a párttagok száma 340000-el csökkent. 1955-ig a párt taglétszáma mintegy felére zsugorodott. Ekkor, a II. pártkongresszus idején, a főtitkári jelentés szerint, a tagok létszáma 593363 volt.⁵

A harmadik, a párt egységét és „ütőképességét” fokozni kívánó mozzanat az volt, hogy kialakították az ideológiai indoktrinációs és az új hatalmat működtető érdekekhez szocializáló szerkezeteket, a pártoktatás különböző formáit. Ezekben a munkahelyükről kiemelt párttagok rövid idő alatt (három hónap, hat hónap, egy év), nappali, bentlakásos vagy esti képzés folyamán sajátították el a marxizmus-leninizmus alapjait, a szovjet kommunista (bolsevik) párt történetét. De léteztek esti pártegyetemek, és az ideológiai tanfolyamok munkahelyi változatai is (pártoktatás: párttörténeti, dialektikus materializmus kurzusok). Stelian Tănase véleménye szerint a rövid idő alatt kialakított, hatalmas méretű oktatási szerkezet fontos szerepe töltött be az egységes pártvezetés megerősítésében, ezen belül Gheorghiu-Dej személyes vezetői hatalmának megszilárdításában. 1948-ban a Román Munkáspárt tömegpártként állt az ország élén, egy olyan pártként, amely több vezető személy érdekszférájára oszlott, és amelyben viszonylagos volt a határozathozatal centralizáltsága. A Gheorghiu-Dej köré csoportosuló szempontjából a országépítéshez szükséges erőforrások koncentrálása, a modernizációs beindítása, a társadalom mozgósítása és lehetőleg szoros ellenőrzése egy egyszemélyes vezetést és fegyelmezett pártapparátust igényelt. Ennek a kialakítása

politikai és osztályszempontok szerint kellett hogy történjen. Ezért szerveztek meg a Román Munkáspárton belüli oktatási rendszert. Az 1949–1950-es tanévben ennek a rendszernek 249125 résztvevője volt, és egy évvel később számuk elérte a 323826-ot.

A kádereképzésnek egyszerre több célja volt.

1. Indoktrináció, azaz a marxista-leninista ideológia elsajátítása, ismerete, alkalmazása. Ez volt az egyik elem, amelyik elválasztotta a párttagokat a társadalom más részeitől, és amelynek biztosítása kellett a párttagság belső kohézióját.

2. A megduplázódott (párt- és állami) apparátusba bekerülő káderek professzionalizálása: az addig végzett válogatás eléggé véletlenszerű, és az apparátusba bekerültek tudásszintje alacsony volt. Olyan embereket válogattak be, akik munkás- vagy parasztszármazásúak voltak, és elégtelen tapasztalattal, képességekkel rendelkeztek ahhoz, hogy támogatásukkal a politikai elit megvalósíthassa terveit.

3. Egy Gheorghiu-Dejhez lojális szélesebb káder-csoport kialakítása, amely ugyanazokat a prioritásokat tekintette magáénak, mint Gheorghiu-Dej és emberei. A képzésekben résztvevők a pártszerkezet minden szintjére elkerültek. 1952. májusában a Pauker–Luka–Georgescu csoport kiszorítása biztosította a pártapparátus ellenőrzését a kormányapparátus, és egy évvel később a rendőri apparátus fölött. Alexandru Drăghici vezetésével a belügyminisztérium nem a pártkádereknek vagy a politikai elitnek, hanem Gheorghiu-Dejnek rendelődött alá.⁶ Ezzel befejeződik a Román Munkáspárt, Románia sztalinizálása.

Vajon hány pártszervezet, hány párttag, a pártapparátus hány tagja létezett ekkor a Székelyföldön? Bizonyára nem sok.⁷ 1949-ben, a székelyföldi megyékben a pártapparátuson belüli vetélkedések (nem nevezném harcnak) megismerése levéltári kutatásokra alapozott feltárás nyomán még várat magára. A sajtó nem számol be ezekről a mozzanatokról. A pártapparátus kiépülésére, összetételére vonatkozó feltárások is csak nemrég kezdődtek el. A Maros megyei, 1949-es adatok mellé oda kell illeszteni a másik három

megye megfelelő adatait – ezekkel azonban nem rendelkezem. Az tudható, hogy 1949 elején a Maros megyei pártbűró 13 tagból áll, a megyei titkár Benke József, helyettesei Suciú Traian és Nagy Mihály. A 13 tagból 5 román.⁸ A megyei pártaktívának (megyei, járási pártvezetés, marosvásárhelyi pártszektorok, más városok pártbizottságai) 323 tagja van, 90 százaléka férfi és 10 százaléka nő, 55 százalék magyar, 38 százalék román, 4 százalék zsidó, a többi más nemzetiségű. Társadalmi, azaz származás szerinti összetétel: munkás 55, szegényparaszt 29, tisztviselő 11 százalék, de van középparaszt, kisiparos, kereskedő, értelmiségi is közöttük.⁹ Ekkor még, mint említettem, falun nincsenek kiemelt, csak a pártszerkezetben dolgozó aktivisták.

A verifikálásoknak, kizárásoknak a Székelyföldön is vannak áldozatai. Azért áldozatok ezek, mert a pártból való kizárás sokszor a munkahelyről való eltávolítással, vagy visszaminősítéssel, vagy legalábbis nyilvánosság előtt való „leleplezéssel”, megszégyenítéssel járt. Ez történt a marosvásárhelyi Sebestyén Lászlóval is, akinek a marosvásárhelyi 2. számú verifikáló albizottság vizsgálta az esetét.

Ez az ügy azért lett közismert, mert nevelő célzattal, újságcikkben ismertették.¹⁰ Hasonló esetek ebben az időszakban bárhol megtörténhettek Romániában, a Székelyföldön. Sebestyén Lászlót mindaddig, amíg sor nem került a verifikálásra, senki sem vádolta – sőt, a marosvásárhelyi közüzemek adminisztrációs és kereskedelmi osztályának volt a vezetője. Itt dolgozott 1945-ben is, amikor felvették a pártba.

1949 októberében a „verifikálásra összegyűlt elvtársak” leplezték le – ugyanazok, akikkel azelőtt naponta együtt dolgozott (meg persze a verifikálás vezetői, a gyűlés szervezői: a felettes pártszerv aktivistái). Két bűnlajstroma is volt: a múltja és a magatartása. Mindaz, ami a múltjáról elhangzott, őt a „leghitványabb fasiszta propaganda szócsöveként” mutatta be. Laptulajdonos, újságíró volt, és lapjában a harmincas és negyvenes évek között „szinte naponta jelentek meg olyan cikkek, amelyek a nagy Szovjetuniót,

felszabadítónkat és segítőnket, a békét védelmező tábor vezetőjét, a béke legfőbb őrzőjét szemérmetlen hazugságokkal becsmérelték. Ugyancsak valótlan, fasiszta rágalmak tömegét szórta a munkásosztály nagy tanítójának, mindnyájunk el nem homályosuló példaképének, Sztálin elvtársnak személyére. Az illegalításban dolgozó kommunistákat s általában a munkásmozgalmat igyekezett mindenféle kitalált hazugságokkal, a polgári-fasiszta sajtó ismert eszközeinek használatával népszerűtlenné tenni a tömegek előtt.”¹¹ 1940 előtt budapesti „reakciós, horthysta” hírügynökség, a bécsi döntés után a „horthysta Magyar Távíratok Iroda” tudósítója volt. „Ebben a munkakörben számos olyan hírt juttatott el külföldre, amit az ottani reakciós rádió és lapok felhasználhattak és siettek is felhasználni a háborús uszítók céljait szolgáló sovinizmus szítására, a román és magyar nép közötti gyűlölet mesterséges kitenyésztésére...”¹²

Megtörtént a történelmi változás, és „miután... sikerült befurakodnia pártunkba, ott igyekezett minden munkát kisajátítani magának, hogy ezzel is leplezze fasiszta múltját. Igyekezett politikailag kevésbé fejlett elvtársakkal körülvétni és elbástyáztatni magát, hogy ezáltal lehetőleg megakadályozza következetes ellenforradalmi magatartásának leleplezését. Lényegében azonban nem változott meg Sebestyén László. A munkásokkal szemben fölényes maradt, még köszönésüket sem akarta fogadni. Az őt bíráló elvtársakkal szemben igyekezett terrorisztikusan, az üzemben elfoglalt vezető állását felhasználva eljárni...”¹³

Egy koncepciózusan előkészített „verifikáló gyűlés”, tulajdonképpen egy kizárási színjáték az, amiről tudósítást olvashattunk. Lehet, hogy Sebestyén László valóban egy köpenyegforgató volt – ha igen, akkor is a kisszerű fajtaból. Marosvásárhelyről a front érkezése előtt mintegy 8.000-en menekültek el, és aki valóban főbenjáró bűnöket követett el, valamint a rendszer hú kiszolgálója volt, az nem is tért vissza. Ezen kívül a cikkből az is kiderült, hogy Sebestyén László: zsidó. Nem hurcolták el, mert időben beszerezte a kellő papírokat. Zsidóként sem követhette el mindazt úgy,

ahogyan neki tulajdonították; valamint a „befurakodásának” és annak, hogy „minden munkát kisajátított magának”, ez is lehet a magyarázata. Ha nem jön el az ideje a verifikálásnak, és a kizárási színjátékoknak, akkor ugyanaz marad, aki volt azelőtt is: megbízható, szürke hivatalnok.

Marosvásárhelyen 1949-ben 3 és 6 hónapos pártiskolák működnek. A résztvevők a szomszéd megyékből érkeznek, a tanfolyamok magyar nyelven folynak. Tanárok vagy pártaktivisták (például a megyei szervezet titkára) tartanak előadást, vagy pedig kinevezett, de végzettséggel nem rendelkezők tanítanak itt. Olyanok is akadnak közöttük, akik egy előző ciklusban a hallgatók között voltak.¹⁴

2.2. A tömegszervezetek

2.2.1. A Magyar Népi Szövetség

Székelyszék legnépesebb és – ekkor még – legfontosabb tömegszervezete a Magyar Népi Szövetség volt.

1948 decemberében tartják Kolozsváron a Magyar Népi Szövetség IV. kongresszusát. 1949 januárjában a Központi Végrehajtóbizottság újra számba vette a szervezet előtt álló legfontosabb feladatokat. A Kongresszuson, a megállapítás szerint „A kiküldöttek tanúságot tettek arról, hogy a reakciós kizsákmányoló elemeknek a helyi és a megyei vezetőségből való eltávolítása után szervezetünk harci sorai növekedtek és még fokozottabban zárkóznak fel a munkásosztály élharcos pártja mögé. A kiküldöttek tanúságot tettek arról, hogy a Román Munkáspárttal való szoros együttműködés, vezető szerepének, irányító szavának elfogadása mindenütt gyümölcsözően hatott szervezeti életünkre; tanúságot tettek arról, hogy dolgozó népünk tevékenyen veszi ki részét a Román Népköztársaság felvirágoztatásáért folyó közös küzdelemből és a szocialista verseny építő munkájából.”¹⁵ A szervezet előtt álló feladatokat tíz pontba foglalják össze. Ezek között szerepel a

kizsákmányolók elleni harc, a testvériség, a Szovjetunió eredményeinek népszerűsítése, a harci éberség fokozása.

„4. Széles körűen meg kell szerveznünk a magyar dolgozó tömegek, elsősorban pedig parasztságunk demokratikus szellemű politikai nevelését. 5. Felvilágosító munkával fokoznunk kell tömegeinknek a szocialista építést szolgáló munkaversenyre való mozgósítását. 6. A Román Munkáspárt Központi vezetősége Politikai Irodájának a nemzeti kérdésben hozott határozata szellemében kíméletlen küzdelmet kell folytatnunk a polgári nacionalizmus minden fajtája: a szovjetellenesség, a sovinizmus, az antiszemitizmus, a nemzeti elzárkózás ellen. Erélyesen szembe kell szállnunk az itt élő magyarság soraiban minden kísérlettel, amely akadályozná a dolgozó tömegek harcát a szocializmus alapjainak építésében (...) 9. Szervezeteink határozott harcot kell folytassanak azért, hogy az egyházak ne szolgálhassanak fedőszervként az imperializmus zsoldjában álló Vatikán ügynökeinek. 10. Kulturális intézményeinkből ki kell sepernünk a polgári ideológia minden maradványát, és harcolnunk kell azért, hogy ezekben az intézményekben dolgozó tömegeink érdekeinek megfelelően a haladó szellem, a tudományos szocializmus szelleme váljék uralkodóvá.”

Cikket közöl a sajtóban az újraválasztott országos elnök, Kacsó Sándor is, mégpedig a *Scântea* 1949. január 7-i számában. A központi végrehajtóbizottsági határozat gondolatainak, fordulatainak ismételten túl figyelemre méltó, ahogy az elnök meghirdette a falu felé fordulást.

„A „nemzeti egység” álarca alatt a külföldi imperializmus által kioktatott magyar reakció megkísérli, hogy gyengítse és megbontsa a román és magyar munkások harci egységét a kizsákmányolással szemben. Ennek a veszélyes mesterkedésnek a leleplezése szervezetünk számára rendkívül fontos feladat. Különös figyelemmel kell a falu felé fordulnunk, ahová ezek a romboló hatások könnyebben behatolnak. Fel kell világosítanunk a dolgozó parasztságot, mi rejtőzik az elvtelen „nemzeti egység” és a „testvérek” közötti megbékélés álarca alatt; le kell lepleznünk azokat, akik ezeket az ellenséges jelszavakat terjesztik, a volt földesurakat, kapitalistákat és kulákokat...”. A városban pedig harcolni kell a

nemzeti felfuvalkodottság, elzárkózás ellen: „Egyes kulturális intézményeinkben, sőt egyes iskoláinkban is tapasztalható a nemzeti kultúránkkal és művészetünkkel kapcsolatos nemzeti felfuvalkodottság irányzata, amely a román nép kultúrájával szemben való elkülönüléshez és elszigetelődéshez vezet. Ez a mesterkedés is a reakció fegyvertárából való. Nemcsak fenyegeti nemzeti kultúránkat, hanem alapjában azt célozza, hogy aláássa a dolgozók egységét és osztályöntudatát...”¹⁶

A Magyar Népi Szövetség székelyföldi hálózatáról, taglétszámáról, helyi vezetőiről a bevezetőben említett okok miatt nincsenek adataim. A sajtóban alkalomszerűen megjelenő hírekből sem sokat lehet megtudni – pedig a marosvásárhelyi *Népújság* ekkor az MNSz székelyföldi napilapja, a székelyudvarhelyi *Szabadság* pedig az MNSz Udvarhely megyei hetilapja.

1949 januárjában két napos értekezletet tartott a Szövetség Maros megyei szervezete. Ezen részt vettek a megyei szervezet aktivistái, intéző bizottsági tagjai, és a járási szervezetek felelősei. Megjelent egy központi kiküldött, Szabó Domokos, aki az egyéves gazdasági tervről, a költségvetésről és az új társadalombiztosítási törvényről tartott előadást. Az elhangzottakat két aktivista, Ravasz László és Farkas Irén vezetésével feldolgozták a résztvevők, majd másnap reggel 80 községben nagygyűlést tartottak és a „széles tömegek” előtt is ismertették és népszerűsítették mindazt, amit előző nap hallottak és tanultak. Végül, a második nap délutánján újabb gyűlésre került sor Marosvásárhelyen: a központi kiküldött jelenlétében kiértékeltek a kétnapos értekezlet eredményeit és hiányait. Hasonlóan megszervezett, azonos tartalmú akciókra került sor más székely megyékben is.¹⁷

Marosvásárhelyen öt hónap múlva kiértékelő értekezletre gyűlnek össze. Ezúttal Szabó Domokos már nem kiküldött, hanem a megyei intézőbizottság elnöke, aki Nagy Józseffel, a megyei intézőbizottság titkárával együtt vezette a gyűlést. A beszámoló általánosságaiából annyi kihámozható, hogy a szövetség támogatta a párt és az államapparátus munkáját.

„Népszerűsítette és feldolgozta tagjai körében az RMP Központi vezetőségének a nemzeti, valamint a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségéről hozott határozatait. Feldolgozta a Nagy Nemzetgyűlés elnöksége által kibocsátott új törvényeket is. Támogatást nyújtott az ifjúsági szervezetek egységesítési munkálataiban, mozgósította a falvak dolgozó magyarságát az Állami Terv teljesítése érdekében. Az önkéntes munkálatok során kiemelkedett Makfalva, Nyárádszereda és Csíkfalva, ahol új hidakat építettek a dolgozók.” A számszerűsíthető, ellenőrizhető vezetői teljesítmény az volt, hogy mennyire sikerült a rendezvényeken való részvételre „mozgósítani a tömegeket”.

Egy új szervezési formának, az utcafelelősök rendszerének köszönhetően a tagok tudomást szereztek a rendezvényekről, az öt hónap alatt a megyében 100.423-an vettek részt a gyűléseken. A közművelődési bizottság volt a legaktívabb: 160 esti tanfolyamot szervezett 4000 résztvevővel.

A gyűlésen szervezési kérdésekről is döntöttek. Marosvásárhelyen eddig hat kerület működött; ezt most három kerületbe vonták össze, és megválasztották a vezetőségeket. Végül Szabó Domokos külpolitikai tájékoztatót tartott.¹⁸

Mindebből egy felülről irányított, formai és tartalmi elemeiben más tömegszervezetektől semmiben sem különböző helyi szerkezet képe körvonalazódik. Sajátossága, hogy magyar tömegeket próbál összefogni és befolyásolni az új hatalom országépítési ideológiájának szellemében. 1949 elején már csak formai-statisztikai kérdés, hogy kik MNSZ tagok és kik nem. Januárban ugyanis Marosvásárhelyen még folyik a tagtoborzás. 486 utcabizalmi végzi 56 körzeti felelőssel együtt ezt a munkát. Beszervezik azokat a dolgozókat, akik valamilyen oknál fogva nem tudtak beiratkozni a MNSZ-be, a régi tagoknak kiosztják az „új, országosan egységes tagsági könyveket”.¹⁹ Az új, országosan egységes MNSZ arculat mögött a szervezet helyi súlytalanodása körvonalazódik. A politikai tevékenység egyre inkább az ünnepi beszédekre és a nagydobra vert kizárásokra korlátozódik.

A szervezeten belül még mindig jelentős volt az a kulturális, oktatási tevékenység. Székelyudvarhelyen például május közepén a városi szervezet minta színjátszó csoportot szervezett. A tagok önként vállalták, hogy tíz nap alatt betanulják az első darabot. Első előadásuk: Moliere: Duda Gyuri. Minden este próbát tartanak, az első kiszállásaik helyszínei: Szentegyházasfalu, Lövéte.²⁰ Kulcs szerepet vállalt a Szövetség a Székelyföldön 1949 tavaszán zajló „kultúrforradalom” rendezvényeinek megszervezésében.

A Szövetség káderiskolái ebben az évben is működtek. Január végén Marosvásárhelyen 35-ön kezdték el a két és fél hónapos bentlakásos kurzust, amely során igyekeznek minél többet elsajátítani a marxi-lenini tanokból. A résztvevőket („munkások, dolgozó földművesek, ifjak és leányok”) Csík, Máramaros, Arad, Temes, Hunyad, Maros megyék legjobb MNSz aktivistái közül választották ki. A megnyitón Nagy Mihály, az RMP Maros megyei bizottsága szervezési osztályának vezetője rámutatott, hogy „nagyon sok esetben a demokrata érzelmű, becsületes dolgozók egyes kérdéseket ferdén fogtak fel, mert nem volt meg a kellő ideológiai felkészültségük ... az MNSz-nek ez a káderiskolája azért létesült, hogy ezt a hiányt felszámolja és a dolgozó tömegeknek megmutassa a fejlődés útját...”²¹ Esti tanfolyamok működtek 1948 utolsó hetében, 35, illetve 40 hallgatóval Csíkszeredában és Gyergyószentmiklóson; január 25-én tíz hetes káderiskola nyílt 34 hallgatóval Gyergyószentmiklóson; a Mikó kastélyban 29 hallgatóval közép fokú káderiskola nyílt január végén Csíkszeredában.²²

Január 26-án Medgyesen is megkezdte működését az MNSz 3 hónapos közép fokú káderiskolája, ahová Szamos, Kis- és Nagy-küküllő, Temes, Brassó és Udvarhely megyéből érkezett 29 „falusi és városi dolgozó”, 6 nő és 23 férfi. 23 hallgató szegényparaszt, 3 üzemi munkás, 2 középparaszt, 1 kisiparos származású. A „képekkel, faliújságokkal, térképekkel és jelszavakkal feldíszített napfényes teremben” jól átgondolt tanterv szerint folyt a tanulás. A beszámoló szerint a 36 előadásból álló tanfolyamon a világtörténelemre, ezen belül elsősorban az erdélyi forradalmi mozgalmak

ismertetésére, majd a világ dolgozói kapitalizmus elleni küzdelmeinek tárgyalására fordítottak nagy gondot. A tanterv 10 előadást szentelt a kapitalizmus és imperializmus, majd a szocializmus foglmainak tisztázására, a nagy Októberi Szocialista Forradalom jelentőségének kielemezésére, a szovjet állam, a szovjet alkotmány és a néptanácsok ismertetésére. A tantervben a sztálini ötéves tervek bemutatása mellett a munkás-paraszt szövetség, a nemzetiségi kérdés és az osztályharc kérdése is jelentős helyet foglaltak el. „A Román Népköztársaság alkotmánya, az első állami terv és a Román Munkáspárt, illetve azelőtt a Román Kommunista Párt és a mögéje sorakozott munkásság harcának ismertetése mellett a marxizmus és leninizmus alapfoglmainak ismertetésére, a nómozzalom kérése és egy egész sor egyéb fontos probléma megtárgyalására törekednek.”²³ Érdemes még bemutatni egy olyan hallgatóról készült portrét is, aki innen kikerülve a Szövetség, vagy esetleg valamelyik másik tömegszervezet, például a Román Nők Demokrata Szövetségének aktivistája lett : „Szabó Erzsébet szentágotai munkáslány amikor a káderiskolába került, alig beszélt magyarul, holott apja, anyja magyar nemzetiségű volt. A sötét antonescánus idők alatt mindent elkövettek a reakció sovinizta bérencei, hogy megfosszák anyanyelvétől az akkor még elemi iskolába járó lányt. Most már kifogástalanul beszél magyarul Szabó Erzsébet, de néha-néha mégis megakad a nyelve. Annál jobban tudja azonban az itt tanult anyagot. Pontosan ismeri a nómozzalom kérdéseit és tapasztalt szakember módjára beszél az állami tervről.”²⁴

2.2.2. Ifjúmunkás Szövetség, Pionírszervezet

1949. március 19. és 21. között zajlott Bukarestben a „dolgozó ifjúság egységesítő kongresszusa”, megalakul az Ifjúmunkás Szövetség. Előzőleg február folyamán, március elején alakultak meg a megyékben az egységes ifjúsági szervezetek, választották meg az országos kongresszus küldötteit.

Marosvásárhelyen ünnepi környezetben kezdődött az egységesítő értekezlet: „A Kultúrpalota kisterme szintén ünnepi díszbe öltözött. Zászlók, jelszavak díszítik a falakat. A dobogón felállított asztal felett a szocializmus nagy tanítómesterei Marx, Engels, Lenin és Sztálin óriási képei, a dobogó felett pedig a RMP titkársága tagjainak képei. Az asztal előtt Bernáth Andor, a marosvásárhelyi illetőségű ifjú kommunista vértanú képe áll...” Bevonult a gyűlés elnöksége: Szövérfi Zoltán, az RMP megyei bizottságának propaganda és agitációs felelőse, Sebestyén György a központi egységesítő bizottság tagja, Gavrilov a központi egységesítő bizottság instruktora, Neamțu Alexandru alezredes képviselő, Prunas Maria képviselőnő, Ady Ernő Maros megye alispánja, Boros Mária ifjú élmunkás lány, Magda Sándor a megyei egységesítő bizottság tagja, Demeter András egyetemi hallgató és Oprea Vasile ifjómunkás, a megyei egységesítő bizottság tagja. Amíg a megnyitó beszédek elhangzottak, mintegy 5000 ifjómunkás tüntetett a főtéren, majd a Kultúrpalota előtt az egységes forradalmi ifjúsági szervezet mellett. Majd több mint 30 ifjú jelentkezett szólásra, akik az elvégzett munkákról számoltak be, s újabb versenyeket kezdeményeztek „sűrű tapsorkán” közepette. Az országos egységesítő bizottság nevében román és magyar nyelven felszólaló Sebestyén György kijelentette: „Az egységes forradalmi ifjúsági szervezetnek tagja lehet minden olyan munkás, földműves vagy tanuló ifjú, aki mindennek előtt a munkásosztály érdekeit tartja szem előtt és kész azért harcolni. Nem lehetnek a tagjai a szervezetnek a kulákok, a tőkések ifjai, akiknek semmi közük a munkásosztály érdekeihez, a szocializmus építéséhez.”²⁵ Megválasztották a 16 tagú megyei bizottságot, majd az országos kongresszus küldötteit. A gyűlés befejezéseként felolvasták a központi egységesítő bizottsághoz és az RMP központi vezetőségéhez intézett táviratokat. Délután a Kultúrpalota nagytermében kultúrünnepegy volt, majd este fáklyásmenet zárta be az ünnepeket.

Hasonló forgatókönyv szerint zajlott az előkészítés és a gyűlés Székelyudvarhelyen is.²⁶ Csík megyében azonban „a kemény osztályharc jegyében” történtek az előkészületek. Egy értékelés szerint legerősebb ifjúsági szervezetnek Csíkban az utolsó időkben az Ifjúmunkás Szövetség számított, amelyik „a nemrégiben történt újjászervezése óta helyes úton halad”. Utána szám szerint a Magyar Népi Szövetség falusi ifjúsági szervezetei következtek, ezek azonban messze lemaradtak az Ifjúmunkás Szövetség szervezetei mögött. Szám szerint kevesen voltak tagjai, néhol kulákifjak, néhol papi, néhol pedig mindkettő befolyása alatt álltak – az értékelés szerint legalábbis. Hasonló képet mutat a Csíkban működő, a lakosság arányszámához viszonyított kevés „Falusi Ifjúság” szervezet. A Diákszövetség munkája hasonlóképpen kisméretű volt. Január 14-én kezdte meg tevékenységét a megyei egységesítő bizottság, amely „február 2-ig valamennyi községben feldolgozta az RMP ifjúsági szervezetre vonatkozó határozatát, és ezzel egyidőben ugyancsak valamennyi községben meg is választották az egységes ifjúsági szervezetek vezetőségét, sőt február 6-ra már három járás: a szentmártoni, gyergyói és tölgyesi járások vezetőségeit is megválasztották.”²⁷ Végül is csak megalakult a megyei vezetőség, és immár semmi nem akadályozta meg az ifjakat, hogy megtegyék munkavállalásaikat: „Csík különböző üzemeiben dolgozó 256 ifjú egyéni szocialista (sic!) versenybe lépett. Csíkszentkirályon az ifjak házról-házra járva ellenőrzik a tavaszi mezőgazdasági munkához szükséges szerszámok és eszközök állapotát, és ahol szükség mutatkozik rá, megjavítják, vagy üzemképes állapotba helyezik azokat, hogy ezzel is elősegítsék a tavaszi mezőgazdasági munkák sikerét. Gyimesfelsőlokon az ifjúság, szám szerint harmincheten 101 munkaórával behordták a vasúti ipari iskola tűzifáját, Békáson 100 köbméter gömbfát termelnek ki a községi apaistálló felépítéséhez ugyancsak a kongresszus tiszteletére, ezenkívül 30 szekér tűzifát szállítanak az iskola számára. A magyarbékási ifjúság 200 köbméter gömbfát szállít a kultúrteremhez, és abból elkészíti az előadóterem padló-

zatát. Csátószegen az állami iskola udvarát egyengetik el. Bánkfalván az ifjúság már el is készített nyolc padot a kultúrotthon előadóterme részére.”²⁸

Ez a munka-lendület legalábbis a sajtó szerint egész évben jellemezte az IMSz tagokat.²⁹ Ez annak volt a bizonyítéka, hogy az IMSz falusi szervezetei sikeresen mozgósították a fiatalokat. Például júliusban 630 csíkmegyei ifjú 8651 önkéntes munkaórát dolgozott 142076 lej értékben a budapesti Világifjúsági Találkozó tiszteletére. A gyergyószentmiklósi fiatalok rendbe hozták a városi strandot, oszlopokat állítottak fel a villanyhálózat kiterjesztésének munkálatainál. Kászónújfaluban 17 ifjú – vasárnapi pihenőjük alkalmával – 130 önkéntes munkaóra alatt lekaszálták Szilveszter Andrásné hadiözvegy szénafüvét. Végül pedig a Világifjúsági Találkozó alkalmával „Csík megye szebbnél szebb ajándékokat küld Budapestre. A gyimesi *Gh.Dej* CFR iskola diákjai ötágú csillagot és szerszámaikat ábrázoló emléklaketteket készítenek. Gyergyószentmiklós ifjai székely tulipános asztalt, székekkel, és miniatűr székely kaput, Csíkverebesről tulipános ládát, Újtusnádról miniatűr bölcsőt, a csíkszentsimoniak és csíkkozmásiak székely kaput, szövőszéket és székely ruhákat küldtek ajándékba.”³⁰

Az IMSz-et bízta meg a párt, hogy létrehozza a kisiskolások forradalmi tömegszervezetét. 1949 április 30-án avatták fel Bukarestben, a Gheorghiu-Dej CFR kultúrpalotában az ország első pionírjait. Marosvásárhelyen május 15-én került sor erre az ünnepi eseményre. Előzőleg „az IMSz küldöttei... felkeresték az iskolákat, és az osztályfőnökök segítségével feldolgozták az úttörő szervezet feladatait, és a szervezetbe való felvétel módját, illetve feltételeit.” Felvételt kérhet az az iskolás, aki „jó tanuló, jó magaviseletű, fejlődőképes, tekintet nélkül arra, hogy milyen társadalmi osztályból ered”. Székelyudvarhelyen május 22-én 170-en kapták meg a vörös nyakkendőt.³¹

2.2.3. Romániai Nők Demokratikus Szövetsége

A Romániai Nők Demokratikus Szövetsége 1948 februárjában alakul. Ideológiai irányultsága, a pártnak alárendelt szerepe első pillanattól nem kétséges. A Maros megyei RNDSz szervezetének 257 községben, 11 járási székhelyen, 4 városi kerületben van fiókszervezete, amelyik a megyei központhoz tartozik. 1949. február végén 19876 leigazolt tagja van, valamint minden járási székhelyen, községekben, üzemekben és intézményekben megválasztott vezetőség. 1948 folyamán „a vetési csatából 920 nőtag vette ki részét, felvilágosító munkával. A tifusz elleni kampányban 450 nő vett részt. Intézményekben, kórházakban 2760-an végeztek önkéntes munkát. A téli hónapokban 335 fonó és kötő kalákát szerveztek.”³²

Háromszék megyében „A RNDSz különösen szociális téren veszi ki részét a munkából. Felülvizsgálják és támogatják a napközi és csecsemőotthonokat, de minden segítséget megadnak a terhes nőknek és a szegény rászorult családoknak is. Így a székelypetőfalvi RNDSz az árvaház gyermekeinek nem kevesebb, mint 4.000 lejt adományozott. Ezenkívül gyűjtést rendeztek, melyből több özvegyet, valamint többgyermekes családokat segítettek. Készítettek két babakelengyét is, melyeket átadtak egy 9 és egy 6 tagú családnak. Sepsibodokon a betegeket részesítik gondos ápolásban, és nem egy esetben még azok házi munkáit is elvégzik.”³³

Csik megyében a gyimesközéplaki demokrata nők „Fejér Péter volt földbirtokos lakásában orvosi rendelőt és szülőotthont rendeztek be.... A lepedők és a szülőotthonhoz szükséges dolgok mind a RNDSz nőinek fáradhatatlan munkáját dicsérik.”³⁴

Udvarhely megyében hatvan nyári napközi otthon felállítását biztosították 4.069 gyermek részére. A nyári napközi otthonok óvónőinek tanfolyamot szerveznek a megyei tanfelügyelőséggel közösen. A szentkeresztbányai RNDSz májusban műsoros táncstélyt és színelőadásokat rendezett, a bevételből pedig az újonnan felállított munkás-kórház és a szülőotthon részére 25.000 lej értékben vásároltak konyhafelszerelést.”³⁵

A székelyföldi falvakban a férfi-központú helyi társadalom rossz szemmel nézte azokat az asszonyokat, akik a RND Sz helyi vezetőiként „nem fértek a bőrükbe”, „politizáltak”. Történetek maradtak fenn akarnokságukról, nyelvbötléseikről, ahogy a hivatalos ideológia nyelvi fordulatait kicsavarva használták. Volt olyan közösség, ahol évtizedekig „Póker Anna”-ként³⁶ emlegették ezeket a nőszövetségi vezető asszonyokat.

2.2.4. Az ARLUS³⁷

A román-szovjet barátságot ápoló szervezet 1944 októberében jött létre. Az ARLUS a szovjet politikát, gazdasági eredményeket, a szovjet kultúrát népszerűsítette, a szovjet évfordulós ünnepélyeket szervezte, a szovjet propaganda intézménye volt Romániában.

1949 októberében Marosvásárhelyen az öt éves fennállást ünnepelték. A gyűlést a megyei ARLUS-fiók elnöke, Dr. Antalfy Endre nyitotta meg, a beszámolót Benczel Béla, a megyei ARLUS-fiók titkára tartotta. A megyei szervezetnek ekkor 85.000 tagja volt, ezek közül 60.000 ebben az évben lépett be a szervezetbe. Ez a létszámnövekedés annak a versenynek volt az eredménye, amelyet 1949. január elsejétől május elsejéig a megyei fiók a Kolozs megyei ARLUS fiókkal folytatott: „Az újonnan beszervezett tagok 80 százalékban falusi dolgozó, 30 százaléka nő, úgy mint a versenyfeltételek előírták.” A megyei fióknak minden községben volt már alapszervezete.³⁸ Udvarhely megye ebben az időszakban Beszterce, Szucsáva, Nagyküküllő megyékkel versenyzett (egyik forrás szerint; egy másik szerint Háromszék és Csík megyék fiókjával).³⁹

2.2.5. A szakszervezetek

1949 elején szakszervezeti választásokat, és ezzel együtt átszervezéseket tartottak. Az ágazati szakszervezeteket egyesítették.

Csík megyében például az új megyei tanács elnökévé Albert Sándor fűrészgári munkást választották, kultúr- és nevelési felelős Rittner Alajos munkás, sportfelelős Tinca Aurel vasúti munkás.⁴⁰ Az a szakszervezet, amelyik egy éve alakult, és jól megfontolt politikai okokból mégis külön építkezett: az egyetlen falusi környezetben működő szakszervezet, a mezőgazdasági bér munkások szakszervezete. 1949 májusában hozták létre ezek járási szervezeteit, ezzel „kiterjesztik a mezőgazdasági bér munkások szakszervezeti mozgalmát”. Erre azért van szükség, mert ezek a járási szervezetek „közelebbről ismerik az egyes szakcsoportok életét, a tagok politikai és szakmai felkészültségét, s így megfelelően tudják irányítani a csoportok tevékenységét is. A falvak közvetlen közelében működve, jobban megvédik a dolgozók érdekeit, előmozdítják az egyéni és kollektív bérszerződések megkötését.”⁴¹ Ezek a szervezetek szintén a párt utasításait hajtják végre.

Év végén választják meg a járási és falusi vezetőségeket. Udvarhely megyében „A munkából kivette részét az egészségügyi, tanügyi, az ideiglenes bizottságok és állami alkalmazottak szakszervezeteinek egy-egy küldöttje, akik az egész választások ideje alatt, azaz nyolc napig egy huzamban kint voltak a terepen, a választások előkészítése és levezetése végett. Ezek a szakszervezetek azzal is megmutatták a mezőgazdasági bér munkások szakszervezetével való szoros együttműködési készségüket és rokonszenvüket, hogy kiküldöttjeik költségeit is fedezték.”⁴² Egy különleges szervezési forma jött létre: „Mivel Udvarhely megyében a mezőgazdasági alkalmazottak száma lényegesen kevesebb, mint más megyékben, így az egészséges irányítás végett azokban a falvakban, ahol 25-nél kevesebb a szakszervezeti tagok száma, két csoportfelelőst választottak, akik a legközelebbi – 25 tagon felüli – alcsoport falubizottságához tartoznak. Ezek közösen alkotják a járási szakszervezetet. A járási szakszervezeti vezetőséget a járási székhely közelében levő falubizottságok tagjaiból, valamint az állami gazdaságok üzembizottságainak tagjaiból választották meg. Minden járás élére két-két elvtársat függetlenítettek...”⁴³ Az udvar-

helyi járásban elnök Jére Albert, titkár Péter Bálint; a kereszttúri járásban elnök Szécsi Dénes, titkár Fazakas Ferenc; az oklándi járásban elnök Barabás Károly, titkár Dobai András. „A szakszervezetek vezetésével és irányításával megbízottak mindannyian teljesen nincstelen mezőgazdasági bér munkások, akik fejlett politikai tudásukkal, a munkásosztállyal szemben tanúsított magatartásukkal és osztályharcos tevékenységükkel érdemelték ki a falu proletáriátusának bizalmát.”⁴⁴

Ehhez itt csak annyit teszek hozzá, hiszen erről a kérdésről a továbbiakban bővebben is szólok majd: a vezetők általában párttagok voltak, párttanfolyamokat végeztek. A bizalom azonban alig-alig létezett. Erről számol be naplójában Péter Bálint, 1949-ben az Udvarhely járási, majd megyei bér munkások szakszervezetének titkára:

„1949-ben amikor aktivista voltam elküldtek Korondra gyűlést tartani, este 8 órára összehívták a népet, meg is jelentek szép számmal, megkezdődött a gyűlés és este 10-re vége is lett. Amíg a jegyzőkönyvet aláírtam és egyéb papírokat összeszedtem, mindenki elment csak az elnek (sic!) maradt velem, azt kérdeztem az elnektől, hogy valahol el kellene háljak. Azt felelte az elnek, hogy nála nem lehet, mert nincs hely, megjegyzem a teremben már senki nem volt, azt mondja az elnek, hogy az egyik rokonomnál megnézzük. El is mentünk este 10 óra után az egyik utcába, de mindenütt sötét volt, egy helyre bement a kapun és nekem azt mondta álljak meg amíg ő meg tudja, hogy van-e hely és megengedik-e. Hát úgy bement azon a kapun hogy én többet nem láttam az elneket. Majd később én is bementem, sötétség és zárt ajtókat találtam, de embert nem. Nem volt mit tennem, mert busz már nem volt, elmentem ki a falu szélére, jó bundás kabátom volt, mert ősszel volt, nagy hóharmatok voltak, meghúzódtam egy kert sarkába és elaludtam...”⁴⁵

2.3. Az államhatalom szervei

A székelyföldi falvakban az emberek – főleg az idősebbek – ma is néptanácsnak hívják a helyi tanácsot, és milicistának a rendőrt. Számukra a párt mellett ez a két intézmény jelenítette meg és gyakorolta a településen belül az új hatalmat.

2.3.1. A Milícia

A Milíciát a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének rendelete hozta létre 1949 januárjában. Teohari Georgescu belügyminiszter a döntést magyarázó cikkében Lenint idézi, aki szerint a forradalom nem abból kell álljon, hogy egy új osztály vezet és kormányoz a régi államgépezet segítségével, hanem abban, hogy szétzúzza azt a gépezetet és egy új gépezet segítségével vezet és kormányoz.⁴⁶ Az új gépezet két alapeleme: az adminisztratív vezető- és az erőszakszervezet. Ezért hozták létre egyszerre a néptanácsokat és a milíciát: „Az országban végbement hatalmas politikai, gazdasági és társadalmi átalakulások szellemében az állam rendfenntartó szervezetét is új alapokra helyezték. A Néptanácsok törvényének kiegészítéseképpen új törvény jelent meg, amely felosztatja a rendőrséget és a csendőrséget és felállítja a milíciát, amely a közrend megoltalmazásával egyidejűleg megvédelmezi a demokratikus vívmányokat és örködik a nép békés munkája, valamint a törvények és törvényes rendelkezések betartása fölött.”⁴⁷

A törvény III. fejezete foglalkozik a Milícia hatáskörével illetve illetékességével:

„4. szakasz – A Milícia vezérigazgatóságának hatásköre a következő:

a. központi szolgálatairól révén:

- megszervezi, vezeti, összeegyezteti, ellenőrzi és irányítja a milícia valamennyi szervének tevékenységét;
- külföldi utazási okmányokat bocsájt ki és az idegenellenőrzés nyilvántartásáról gondoskodik;

b. központi szolgálatairól és külső szerveiről révén:

- biztosítja a közrend fenntartását és az állampolgárok biztonságát, harcol a bűncselekmények ellen, az intézmények őrizetéről és az állami vállalatok külső őrizetéről gondoskodik;

– irányítja és ellenőrzi a vállaltok belső éjjeli őrizetét, biztosítja a rendet a vasútvonalakon, a közlekedési és vízi útvonalakon és a kikötőkben, valamint szabályozza a forgalmat a városokban és a közlekedési utakon.

5. szakasz – A milícia kinyomozza és kivizsgálja az ország területén elkövetett vétségeket, amelyek jelen törvény 4. szakasza b. pontjának megfelelően hatáskörébe tartoznak és a bűnösöket átadja az ügyészségnek.

6. szakasz – A milícia támogatást nyújt az igazságügyi szerveknek és a bírósági hatóságok hozta döntések végrehajtására.

7. szakasz – A milícia tisztjei és altisztjei a törvény értelmében illetékesek a bűncselekmények kinyomozására és kivizsgálására.”⁴⁸

Nem kétséges az sem, hiszen ez létrejöttének egyik célja, hogy „A milícia a legkeményebben fogja alkalmazni az ellenség mesterkedéseit megtorló törvényeket és elfojt minden kísérletet, amely megakadályozná országunknak a szocializmus felé való előrehaladását.”⁴⁹

Mindezek után következett a Milícia vidéki egységeinek megszervezése. A marosvásárhelyi Milícia parancsnokává Szász János kapitányt, helyettesévé Tănăsescu Constantin kapitányt nevezték ki. Mintegy húsz olyan alkalmazottat, akik nem feleltek meg a követelményeknek, nyugdíjaztak illetve elbocsátottak. Ezt követően a marosvásárhelyi Milicián nyolcvan újonc tette le egyszerre az esküt Nagy Mihály, a RMP Maros megyei szervezete titkárságának tagja, valamint Szász János kapitány, parancsnok előtt. Az újoncok nevében külön is fogadalmat tett Contrate Ioan újonc román, Zsombori Ibolya újonc magyar nyelven.⁵⁰ Háromszéken is nagy ütemben folyik a milícia átszervezése, a megyei parancsnok az a Ștefănescu kapitány lesz, aki eddig a csendőr-szárnyparancsnokságot vezette.⁵¹

Egy még múlt évben kelt miniszteri határozat, valamint a rekvirálási törvény végrehajtási utasítása nyomán január 20-tól február 13-ig történt Maros megyében a gépjárművek összeírása. „A számbavételi köztelezettségek alá tartoznak: tehergépkocsik, autóbuszok, társasgépkocsik, autóciszternák, pótkocsik, traktorok,

motorkerékpárok, motor- és motornélküli csónakok, hajók és repülőgépek.” A bevallásokat „írásban kell eszközölni” és az összeírási bizottságoknak kell átadni, ezek a milíciákon működtek. „Bevallási köztelezettségek alá esnek a használaton kívül eső járművek is. A bevallásról a tulajdonosok minden esetben elismervényt kapnak.”⁵² A milícia teremtett rendet az év folyamán „a személyazonossági igazolványok dzsungelében”. Igaz, hogy az igazolványokat a dolgozóknak a munkahelyeiken osztják ki, de „fényképeket is a milícia által kijelölt fényképészeti műhelyekben kell majd készíttetni, ahol azt adómentesen, leszállított áron végzik”.⁵³

A milícia fontosság szempontjából az állami szervezetek hierarchiájában a néptanácsok mögött van, de helyi szinten már a néptanácsok létrehozása előtt elfoglalják őrhelyüket a törvények (és a rendszer) fegyveres őrei, a milicisták. Az úgynevezett ideiglenes bizottságok létrejötte, a választásoknak, valamint a néptanácsok megalakulásának folyamatát – természetesen az ezzel kapcsolatos törvények szellemében – már ők is felügyeltek.

Ennél fontosabb azonban, hogy az osztályharc során, képletesen: kezüket pisztolytáskájukon tartva, ott állnak a politikai-adminisztratív hatalom helyi képviselői mögött.

Hol állt azonban, milyen függöny mögött, és hogyan készítette elő a fekete autókban a falusi éjszakákban zajló rajtaütéseit az 1948. augusztus 30-án megalakult Szekuritáté (hivatalosan: Direcția Generală a Securității Poporului – Népbiztonság Általános Igazgatósága)?

A kérdés fontosságára meg a dokumentumok hiányára való tekintettel éppen csak jelzem, hogy funkcionáriusok és informátorok, frissen toborzott nyomozók és besúgók hada látott munkához 1949-ben a Székelyföldön is. A Szekuritáté vezetőinek első, 1949. február 11-én tartott, a szervezési időszakot kielemező gyűlésén elhangzott, hogy az intézmények 3549 alkalmazottja van, ezek 83 százaléka román, 10 százaléka zsidó, 6 százaléka magyar, a párttagok aránya 95 százalék.^{53a} Az intézmény székelyföldi kiépí-

tésének állomásairól, tevékenységének jellegéről az illető arhívumok kutathatóvá tétele, feltárása után lehet majd beszélni. 1949-ben a megyeközpontokban, városokban kezdtek működni vidéki irodák, meg központi parancsok, helyi információk, feljelentések nyomán célratörő akciókat, bevetéseket szerveztek. Amit szemtanúk visszaemlékezéseire alapozva mint valószínű adatokat elmondhatok: Székelyudvarhelyen egy orvos lefoglalt házában működött a megyei szervezet, Oklándra, mint járásközpontba pedig 1949 nyarán és őszén egy hadnagy volt kihelyezve, aki motorbiciklin járta a falvakat, és gyűjtötte a máréfalvi próféta-asszony tevékenységeire, a millenarista mozgalomra vonatkozó adatokat.

2.3.2. Az Ideiglenes Bizottságok

A párt már 1948 februárjában, az alakuló kongresszuson központi feladatként nevezte meg az államhatalom helyi szerveinek átalakítását. Úgymond: nem lehet népinek nevezni a demokráciát, ha nem a népi tömegek kormányozzák.

„A néptanácsok mint az államhatalom helyi szervei gyökeres átalakulást jelentenek s egyúttal gyökeres előrehaladást a demokrácia legmagasabb formája irányában, amikor az állam kormányzása a legszélesebb népi tömegek kezében nyugszik.... a néptanácsok a dolgozó tömegek közvetlen képviselői szervei és az ország történelmében eddig ismert legdemokratikusabb kormányzási formát alkotják...”⁵⁴

2.3.2.1. „Irányítják, vezetik és ellenőrzik...” A törvénykezési keretek

A Néptanácsokra vonatkozó törvény több részét is be kell mutatnom. A 2. szakasz szerint: „Hatáskörük betöltésében a néptanácsok a néptömegek kezdeményezésére és széleskörű részvételére támaszkodnak.” A 3. szakasz szerint: „A néptanácsok tevékenységükért felelősek a nép előtt, amelynek számadással

tartoznak. A választók akarata folytán az egész tanács, vagy annak egyes tagjai visszahívhatók.”

A tíz alapvető feladat a következő:

- „1. A szocialista rendszer elveinek megvalósítása a helyi életben.
2. A néptömegek részvételének biztosítása a közügyek vezetésében.
3. A nép közös javainak a megvédése és gyarapítása.
4. A helyi terv végrehajtása és az Állam gazdasági terve megvalósításában való részvétel.
5. A dolgozók nemzetiségre, nyelvre és vallásra való tekintet nélküli testvériségének megerősítése.
6. Kultúrintézmények létesítése és fejlesztése lévén a néptömegek politikai, kulturális és honpolgári színvonalának emelése, az írástudatlanság megszüntetése, a tehetséges elemek ösztönzése és támogatása.
7. A közegészség védelme, gondoskodás az öregekről, rokkantokról és munkaképtelenekről, és a munkaképeseknek a termelő munkába való besorolásának megszervezése.
8. A dolgozó lakosság életfenntartásához szükséges ellátás megszervezése és az üzérkedés, a gazdasági szabotázs leküzdése.
9. A férfiak és nők egyenlő jogainak teljesítése, szülőotthonok, bölcsődék, napköziotthonok és óvodák létesítése révén az anyák és gyermekek védelme és a tömegsportok fellendítésével az ifjúság testi fellendítésének elősegítése.
10. Örökös afelett, hogy az állampolgárok teljesítsék törvényes kötelezettségeiket.

A néptanácsok hatásköre:

„a. Irányítják, vezetik és ellenőrzik a hatáskörükbe utalt helyi érdekű intézmények, vállalatok és szervezetek gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységét és gondoskodnak a mezőgazdaságot, erdészetet, ipart, kereskedelmet, ellátást, helyi gazdálkodást, a közegészségügyet, közoktatást, népművelődést, sportot, testnevelést érintő és egyéb helyi problémák megoldásáról.

b. a Román Népköztársaság állami gazdasági tervének és általános költségvetésének keretében összeállítják és végrehajtják a helyi tervet és költségvetést.

c. tanulmányozzák az általános érdekű kérdéseket és megoldásuk érdekében javaslatokat tesznek a felettes szervekhez, és erre a célra felhasználják az összes helyi eszközöket és erőforrásokat.

d. területükön végrehajtanak minden más, törvények, törvényrendeletek vagy a felettes hatóságoktól származó intézkedések által jogkörükbe utalt feladatot.”

A néptanácsok „rendelkező és végrehajtó szervei”, azaz tényleges vezetői a végrehajtó bizottságok, amely „mindannyiszor összeül, amikor erre szükség van, de legalább egyszer hetenként. Az ülést az elnök vagy helyettese hívja össze.” A végrehajtó bizottságok hatásköre:

„1. Előkészítik a terv és a költségvetés tervezetét. (...)

3. Szerződéseket kötnek és kötelezettségeket vállalnak.

4. Kinevezik és áthelyezik a tisztviselőket és az alárendelt néptanácsok tisztviselőit. Alkalmazzák a fegyelmi büntetéseket az érvényben levő törvények rendelkezései és a felsőbb szervek előírásai szerint.

5. Felfüggeszthetik az alsóbb néptanácsok határozatainak végrehajtását, megsemmisítik, érvénytelenítik vagy módosítják az alárendelt vizsgálóbizottságok ténykedéseit.

6. Összehívják a néptanácsokat és javasolják a napirendet.”

A néptanácsi szerkezetet erős centralizáltság jellemezte.

A választásokig ideiglenes bizottságokat mindig a felettes szervek neveznek ki. Ezt alkalmazzák induláskor is. A 72. szakasz értelmében „Az első néptanácsválasztások megejtéséig a Néptanácsok és végrehajtó bizottságaik hatókörét azok az időközi bizottságok látják el, amelyeket a megyék, törvényhatósággal felruházott városok és megyeszékhelyek részére a Minisztertanács, valamint a járáások, megyei városok és községek részére a megyei ideiglenes bizottságok neveznek ki.” Ezek fölött általános ellenőrzést a Minisztertanács gyakorol. A folyó ügyek intézésére azonban egy speciális szervet hoznak létre, erről szól a 76. szakasz:

„Jelen törvény kihirdetésével egyidejűleg a Minisztertanács mellett állami bizottság létesül a következő hatókörrel:

a. Irányítja jelen törvény alkalmazását.

b. Összeállítja a jelen törvényben előírt különleges végrehajtási utasításokat.

c. Elkészíti a helyi külső szolgálatoknak a Néptanácsokba való beilleszkedésének munkálatait.

d. Előkészíti az ország jelenlegi közigazgatási felosztásának felülvizsgálatát. Kötelező jellegű értelmező felvilágosításokat ad a törvény rendelkezéseivel kapcsolatosan.

e. Javaslatokat tesz a törvény helyes alkalmazására.

A bizottság összetételét minisztertanácsi rendelet állapítja meg.”⁵⁵

Tehát addig is, amíg sikerül előkészíteni, megszervezni a választásokat, létrejön egy olyan kormány szerv, amelyik nem csak kiterjesztett jogköröket kap a szerkezet létrehozására (lásd: kötelező érvényű értelmező felvilágosítások), hanem egyúttal az új adminisztratív formákat is kigondolja. Az ország kisebb részeinek, a vidékeknek, helységeknek életében valóban forradalmi (azaz: gyökeres változást hozó) átalakulás következik.

2.3.2.2. A szelekció

A korszaknak van egy jellegzetes, fel nem tárt tevékenysége: a káderezés, ennek segítő eszköze egy sajátos írott műfaj: az önéletrajz. 1949. július 25-én küldte ezt a levelet Székelyudvarhely Felső járási Ideiglenes Bizottsága a zetelaki Községi Ideiglenes Bizottságnak:

„Felhívjuk a községi ideiglenes bizottság tagjait, elnököt, alelnököt, titkárt, hogy 5 nap határidő alatt készítsenek egy részletes életrajzot, mégpedig 2 pl., amelyet küldjenek be a járási néptanácshoz a fenti határidőre. A betérjesztett életrajzok nem megfelelők.

Az életrajz a következő adatokat kell tartalmazza, de szigorúan és feltétlenül. Társadalmi eredet, születési év, hónap és hely, szülők vagyoni állapota, saját vagyoni állapota. Van-e gazdasági felszerelése, földje, erdő, kaszáló, méhészet, stb. Állatállománya, háza, feltüntetve, hogy a ház mekkora és milyen állapotban van. Van-e háztartási vagy gazdasági alkalmazottja? Gyermekének száma és azok életkora. Saját gyermekein kívül nevel-e árva gyermekeket, azok száma és életkora. Iskolai végzettsége, hol és kikkel végezte iskoláit. Hol volt katona, mikor milyen rangfokozata volt, kikkel szolgált együtt. Részt vett-e a szovjetellenes háborúban,

milyen arcvonalon. Hol volt alkalmazásban, dátum szerint pontosan megjelölve, kikkel teljesített eddig szolgálatot. Milyen politikai pártnak vagy tömegszervezetnek volt tagja a múltban, és milyen politikai pártnak vagy tömegszervezetnek tagja jelenleg. Volt-e kisajátítva. Az önéletrajzban feltüntetett személyek pontos lakhelye, beleértve azokat is, akikre az önéletrajzban hivatkozik.

Felhívjuk a községi ideiglenes bizottságok tagjainak figyelmét, hogy az önéletrajzot ne kérdés-felelet formájában állítsák össze, hanem egyéb életrajzi adataik mellett a fentieket is foglalják bele életrajzukba.

A határidő betartására különösen felhívjuk figyelmüket.

Tornai Imre elnök, Bálint Dezső titkár, Nemes Albert káderosztály vezetője⁵⁶

A dokumentum szerint nem sikerült a hivatalnokoknak egyből megfelelő önéletrajzot írni. Az, hogy utólag küldték ki a kérdéseket, azt jelzi, hogy nem volt kellőképpen átgondolt, megszervezett ez a munka. A kialakult „állami vonalon” jöttek-mentek az utasítások és a szükséges, többszöri kiegészítések. A „pártvonalon” meg a „belügyi vonalon” pedig megtörtént az ellenőrzés.

A sajtóban nincs nyoma az új helyi hatalom kádereit kiválogató tevékenységnek. Mindez a nyilvánosság teljes kizárásával történik. Az egykori hivatalnokok emlékeznek ezekre a „verifikálásokra”, amelyek „megszokottá, természetessé” váltak. Az önéletrajzot ugyanis követte az ellenőrzés: a megfelelő szervek képviselői, azaz legtöbbször, mivel ezeknek az állásoknak a betöltői párttagok voltak, a pártaktivisták, elmentek azokhoz, akiket az önéletrajzírók megjelöltek, és nyilatkozatokat, jellemzéseket kértek tőlük.⁵⁷ Ezek alapján is döntöttek arról, hogy ki milyen állást foglalhat avagy nem foglalhat el.

2.3.2.3. Az alakulás

A törvény megszavazásától az első néptanácsi választások nyomán a néptanácsok beiktatásáig, tehát a szerkezet tényleges felállásáig és a működés megkezdéséig két év telt el.

Két átmeneti év, az ország közigazgatási reformjának „mely a nép tömegeit vonja be az államügyek intézésébe”, a döntő szakasza. Addig – a név is jelzi – ideiglenes hatalom uralkodott a helyi közösségeken. Vagyis: a központi hatalom ideiglenes képviselői, akik feltehetően mindent megtettek azért, hogy az őket kinevezők „bizalmának megfeleljenek”, helyüket az apparátusban megerősítsék. Ehhez általában nem kellett egyéb, mint az utasítások pontos és időbeli végrehajtása, az aktivisták, instruktorok seregével olyan együttműködés, amellyel azok meg vannak elégedve, és megírják majd a megfelelő pozitív tájékoztatókat.

A javaslatot arról, hogy kiket nevezzenek ki, a néptanácsok törvényét alkalmazó állami bizottság tette meg. Először a megyei bizottságokat kellett kialakítani. De nem csak ezeket, hiszen ez alkalommal sor kerül az első, kisméretű adminisztratív átszervezésre is: a megyékkel egyenlő jogú (vagyis: közvetlenül Bukarestből irányított) városokat hoznak létre. Székelyföldön Marosvásárhely kapta ezt a rangot. Kinevezték a városi ideiglenes bizottságot is. Elnök Soós József kőműves, alelnök Opris Gheorghe villanyszereelő, titkár Veres Ferenc tisztviselő, tagok: Szász Tibor sofőr, Olasz Erzsébet tisztviselő. A négy székely megye ideiglenes bizottságainak vezetőit is ekkor nevezték ki.⁵⁸

Nem lehet megtudni csak a sajtót olvasva, hogy ki milyen érdemeiért került az ideiglenes bizottságok élére. Egy újságcikk tudósít arról, hogy a Csík megyei alelnöknő a szépvízi járás RNDSZ elnöke volt, és „komoly munkát fejtett ki a falusi női szervezetek felállítása terén. Naponta tíz kilométereket gyalogolt a nehezen megközelíthető Csüges és Kósteleki havasok között, hogy felkeresse az eldugott falvakat... munkájával érdemelte ki ezt a megtiszteltetést, aki soha egy pillanatra nem szakadt el a néptől és ha munkáról volt szó, mindig az elsők között jelentkezett...”⁵⁹ Egy másik újságcikk (mintegy mintaként: ilyennek kell lenniük az egészséges származású vezetőknek!) két Udvarhely megyei ideiglenes bizottsági tag rövid életrajzát közli, amelyekből kiderül a munkás-származás, valamint az, hogy azelőtt már az állam irányí-

tásában dolgoztak, káderiskolát végeztek. Az életrajzok megerősítik a feltevést, hogy az ideiglenes bizottságok tagjai kötelezően párttagok voltak, és nem ártott, ha munkásmozgalmi múlt áll mögöttük.⁶⁰

A megyei ideiglenes bizottságok 12 ügyosztályból, ezek keretén belül osztályokból állnak. A székelyudvarhelyi Szabadságban olvasható ismertetés szerint a megyei tanfelügyelőségéből alakult a tanügyi osztály, a mezőgazdasági kamarából és az állategészségügyi hivatalból a mezőgazdasági ügyosztály, a volt kereskedelmi igazgatóságból a kereskedelmi ügyosztály, a munkaügyi felügyelőségéből a munka- és nyugdíjügyosztály, a megyei főorvosi hivatalból az egészségügyi ügyosztály, az erdészeti igazgatóságból az erdészeti ügyosztály, a megyei építészeti hivatal és a régi államépítészeti hivatal összeolvasztásából az utak és vízművek ügyosztálya, a régi számvevőség és a megyei pénzügyi hivatal összeolvasztásából a pénzügyi ügyosztály. Új az apparátusban a káder-ügyosztály, a titkársági ügyosztály, az adminisztrációs ügyosztály, valamint a helyi lakásgazdálkodási ügyosztály.⁶¹

Májusban a járási és városi ideiglenes bizottságok kinevezésére került sor. Háromszék megyében például május 20-án, Csík megyében május 21-én iktatták be az új vezetőségeket.⁶² Maros megyében is 21-én, egyazon nap iktatták be az erdőszentgyörgyi és nyárádszeredai járási bizottságokat.⁶³ Udvarhely megyében a beiktatás 22-én történt meg. A kiválasztási aritmetika hű alkalmazása, döntő volta itt a legszembetűnőbb: egy kivétellel mindegyik bizottságban a tag (vagy, ahogy még ezt máshol írják: az alelnök) nő.⁶⁴

A községi ideiglenes bizottságok kinevezései július elején zajlottak. Háromszék megyében például július 16-án zárult le⁶⁵ a községi néptanácsok ideiglenes bizottságainak beiktatása. Eddig az időpontig 106 községben foglalták el helyüket a bizottságok.

Azokról a szervezeti változásokról, amelyek az ideiglenes bizottságok felállításával következtek be, dr. Sólymos Ivánnak, a pénzügyminisztérium vezérigazgatójának április végén megjelent

cikke tájékoztat. A legfontosabb változás, a cikkíró szerint: átalakul a minisztériumok vertikális kiterjeszkedése. Például eddig minden minisztériumban működött káder-osztály, valamint minden minisztériumnak helyi számvevőszéki szervei voltak. Ezután a néptanácsok keretében működik a káderosztály, amelynek feladata, hogy ellenőrizze a helyi szervek alkalmazottait, végrehajtsa a szükséges áthelyezéseket. A minisztériumoknak a távolság, a megnövekvő apparátus-létszám miatt sokkal nehezebb lenne a nyilvántartás és az ellenőrzés. „A néptanácsok mellett működő káderosztályoknak viszont megvan a lehetőségük arra, hogy a helyi szervek minden egyes alkalmazottjának a munkáját közvetlenül ellenőrizhessék és a munkaerőt helyesen oszthassák be a helyi szükségleteknek megfelelően.”⁶⁶ Minden egyes közigazgatási egységben a jövőben egyetlen pénzügyi osztály lesz, „melynek az a hivatása, hogy a költségvetést a helyi lehetőségeknek megfelelően összeállítsa és végrehajtsa. Így minden egyes megyében, járásban vagy községben a bevételek biztosítása és a kiadások eszközzése egységes rendszer szerint, ésszerűen történik.”⁶⁷ És egységes ellenőrzés mellett, teszem hozzá. A néptanácsoknak adminisztratív ügyosztályai is lesznek. Mindaddig a minisztériumok javait központilag tartották nyilván, központilag kezelték, ez most átmegy a néptanácsok hatókörébe. Még egy fontos változás, hogy „Az új rendszer szerint a közigazgatási alapegység a járás lesz (és később a rajon – G. J.), a járás lakosai, akik a múltban egyes ügyekben a fővárosi hatóságokhoz voltak kénytelenek fordulni, most a járás székhelyén, az ideiglenes bizottság útján intézhetik ügyes-bajos dolgaikat. Biztosítva lesz tehát a közvetlen kapcsolat a dolgozó nép és a hatóságok között.”⁶⁸ Ugyanakkor, teszem hozzá, megnövekszik a járási szervek hatalma, és sokkal nehezebb lesz a helyiek kapcsolattartása a felsőbb hatalommal. Amit nem sikerül, amit nem lehet elintézni a járási központban, arról le kell mondani. Végül egy új fogalom: a régi közigazgatási egységekben a képzett szakemberek hiánya volt tapasztalható, ez most megszűnik, mert

az új közigazgatási egységekben „demokratikus szakemberek” fognak majd dolgozni.

2.3.2.4. A működésről

Az újságoknak kijelölt feladatuk volt az ideiglenes bizottságok működéséről írni. Az cikkekből körvonalazható kép inkább azt mutatja, hogy mi volt az, amit a működésről említésre érdemesnek tartottak a sajtóban: a teljesített vállalások, a sikerek

1949 a kialakulás, a kádermozgás éve. A háromszéki ideiglenes bizottságnál egy külön osztály „csak a tisztviselők felülvizsgálatával foglalkozik, hogy mindenkit képesítésének megfelelő helyre tudjon állítani...” Ez állandó elfoglaltsággá válik, mert „csak jól képzett, becsületes és szorgalmas munkásra van szüksége hazánknak. Időnként összehívják az alkalmazottakat, megtudakolják nehézségeiket, kritikát és önkritikát gyakorolnak, hogy minden hibát már csírájában orvosolhassanak.” Mivel július elsejétől az ideiglenes bizottság egységes költségvetéssel fog dolgozni, ezért naponta gyűléseket tartanak, hogy „még a legkisebb község is igényeinek és szükségleteinek megfelelő költségvetést állíthasson össze”.⁶⁹

Marosvásárhelyen az ideiglenes bizottság vezetésével „rendbe hozzák az úttestet, beültetik a parkokat, rendezik a Válás kút környékét...”⁷⁰ Ez utóbbinak lesz terméséből kifaragott csorgója, parkírozó része és a lovak számára itatója. 1944 őszén 14 hidat robbantottak fel, ezek pótlására ideiglenes fahidak épültek, ezek közül négy helyett már vasbetonhíd állt.⁷¹ Megkezdték a Vörös Grivica (volt Honvéd) utca hídjának újjáépítését; a tavaly épült November 7 hidat keramittal burkolták.⁷² Októberben beszámolót tartott az ideiglenes bizottság az öt hónapos működéséről. A vezetők elmondták, hogy városrendezési tervet készítenek; hogy a lakáshivatal alapvető feladata, amelyet becsülettel végez: „naponként helyszíni vizsgálatok alapján, ahol lehetséges, lakásokat szabadítson fel a dolgozók számára és kisebb lakásokba helyezze el azokat, akik jogtalanul nagy lakást bitorolnak”. Az egészségügyi osztály 3 diétás konyhát működtet, 1.418 gyermek kap ellátást,

750 gyereket oltottak be tifusz és diftéria ellen, 15.436-on kaptak védőoltást a kiütéses tifusz megelőzése érdekében, 202 fertőtlenítést és 1.092 tetvetlenítést végeztek, valamint 1.946 tüdőátvilágítást és 1.023 élelmiszervizsgálatot. A Kultúrosztály a város könyvtáraiban 100.000 kötetnyi könyvet vizsgált át, kiselejtezte az ideológiailag károsakat. A tanügyi osztály előkészítette az új fémipari szakiskola, valamint művészeti középiskola beindítását. A kereskedelmi és közellátási osztály a külvárosban új üzleteket nyitott, megszervezte a kukoricaliszt-, cukorosztást, és 50.000 élelmiszerjegyet osztott ki sorbaállás nélkül.⁷³

Sepsiszentgyörgyön az ideiglenes bizottság által létrehívott polgári újjáépítési bizottság számolt be eddigi tevékenységéről. Itt sem fejeződött be a háborúban felrobbantott hidak újjáépítése, még három vár sorára. 1949-ben sikerült a közbiztonság hűtőberendezést szerelni. Üzembe helyezték a Papp Lehel-féle, államosított és Gábor Áronról elnevezett betonáru és kályhagyárat, valamint a Sándor Gábor-féle, most városi malmot. Hamarosan befejezik az Augusztus 23 elnevezésű állami vendéglő átalakítási munkálatait.⁷⁴

Csíkseredában az elmúlt években 4 hidat újjáépítettek, ötszáz méter járdát készítettek. Befejezték az apaistállót és egy 3 gépkocsit befogadó kocsiszínt. Újjáépítették, villannyal és vízzel látták el a városi vágóhidat. Az ideiglenes bizottság székházánál „egy 56 méteres ártézi kutat fúrtak, amely elsőrendű szénsavas borvizet ad”. Zsögödfürdőn melegvizű kádfürdőt nyitottak 17 káddal, pihenő-masszírozó teremmel, olvasóteremmel. A 400 méter hosszú és 117 méter széles sportpálya építésénél a fiatalok eddig 1800 óra önkéntes munkát teljesítettek.⁷⁵

Kézdivásárhelyen olyan konzervgyárat indított be az ideiglenes bizottság, amely burgonyát és zöldséget szárít, és 250 munkást foglalkoztat. Befejezték a jéggyár építését, de a szükséges ammónia hiányában nem indult be. Újraburkolták a Pauker Anna utcát és kövezik a Nagy Mózes utcát; részben megjavították a szálloda tetejét.⁷⁶

A kilyénfalvi ideiglenes bizottság is beszámolt öt hónapos munkájáról. Rendbehozatták, kifestették a székházat, szabályozták a patak medrét, esti tanfolyamot indítottak 30 hallgatóval, meg befejezték az apaistálló építését.⁷⁷

Egyes ideiglenes bizottságoknál a személyes példaadást döntőnek tartják: Jobbágytelkén a kinevezés után a bizottság tagjai, Kovács Antal szegényparaszt elnök, Názán László munkás, titkár és Kis Péter szegényparaszt alelnök rohammunkával rendbe hozták az irodahelyiségeket. Ugyancsak ők vezették azt a csoportot, amelyik nekifogott a kultúrotthon építésének. Tervezik még egy szakmafonó szövetkezet megalakítását.⁷⁸

2.3.3. Igazságügyi szervek. A megtorlásról

Az igazságügy élére 1945-ben már kommunista miniszter, Lucrețiu Pătrășcanu került, tehát az átalakítás igen hamar megkezdődött. A befejezés a vizsgált évben történt: 1949 elején megválasztják, beiktatják a népi ülnököket (vagy ahogy még nevezik: népbírókat). Úgy látom, azért a két elnevezés, mert a népi ülnökökre vonatkozó törvény születése előtt is voltak népbírók képzését, funkcióba helyezését célzó intézkedések, tevékenységek. Január 10-án például 42 népbíró tett sikeres vizsgát Székelyudvarhelyen. „A 3 hónapos tanfolyamra 102 jelöltet hívtak be, de csak 50 százalék látogatta rendszeresen az előadásokat. A többi, úgy látszik, nem értette meg, mit jelent az általános jogi alapfogalmak elsajátítása.”⁷⁹ Farkasné Benke Anna népbíró január elsejétől dolgozik a marosvásárhelyi bíróságon. Mindig érdekelte az igazságszolgáltatás, de a múltban nem is gondolhatott arra, hogy valaha is a bíróságon dolgozhasson. 3 hónapos kiképző tanfolyamon ismerte meg „a jog alaptörvényeit”. Beszámolója szerint érdeklődéssel hallgatta a tárgyalásokat és meglátta, hogy nem kell a bírósághoz egy életre való készülődés, csupán tisztánlátás és érző szív. A magánélete elég zsúfolt, hiszen napi 12 órát dolgozik, gyűlései vannak, tanul, képzi magát, ezen kívül ellátja a háztartást is.⁸⁰

Április 1-jén kelt a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsának a 351. számú rendelete, amely a törvényszékek megszervezéséről intézkedik. Az igazságszolgáltatás szervei a következők: népbíróságok, törvényszékek, ítélőtáblák és a legfelsőbb bíróság. Az összes

bíróságok, a legfelsőbb bíróságok kivételével, népi ülnökökkel ítélkeznek. A népbíróság lehet városi, falusi vagy vegyesbíróság. A népbíróságok mellett szükség esetén telekkönyvi hivatalok is működnek. Rendkívüli esetekben a körzeti ügyészség jóváhagyása alapján a népbíróságok a bűncselekményt abban a faluban tárgyalhatják le, ahol a bűncselekményt elkövették. A népbíróságok tanácsa egy bíróból vagy segédbíróból és két ülnökből áll.⁸¹

Két hónapig zajlottak az ünnepélyes népbíróválasztások – azaz „a nép hatalmának kiterjesztése a bíróságokra”.

Marosvásárhelyen május közepén „miután a grafikai, az egészségügyi, a vas, fém, vegyiipari, a PTT, a szállító és a bõrmunkások szakszervezete megválasztotta a népbírákat, került sor a CFR, az építőipari, a háztartásbeli alkalmazottak, a szövőipari és ruházati szakszervezetek dolgozóinak népbíró-választására... A választások a megelőző naphoz hasonlóképpen a legnagyobb rendben és lelkesedés mellett zajlottak le. Minden egyes választóhelyiségben a választás és szavazás levezetésére kiküldött törvényszéki vagy táblabíró román, a szaktanács kiküldöttje magyar nyelven ismertette és elemezte a népbírák választásának fontosságát. Ezután felolvasták a jelöltek névsorát, majd minden egyes jelöltet külön-külön ismertettek és jellemeztek az egybegyűlteket előtt. A választásra összegyűlt dolgozók tapsvihara, amely az egyes jelöltek neveinek felolvasásakor felhangzott, azt bizonyította, hogy a jelölő bizottságok jól teljesítették feladatukat. Ezután került sor a szavazásra, amely minden egyes esetben egyhangú volt és közfelkiáltással történt... A megválasztottak egytől egyig eddigi munkájukkal bizonyították, hogy készek harcolni a munkásosztály ügyéért és híven képviselik a munkásosztály érdekeit.”⁸²

Udvarhely megyében május utolsó felében zajlottak a választások.⁸³ Szentkeresztbányán például június elsején a munka végeztével a munkásság színültig töltötte meg az ünnepélyesen feldíszített helyiséget. Festő Vilmos szakszervezeti titkár nyitotta meg az ülést, majd Strauss Ferenc doktor törvényszéki elnök ismertette a nap jelentőségét.”

A népi ülnökökre megtisztelő, de felelősségteljes feladat vár. Meg kell védeniük azt, amit a dolgozó nép nehéz harcok árán sok

küzdelemmel kivívott magának. Könyörtelenül le kell sújtaniuk azokra, akik bármi módon elgáncsolni, szabotálni akarják gazdasági fejlődésünket és előrehaladásunkat, s legszigorúbban kell eljárniuk azokkal szemben, akik az egész dolgozó nép, a szocialista társadalom vagyona és tulajdona ellen követik el tetteiket.”⁸⁴

Június 6-án Csíkszentgyörgy, Menaság és Bánkfalva dolgozói tartották meg a népbíró-választásokat.

„Az ünnepségen megjelentek a járási ideiglenes bizottság alelnöke és titkára a járásbíró kíséretében. Csíkszentgyörgy dolgozó népe egyhangúan választotta meg bírónak Szőcs Imre szegényparasztot, Bánkfalva Jakab Ignác kisiparost, Menaság Adorján Klára és Lukács András középgazdát. Az ünnepélyes népbíróválasztás után a község ifjúsága, valamint Bánkfalva vonószenekeze műsoros előadást tartott.”⁸⁵

Az egész ország területén több mint negyvenezer népi ülnököt választottak. A megválasztottak közül 7469 nő, 5809 dolgozó ifjú; 15020 munkás, 23808 dolgozó paraszt illetve mezőgazdasági bér munkás, 2827 tisztviselő.⁸⁶ Beiktatásukra 1949. július 1-jén kerül sor. Ekkor álltak csatasorba az új igazságszolgáltatás káderei – de a fegyverek egy része, amelyeket forgatniuk kellett, már előzőleg megalkották.

1949 januárjában, a Nagy Nemzetgyűlés egyazon ülészakán fogadták el a Néptanácsok létrehozására, valamint Az Állam biztonságát és a nemzetgazdaság fejlődését veszélyeztető bűncselekmények megtorlására vonatkozó törvényt.⁸⁷ Bevezetik a halálbüntetést – írja nagy betűkkel, címként a *Népújság* január 16-i száma. Egy munkás nemzetgyűlési képviselő támogató hozzászólásában kifejti, hogy „Az egykori kizsákmányolók a munkásosztály halálos ellenségei, orvul próbálják megtámadni a népi demokráciát. De minden munkás agyába kell vésnie Makszim Gorkij szavait: ha az ellenség nem adja meg magát, meg kell semmisíteni azt.” Egy földműves hozzászóló szerint „a parasztság elégtétellel üdvözlí ezt a törvényt, amely nagyszerű fegyver az ellenséggel szembeni védekezésre”.⁸⁸

A törvényt teljes egészében érdemes mellékelni.⁸⁹ Rendkívüli szigorúságán (ha ezt a szót lehet egy jogi normára vonatkoztatni: kegyetlenségén) túl figyelmet érdemel nagyobb csoportokra való érvényessége. A negyedik szakasz szerint a felbujtást, cinkosságot, bűnpártolást, előkészítési ténykedést, valamint azokat, akik tudnak a szándékról, de nem jelentik, szintén halállal vagy súlyos kényszermunkával büntetik majd. Hogy hadigazdálkodási időszakban született, azt az is jelzi, hogy a törvényben meghatározott bűncselekmények fölötti ítélkezést a katonai törvényszékek hatáskörébe utalják.

2.4. A gazdaságról

Az 1948. július 11-i államosítás után a jelentős gazdasági egységek állami felügyelet alá kerültek – akárcsak a kisajátított földbirtokokon megalakuló mezőgazdasági üzemek, az úgynevezett állami gazdaságok. 1949. április másodikán kelt az a rendelet, amely a gyógyszerek előállításával és forgalmazásával foglalkozó egységek államosításáról intézkedik.⁹⁰ Marosvásárhelyen, Maros megyében ezek száma jelentősebb, Udvarhely és Csík megyékben számuk alig érte el a tízet. Az ipari egységek számáról egy későbbi korszakból, az 1956-os évből van adatom. Az ekkor létező szerkezet nagyvonalakban érvényes 1949-re is. Eszerint a termelő vállalatok (ipari vállalatok, helyiipari egységek, kisipari szövetkezetek) száma az akkori Magyar Autonóm Tartományban 168 (119 ipari vállalat, 11 helyiipari vállalat, 38 kisipari szövetkezet). Marosvásárhelyen annyi ipari vállalat található, mint Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen együttevén (40 vállalat, az ipari vállalatok össz-számának 33,6 százaléka).⁹¹

2.4.1. Üzemek, gyárak

Az ipar legfejlettebb ága a Székelyföldön ebben az időben a faipar. Ennek legnevesebb egysége az a bútorgyár, amelyet Marosvásárhelyen 1949 januárjában öt államosított kisüzem (volt Székely és Réti, Tóth, Elek, Keresztessy bútorgyárak és a Panel-Furnir gyár) összevonásával hoztak létre, és amelynek az Iparügyi Minisztérium január 31-én kelt rendelete alapján a Simó Géza állami bútorgyár nevet adományozták. Ez „Közép-Európa legnagyobb és legkorszerűbb bútór- és építőanyag üzeme.”⁹² Ekkor ez Marosvásárhely legnagyobb gyára, állítja az újságcikk, 1200 alkalmazottja van. A város másik nagy gyára a Bernáth Andor cukorgyár. Jelentős még a Kaláka konzervgyár, amelyik az államosítás előtt a Hangya Hitelszövetkezet gyára volt. Nagyobb műhelynyi ipari egység (Robot fémárugyár, Bórgyár) több is van a városban. Itt van a Székelyföld legnagyobb iparcikkeket forgalmazó kereskedelmi központja, az Ardealul vállalat. Fiókküzletein keresztül ipari áruval látja el Udvarhely, Csík és Naszód megyéket, 1949 januárban 147 alkalmazottja van, és még 50 olyan tanulója, akit foglalkoztatni fog.⁹³

A Székelyföld „második legnagyobb bútorgyára” (szintén az újságcikk állítása szerint) Kovásznán épül, szeptemberben 150 munkás dolgozik itt, de a tervek szerint tíz hónap múlva már 250 lesz a dolgozók száma.⁹⁴ Gyergyószentmiklóson a ládagyárnak májusban 255 állandó munkása van, de folyik az új káderek képzése.⁹⁵ Csík megye faipari központjának, az IPEIL-nek⁹⁶ 25 „fűrész- és ládagyára” van. A legjelentősebbek, a már említett gyergyószentmiklósi mellett, a csíkszeredai, csíkszentsimoni, csíkszentdomokosi és a gyergyóhodosi gyárak.⁹⁷ Sepsiszentgyörgynek két nagyobb ipari egysége van: a textilgyár és a dohánygyár.

Székelyföld iparának „szíve”, az az ipari egység, amelyet a legtöbbet emlegetnek, amelynek a fejlesztésére a legtöbbet költenek, amely a „népi demokrácia éveiben vált nagyüzemmé”, ahol „a jövőt építik”: a nehézipar egyetlen székelyföldi központja, a szentkeresztbányai vasüzem.

1947-ben a lövétei vasbányával együtt 370 munkása volt, két év alatt ez több mint a kétszeresére emelkedett. Egy-két év alatt fürdőt, kantint, hat osztályos elemi iskolát, kultúrházat, mozi-termet építettek. 1948-ban a eredmény: 40 személyt befogadó barakképület, 2 híddaru, asztalosműhely, 2 újabb szénrakodó, 2, összesen 20 családnak otthont adó munkásház. Rendbe tették a bánya és az üzem közötti utat, régi munkás lakásakat újítottak fel, és létrehozták Homoródfürdőn az üzemhez tartozó szakiskolát. 1949-ben építették meg a vulkanizáló műhelyt, garázst, kocsimosót, márciusban átadták az ország első üzemi kórházát, 2 emeletes irodaépületet, s ami a legfontosabb: június 13-án először öntöttek az új kohóból. Lánybrigádjuk volt, ők az újságírók kedvencei. „Harisnyás munkások hajolnak az öntőasztalok fölé... A magos kemence alatt nemcsak gépalkatrészeket öntenek. Itt épül az iparosodó Székelyföld új jövődjé...”⁹⁸

A gyárhoz tartozott a Magyarhermány melletti bodvaji vashá-mor, amelyet abban az évben rendbe hoztak. A beszámoló szerint 1949 július 17-én kezdték meg a kemence újjáépítését. Új köveket raktak a 100 éves építményre, hidat építettek róla a bánya torka felé, szeptember 11-én megkezdték a töltést is, és 17-én kicsordult az első öntés vasérc. Október 13-án már 2500 kg vasat öntöttek. Az egység felelőse Ferencz András szentkeresztbányai kohászmes-ter, aki így nyilatkozott: „Úgy csináltuk, ahogy a szovjet munkás-ságtól tanultuk: ha sehol semmi nincs is még, a termelésnek azért mennie kell. Aztán majd sorra elkészülnek az épületek, mifene, de mi addig is sok vagon vasat akartunk önteni...”⁹⁹ A Hargita túlsó oldalán, Csíkban is szerettek volna egy hasonló központot építeni. 1949 elején indult meg a vasérc utáni kutatás Csíkmadaras határában. Egyelőre még a próbafúrásoknál tartanak, de az újságíró szerint több száz millió lejt irányoztak máris elő a vasbánya és az olvasztó kohók építésére. „Egy kis bányaváros épül ide. Sorra nyílnak az újabb tárnák... kohók épülnek, munkáslakás-ok, utak, iparvasutak. A megindult vasbányászat új életet, munkát jelent nemcsak Csíkmadaras, hanem a fejletlen iparú Székelyföld dolgozóinak...”¹⁰⁰ Reálisabb elképzelésnek bizonyult ennél

Balánbánya fejlesztése: az államosítás után ott flotáció épült, 1949 elején közel kétszáz munkást foglalkoztatott a „Kálmán Béláról, a fiatal csikkarcfalvi demokrata harcosról” elnevezett bánya.¹⁰¹

Parajdon a sóbányába 1945-ben vezették be a villanyt, 1948-tól vannak motoros fűrőgépeik, 1949 őszén épült a motoros felvonó. Már volt kantinjuk, épült a fürdő, és új részleg nyitását készítették elő.

2.4.2. Állami gazdaságok, traktorállomások

Falusi környezetben ezek nemcsak gazdasági egységek, hanem az új hatalom bázisai, „a proletariátus egyik célkitűzésének: a szocialista mezőgazdaság meghonosodásának serkentői...”¹⁰² A Székelyföldön Maros és Háromszék megyében voltak olyan államosított földbirtokok, amelyek átalakítása nyomán állami gazdaságok jöttek létre például Marosvásárhelyen, Régenben, Uzonban.¹⁰³

A traktorállomások feladata volt szerződéses alapon az állami gazdaságok, majd a létrejövő kollektív gazdaságok földjének megművelése. A Székelyföld első traktorállomását 1948 márciusában Sepsiszentgyörgyön hozták létre – a már létező brassói, feketealmi traktorállomások támogatásával. 1948 őszén még csak „öt rozoga traktor” volt a birtokában. Ezután jelentős állami beruházással két – 60 traktor és 20 cséplőgép befogadására alkalmas – épületet emeltek, létrehoztak egy 2 esztergapaddal és a szükséges szerszámokkal felszerelt műhelyt, kovácsműhelyt, hegesztőműhelyt, megépítettek egy 3 vagonnyi üzemanyagot befogadó tartályt. 1949 áprilisában az állománya: 26 traktor, 3 cséplőgép, és 36 traktorista alkalmazottjuk van. Augusztusban az állomás 1153 hektár őszi szántásra és 689 hektár tarlóbuktatásra kötött szerződést.¹⁰⁴ Csík és Udvarhely megyéknek ebben az időben nincs gépállomásuk. Marosvásárhelyen 1949 februárjában a gépállomásnak 16 traktora, 4 vetőgépe, 2 aratógépe, 21 cséplőgépe volt. Február 25-ig 14 községben kötöttek szerződést 280 hektár meg-

munkálására. „A traktorokat négyes csoportokra osztották. Minden csoport egy-egy területet kap. A községeket körzetekre osztják be, így a munkálatokat percnyi pontossággal ki tudják számítani.”¹⁰⁵ A traktorok után boronákat kötnek, így a szántási és boronálási munkálatokat egy időben végzik.

2.4.3. Kollektív gazdaság

Romániában az első 5 kollektív gazdaság 1949. július 24-én alakult. Ebben az évben a Székelyföldön egyetlen kollektív gazdaság jött lére. A „történelmi jelentőségű esemény, amelyik új korszakot nyit a székelyek lakta és az azokat környező megyék dolgozó földműveseinek életében” 1949. augusztus 14-én, vasárnap történt meg a Háromszék megyei Torján. Azért ebben a helységben, mert – állítólag – itt volt a legtöbb szakember, akik mellett a földtelenek is igyekeznek majd mesterségeket tanulni. 50 szegény és 25 középparaszt lépett be a kollektívbe, ők összesen 65 hektár szántóföldet hoztak. Az állam nekik ajándékozta az Apor kastélyt és az ehhez tartozó 8 hektár belsőséget, valamint 81 és fél hektár szántót és 11 hektár gyümölcsöst az állami alapból. Több mint egy millió lej értékben kaptak a torjai kollektivisták „Csík, Háromszék, Udvarhely, Brassó és Fogaras megyék városi és falusi dolgozói, munkások és dolgozó földművesek” részéről ajándékokat: gépeket, szerszámokat, nemes fajú állatokat . „2 csikó, szecs kavágó, csávázó, sok kapa, villa, lapát, több zsák liszt és egyéb hasznos dolgok, a sepsiszentgyörgyi üzemek és a prázsmári posztógyár munkássága ajándékának egy része” egy tehergépkocsin érkezett a felavatás napján.¹⁰⁶

2.4.4. Szövetkezetek

1949. április 2-án adta ki a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsa a szövetkezetek megszervezéséről szóló törvényt. Az első szakaszban olvasható: „A szövetkezetek a városi és falusi dolgozók saját kezdeményezésre alakult tömegszervezetei, amelyek közös tevé-

kenységgel és eszközökkel, kielégítik a gazdasági és kulturális igényeket... A szövetkezetek hozzájárulnak a gazdasági élet fejlődéséhez, a nép hasznára, és a nemzeti jövedelem növeléséhez. A szövetkezetek az Országos Terv keretében működnek, és az RNK-ban a szocializmus építésének fontos tényezői.”¹⁰⁷ A kollektív gazdaságokat ekkor még a fogyasztási és termelői szövetkezetektől külön kezelik.

A törvény nyomán a párt- és állami szervek irányításával beindult a szövetkezetek újjászervezése. Megalakult egy országos szövetkezeti szervezőbizottság, ez kidolgozta az alapelveket, és kinevezte a megyei szövetkezeti szervezőbizottságokat. Ezek „Az utasításokban feltüntetett első feladatot, nevezetesen a volt federálék¹⁰⁸ vagyonának átvételét, általánosságban már teljesítették. A szövetkezetek megszervezéséről szóló törvény, a fogyasztási szövetkezetek alapszabályainak, valamint az országos szövetkezeti szervezőbizottságok utasításainak a megyei és járási szövetkezeti káderekkel való feldolgozása folyamatban van, sőt egyes helyeken már be is fejezték.” A május végétől beinduló folyamat legfontosabbnak nevezett eleme a hatalomátvétel, a régi vezetőség menesztése: a „megye területén levő volt federálék és szövetkezetek vezetőségének megtisztítása”.¹⁰⁹

Júliusban kezdték meg a kisipari termelőszövetkezetek szervezését. A szövetkezést szervező országos bizottság által jóváhagyott új alapszabályzat szerint történik a kisiparosok termelési szövetkezetbe való tömörülése. Ennek során a műhelyek felszerelése közös tulajdonba ment át, a nyersanyagkészleteket pedig felleltározták és hivatalos áron átvették. A szövetkezet alakításához legalább 25 szövetkező szükséges. Ha valaki ki akar lépni, mert helyzetét nem tartja megfelelőnek, akkor a kilépési szándékot „egy hónappal hamarabb be kell jelenteni. A részjegyek azonban még két évig a szövetkezet birtokában maradnak. A szövetkezetből kilépőt kötelezik arra, hogy részt vegyen az együtt vállalt munkák elvégzésében.” A tiszta haszonból a szövetkezett tagok is részesülnek, bár a tiszta haszon legalább 35 százaléka álló alapra, legalább

30 százaléka hitelalapra megy, és 20 százalékát a szövetkezet tagjai között szétosztják. A szövetkezők ezen kívül külön bért is kapnak munkájukért, a haszonrészt pedig bérjövedelmükön felül kapják. A jövedelem többi részét különböző alapokra fordítják.¹¹⁰

A létező szövetkezetek között vannak vagyonosak is: „a 4.000 tagot számláló *Gheorgheni* szövetkezet az egyik legbiztosabb szövetkezeti intézménye a Székelyföldnek”.¹¹¹ Bedolgozókkal együtt 600 alkalmazottja volt, tulajdonában van 4 élelmiszer-vegyeskereskedés, 1 textilkereskedés, 1 szeszjövedelmi egyedárusítás, 1 szálloda, 1 vendéglő, 1 vasüzem. A sepsiszentgyörgyi szabók szövetkezetének májusban 46 tagja volt. A csíkszeredai cipész szövetkezetnek, ahol futószalag-rendszerrel dolgoznak, mintegy 150 dolgozója volt.¹¹²

A Székelyföld legnagyobb szövetkezeti központja Marosvásárhely. Itt először a borbélyok szövetkezete alakult meg, ezt követte a famunkásoké, a *Lemn-Mobila*. Ennek kilenc üzemosztálya volt: bútorosztály, épületosztály, háztartási felszerelés, használt bútor, játékarú, Panel-üzem, kárpitos, kefekötő, koporsókészítő. A szabók *Croitorul* szövetkezetének férfi és női osztálya volt.¹¹³ Október 30-án 234 küldött közel hetvenezer tag képviselőjében megválasztotta Maros megye szövetkezeti tanácsát, a megye 192 fogyasztási szövetkezetének képviselői pedig a megyei fogyasztási szövetkezetek szövetségének vezetőségét. „A közgyűlés feladata a szövetkezetek eddigi tevékenységének megvizsgálása, az alapszabályok elfogadása és az új vezetőség és a kongresszusi küldöttek megválasztása.”¹¹⁴

2.5. Oktatás

Az egyházi iskolák államosítására 1948. augusztus 3-án került sor. Ugyanakkor megkezdődött a tanítók káderezése, áthelyezése. Igen nagy a káderhiány, ezért 1949 júniusában szélesre tárták a kapukat, megkezdődött a tantestületek átrétegződése. Akció indult a tantestületek létszámának emelésére. Az elemi iskolákban tanítók lehetnek (a sorrend a rangsort is jelenti): a pedagógiai iskolák

végzettjei, a tanítóképzők képesítési diplomával rendelkező végzettjei, tanítóképzők képesítés nélküli végzettjei, középiskolát ebben az évben végzettek, egykori líceumok végzettjei, érettségizettjei, vagy a tanügyi reform előtt működő régi középiskolák IV-VII. osztályainak végzettjei. V-VIII. osztályos, valamint középiskolai tanári állásokra (számтан, természetrajz, fizika, kémia, orosz nyelv szakokra) azok jelentkezhettek, akik a megfelelő fakultásokon az utóbbi 5 évben végeztek, vagy elvégezték a Makszim Gorkij intézetet, vagy a felsorolt fakultások végzettjei, akik 5 évnél régebb végeztek; bármilyen egyetem, volt háztartási iskolák végzettjei, akik hajlandóak szakképesíteni magukat a fenti szakokra, középiskolák elméleti vagy reál érettségizettjei, a XI. osztályos középiskolák végzettjei, mezőgazdász tanítók, akik hajlandóak a természetrajz, fizika tudományokra átképeztetni magukat. Az érdeklődők július 25-ig kellett a kérvényt beadják a lakhelyük szerinti megyei vagy városi ideiglenes bizottság tanügyi és kulturális osztályához. Fel kellett tüntetni, hogy milyen szakon akarnak tanítani és milyen helyszínen szeretnének tanítani.¹¹⁵

1949 nyarán továbbképző tanfolyamokat szerveztek, ezek középpontjában az ideológiai felkészítés állt. Marosvásárhelyen júliusban mintegy nyolcszázan vettek részt olyan tanfolyamon, amelynek a programja: reggel 7 és 9 óra között előadás, majd fél óra újságot olvasás, délután pedig szemináriumok.¹¹⁶ Csík megyében júliusban „a csíkmegyei tantestületi tagok részére is ideológiai, politikai és pedagógiai irányító tanfolyamot indítottak a szovjet-pedagógia tapasztalatai alapján”. A húsz napos tanfolyamon részt vett 277 olyan tantestületi tag, 60 román és 217 magyar anyanyelvű, akik „múlt évben kitűntek az osztályharcos szellemben való nevelésből”. A 9 szemináriumon 17 előadást hallgattak meg és dolgoztak fel.¹¹⁷ Háromszék megyében 680 tantestületi tag vett részt a nyári tanfolyamokon. Ugyanebben a megyében összehalmozott mintegy 2.000-nél több tanuló iratkozott be az iskolákba, mint egy évvel azelőtt. Ennek legfőbb oka az volt, hogy időközben 15 községben megszervezték a felső tagozatot, valamint kialakult a

szakképző hálózat. A megye tantestülete 118 tanítóval és tanárral gyarapodott.¹¹⁸ Az iskolák korszerűsödésének egyik módja, hogy maguk a tanítók vállalták a rendbetétel munkáját. A nyárádszeredai járás tanítói közül harmincan végzetek mintegy 600 munkaórányi önkéntes munkát a nyárádmagyarósi iskolánál: „követ hordtak, meszet oltottak, betont kevertek, és e nehéz munkában három tanítónő is részt vett”.¹¹⁹

Igazi újdonság a homoródfürdői valamint a csíkszeredai, hargitaalji szakiskolák első tanéve. Homoródfürdön 3 osztályt indítottak 1948 november 8-án. 35 fiú és 5 leány kohász, 22 fiú bányász szakmát tanultak. Ellátásuk ingyenes, ruhát is kaptak. Három nap tanultak, három nap pedig a termelésben dolgoztak.¹²⁰ A „Székelyföld első állattenyésztési középiskolája” is 1948 őszén indult, 63 bentlakója volt, ebből 7 lány. Az iskola 400 hold területtel, ebből 39 hold szántóval rendelkezett, 5 hektáros a zöldségeskertje, mintastállója volt 70 hold legelővel, a diákok sok gyakorlati munkát végeznek, és ez oda vezetett, hogy, az igazgató szerint „Az elméleti oktatás mellett a gyakorlat annyira lekötötte minden idejüket, hogy ideológiai képzésre alig jutott idő.” 1949 októberében már 3 osztályban mintegy száz tanuló volt, és az újdonság az, hogy az iskola kollektív gazdaság vezetésére képesítő diplomát is ad majd.¹²¹

Székelyudvarhelyen 1949 február végén nyílt középfokú erdészeti szakmai iskola 44 tanulóval.¹²² Sepsiszentgyörgyön szeptemberben magyar tannyelvű szövetkezeti iskola indult, fiú- és leánytagozattal. „A szövetkezeti iskola növendékeiből kerültek ki a szocialista szektor további építéséhez szükséges szakemberek: szövetkezeti vezetők, tervszerűsítők, áruszakértők, könyvelők, statisztikusok. Az iskola időtartalma 4 év.”¹²³ Marosvásárhelyen 1949 végén nyílt meg a magyar nyelvű művészeti középiskola, mintegy száz tanulóval.¹²⁴

1949 októberében kezdték meg a munkások számára a két éves különleges iskolák felállítását. Ez „jelentős lépés a munkásosztály soraiból alakult értelmiség kialakulásának útján (...) A 2 éves

különleges iskoláknak az a rendeltetésük, hogy a munkásosztály köréből új technikai, tudományos és felsőfokú pedagógiai kádereket alakítsanak ki és neveljenek. A munkásosztály soraiból kikerülő mérnökök, technikusok és tanárok érthetik meg, sajátíthatják el és valósíthatják meg legjobban a munkásosztály politikáját, saját politikájukat.” Mintegy 1.000 munkást emeltek ki a termelésből, ezek 2 év alatt kapnak majd érettségi diplomát, majd tovább mennek az egyetemekre. Ezek a munkások teljes ellátást, ingyen tanszereket kaptak az államtól, s munkahelyükről továbbra is megkapták a fizetésüket. Az iskolákban az őket oktató tanároknak „arra kell törekedniük, hogy minden tanulmányi ágban a marxizmus-leninizmus irányító elveit alkalmazzák”¹²⁵. A szándék szerint tehát gyorsalpaló elitképzést hoztak létre.

Nagy számban vannak különböző, rövidebb idejű képzések, vagy speciális, például az analfabetizmus felszámolását célzó tanfolyamok.

A Köznevelési Minisztérium júliusban szabályozta az értelmiségi-képzést: felsőfokú iskolába tovább tanulni az eddigi egyszerű beiratkozás helyett csak sikeres felvételi vizsga után lehet. Az egyetemeken, főiskolákon a beiratkozás augusztus 15-én, a felvételi vizsga szeptember 5-én kezdődött, a beiratkozáshoz szükséges a szülők állását és javadalmazását igazoló irat. Ha parasztszülők gyermekéről volt szó, akkor szükséges bizonylat arról, hogy mennyi a család mezőgazdasági adója, mekkora a földterület nagysága, milyen más jövedelmi forrása van a családnak, valamint a szülők tagjai-e kollektív gazdaságnak. A kisiparos szülők gyermeke adóigazolást, a vagyoni helyzetet bizonyító igazolást kellett felmutasson. Ezenkívül kellett még az édesapjuk és maguk büntetlenségi bizonyítványa, egészségügyi bizonylat, 100 lej vizsgadíj. A felvételi vizsga 2 tantárgyból írásbeli, 3 tantárgyból szóbeli. Írásbeli vizsga kötelező román irodalomból, szóbeli a Román Népköztársaság Alkotmányából. A magyar fakultásokon külön írásbeli vizsga volt magyar nyelvből, szóbeli vizsga magyar nyelvtanból és irodalomból.¹²⁶

A marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyszerészeti Intézet az 1948–1949-es oktatási évben a Bolyai Tudományegyetemről leválva önálló intézmény lett, az eddigi orvostudományi kar helyén 5 karral működő felsőoktatási intézet alakult. Ebben a tanévben a professzorok száma 26, előadó-tanárok száma 50, tanársegédek száma 299; a hallgatók száma 841, a személyzet száma 818, kórházi ágyak száma 623, műtétek száma 5.053, betegvizsgálatok száma 44.076, Szovjetunióból kapott penicillin 6.165 adag. Még egy újdonság, hogy tanév közben, januárban szervezték meg az ideológiai tanszéket: ideiglenesen Lőrincz Ernő, Spielmann József, Fuchs Simon tanítanak ott.¹²⁷

2.6. Egészségügy

Az 1949-es évben az egészségügyet is átszervezték: ekkor alakultak az egységes betegvizsgáló intézetek, az úgynevezett poliklinikák. A fertőző betegségek ellen folyó küzdelem részeként Marosvásárhelyen június 13-ától kezdve kötelező tifusz elleni védőoltást kapott a tíz és ötven év közötti lakosság. „Az oltások idejét és helyét falragaszok közlik. Az oltásokon való megjelenést mindenki tartsa kötelezettségének, mert annak elmulasztása büntetést von maga után. Mindenki hozza magával személyazonossági igazolványát, amelybe az oltás megtörténtét bejegyzik.”¹²⁸ A még mindig terjedő skarlát ellen novemberben kampányt indítottak az egészségügyi hatóságok, a Romániai Nők Demokratikus Szövetsége és a Demokrata Zsidó Bizottság (a párt irányítása alatt álló zsidó tömegszervezet) támogatásával. Dr. Eisikovits tiszti főorvos valamint dr. Cosma főorvos vezetésével 40 egészségügyi csapat alakult, ezek a városban minden egyes lakóházat meglátogattak, az üzemekben, iskolákban előadásokat tartottak. „A Vöröskereszt, a RND Sz és a DZsB aktivistái gyakorlati tanácsokkal látják el a lakosságot a betegség megelőzésére és a betegség elleni küzdelemre vonatkozóan.”¹²⁹

Beindult a tüdőbaj elleni szervezett küzdelem: először 1949-ben „kiterjesztik az egész ország területére a tüdővész megelőzését előmozdító BCG oltásokat”. Egyelőre csak Brassóban van tüdővész elleni védelmi központ, mivel kellő számú szakember csak ott áll rendelkezésre. Ide érkezik repülővel Bukarestből tíznaponként a BCG oltóanyag, innen 24 óra alatt továbbítják azt a városokba és községekbe.¹³⁰

Marosvásárhelyen februárban megyei gyógyszertár létesült. Az iskolák számára fogorvosi központokat állítottak fel, az iskolás gyerekeknek egyéni törzslapokat készítettek. A város 27 üzemi orvosa utasítást kapott, hogy minden egyes dolgozóról készítsenek „egészségügyi ívet, amelybe bevezetik a különböző egészségügyi vizsgálatok eredményeit”.¹³¹

Székelyudvarhelyen április 4-én nyílt meg a poliklinika. A gyermekgyógyászat, belgyógyászat, sebészet, fogászat osztályokon reggel 8-10 között, a bőrgyógyászaton délután rendelnek. A délelőtti 11-ig bejelentett fekvőbetegeket otthonukban is meglátogatják. A poliklinikákon „a biztosított dolgozók díjmentes, a nem biztosítottak államilag megállapított, megfizethető kezelésben részesülnek”.¹³² Rövidesen megnyíltak a székelykeresztúri, okládi, etédi, andrásfalvi, szentkeresztbányai szülőotthonok. Csík megyében 1949 februárjában összesen 42 orvos volt – ebből 40 állami alkalmazott, kettő magánpraxist folytatott. Az egészségügyben még 26 hatósági bába, 111 magánbába, 4 védőnő és 4 egészségőr dolgozott. 15 falusi, 2 városi egészségügyi kör működött. Csíkszeredában a kórházban 80, Gyergyószentmiklóson 10 ágyba fektethettek betegeket. A csíkszeredai poliklinikán 8, a gyergyószentmiklósin 6 osztály működött. Február 1-én 30 résztvevővel 6 hetes iskolanővéri tanfolyam indult.¹³³

Szentkeresztbányán február 20-án nyílt meg „az ország első üzemi kórháza”. A megnyitón részt vett dr. Vadász Tibor, az Egészségügyi Minisztérium kiküldöttje, valamint dr. Puskás Tibor, a marosvásárhelyi orvosi intézet előadó tanára. A kórháznak szülészet, sebészet, belgyógyászat osztályai vannak, 4 kórteremben

25 ágy, valamint 3 szakorvos áll a betegek rendelkezésére. A műszereket egy államosított szanatóriumból kapták. A munkások azért is büszkék a korházra, mert „Mi terveztük és készítettük el a sterilizáló berendezést, a műtőlámpákat, a gőz- és víz műszerfőt, az alapanyagcsere vizsgáló készüléket, a villamos centrifugát, a földszinten elhelyezett gőzfejlesztő kazánt, a konyha gőz tányérmosóját, más felszerelési tárgyakat”. Meg közmunkával építették, szerelték fel a vízvezeték, a fürdőszobákat.¹³⁴

2.7. Közművelődés

Ebben az évben Marosvásárhelyen kívül Sepsiszentgyörgyön is működik Állami Színház. 1949 tavaszán alakítják meg Marosvásárhelyen a Vörös Fecske bábszínházat.

A Sepsiszentgyörgyi Színháznál 1949. augusztus 14-én tartottak versenyvizsgát. A vizsga nem volt feltételekhez kötve, a jelölt szabadon választhatta szereplésének tárgyát. A vizsgán a színház igazgatóságán kívül a Párt, valamint a városi ideiglenes bizottság is képviselve volt.¹³⁵

Az esztendő „hősei” azonban az országban és a Székelyföldön is rohamosan szaporodó falusi kultúrotthonok, amelyek érdeme, hogy „a Duna-delta halászfalvaiban és Csík megye völgyeiben éppúgy magasra csap kultúrforradalmunk lángja, mint a Bánság soknemzetiségű vidékén vagy a moldvai dombok között...”¹³⁶

Eduard Mezincescu művészetügyi miniszter szerint:

„A kultúrotthonok a szegény- és középparasztság kulturális tevékenységének középpontjai kell legyenek, amelyek keretében egészséges osztálypolitikát kell folytatni. A kulákelemeknek, a dolgozó parasztság rablóinak és kizsákmányolóinak nincs mit keresniük a kultúrotthonokban. (...) Ezért hatalmas tudományos nevelőmunkát kell folytatni a tömegek között, le kell küzdeni a babonákat és előítéleteket, amelyekre a kulákok és a nép ellenségei az álhírek és mindenféle népbutító célt szolgáló kitalálások terjesztését alapozzák. (...) Az ideiglenes bizottságok a járási vagy

megyei művészeti csoportok közötti versenyek megszervezésével kell serkentsék a kultúrotthonok és népi athenaeumok tevékenységét. A helyi költségvetésekben bizonyos összegeket kell előirányozni arra, hogy a győztes kultúrotthonokat rádiókészülékekkel, könyvekkel, sakkjátékokkal, stb. jutalmazzák meg.”

A miniszter szerint egyetlen olyan megye van, ahol minden községben van kultúrotthon: Kolozs. A községek 60-80 százalékában van ilyen intézmény Fehér, Csík, Udvarhely, Temes, valamint Covurlui, Neamt, Konstanca, Tulcea, stb. megyékben (a stb. megfosztja a mai olvasót a lehetőségtől, hogy megtudja, Maros és Háromszék megye is ebben a kategóriában van-e, tehát azért (is) lehetett a négy megye között kultúrversenyt rendezni, mert itt már léteztek helyi, a szervezés feladatát sikeresen végző intézmények.). Bákó megyében a községek 24, Hunyad megyében 18 százalékában van aktív kultúrotthon.

Egy év végi, ünneplő cikk számadatai szerint 1947. december 31-én az országban 4237 kultúrotthon volt, de ezek közül csak 256 működött. 1948. végére 8158-ra szaporodott a kultúrotthonok száma, ezek közül 4931 működött. 1949 november 1-én 10528 kultúrotthon volt az országban, s ezek közül „egy sem tétlen...”.

A kultúrotthon: az új világ propagandisztikus-művészi megjelenítését szervezi. A *Művelődési Útmutató* 1949. márciusi számában részletes leírás olvasható erről a mindenütt kialakítandó színhelyről, az új hatalom szimbolikus tárgyakba rejtett kötelező jelenlétéről.

„A helyszínen tapasztaltuk, hogy egyes kultúrotthonok az előadótermet helytelenül díszítik fel. Egyik otthonban egyféleképpen, a másikban másféleképpen helyezik el a képeket, feliratokat. Pl. a Román Népköztársaság prezídiuma elnökének képét a Román Munkáspárt Központi vezetősége titkársága, vagy Marx, Engels, Lenin és Sztálin helytelen sorrendben elhelyezett képei között látjuk. A tévedések elkerülése érdekében mellékelten közöljük az előadóterem díszítési tervezetét. A kultúrotthon vezetősége eszerint díszítse fel az előadótermet.

A szemben lévő falon (a színpad felett) kell elhelyezni a proletáriátus nagy tanítómestereinek a képeit, balról jobbra, a következő sorrendben: Marx, Engels, Lenin, Sztálin.

A baloldali falon helyezzük el a Román Népköztársaság címerét, a címer baloldalára Dr. C. I. Parhon, a prezídium elnökének, jobboldalára pedig Groza Péter dr. miniszterelnöknek a képét kell helyezni, a címer és a képek fölé a következő felirat: „Éljen a Román Népköztársaság”, a címer és a képek alá pedig mezőgazdasági termelésre vonatkozó grafikon helyezendő.

A jobboldali falon balról jobbra: Gh. Gheorghiu-Dej, Pauker Anna, Luca László, Teohari Georgescu, Lothar Rădăceanu, Iosif Chisinevski és Mogyorós Sándor – a Román Munkáspárt Központi vezetősége titkárainak képe helyezendő. E képek fölé: „Éljen a Román Munkáspárt”, a képek alá pedig: „Éljen a román-szovjet barátság” és egy falinaptár.

A szemben levő falon, a színpadtól balra a következő idézet helyezendő el: „A dolgozó parasztság érdekei csak a munkásosztállyal való szövetségben és annak vezetése alatt folytatott harcban oldhatók meg...” (A Román Munkáspárt Központi vezetősége II. plenáris ülésének Határozatából).

A színpadtól jobbra eső részen a következő idézet helyezendő el: „A demokratikus rendszer mind a román nép, mind az együttlakó nemzetiségek számára megteremtette a gazdasági, társadalmi, politikai és nemzeti fejlődés és felvirágzás feltételeit.” (A Román Munkáspárt Központi Vezetőségének a nemzeti kérdésben hozott Határozatából.)

A falusi könyvtárak száma a következőképpen változott: 1947: 200 körül, 1948: 4809, 1949 november 1: 9836. „Tulajdonképp minden kultúrotthonban van könyvtár, de a 20 kötetnél kevesebbel rendelkező könyvtárakat nem vették figyelembe.” Az olvasók számának gyarapodása: 1947: 2250, 1948: 95101, 1949: 450786. Rádiókészülékek, filmvetítő-gépek száma a kultúrotthonokban: 1947-ben 52 és nulla, 1949-ben 2378 és 607.¹³⁷ Mindehhez az igen pontos számadatokhoz azt a hírt kell társítani, hogy december 12-án kezdődött az az akció, amelynek célja „a RNK területén működő összes kultúrintézmények és művészeti intézmények lajstromozása. A lajstromozás a Központi Statisztikai Hivatal útmutatása szerint történik és célja, hogy megtudja a kulturális és művelődési intézmények számát, szerkezetét és tevékenységét.

A lajstromozás megkönnyíti a művészetügyi minisztérium azon intézkedéseit, amelyeket a kulturális és művelődési intézmények fejlesztése érdekében fog megtenni. A lajstromozás ugyancsak megkönnyíti majd az intézmények tevékenységének tervszerűsítését is, a dolgozók művelődésének meggyorsítása érdekében.”¹³⁸

A Központi Statisztikai Intézet kérdőíveit minden akkori megyében a Megyei Statisztikai Felügyelőségek alkalmazottai töltötték ki; a Maros megyére vonatkozó adatok a megyei levéltárban megtalálhatók.¹³⁹ Kultúrotthonokat, olvasóházakat, vörös sarkokat, ezek felszerelését és ezek személyzetét, könyvtárakat, könyveket és olvasókat, művészcsoportokat, zenekarokat és betanítókat, filmszínházakat és klubokat számoltak meg, vezettek fel az összesítő statisztikai lapokra. A számsorokat tanulmányozva kialakítható egy kép: az irányított ideológiai- és kulturális nevelésnek, ugyanakkor a szabadidő kulturális hasznosításának ebben a kezdeti időszakban milyen lehetőségei voltak abban a megyében, amelynek ez idő tájt mintegy 480.000 lakosa volt, és 11 járásra oszlott.

Ebben az időpontban 260 kultúrotthon működött a megyében. Ebből saját épületben csak 76; a többi 184 az iskola, a szövetkezet vagy magánszemély tulajdonát képező épületben. Úgy gondolom, a szövetkezet vagy magánszemélyek tulajdonát képező épületek leginkább kocsmák lehettek, ahol azelőtt is gyakran mutattak be karácsonykor, farsangban, húsvétkor színdarabokat, tartottak bálakat. Erre utal az az adat is, miszerint a 260 kultúrotthonban 236 díszterem volt, de ebből csak 95-nek volt állandó berendezése; ugyanakkor 76 olvasóterem volt, ami azt jelenti, hogy míg díszteremként működhetett a kocsmá nagyterme is, addig olvasótermet csak a létező saját épületekben lehetett kialakítani. Egyébként az olvasótermekben 3.519 olvasóhely volt. Megszámolták a kultúrotthonokban létező helyek számát is, ez: „23344 hely (szék stb.)”. A stb. valószínűleg a padokon elfoglalható ülőhelyeket jelentette.

A kultúrotthonok könyvtáraiban a könyvek (címek) száma 36341, a példányok száma 45251. A példányok megoszlása:

ideológiai 26431, technikai, tudományos 6075, irodalmi, művészi 11.545, nem meghatározott 313. Román nyelvű példány 26431, magyar 18.660, orosz 102, német 82. Újság-előfizetések száma 342, folyóirat-előfizetéseké 389. Novemberben az olvasók száma 10022, ebből férfi 6519, nő 3503; 25 év alatti 4449, ebből tanuló és diák 716, 25 és 45 év közötti 4146, 45 év fölötti 1424.

A kultúrotthonokban 232 tánccsoport (ismert (betanult, repertoáron levő) táncok száma 1217, táncosok száma 3510), 299 színjátszó csoport (ismert színdarabok száma 1697, színjátszók száma 4876) és 12 zenei együttes (6 ún. taraf, 2 népi zenekar, 4 fúvószenekar) működött. 259 kultúrigazgató, 252 könyvtáros, 202 kórusvezető, 183 táncinstruktor, 202 színjátszó-instruktor, 16 zenekarvezető, 286 előadó (conferentieri) és 59 sajtó-, rádió-levelező alkotta a kultúrotthonok személyzetét. Hogy hány tanító volt például egyszerre kultúrházigazgató, kórusvezető és előadó, nem derül ki a statisztikából. Végül pedig: a 260 kultúrotthonnak 29 rádiója volt, ebből működőképes 20, nem működik, mert javítani kell 6, nem működik elemhiány miatt 2, más okok miatt 1. Filmvetítő gépek száma 13, sakktáblák száma 66, sakkjátékosok száma 393.

A statisztika minden tételt falu-város bontásban is megad. A kultúrházak azonban falvakon működtek, esetleg városhoz csatolt falusi jellegű településeken. Akkoriban a városi kulturális központokat Népi Athenaeumoknak nevezték. Csíkszereda Népi Athenaeuma 1948 novemberében alakult, egy elhanyagolt vendéglő átépítése után lett székhelye, és József Attila nevét viselte. Felavatása óta 1949 májusáig 33 rendezvénye volt, előadásain összesen 4222-en vettek részt. Színjátszó csoportja, tánccsoportja volt, zeneiskolát és balettiskolát működtetett. Irodalmi körének 4 alcsoportja működött: az orvostudományi, természettudományi, irodalmi és ideológiai. A csoportok felváltva hetenként ismeretterjesztő előadásokat tartottak. A beszámoló összeállításakor nem volt még sajtófelelősük, és nem tudták megszervezni a rádióhallgatást.¹⁴⁰

Gyergyóditróban könnyű dolga volt a kultúrotthon igazgatójának: néhány lelkes tanító kezdeményezésére a faluban 150 tagú vegyeskar alakult, de volt 4 „népies zenekara”, 1 fúvós, 2 vonós zenekara, valamint kezdő, haladó és „kiforrott” színjátszó csoportja, és „A község egy egész járás helyett kiállíthatna műkedvelő együtteseket”.¹⁴¹

Udvarhely megyében 1949 augusztusában 141 kultúrotthon, 2 népi athenaeum működött.¹⁴²

1949 folyamán a kultúrotthonok működésének leglátványosabb formája: az ünnepek és a kultúrversenyek megszervezése, lebonyolítása. Erről még részletesen lesz szó.

2.8. A 17. köztársaság

1949 a helyi hatalmi szervezetek kiépülésének éve, szervezések és átszervezések éve. Dinamikus, változásokkal, kísérletekkel, keresésekkel tele, bizonytalan időszak. Korabeli terminológiával: az osztályharc éleződésének időszaka.

A folyamat mögött egy tervező-szervező-végrehajtó, megszálló szerkezet léte, működése valószínűsíthető. Az átalakuló, bizonytalan adminisztratív-gazdasági-társadalmi felszín mögött ez diktálja az ütemet, tervezi a formákat, el egészen az ország új ruhájáig, a szovjet mintát követő területi-adminisztratív felosztásig. De ez a szerkezet a dolgozó, az újságolvasó mindennapi ember számára láthatatlan.

Fejtő Ferenc a következőképpen ír erről: „A román vezetők még a többi kelet-európai pártnál is inkább rá voltak utalva Moszkva katonai, rendőri és műszaki segítségére. A párttagság sehol sem volt olyan megbízhatatlan, mint Romániában. A tényleges hatalom, az egyetlen hatalom, amely itt a vezető csoport uralmát fenntartotta, a szovjet hatalom volt. Az összes népi demokráciához képest itt volt a legleplezetlenebb és a legnagyobb mértékű a szovjetek jelenléte a hadseregben, a rendőrségben, a

közigazgatásban és a gazdasági életben, melynek jelentékeny részét közvetlenül is ellenőrizték. A többi népi demokratikus ország kommunista köreiből 1947 után úgy beszéltek Romániáról, mint a „17. szovjet köztársaságról”...¹⁴³

Jegyzetek:

1. Hanák 1990, 65.
2. Az 1946-os választásra így emlékszik az egyik fiatal pártaktivista, az ötvenes években tartományi párttitkár: „Ennekem a választási kampány keretében van egy kiemelkedő szerepem, jó, hogy eszembe jut. Megbízta azzal, hogy vigyem Sátán Imrénék...
(... ő volt a pártbizottság grafikai osztályának a vezetője...)
...grafikai osztályvezető, igen, amit elkészített, hogy Groza Péter meglátogassa Csíkszeredát. A birtokkiosztó levelek átadásával, ez összefüggött a kampánnyal. Szavazat. Birtokleveleket osztott ki, ilyen képletes dolog volt, akkor nem kapta meg mindenki, de megkapták utólag, amíg be nem vitték a kollektívbe. Sátán Imre nagyon szépen, nagyon tehetséges ember volt, tudta meg, megcsinálta a tribúnának a háttérét. Egy nagyobb kocsihoz raktuk, de időközben bizony meglazult. Én ahogy Csíkszeredába mentem, Udvarhelytől bizony jószíval én állandóan fogtam azt, hogy le ne essen. Megérkeztünk Csíkszeredába, át a Tolvajos hágon, hát egy óriási kő esett le a szivemről, hogy én meg tudtam ezt, hát ha leesik, ilyen vastag kartonból, papondeklből volt, s én fogtam, hogy ne essen le. Meg tudtam fogni. Átadtam a pártbizottságnak, s ők elvitték az akkori főterére Csíknak, s ott láttam Gróza Pétert is. Előzőleg láttam Gheorghiu-Dej-t is, akkor is valamilyen megbízatásom volt.
Na de Groza Péter. S akkor megjöttek a székelyek, egyes falvakból, írták, hogy Csíkszentdomokos, s más, s bizony azok magyar zászlóval jöttek...
(...1946-ban...)
... azzal, az istenadták. Mi akik vásárhelyeik voltunk, megijedtünk, hogy bajba kerülnek a székelyek. De Groza nagyvonalú volt, az kellett legyen. Akkor még azt gondoltuk, hogy a magyarok iránti szimpátiából.
(Ez még a békeszerződés előtt volt...)
Hát igen bizony! És felszerelték, és Groza megtartotta a beszédét a székely testvéreknek, a fő kérdés az agrárkérdés, s a nemzeti kisebbségek jogegyenlősége, a magyarok jogegyenlősége, a magyarokról beszéltek akkor, nem általában kisebbségekről, a magyarok jogegyenlősége Romániában. Ez volt körülbelül a fő mondanivalója. Nagyon tetszett a székelyeknek, megéljenezték, akkori mód szerint. Hát ilyen nagy ember nem látogatott oda, aki még magyarul is beszélt! Óriási dolog volt!
Na ez volt a választással kapcsolatban a nagy élményem. Engem nem osztottak be ilyen bizottságokba, oda öreg farkasokat tettek, mert ott harcra került a sor. Engedelmeddel megemlítem, hogy kimentem itt Marosvásárhelyen a főterre,

amikor kihirdették a eredményeket. Akkor még a megyeházáról, nem a városháza, megyeháza volt. Onnan az erkélyről hirdették ki az eredményt. De ott előtte bizonyos hangok voltak, hogy valami történt a szavazás alatt, mert a haladó ifjak egyes képviselői talán bementek oda, és szétszórták a szavazó lapokat. Itt kijött, hogy győzött Groza Péter kormánya. Véleményem szerint az akkori magyarság szinte egyöntetűen kiállt s megszavazta a Demokrata Pártok Blokkját s a Groza kormányt. Megszavazta. Voltak intézkedések, azok ismerősek, s az adott egy háttér. Utólag hallottam, hogy talán helyenként szét kellett verni az urnákat, hogy a szem, ez volt a Maniu-féle, a parasztpártnak a neve, a másikat elfelejtettem, Bratianu pártjának a jelét... a demokrata pártok blokkjának a jele a nap volt. Votați soarele, ez volt a jelszó.

Ezt tudnám mondani hirtelen, azon kívül, hogy minden székely megyébe én csomagoltam és küldtem kiadványokat...

(... plakátokat...)

...plakátok, nem volt sok plakát, de az is volt, elég szegények voltak akkor, nem volt akkor a világ úgy beborítva plakátokkal. Hanem jártak házról házra az emberek. A mi tanítványainknak azt mondtuk, hogy a leghatékonyabb propaganda, ha meglátogatod az embereket a saját lakásukba, házról házra mész. És ami olyan fontos, ott kell elmondani. S alkalmazták is! Mi több, nem csak szóban, mert az akkori időknek az összes ki nem mondott, fel nem ismert baljóslatú jelei mellett volt egy rendkívüli nagy előnye: azok az emberek, akik beálltak a sorba, azok végezték a feladatukat. Bámulatos. Bámulatos. Olyan emberekkel ma a hegyeket is el lehetne hordani. Kevés tudással, de sok meggyőződéssel." (KAM Társadalomtörténeti Dokumentumtár, MAT-kutatás, MAT-interjúk 16.)

3. Tănase 1998, 46.
4. Tănase 1998, 48.
5. Tănase 1998, 48-53.
6. Tănase 1998, 54-55.
7. A Maros megyei számokat, Novák Zoltán kutatásainak köszönhetően, már tudni lehet. 1948-ban 12.474 tagja volt a megyei pártszervezetnek – lásd Az RKP tagságának alakulása Maros megyében 1945-1948 c. kéziratot. Nem folyt azonban erre vonatkozó feltárás mindeddig a Hargita, Kovászna megyei levéltárakban.
8. MÁL, 1073 fond (Comitetul Județean al PCR), 122-es iratcsomó, Secția de Cadre, Raport de activitate pe luna februarie 1949, p. 15.
9. MÁL, 1073 fond, 112-es iratcsomó, Tabel de compoziția socială și națională a conducerii de partid, p. 88.
10. Lásd: A tagfelülvizsgálás során lepleződik a befurakodott osztályellenség. Miért zárták ki a RMP-ből Sebestyén László volt újságíró? *Népújság*, 1949. November 6.
11. Uo.
12. Uo.
13. Uo.
14. Az információk egy egykori pártiskola-igazgatótól származnak. Lásd KAM Társadalomtörténeti Dokumentumtár, MAT-kutatás, MAT-interjúk 7.
15. *Romániai Magyar Szó*, 1949. január 6.
16. Magyarul megjelent a *Romániai Magyar Szó* 1949. január 10-i számában.
17. *Népújság*, 1949. január 21.
18. *Népújság*, 1949. június 16.
19. *Népújság*, 1949. január 29.
20. *Szabadság*, 1949. május 28.
21. *Népújság*, 1949. január 29.

22. *Népűjság*, 1949. január 29, *Romániai Magyar Szó*, 1949. február 5.
23. *Népűjság* 1949 április 1.
24. Uo.
25. *Népűjság*, 1949. március 2.
26. *Népűjság*, 1949. március 6.
27. *Népűjság*, 1949. február 16.
28. Uo.
29. *Romániai Magyar Szó*, 1949. augusztus 10.
30. Uo.
31. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 4., 18., *Népűjság*, 1949. május 16., 25., *Szabadság* 1949. május 28.
32. *Népűjság*, 1949. február 26.
33. Uo.
34. *Népűjság*, 1949. május 29.
35. *Szabadság*, 1949. május 14., 31.
36. Utalás Ana Paukerre, aki ebben az időben a legismertebb női politikus, pártvezető volt.
37. Asociația Română petru Legături cu Uniunea Sovietică – a Szovjetunióval való kapcsolat román egyesülete.
38. *Népűjság*, 1949. május 1, október 17.
39. *Népűjság*, 1949. január 31, február 24.
40. *Romániai Magyar Szó*, 1949. április 21.
41. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 20.
42. *Népűjság*, 1949. december 2.
43. Uo.
44. Uo.
45. Részlet Péter Bálint máréfalvi szegényparaszt, aktivista, szövetkezeti alkalmazott majd szakmunkás naplójából. Javított szöveg.
46. *Népűjság*, 1949. február 2.
47. *Romániai Magyar Szó*, 1949. január 24.
48. Uo.
49. *Népűjság*, 1949. január 27.
50. *Népűjság*, 1949. február 3.
51. *Romániai Magyar Szó*, 1949. február 2.
52. *Népűjság*, 1949. február 9.
53. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 27.
- 53a. Lásd Oprea 2002. p. 64–66.
54. Részlet Teohari Georgescu belügyminiszternek a Nagy Nemzetgyűlés előtt elmondott beszédéből. *Népűjság*, 1949. január 16.
55. A törvény szövege megjelent a *Romániai Magyar Szó*, 1949. január 15, valamint a *Népűjság*, 1949. január 19-i számában.
56. Csíkszeredai Állami Levéltár, Zetelaki Polgármesteri Hivatal Fondja , 11-es jelzet: Felsőbb hatóságok rendeletei, Zetelaka község.
57. „Ebben az évben jöttek létre az ideiglenes bizottságok, ekkor készítették elő a rajonálást, 49 nyarán.
(Mit jelentett az, hogy előkészítették?)
Az embereket, megindult, kezdték verifikálni.
(Az igen részletes önéletrázások, amiket kértek, ezt a célt szolgálták?)
Ez a verifikálás olyan megszokottá, természetessé vált idővel. Kellott beadni, szóval

mindent, amit az életrajzával közölt az ember, azt kellett igazolni ismerősökkel. S az életrajzába beírták az ismerősöket, akkor utána az aktivisták felkeresték ezeket, kértek nyilatkozatot, vagy jellemzést az illetőről, s azok adtak, s attól függött, hogy az milyen volt, mármint voltak-e kihágások pártszempontból, hogy lehet-e annak az állásnak viselője." KAM Társadalomtörténeti Dokumentumtár, MAT kutatás, MAT interjúk 4.

58. A *Romániai Magyar Szó*, 1949. április 11-i számában olvasható:
Csík megye: elnök Magyar Károly famunkás, alelnök Rancz Anna háztartásbeli, titkár Zsigmond Ferenc tisztviselő, tagok László Károly asztalos és Vosloban Gheorghe esztergályos.
Háromszék megye: elnök Kisgyörgy Tamás asztalos, alelnök Ana Típa munkásnő, titkár Kovács Ferenc tisztviselő, tagok Csirikás György szabó és Miklós Imre asztalos.
Maros megye: elnök Cîmpean Alexandru cipész munkás, alelnök Kiss Sándor lakatos, titkár Ady Ernő tisztviselő, tagok Varvari Onisie munkás és Oroian Viorica tisztviselőnő.
Udvarhely megye: elnök Szilágyi Ignác tisztviselő (de alpmestersége cukrász – G. J.), alelnök Szikszai Mihály öntő, titkár Szőcs Károly tisztviselő, tagok Kovács Mihály kőműves és András Júlia munkásnő.
59. *Romániai Magyar Szó*, 1949. április 28.
60. A *Szabadság*, 1949. június 11-i számában olvasható: „Szikszai Mihály az udvarhelymegyei ideiglenes bizottság alelnöke 1912 november 12-én született Szentkeresztbányán. Munkás szülők gyermeke. Apja vasöntő. Kilencen voltak testvérek, ő 7 elemi elvégzése után tanoncnak ment. A vasöntő szakma kitanulása után többféle munkát vállalt, hogy szüleinek segítségére legyen a többi gyermek nevelésében is. Szentkeresztbányáról elkerült Ploiestire, ahol két hónapot dolgozott. Segesváron, Szebenben, majd később Székelyudvarhelyen dolgozott majdnem egy évet. Innen visszakért Szentkeresztbányára, ahol nagy nehézségek árán kapott munkát, mert már akkor ismert volt, hogy a munkásság érdekeinek bátor harcosa. Szentkeresztbányán tovább harcolt a munkásosztály érdekeiért, az akkori kizsákmányolókkal szemben. A felszabadulás után mindjárt bekapcsolódott a Párt és a szakszervezetek munkájába. 1948-ban szakszervezeti káderiskolát végzett. Ezután a szentkeresztbányai vas- és fémipari szakszervezet függetlenített elnöke lett és mindaddig az volt, amíg Pártunk javaslatára ki nem nevezték a megyei ideiglenes bizottság alelnökévé és át nem helyezték Székelyudvarhelyre.
Kovács B. Mihály Udvarhelymegye ideiglenes bizottságának tagja Székelymúzsán született 1923 február 20-án. Szegény földműves családból származik. Anyagi nehézségei miatt még elemi iskolai végzettsége után kénytelen volt napszámos munkára menni. Nyáron a kőművesek mellett dolgozott, mint napszámos, télen pedig ölfavágással foglalkozott. 1945-ben bekapcsolódott a szervezeti életbe, tagja lett a Román Kommunista Pártnak és a Párt vonalán dolgozott falujában egészen 1948 február haváig, amikor káderiskolát végzett Székelyudvarhelyen. A káderiskola befejezése után pártaktivista lett. Majd Marosvásárhelyre közép fokú káderiskolába küldték. Az iskola elvégzése után Udvarhely alsó és felső járásának lett a párttitkára. Itt dolgozott 1949 áprilisáig, amikor a megyei ideiglenes bizottság tagjául jelölték, hogy a dolgozó nép érdekeit képviselje és a dolgozó nép hiányosságait és nehézségeit osztályharcos szellemben a többi elvtársakkal együttesen oldja meg.”
61. *Szabadság*, 1949. május 21.

62. A *Népújság*, 1949. május 25-i számában olvasható: „Kisgyörgy Tamás megyei ideiglenes bizottság elnöke ismertette a megválasztottakkal munkájuk jelentőségét, Schlüsser Károly a RMP megyei titkára beszédében körvonalazta, milyennek kell lennie a dolgozók kezébe lefektetett közigazgatásnak. Rámutatott, hogy munkájukat az osztályharc szellemében kell végezniük. Kovács Ferenc, a megyei ideiglenes bizottság titkára ismertette a megválasztott ideiglenes bizottságok feladatait.” (a cikkben a kinevezettek névsorában ismétlődések vannak, ezeket elírásoknak tartom, s ezért a névsort nem közlöm – G. J.).
- A *Népújság*ban 1949. május 27-én megjelent tájékoztató szerint a beiktatások Csík megyében ünnepélyes keretek között zajlanak: „Csíkszeredában Zsigmond Ferenc, a megyei ideiglenes bizottság titkára, Gyergyószentmiklóson Magyar Károly, Csíkmegye ideiglenes bizottságának elnöke végezte a beiktatást. Mindkét helyen, valamint a járási székhelyeken ismertették a bizottságokkal munkájuk jelentőségét és rámutattak arra, milyennek kell lennie a dolgozók kezébe lefektetett közigazgatásnak.”
- A beiktatott vezetők: a csíkszeredai járás elnöke Antal Péter munkás, tagja Imre Borbála munkás, titkára Benedek Lajos; a gyergyói járás elnöke Kertész János munkás, tagja Balázs Lajos földműves, titkára Bakcsi Ádám; a szentmártoni járás elnöke Miklós Antal földmunkás, tagja Sebestyén Károly munkás, titkára Niszli Béla; a szépvízi járás elnöke László József földmunkás, tagja Fazakas József földmunkás, titkár Benedek Pál; a tölgyesi járás elnöke Onu Vasile földmunkás, tagja Máthé György munkás, titkára Grama Anna. Gyergyószentmiklóson az elnök Gergő Vincze munkás, a tag György Ágoston, a titkár Stein Jakab; Csíkszeredában elnök Antal Béla nyomdász, tag Sándor Irén varrónő, titkár Vorzsák László.
63. *Népújság*, 1949. május 15: Erdőszentgyörgyön Nagy Mihály, a megyei RKP titkarságának tagja mondja a beiktató beszédében: „Az életből merített példákok keresztül mutatta meg az ideiglenes bizottságok, illetve a későbbi néptanácsok szerepének fontosságát... Kelemen István gazvezetékserelőt nevezték ki a bizottság elnökévé, Schmidt János, a bizottság titkára szolgabíró volt, Koncz István, a bizottság tagja kelementelki szegényparaszt...” A nyárádszeredai járásban a bizottság elnöke Nagy Lázár kőműves, titkár Barabás György tisztviselő, tag Budai Miklós földművelő.
64. *Népújság*, 1949. május 29: „A bizottságokba egytől egyig szegény dolgozók kerültek be. Székelyudvarhely város: Ágoston Sándor elnök géplakatos, Gergely Gyuláné munkásnő, Szász Elemér titkár, értelmiségi. Székelykeresztúr város: Birtalan József elnök, szabó, Sándor Margit tisztviselő, Sipos Ernő titkár, tisztviselő. Udvarhely felső járás: Tornai Imre elnök, erdőmunkás, Sándor Mózesné földműves, Bálint Dezső titkár, tisztviselő. Udvarhely alsó járás: Bartók György elnök, kőműves, Kulcsár Berta földműves, Lőrincz Bála titkár, tisztviselő. Keresztúri felső járás: Szin Ferenc elnök, munkás, Csutak Lajos földműves, Moldován Andor titkár, tisztviselő. Oklándi járás: Kosonszky Béla elnök, munkás, Balázsné Egyed Margit földműves, Jobb Dénes titkár, tisztviselő. Parajdi járás: Ambrus János elnök, ács, Nagy Erzsébet munkásnő, Balázs Béla titkár, tisztviselő.”
65. *Igazság*, 1949. július 20.
66. *Romániai Magyar Szó*, 1949. április 28.
67. Uo.
68. Uo.
69. *Népújság*, 1949. június 16.
70. *Népújság*, 1949. június 13.
71. *Népújság*, 1949. augusztus 34.
72. *Népújság*, 1949. június 13.

73. *Népújság*, 1949. október 20.
74. *Népújság*, 1949. október 10.
75. *Népújság*, 1949. szeptember 17., október 14.
76. *Népújság*, 1949. október 1., Romániai Magyar Szó, 1949. december 28.
77. Romániai Magyar Szó, 1949. december 28.
78. Romániai Magyar Szó, 1949. augusztus 7., szeptember 3., *Népújság*, 1949. szeptember 12.
79. *Népújság*, 1949. január 16.
80. *Népújság*, 1949. február 16.
81. *Romániai Magyar Szó*, 1949. április 4.
82. *Népújság*, 1949. május 21.
83. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 29.
84. *Szabadság*, 1949. június 11.
85. *Népújság*, 1949. június 15.
86. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 1.
87. *Romániai Magyar Szó*, 1949. január 15.
88. Uo.
89. „1. szakasz: Halállal büntetik a következő bűncselekményeket:
 - a. Hazaárulás, az ellenség szolgálatába szegődés és az államhatalommal szembeni kártevés;
 - b. Államtitok megszerzése és továbbítása idegen, vagy az állammal szemben ellenséges hatalomnak;
 - c. cselszövés, bármilyen módon az RNK belső vagy külső biztonsága ellen.
 2. szakasz: hasonlóképpen halállal büntetik az RNK gazdasági fejlődésének szabotálását, mint:
 - a. Az iparvállalatok, vagy más vállalatok, villamosenergia-fejlesztő, gáz- vagy más hasonló üzemek és minden fajta berendezések elpusztítása, vagy megrongálása bármilyen eszközzel;
 - b. Vasútvonalak és a hozzátartozó berendezések, anyagok vagy épületek, légi vagy vízi közlekedési eszközök, hidak, a vízvezetékrendszer, telefon, távíróberendezések, vagy a rádióleadó állomások elpusztítása;
 - c. Ipari vagy mezőgazdasági termékek, vagy erdők felgyújtása, vagy bármilyen módon való elpusztítása;
 - d. A szolgálati kötelességek tudatos elmulasztása, vagy szándékosan gondatlan teljesítése az a. pontban megjelölt vállalatoknál, amelyek nyomán szerencsétlenségek vagy tömegkatasztrófák következnek be.
 3. szakasz: hasonlóképp halállal büntetik az egyénileg vagy csoportosan, bármilyen eszközzel végrehajtott terrorcselekedeteket, valamint bacilus vagy mérgező anyagok terjesztését, amelyek halált, vagy a testi épség súlyos megrongálását okozzák. Ugyanezzel a büntetéssel sújtják azokat, akik terrorista, vagy szabotáló célból bandákba tömörülnek.
4. szakasz: A felbujtást, cinkosságot, bűnpártolást, valamint a jelen törvényben meghatározott bűncselekménnyel kapcsolatos előkészítő ténykedéseket ugyanezzel a büntetéssel sújtják.
Azokat, akiknek tudomásuk van a fent felsorolt bűncselekmények előkészítéséről, vagy elkövetéséről, és nem teszik meg a feljelentést, 5-10 évi kényszermunkával büntetik.
5. szakasz: Jelen törvényben meghatározott bűncselekmények fölött a katonai törvényszékek ítélik meg.

90. 1949. április 2-án kelt rendelet, megjelent a *Buletinul Oficial* 15., 1949. április 2-i számában:
Naționalizarea unităților sanitare ca: farmaciile urbane reședințe și nereședințe de județ și centre importante muncitorești, laboratoare chimice-farmaceutice, drogherii medicinale, depozite de medicamente și laboratoarele de analize medicale.
91. Veress 1957, 971.o.
92. *Népújság*, 1949. február 19.
93. *Népújság*, 1949. január 29.
94. *Romániai Magyar Szó*, 1949. szeptember 24.
95. *Népújság*, 1949. május 6.
96. Fakitermelő és Fafeldolgozó Vállalat. A teljes román név: Intreprindere pentru Exploatarea și Prelucrarea Lemnului.
97. *Romániai Magyar Szó*, május 11., október 17.
98. *Romániai Magyar Szó*, 1949. március 6., Beke György cikke. Még erről: *Romániai Magyar Szó*, 1949. április 21., június 1., november 11., 17.; *Népújság*, 1949. január 24., augusztus 24.
99. *Romániai Magyar Szó*, 1949. október 22.
100. *Romániai Magyar Szó*, 1949. február 3., Beke György cikke. Lásd még *Népújság* 1949 március 12.
101. *Romániai Magyar Szó*, 1949. február 12., *Népújság*, 1949. március 5.
102. *Romániai Magyar Szó*, 1949. október 17.
103. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 21., 27.
104. *Romániai Magyar Szó* 1949. augusztus 31., *Igazság* 1949. november 11, *Népújság* 1949. január 31., április 9.
105. *Népújság*, 1949. február 4., 25.
106. *Népújság*, 1949. augusztus 20., november 7., *Romániai Magyar Szó*, augusztus 22.
107. 352. számú rendelet, megjelent a *Buletinul Oficial* 15 bis, április 2-i számában:
„Cooperativele sunt organizațiunile de masse a celor ce muncesc de la orașe și sate, create din inițiativa proprie a acestora, și care prin activitatea și mijloace comune, își satisfac trebuințele de ordin economic și cultural... Cooperativele contribuie la dezvoltarea vieții economice, în folosul poporului, și la mărirea venitului național. Ele își desfășoară activitatea în cadrul Planului de Stat și constituie un factor important în lupta pentru construirea socialismului în RPR.”
108. Az országos fogyasztási szövetkezeti hálózat helyi egységei.
109. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 25.
110. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 23.
111. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 9.
112. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 13.
113. *Népújság*, 1949. október 10.
114. *Népújság*, 1949. október 26., november 4.
115. *Népújság*, 1949. június 30.
116. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 24.
117. *Igazság*, 1949. július 20.
118. *Romániai Magyar Szó*, 1949. szeptember 7, *Népújság*, 1949. október 1, *Igazság*, 1949. október 12.
119. *Romániai Magyar Szó*, 1949. szeptember 16.
120. *Népújság*, 1949. január 31.
121. *Népújság*, 1949. február 15., 27., június 17., október 7.

122. *Népújság*, 1949. március 2.
123. *Romániai Magyar Szó*, 1949. augusztus 17.
124. *Népújság*, 1949. december 7.
125. *Romániai Magyar Szó*, 1949. október 10.
126. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 23.
127. *Romániai Magyar Szó*, 1949. augusztus 22., *Népújság*, 1949. február 14., október 12.
128. *Népújság*, 1949. június 14.
129. *Népújság*, 1949. november 27.
130. *Népújság*, 1949. január 29.
131. *Népújság*, 1949. február 16., október 26.
132. *Népújság*, 1949. április 14., *Szabadság*, 1949. április 26.
133. *Népújság*, 1949. február 20.
134. *Népújság*, 1949. január 22., február 25.
135. *Romániai Magyar Szó*, 1949. augusztus 20.
136. *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 7.
137. *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 30.
138. *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 12.
139. MÁL, 755-ös fond, Magyar Autonóm Tartomány Statisztikai Igazgatósága.
140. *Népújság*, 1949. május 25.
141. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 15.
142. *Népújság*, 1949. augusztus 24.
143. Fejtő 1991, 225. p.

3. TERV ÉS VALÓSÁG

3.1. Az 1949-es egyéves állami terv előzményei

A tervgazdálkodás a kelet-európai szocialista országok mind-egyikében meghatározó volt. Fejtő Ferenc szerint a háború után „Az etatista szocializmus koncepcióját vallotta az államosítás összes híve... Az állam tulajdonába kell lennie mindennek, és az államnak kell szabályoznia egy terv szerint a termelést és az elosztást.”¹ A tervgazdálkodás megszilárdulása nem más, mint az állam gazdasági uralmának totálissá válása.

Az államosítás megkövetelte a tervezési módszerek bevezetését. Először úgynevezett rövid távú terveket dolgoztak ki. A sorban Románia hátul kullogott: Csehszlovákiában és Bulgáriában 1947-49 között már kétéves terv volt, Magyarországon és Lengyelországban 1946 és 1949 között hároméves terv alapján folyt a termelés. Romániában az első egyéves terv csupán 1949-ben lépett életbe. Ezek az első tervek a nagyobb, ötéves iparosítási tervek előkészítői voltak; ugyanakkor „a forradalom utáni Oroszország első részleges terveihez és a Franciaországban bevezetett Monnet-tervhez hasonlóan – arra korlátozódtak, hogy beindítsák a termelést, elérjék a háború előtti termelési színvonalat és megteremtsék a későbbi gazdasági növekedés alapjait.”²

Romániában, 1945-ben, a Groza-kormány idején az új-liberálisok kezében levő ipari és a pénzügyi tárcák hatalmának korlátozására, az RKP javaslatára létrehozták a Minisztériumközi Gazdasági Tanácsot. Ennek „feladatai közé tartozott a vállalati admi-

nisztrátorok kinevezése, a hitel- és nyersanyagelosztás normáinak kidolgozása, egyes fontosabb élelmiszerek szétosztásának irányítása, stb.” Ez később átalakult Gazdasági Főtanácsná, és megkísérelte koordinálni a különböző gazdasági minisztériumok tevékenységét.³ Hatásossá, azaz a kommunista párt érdekeit szolgálóvá csak akkor vált a munkája, amikor az 1946. novemberi nemzeti választások után Gheorghiu-Dej lett az ipari és kereskedelmi miniszter. 1947 első felében ez a minisztérium magához kaparintotta az ár- és bérügyek, valamint a külkereskedelem irányítását is. Keretén belül megalakultak az úgynevezett ipari hivatalok, a különböző ipari ágazatok minisztériumnak alárendelt irányító szervei. Ezek „az elosztási és értékesítési tevékenységeken kívül feladatuk kapták rövid távú termelési tervek készítését is”.⁴

A Pénzügyminisztérium élére 1947 novemberében kommunista miniszter került Luka László személyében. A Nemzeti Bankot, a kommunisták elképzelései szerint, már 1946-ban államosították, a minisztercserére felgyorsította a pénzügyek, bank- és hitelélet központosítását, és elvezetett az államosításhoz: 1948. június 11-én a magánbankokat és hitelintézeteket feloszlatták, a nagybankokat állami tulajdonba vonták, kialakult a bankügyek állami monopóliuma.

Az állami szektor fokozatosan egyeduralkodóvá vált: az 1948 júniusi államosítást követően az állami szektor a bruttó ipari termelés 51,4 százalékát adta. 1949-1950 közötti időszakban az államosítások folytatódtak, a magánszektor részesedése a bruttó ipari termelésből 7,6 százalékra süllyedt.⁵

A mezőgazdaságban nem történt egyik pillanatról a másikra az államosításhoz hasonló tulajdonváltás. Itt a központi irányítás, a hatalom kiterjesztésének legfontosabb gazdasági eszköze a gabonán kívül a fontosabb agrártermékekre is kiterjedő kötelező beszolgáltatás intézménye volt. Ennek a megszervezése és a beszolgáltatás műveleteinek lebonyolítása az ezt támogató apparátus, elsősorban az ideiglenes bizottságok majd néptanácsok kialakítása és az erőszakszervezetek átszervezése előtt rendkívül

nehéz, teljességében meg nem valósítható feladatot jelentett. Amikor azonban kialakultak ezek a szervezetek, tehát 1949 közepétől minden erejüket a legfontosabb közvetlen cél, a falusi árutermelő gazdaságok, közismertebben a kulákgazdaságok korlátozására fordították. Az ő munkájukat is, az általános országépítő tevékenységbe integrálva, a Terv fogta egybe. Ez pedig a centralizált gazdálkodás szovjet elveinek és formáinak az átvételét és gyakorlatba ültetését – szigorú utasítások rendszerének kialakítását – jelentette.⁶

3.2. A terv

Gheorghiu-Dej, aki akkor nemcsak a Román Munkáspárt Központi vezetőségének a főtitkára, hanem a Minisztertanács első helyettes elnöke, a Nagy Nemzetgyűlés előtt 1948. december 27-én elmondott beszédében ismerteti a Tervet.⁷ Első megállapításai a külföldi és belföldi politikai helyzetre vonatkoznak, és megadják az ideológiai alapvetést: „Míg a tőkés országokban kiélesednek a politikai ellentétek és romlik a gazdasági helyzet, a béke és a haladás erői, élükön a Szovjetunióval, napról napra erősödnek és fejlődnek. A háborúra uszító imperialisták belső ellentmondásoktól megrendített blokkjával a békeszerető népek demokratikus tábora áll szemtől-szembe. Fejlődik és izmosodik a Szovjetunió és a népi demokratikus országok politikai és gazdasági együttműködése. Belpolitikai síkon a következő feltételek között kezdünk hozzá nemzetgazdaságunk tervszerűsítéséhez: egyrészt a politikai hatalom a dolgozók kezében van, másrészt pedig amilyen mértékben előrehaladunk a szocializmus építése felé vezető úton, úgy élesedik az osztályharc.”⁸

A főtitkár pontokba foglalta, hogy miért nem volt lehetséges hosszabb távú terv elkészítése. A meggondolások:

„a. Elsősorban annak szükségessége, hogy minél sürgősebben tervszerűsítsük az ország nemzetgazdaságát (...) nem adott ele-

gendő időt hosszúlejárati terv számára szükséges, szélesebb arányú előtanulmányokhoz.

b. Másodsorban, ezek az előtanulmányok kimondottan a tervszerűsítés céljaira előkészített, tudományos alapokon kidolgozott statisztikai és dokumentáris anyagot követeltek volna, márpedig ez az anyag csak most van előkészületben.

c. Harmadsorban, tapasztalataink – sem a technikai apparátus, sem pedig gazdasági kádereink tapasztalata – nem tették lehetővé hosszabb időszakra szóló terv kidolgozását.”⁹

Maga a terv is magába foglalja azt a célkitűzést, hogy ez alatt az egy év alatt feszített iramban történjenek azok az előmunkálatok, amelyek a hosszabb távú tervet alapozzák: „1949-ben számos beruházási munkálatot tanulmányozunk és készítünk elő. Ezek rendeltetése: új iparágakat létesíteni és növelni az ország iparának erejét; kutatásokat fogunk végezni új bányakincsek feltárására. Tanulmányozni fogjuk vidékenként az összetett gazdasági fejlődés lehetőségeit, tökéletesíteni fogjuk a statisztikai nyilvántartást és szabványokat fogunk kidolgozni a nemzetgazdaság számos fontos termékére.”¹⁰

A terv középpontjában az iparosítás áll: a beruházások 47,2 százalékat az ipari beruházásokra akarják fordítani, ezen belül a nehéz-, petróleum- és bányaiipari beruházásokra 36,8 százalékat. Gheorghiu-Dej ihletett okfejtése szerint: „csak akkor értékesíthetjük földünk és altalajunk összes kincseit, csak akkor termelhetünk gépeket és felszerelést a többi iparágnak, csak akkor biztosítjuk a szállítás fejlődését, csak akkor fejlesztjük ki a mezőgazdaságot és bocsáthatjuk rendelkezésre a mezőgazdasági gépeket, szerszámokat, trágyát, csak akkor villamosíthatjuk az országot, csak akkor növeljük a munka termelékenységét és csak akkor tudunk majd mind több és több terméket a dolgozók rendelkezésére bocsátani, felemelni lét- és kulturális színvonalukat, ha kifejlesztjük a nehézipart.”¹¹ Az 1948-as ipari össztermelésnek negyven százalékkal való túlszárnyalását tervezték, mert ezzel felszámolgatónak tartották a háború előtti időszakhoz viszonyított lemaradást. Az 1950-es

egyéves terv beterjesztése előtti beszámolóban megállapították, hogy a tervet 109 százalékban teljesítették.¹²

A mezőgazdaság szempontjából előkészítő jellegű ez a tervév. Olyan intézkedéseket terveznek, „amelyek biztosítják ennek a szektornak a szocializmus fele való irányítását, főleg azzal, hogy gépekkel és szerszámokkal látjuk el a mezőgazdaságot, megerősítjük az állami farmokat és a gép- és traktorállomásokot, valamint megszervezzük és kifejlesztjük a szövetkezetek különféle típusait.” (15. p.) Ezekre azért kerül majd sor, mert „Az egyetlen út, amelyen a szegény- és középparasztság megszabadulhat a nyomor és az elmaradottság állapotából, a parasztság áttérése a kollektív gazdálkodásra... Az állam kész arra, hogy tartalékföldjeivel, hitelekkel hozzájáruljon ezekhez a kollektív gazdaságokhoz, hogy különösen előnyös feltételek mellett gép- és traktorállomásokot bocsásson ezeknek az egységeknek a rendelkezésére...” (30. p.)

Az első egy éves terv mögött ott sorakoznak a többiek. „Még be se fejeztük (...) az első egy éves állami terv végrehajtását, és máris újabb ragyogó távlatok nyílnak meg előttünk...” írja L. Papp Ferenc a *Népújságban*. A távlatok ahhoz képest napfényesek, hogy „A tőkés társadalom a tervszerűtlenség zűrzavarában fuldoklik, vakon rohan körbe-körbe a nyereség után és ha közben fejével a falnak ütközik – csak még erősebben fut újra neki.”

1949. augusztus 23-án Gheorghiu-Dej ünnepi beszédet mond, ebben vázolja az 1951-ben elkezdődő első öt éves terv keretszámait, és ezek a számok lelkesítik fel ennyire az újságírót. „A terv utolsó évében olyan szintet érünk el, amely 1.250.000 tonna acél, 1 millió tonna öntöttvas, 800.000 tonna hengerelt lemez, 700.000 tonna koks, 8 millió tonna szén termelését teszi lehetővé. E nagyszerű számok mögött a gépek, szerszámok és iparcikkek olyan hatalmas tömege áll, amely lehetővé teszi villamosenergia-termelésünk több, mint háromszorosára emelését, és mezőgazdaságunk magas színvonalon való gépesítését... Huszonötezer traktor rohamozza meg dübörögve mezőgazdaságunk elmaradottságát, az arató-cséplő gépek, a mezőgazdasági eszközök tömege szolgálja majd az embert, a jólétet. Megművelt földterületünk egymillió hektárral

növekedik meg, s állatállományunk is lényegesen nagyobb lesz. Mindezek eredményeképpen országunkban a dolgozók életszínvonala 80 százalékkal, tehát majdnem a kétszeresére emelkedik az 1949 évihez viszonyítva.”

Ez a gyönyörű jövőendő nem álom, hanem hamarosan megvalósuló valóság – a Terv valósága –, ugyanis „országunk szép és gazdag. Olyan, mint egy hatalmas, gyönyörű kert, ahol minden bőségben terem. Földjét aranyló búzatáblák, bő terméstől roskadozó gyümölcsösök, óriási kiterjedésű sűrű erdők borítják, a vizekben pedig nagymennyiségű kihasználatlan energia rejlik. Az alattaj kincsekkel tele: szén, vas, petróleum... minden, ami egy virágzó szocialista ország felépítéséhez szükséges.”¹³

Ennél költőibben már csak Hajdu Zoltán, a költő tudja kifejezni azt, hogy mi is a Terv:

A Terv
1949

A terv nem fehér papíros,
rajta számok és pontok.
A terv: egy zászló, – vérpiros –
melyet Pártunk kibontott.
A terv egy évre szól csupán,
de évtizedet készít.
A terv szabja ki új ruhám,
mely évtizede késik.
A terv csak terv, ha álmodunk,
ha megcsináljuk: élet!
Eltársaim, – a terv után
igazodik az élet!¹⁴

Az első tervévben megkezdődik a Székelyföld iparosítása. Ezt Luka László jelentette ki 1949. január végén, amikor szülőfalujában, Lemhényben felavatta a róla elnevezett – és az ő hathatós támogatásával épült – iskolát és kultúrotthont.

Természetes, hogy „demokratikus kormányzatunk a RMP által képviselt következetes, új szellemű politikai és gazdasági vonalvezetés alapján a székely vidéket is, a Székelyföld iparosításának

munkálatait is, szervesen beillesztette az egész országot átfogó tervbe, mint az ország általános iparosítási problémájának egyik jelentős tartozékát” – írja Gábosi Tamás a *Népújságban*, majd a következő nagyméretű képet rajzolja a vidék jövőjéről:

„Népi demokratikus rendszerünknek kellett jönnie, hogy a székely hegyek mérhetetlen kincseinek feltárására már az első tervév folyamán megtegyék a szükséges előkészítő és kiaknázási lépéseket és intézkedéseket, térben és időben kijelölve és kiszabva a tervév folyamán elvégzendő feladatokat. Így a terv többek között célul tűzte ki a legnagyobb székelyföldi nehézipari üzem, a szentkeresztbányai vasgyár kifejlesztését és tökéletesítését, amely köztudomásúlag közép-európai viszonylatban a legjobb minőségű öntöttvasat adja. Ugyancsak célul tűzte ki a terv a lövétei vaskőbánya fejlesztését. Ez a bánya táplálja nyersanyaggal Szentkeresztbányát. A terv további konkrét előírásai a köpeci barnaszén bánya, a balánbányai rézbánya, a parajdi sóbánya továbbfejlesztése és kibővítése, új tárnák és bányák nyitásával. E munkálatokon kívül bányakutatás indul vas és higany után Csíkban, földgázfúrások ugyancsak Csíkban és Udvarhely megyében, nem is beszélve a Székelyföld egy másik értékes kincséről, a fáról, a faipar fellendítéséről, valamint a textilipar, stb. jelentős termelési előirányzatairól.”¹⁵

Csík megye az első tervévben, a propagandisztikus és nagyvonalú beharangozás szerint, jelentős összeget költhetett útjavításra, hídépítésre. Csíksomlyón gyapjúfeldolgozó üzem építését, Csíkmenaságon a lenfeldolgozó befejezését tervezték. Népfürdők épültek Csíkszeredában, Csíksomlyón, Hargitafürdőn, Gyergyóalfaluban, Hodoson. Falvakon apaállat-istállók építését, kultúrotthonok építésének befejezését vagy elkezdését támogatják, és 35 új iskolát is átadnak, ami „csattanós válasz az iskolákért siránkozó egyházi reakció számára...”¹⁶ 1945 előtt Csík megyében 640, 1949-ben 1150 tanintézet működött. Újjászerveztek, berendeztek, könyvtárral láttak el 67 kultúrotthont, és falvakon a kultúrotthonokban 11 mozigép, 50 rádió, 15 patefon működött. 1949-ben 6-7.000 emberre jutott egy körorvos, 32391 védőoltást kaptak és 146160 „tisztaságilag ellenőrzött személy” volt.¹⁷

A tervév Csíkban többek között azzal kezdődött, hogy a mezőgazdasági igazgatóság „repülőbizottságokat” alakított, amelyek „szünet nélkül járják a falvakat, ahol a helyszínen állapítják meg a szántóterületek nagyságát. Ugyanis a központi statisztikai hivatal s a népszámlálás mezőgazdasági adatait illetőleg bizonyos eltérések mutatkoznak...”¹⁸ Tervet pedig nem lehet helyi szintre lebontani, ha ez az alapadat, a szántóterület pontos mennyisége se ismert. Egyébként ebben a tervévben kezdték el azt a munkát, amelynek eredményeképpen felszámolják a gyenge eredményeket hozó gabonatermesztést, és helyébe jól menő ipari termények termesztését vezetik be. Csíknak nincs se állami gazdasága, se gép és traktorállomása, és az első tervévben nem is tervezik ezek létesítését.¹⁹ Munkába lendült azonban az erdőigazgatóság és az IPEIL (fakitermelő és -feldolgozó vállalat), hiszen a megye erdős területeinek 45 százalékát újra kell ültetni, és ezt a munkát az első tervévben el kell kezdeni. A gyergyószentmiklósi ládagyar is megújult, „a gépeket villanyerőre szerelik be, ezzel kikerülik a füstöt, míg a port elszívókészülékek távolítják el a munkatermekből. A hatalmas üzemépítés költségvetése 62 millió lejt tesz ki.”²⁰

Udvarhely megyében „az 1949-es tervévben a mezőgazdasági igazgatóság terve szerint az állattenyésztés fejlesztése érdekében száz százalékkal növelik a takarmányfélék termesztésének területét... A zöldségtermesztés érdekében az egész megyében a helyi viszonyoknak megfelelő melegágyakat építtetnek, hogy az első tervévben Udvarhely megye lakossága bőségesen el legyen látva zöldségfélékkel. A szükséges zöldségmagvokról szintén gondoskodnak.”²¹ Nem valami nagyívű tervek ezek, de hát nem is lehetnek, mert „A tervévben előírányzott feladatokat azonban csak akkor lehet teljes egészében végrehajtani, ha Udvarhely megye földterületeinek tisztázása is rendeződik. A múltban sok hibás kimutatást készítettek, téves adatokat írtak be, a művelési ágak változását nem vezették be a kimutatásokba. Ezeknek a földeknek a tisztázása nagy feladatot ró az udvarhelymegyei mezőgazdasági igazgatóság-

ra...”²² De bármennyire is igyekeztek Csík és Udvarhely megyék mezőgazdasági igazgatóságai, az alapvető statisztikai adatok valós volta kérdéses maradt. Ez azonban nem akadályozta a tervteljesítések jelentését.

A terv teljesítésének egy lépcsőfoka az anyagtakarékosság. A terv végrehajtásáért folytatott küzdelemmel együtt

„mind hatalmasabb méreteket ölt a takarékosági mozgalom. A nagyjelentőségű mozgalom nem szervezetten indult, hanem az üzemek munkásságának kezdeményezésére üzemről üzemre terjedt, s ma már az ország valamennyi üzemében, hivatalában és állami üzletében eredményesen folyik, mivel az állami terv szabta feladatok sikeres teljesítése nemcsak a többlettermelésen és minőségi termelésen, hanem az ésszerű munkán és takarékoságon is múlik... A marosvásárhelyi ügyészségi alkalmazottak és elsősorban az irodák dolgozói Március 6. tiszteletére takarékosági versenyt indítottak. A verseny érdekében a gépirónők és a bírósági jegyzők jobban ügyelnek a gépirószalagra, papírra, takarékoskodnak a villanyárammal és a földgázzal, és ami a legfontosabb, takarékoskodnak a peres felek idejével, akiknek az ügyeit igyekeznek ma legrövidebb idő alatt elintézni... Soha annyi régi szerszámot és használaton kívül helyezett gépet nem javítottak meg és nem helyeztek üzembe, mint a terv első negyedében...”²³

3.3. A terv kísérőtársai

Gheorghiu-Dej felhívta a figyelmet az előadói beszédben arra, hogy „A terv teljesítése számos olyan intézkedésen alapul, amely majd egységes egésznek alkot az állami tervvel: az új pénzügyi törvények, az 1949-es költségvetési törvény, bérpolitika, kollektív munkaszerződés, munkakódex és így tovább.”²⁴ Amit nem mondott ki: az állam totális ellenőrzésének megvalósítását célozzák ezek a kiegészítő intézkedések. Az irányítás és kontroll ugyanis az egzisztenciájukban az államhoz kötődő emberek körében válhat teljessé. Ezt célozza az államosítás nyomán az új bérpolitika és

ennek alkalmazása, a politikai vezetésnek az alávetett társadalom gazdasági újratagolását célzó intézkedései.

1949 január elején az Országos Szakszervezeti Tanács Központi Bizottsága ismertette az új kollektív szerződés alapelveit. Az új és egységes fizetési rendszer a Román Kommunista Párt kezdeményezésére született, vagyis a kollektív szerződés csak formaság volt, a munkások helyett és a képviselőjükben a „vezető erő” döntött, a kivitelező pedig a Luka László vezette pénzügyminisztérium volt. A rendszer „gyökeresen különbözik úgy alapjában, mint részleteiben a múlt évitől”, hiszen azóta sor került az államosításra. Az elv, amelyet gyakorlatba ültetett: a fizetés „a teljesített munka mennyisége és minősége szerint, a munkafeltételek szerint, a végzett munka jellege, esetleges, az egészségre káros hatása valamint a dolgozók szakképzettsége szerint...” kell történni.²⁵ A rendszer négy ipari csoportot és nyolc bérosztályt különböztetett meg. A felállított hierarchia az államépítési ideológia tükrözője. Az első fizetési osztályba tartoztak, tehát a legnagyobb a jövedelmük a fémiparban, a szén- és bányáiparban, a kőolajiparban és kőolaj-feldolgozásban, valamint a vasúti-, vízi- és légi szállítás egyes, szakképzettséget követelő ágaiban dolgozóknak. A nyolc osztály a szakképesítést tükrözte, „az első osztályba kerülnek a szaktudást nem igénylő munkák, illetve a semmilyen szakképesítéssel nem rendelkező munkások, míg a nyolcadik osztályba a legkiválóbb elméleti és gyakorlati képességű szakemberek.”²⁶ Minden osztályon belül „három fizetési lehetőség van megállapítva, abból a szempontból, hogy az ugyanazt a munkát végzők mégis tehetségük és munkájuk fontossága szerint kapják fizetésüket.”²⁷ De ez még nem minden: a rendszer külön figyelembe részesíti az iparvállalatokat, ezek „fontosságuk és nagyságuk szerint hat csoportra oszlanak, különböző fizetésekkel, a dolgozók felelőssége szerint.”²⁸

Nem könnyű ebben a bonyolult rendszerben tájékozódni. A pénzügyminisztérium jóvoltából azonban „pontos táblázatok fognak a besorolás céljából rendelkezésre állni, amelyekből azonnal

meg lehet állapítani valamely működési kör elvégzésére szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket. Ugyanezek a táblázatok részletesen tartalmazzák az alkalmazottak teendőit is.”²⁹ Hogy mégse legyen könnyű dolga a táblázatokkal bajlódó bürokratáknak, „egyes fontosabb, elsősorban különleges szakértelmet kívánó működési körökben a fizetési osztályon belüli háromféle fizetésen kívül többféle fizetés is megállapítható...”³⁰

A rendszer kiépítése helyi szinten egy „besoroló bizottság” kialakításával kezdődik. Ennek tagjai a vállalat igazgatója, főmérnöke, a bérosztály főnöke, a műhelyfőnök és a szakszervezeti bizottság egy tagja. Ezek megfeszített munkát kell végezzenek az elkövetkező hónapokban, hiszen gondosan mérlegelniük kell „minden egyes munkás képességét, képesítését és egyéb körülményeit”. Ezzel azonban nincs lezárva a bérmegállapítás kérdése, hiszen ezzel csak a munkaerő minőségéről döntöttek. A mennyiségi termelés is fontos a fizetés megállapításánál. „A munkás keresete egyenes folyománya a teljesített mennyiségnek, a munka termelékenységének és annak, hogyan tudja munkáját, idejét és szerszámát olyan ésszerűen beosztani, hogy minél többet keressen. Mindezt azonban csak úgy lehet szocialista szellemű rendszernek nevezni, ha a normát valóban tudományos alapon, a minőség és mennyiség pontos lemérésével állapítják meg.”³¹ A rendszerben megszűnnek a szociális jellegű fizetési pótlékok. Ezeket „nem készpénzben, hanem úgynevezett szociális fizetés formájában kapják, mint: lakás, étkezde, bölcsőde, klubhelyiség, üdülőházak, kultúrotthonok, orvosi kezelés, betegség esetén nyújtandó segély, stb.”³² Vagyis: az állam, teljessé téve a gondoskodását, ezt is felvállalja. Hogyan teljesíti, az már más kérdés. Megszűnnek a póttülségek, túlórázások. Az ideológiai magyarázat szerint „Az elmúlt rendszerben... a póttülségeket egyesek legtöbbször minden tárgyilagos ok nélkül, a hivatalvezetők szeszélye szerint kapták, tekintet nélkül az általuk végzett munkára s minden általános rendelkezés nélkül”.³³ Ezt a helyzetet kellett megszüntetni, racionalizálni. De kivételek itt is vannak. A tisztviselőknek,

vagyis az államgépezet bürokratáinak a fizetését egy februári rendeletben szabályozták. Őket is 15 fizetési csoportba és három fizetési osztályba sorolták, de ha rendkívüli munkát végeztek, akkor rendkívüli javadalmazásban részesülhettek. Ebből a célból „a minisztériumok részére külön összegeket folyósítanak, és ebből jutalmaznak meg a munkákban kivált tisztviselőket. Ezeket az összegeket a Minisztertanács évente utalja ki az államgépezet ésszerűsítő és egyszerűsítő bizottság javaslatára”.³⁴

A párt irányításával, a szakszervezetek beleegyezésével, de ez utóbb említett, a pénzügyminisztériumban működő bizottság (elnöke a pénzügyminiszter, Luka László) végezte azt a tervező-egyeztető munkát, amely a bérezési, munkaerő-gazdálkodási rendszer kialakítását eredményezte.³⁵ 1949 február elsején ez a bizottság befejezte a tevékenységét, és már csak az volt hátra, hogy megtörténjen a végrehajtás, azaz az új fizetési rendszer bevezetése, valamint „az államgépezet egyszerűsítése”. Ez utóbbi érdekében 1949 februárjában megkezdődött a tisztviselői kar gyors átszervezése – a minisztériumtól a járásokig. Megkezdődtek az elbocsátások, kádercserék. Csak a központi hivataloktól „hatvanhatezer ... tisztviselőt irányítottak át fizikai munkára...”³⁶ Ezt Luka László így fogalmazta meg: „Az államgépezetből kikerülő dolgozók nem jutnak az utcára. Újracsoportosítják őket, a munkaerő helyesebb felhasználása, a termelési erők megerősítése érdekében...”³⁷ meg számíthatnak az új hatalom nagylelkűségére is, ugyanis „A rendelkezési állományba helyezett tisztviselők az új munkahelyre való beosztásukig a dolgozók államától megkapják eddigi fizetésüket. Többi jogaikat is megőrzik, mint orvosi segély, társadalombiztosítási jogok, és az étkezdéket továbbra is használhatják...”³⁸ Persze, a nagylelkűségért cserébe nagy árat kér az állam:

„A rendelkezési állományba helyezett tisztviselőknek forradalmi lelkesedéssel, megfeszített erővel kell bemenniük a vállalatokba, hogy átminősítsék magukat, s szakmunkásokká, majd műszakiakká és mérnökökké váljanak. Minden lehetőség megvan erre. Menjenek ki az építőtelepekre, ahol a jövőbe vetett hittel teli

új ország, új élet születik. Itt a szocializmus építésének értékes emberei válhatnak belőlük.”³⁹

A rendelkezési állományba helyezést a fenti értelemben kell értelmezni, írja Luka, szó sincs arról, hogy ez tisztogatást vagy elbocsájtást jelentene. „A rendelkezési állományba helyezett dolgozók demokratikus államunk rendelkezésre álló tartalékai, akikre kormányunknak, pártszervezeteinknek és szakszervezeteinknek gondjuk kell legyen.” A gondoskodás egy formája, hogy

„A rendszerünkkel szemben ellenséges kapitalista elemeket ki kell kergetni a szövetkezetekből és azok szakmai és igazgatási vezetéséből, a kereskedelmi központokból – valamint azokból az állami intézményekből, ahova befurakodtak – és becsületes, a rendelkezési állományba helyezett tisztviselők sorából származó elemekkel helyettesíteni őket. Két-három hónap alatt munkába kell helyezni az összes rendelkezési állományba helyezett tisztviselőt.”⁴⁰

A politikai szándéknak kettős célja volt: meg akarnak szabadulni az osztályellenségtől, és az állami vagy más szervezetekben, intézményekben ezutánra tervezett tisztogatásokkal akarnak helyet csinálni a munkanélküli, tehát már „megpuhított” és átnevelhető tisztviselőknek. Ésszerűsítés és hűség kerül egy kalapba: „A köztisztviselők új besorolásánál különös tekintettel kell lenni arra, hogy a közhivatali alkalmazottak létszámának ésszerűsítésénél a dolgozó nép iránti hűség súlyosan essen latba.”⁴¹

A szerkezet fentről vezényelt átszervezése egy hatalomhű hivatalnok-réteget volt hivatott kialakítani a centralizáció jegyében. A január 28-i minisztertanácsi határozat leglényegesebb pontja is erről intézkedik, kimondva, hogy „Minden állami intézménynek vagy vállalatnak, vagy bármilyen szövetkezetnek újra kell sorolni egész személyzetét az államgépezetet egyszerűsítő és ésszerűsítő bizottság által jóváhagyott tervek szerint.”⁴²

3.4. Munkaerő-gazdálkodás

A Tervhez, azaz az új hatalom által meghatározott állami teendők végrehajtásához nyilvántartott, ellenőrzött, mozgásában szabályozott munkaerővel kellett rendelkezni. Ezt célozza a Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége által kibocsátott, a munkaerők elosztását szabályozó rendelet.⁴³ Ennek első szakaszban arra hivatkozik, hogy a rendelkezési állományba került tisztviselők elhelyezése, minősítése érdekében létre kell hozni az alig két hete megalakított Munka- és Társadalombiztosítási Minisztériumnak a munkaerők nyilvántartásával és elosztásával foglalkozó részlegeit. Ezek segítségével a minisztérium

„Összeállítja és nyilvántartja az egyes intézmények, állami intézetek, bármilyen fajta szövetkezetek, kereskedelmi, gazdasági, társadalmi, köz- vagy magánjellegű szervezetekben megüresedett állásokat. Összeállítja és nyilvántartja a munka mezején elhelyezkedő személyek névsorát, megteszi a szükséges intézkedéseket elhelyezésükre és elosztásukra. Az egyes szakminisztériumok javaslatai alapján összeállítja a nem szakmunkás egyének átrétegződési tervét a különböző gazdasági szektorok által keresett szakmunka ágakban. Megtesz minden olyan intézkedést, amely a jelenlegi rendeletben meghatározott feladatok megvalósítására szükséges.”⁴⁴

Létrehozzák a minisztérium keretében az úgynevezett Tanácsadó Bizottságot. Ez a különböző minisztériumok küldöttjeiből álló, a munkaügyi miniszter vagy annak kiküldöttje által vezetett bizottság volt, állás-kérdésekben az a legfőbb döntéshozó. A végrehajtó szerv azonban a minisztériumon belül a munkaügyi ügyosztályon megalakuló munkaerő-elhelyezési hivatal volt. Ennek megyei alintézményei a megyei néptanácsok munka- és népjóléti ügyosztályain belül megalakuló munkaerő elhelyezési irodák voltak.

A rendelet 4. szakasza értelmében „Az állami intézmények, vállalatok, bármilyen fajta szövetkezetek, köz- vagy magánjellegű kereskedelmi, gazdasági, társadalmi szervezetek kötelesek közölni az elosztó hivatalokkal az üresedésben levő munkahelyeket.”⁴⁵ Ezeknek a helyeknek a betöltése „tilos a hivatal közbejötté nélkül”.

Igaz, hogy ez alól kivételt képeznek a vezetők, akiket a 11.–15. fizetési csoportba alkalmaznak, de ezeket az eseteket is három napon belül be kell jelenteni a hivataloknak. Kivételt képeznek még, természetesen, a mezőgazdaságban dolgozók, akik nem szakmunkások (gépészek, traktoristák, adminisztratív személyzet), és akiknek a mozgását se követni, se szabályozni nem lehet.

Székelyföldön a tervszerűsített munkaerőgazdálkodás csak évek múlva valósult meg. 1949-ben ezen a vidéken a mezőgazdaságban dolgozók voltak döntő többségben. Ezért ebben az évben az ismertetett módszerrel nem lehetett állami ellenőrzés alá vonni a székelyföldi társadalom nagyobb, falusi, gazdálkodó részét. Ehhez, azaz a falu teljes állami ellenőrzés alá vonásához más eszközökre volt szükség. Például az adózás módosítására, valamint a beszolgáltatás újjászervezésére.

Az új bérezési rendszer bevezetése nem ment, nem mehetett zökkenőmentesen. Felállították a vállalati bizottságokat, azok elvégezték munkájukat, és ennek nyomán megindult a felettes szervekhez a panaszok áradata. A marosvásárhelyi Fáklya malomban „tíz szakmunkásból kilencnek kevesebb lett a fizetése, mint a régi bérrendszer alapján kaptak. A segédmunkásoknál még zavarosabb volt a helyzet. A zsákolók több fizetést kaptak, mint azelőtt, és mégis érezték, hogy valami nincs rendben. A felülvizsgálat alkalmával erre is fény derült. Rájöttek arra, hogy – bár a besorolás helyes volt – de az üzem vezetősége elmulasztotta a normák megállapítását. Ezáltal elesett attól, hogy jövedelmüket a termelés emelésén keresztül növelhessék és kárba vezett az új bérrendszer ösztönző ereje...”⁴⁶ A hibás a propaganda szerint nem az új rendszer, hanem a vezetőség kiindulópontja, mert a besorolásokat „az 1948-as költségelőirányzat alapján végezte, és nem vette tekintetbe azt, hogy az 1949-es tervévből a termelés jelentősen növekszik, aminek a dolgozók jövedelmét is jelentősen kell befolyásolnia.”⁴⁷ Egyéni példák mutatják, hogy végül is igen sokan jól jártak:

„Urszuj Dénes vasesztergályos az új bérrendszer szerint a második csoport 5. osztálya alapján 273 lejjel többet kapott, mint azelőtt. Mégsem volt helyes a besorolás. Urszuj Dénes az üzem egyik legszakképzetesebb munkása. Képesítése, munkateljesítménye és beosztása következtében a 6. osztály illeti meg. (...) Pánczél Péter molnárnak 623 lejjel csökkent a fizetése. Helyzetének felülvizsgálata után a keresette a régihez viszonyítva 50 százalékkal emelkedett.... Bucur Alexandru segédmunkás havi 2959 lejrt keresett. Miután elsajátította a prések kezelését, most 4019 lejrt kap havonta. (...) Nagy István is segédmunkás volt ugyanannyi fizetéssel. Szakmai tanfolyamon tovább képezte magát és ezáltal a fizetése 4403 lejre emelkedett.”⁴⁸

A Fáklya vezetősége, az üzemi pártszervezet irányításával, tanult a kezdeti hibákból, széles körben „feldolgozta a kérdést”, és ezért nem történt meg ennél a vállalatnál az, ami másoknál tapasztalható volt, vagyis hogy „egyesek indokolatlanul késleltették a bizottság munkáját”,⁴⁹ azaz, úgy gondolom, sorozatban és vehemensebben elégedetlenkedhettek az újra számított fizetések miatt.

A Marosvásárhelyen felállított megyei munkaerő-elosztó hivatal első vezetője Szócs Béla volt. A *Népújság*ban közölt cikkéből kiderül, hogy a szakszervezetek már megkezdték a munkahelyek és munkások nyilvántartását, az ő munkájukat vették át a hivatalok. Egy év alatt is sokat változott a munkaerő helyzete: „Gondot okoz ugyan még a szakképzetlen munkások elhelyezése, de még nagyobb gondot okoz már, különösen az építőiparban, a szakmunkások és technikusok beszerzése. Toborzás útján nem tudjuk megoldani ezt a kérdést, mert nemcsak Maros megye területén van szükség szakmunkásokra, hanem szakmunkások kellenek a Duna-csatorna építéséhez, Brassóba, Vajdahunyadra, Resicára, Bukarestbe.”⁵⁰ Az utánpótlás egyik formája: fiatalokat, nőket vonnak be a termelésbe. A másik: ésszerűen átszervezik a munkaerőket.

„Ha alaposan átvizsgáljuk üzemünk alkalmazottainak összetételét, rájövünk, hogy sok olyan munkásunk van, akiket üzemünk

ben is keresünk, vagy hiányoznak más üzemekből. Ácsok, kőművesek, vasmunkások, asztalosok, akik szükségből segéd munkásnak mentek el, most elhelyezkedhetnek saját szakmájukban is, ahol szükség van rájuk. Továbbá megvizsgálandó, hogyan lehetséges új munkamódszerekkel, a munka jobb megszervezésével, gépesítéssel szakmunkásokat segéd munkásokat helyettesíteni, és olyan helyen alkalmazni, ahol nagyobb szükség van rájuk”⁵¹

A kádereket nem csak szakmai, hanem politikai nevelésben is részesíteni kell. Majd közülük a „megfelelt” személyeket ki lehet emelni a termelésből, és az államigazgatásban lehet alkalmazni. Ezek azok, akiket Szócs Béla, Sztálin nyomán, a munkásosztály intelligenciájának nevez. A munkásosztály intelligenciájának pedig nemcsak a főiskolát végzettek, hanem ugyanakkor a szakképesített munkásokból kell kialakulnia.⁵²

A bérrendezés után sorozatban érkeztek a minisztériumokból az állami vállalatok megszervezésére vonatkozó rendeletek, szabályozások. A első fejezetben már említettem, hogy májusban szabályozták az állami vállalatok megszervezését és működését. Ennek legfontosabb tétele, hogy az ipart köztársasági és helyi érdekű vállalatokra osztották fel, az előbbieket közvetlenül a minisztériumok, az utóbbiakat az államhatalom helyi szerveinek, a néptanácsoknak a hatáskörébe utalták. Ugyanakkor szabályozták az állami vállalatok bejegyzésének, fiókok létrehozásának, a főbb javak kezelésének, megőrzésének módozatait, valamint, nem utolsósorban, a vállalatok vezetőinek kinevezését, a vezetők hatáskörét.⁵³ Ekkor egységesítik az állami szféra intézményeinek működését. Természetesen, ezután is – újra és újra – tökéletesítik ezt az egységet. Például „új rendszerű fizetési jegyzéket kell vezetni. Az állami intézmények, vállalatok, ideiglenes bizottságok, szövetkezetek, gazdasági és társadalmi szervezetek és magánvállalatok kötelesek f. év április 1-től kezdve a pénzügyminisztérium által készített újfajta fizetési jegyzéket vezetni, amely a megyei ideiglenes bizottság pénzügyi osztályán *Utasítások* füzetrel együtt szerezhető be. Az új fizetési jegyzékek vezetésének elmulasztása szigorú büntetés alá esik.”⁵⁴

Szeptemberben megszületett az előző fejezetben már említett Állami Ellenőrző Bizottság, amelyik „a szocializmus alapjait építő ország megnövekedett államgépezetének működését és a gazdasági ügykezelés fontos kérdéseit tartja szemmel, kíséri figyelemmel... Hatáskörébe tartoznak a minisztériumtól kezdve az összes állami intézmények, vállalatok, gazdasági szervezetek, munkatelepek, stb.”⁵⁵ Októberben összeírják az építőipari szakembereket – elég későn ahhoz képest, hogy az első egyéves terv negyedik negyed-évében járunk. A késedelem oka egy központi szerkezeti egység hiánya: „az állami építészeti tervintézetnek már a múlt évben meg kellett volna alakulnia, hogy az idei tervévre előirányzott építkezések tervei az idény megalakulásáig, tehát idejében elkészüljenek. E fontos állami intézmény csak ez év márciusában kezdett működni, emiatt a különböző ipari szektorokban az építkezések nagy részét tervek hiányában nem kezdhették meg.”⁵⁶ Ha ez így van, akkor jogosan lehet kételkedni abban, hogy a propaganda által tált tényekkel ellentétben, ténylegesen sikerült az egy éves tervben előírt ipari beruházásokat több mint száz százalékban megvalósítani.

3.5. Adózás

Az Állami Terv életbe lépésével együtt változtak a pénz- és adóügyi keretek is. Egységesítették az adózást, a régi 35-féle adó helyett 6-ot állapítottak meg, és az adózási fegyelem megerősítése érdekében rendezték az 1949. január 1 előtt kirótt, nehezen behajtható pénzügyi bírságok, adóhátralékok, kötelezettségek ügyét.⁵⁷ A Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsának június 15-én kelt rendeletével a „Párt és a kormány (...) a parasztokra kirótt (...) bírságokat elengedi, a szegényparasztág régi adó, illeték- és kereskedelmi adótartozásait törli, és felére csökkenti a középparasztság régi adó és illeték tartozását. A szövetkezetek hasonlóképpen az 1949. január elejéig fennálló összes adó, illeték,

kereskedelmi kamat és bírságtartozásaik teljes törlésében részesülnek. Az alkalmazottaknak törlik régi házádo és késedelmi-kamat tartozásaikat (amennyiben csak egy házuk van és azt lakás céljaira használják).⁵⁸ Ezt a lépést azzal is indokolják, hogy a helyi adóügyekkel ezután a néptanácsok foglalkoznak majd, ez bizalom-erősítő lépés, ha ez megtörtént, akkor a néptanácsok pénzügyi osztályai „minden teher nélkül, a múlt minden öröksége nélkül kezdik meg működésüket.”⁵⁹ Az elengedett adótartozás teljes összege meghaladja a 7 milliárd lejt.⁶⁰ Ennek a lépésnek elsősorban az volt a hátterében, hogy a frissen beiktatott községi ideiglenes bizottságok nehezen birkóztak meg a július 13-án kelt, a mezőgazdasági adózásról szóló törvény, valamint a július 21-én megjelent, a szemes termények beszolgáltatására vonatkozó rendelet végrehajtásával, és félt, hogy már ez is meghaladja az erejüket.

A mezőgazdasági adótörvény osztályalapon állt.

„Országunk történetében első eset, hogy az évi 12.000 lejnél többet nem kereső szegényparasztok teljességgel mentesülnek az adófizetés alól. (...) A kulákok a dolgozók kizsákmányolásából szerzett jövedelmük nagyobb részét az államnak kell befizessék. (...) A kollektív mezőgazdaságok a megalakulásuktól számított 2 éven át teljes adómentességet élveznek. (...) A kollektív gazdaságokban dolgozó mezőgazdasági munkások pedig sem a kollektív gazdaságban szerzett jövedelmük, sem pedig egyéni gazdaságaik jövedelme után sem fizetnek semminemű adót. Az új mezőgazdasági adótörvénynek ez a legkiemelkedőbb újítása. (...) Az adót nemcsak a gazdaságok földterülete, hanem a gazdaságnak földművelésből, állattenyésztésből és más egyébből szerzett egész évi átlagos jövedelme alapján állapítják meg.”⁶¹

A központi vezérléssel működő, ekkor kiépülő pénzügyi apparátusnak ez az első nagy erőpróbája.

„Az ideiglenes bizottságok pénzügyi osztályainak megküldött júliusi munkatervben már szerepel a mezőgazdasági adótörvény alkalmazása. (...) a pénzügyminisztérium az ország összes pénzügyi osztályaival körrendeletben közölte az adótörvény végrehajtására vonatkozó utasításokat. A körrendelet értelmében az adó-kivető bizottságok tagjai a következők: az adóhivatal, a községi

ideiglenes bizottság, továbbá a járási ideiglenes bizottság mezőgazdasági ügyosztályának egy-egy küldöttje, vagy a községi megbízott. A bizottság elnöke az adóhivatal képviselője.”⁶²

Az első lépés: a községek középarányos jövedelmének megállapítása, mert ennek függvényében lehet kiszámítani az egyes gazdaságok adóját. A megyei ideiglenes bizottságok járásonként, a járási ideiglenes bizottságok pedig községenként állapítják meg a középarányos jövedelmeket. Június 25-én megkezdik tevékenységüket, és szünet nélkül dolgoznak az adókivetés elvégzéséig, amelynek végső határideje augusztus 31. Az adókivetés megkezdése előtt a bizottságok tagjait alaposan kioktatják a törvény intézkedéseiről, valamint annak végrehajtási módozatairól és arról a szellemről, amelynek jegyében az adókivető bizottságoknak munkájukat el kell végezniük. Az adókivető bizottságok feladata a széles körű felvilágosítás. Az adófizető parasztnak mindennek előtt meg kell magyarázni, hogy az idén a mezőgazdasági adó kivetését nem véletlenül kezdik július 1-jén. Ebben az időpontban már ismerik a terméseredményeket, ismerik az őszi és tavaszi vetések pontos helyzetét, az aszály, árvizek, fagy, jégeső és más okok miatt elszenvedett károkat. Az adókivető bizottságok feladata felvilágosítani a dolgozó parasztságot a kollektív gazdaság előnyeiről. Magát az adókivetést két részletben végzik el: „az adófizető paraszttal való közvetlen kapcsolatban megállapítják a paraszt mezőgazdasági és más természetű jövedelmeit, valamint az adótörvénybe való besorolását. Az adókivetés második fázisát pedig az irodákban végzik el, amikor az adatok birtokában pontosan kiszámítják minden földműves mezőgazdasági adóját.”⁶³ Ezt a számítást a földműves is könnyen elvégezheti, de teljes pontossággal azért nem tudhatja, mennyit is kell fizetnie, mert „az új mezőgazdasági törvény tudvalevőleg lehetőséget biztosít a megyei és járási néptanácsoknak arra, hogy a helyi viszonyok tökéletes ismeretében 20-20 százalékkal emelje vagy csökkentse a törvényben megállapított hektáronkénti illetve állatonkénti középarányos jövedelmet.”⁶⁴ Ha a földműves

kulák, akkor előzetes számításai nyomán nagyot is tévedhet: „a kulákgazdaságok tulajdonosaink adóját a néptanácsok 20-50 százalékkal növelhetik s ezáltal ismételtén nagymértékben korlátozzák a falusi dolgozók vérszípóinak gazdasági létalapját.”⁶⁵

3.6. Beszolgáltatás

A beszolgáltatás olyan elvonó és ellenőrző eszköz, amellyel az állam igyekszik maximalizálni a mezőgazdasági javak feletti uralmát. Az alapvető élelmiszerek termelésének és elosztásának ellenőrzése legalább olyan fontos a szocialista állam léte szempontjából, mint az ipari termékeké. A hivatalos ideológia ezt nem ismeri be, az iparosítás céljai a szocializmus évtizedeiben mindvégig előtérben voltak, az új hatalom mezőgazdaság- és faluellenessége ebben az időszakban mindvégig megfigyelhető, és ez időről-időre fellépő élelmiszerhiányhoz vezet.⁶⁶

A beszolgáltatás intézménye ismerős volt azoknak, akik 1940-44 között Észak-Erdélyben éltek, hiszen Magyarországon létrejött és működött.⁶⁷ A Székelyföldön 1949 előtt és 1949-ben zajló beszolgáltatási kampány szerkezetében a háború alatti hadigazdálkodás „továbbfejlesztett” változata volt.

Romániában közvetlenül az államosítás után hozzák létre a beszolgáltatást irányító csúcsszervet, az állami begyűjtőbizottságot.⁶⁸ A centralizált szerkezetnek az volt a feladata, hogy szervezze és vezesse a begyűjtést, raktározást és szállítást. Saját ellenőrző szervet állított fel, és helyi szervei a megyei, járási, községi bizottságok, amelyeknek vezetőit mindig a hierarchikusan fennebb álló szerv nevezte ki. Az állami begyűjtőbizottság és a belügyminisztérium 1948. július 5-én kelt rendelettel⁶⁹ közösen szabályozták

a begyűjtendő gabona mennyiségét és árát. A rendelet megadott mennyiségek beadására kötelezte a termelőt, aszerint, hogy mennyi a szántóbirtoka, és mekkora az illető gabonából az átlagtermés. Például ha egy gazdának (akit akkor még csak a párttagok és az apparátus emberei, meg a sajtó nevez kuláknak), vagyis olyannak, akinek 10 és 20 hektár közötti birtoka van, ha 1000-1200 kilogrammos hektáronkénti átlagtermése van gabonából (ami Székelyföld nagyobb részén ebben az időszakban jó termésnek mondható), akkor 460 kilogrammot kell beszo­l­gáltatnia, tehát megmarad neki több mint 500 kilogramm. Ha az átlagtermés 600 kilogramm alatt van, akkor a beszo­l­gáltatandó mennyiség 80 kilogramm, tehát ebben az esetben is körülbelül ugyanakkora mennyiség marad nála – ahogy a rendelet fogalmaz: „vetőmagnak, fogyasztásra és eladásra”. Az egy hektárnál kevesebb­el rendelkező, vagy 3 hektárnál kevesebb­el rendelkező, de 600 kilogrammos átlagtermést el nem érő birtokos mentesül a beszo­l­gáltatási kötelezettség alól.

A kialakított szerkezet lényege, hogy minden termelő a falusi begyűjtőbizottságtól a cséplés megkezdése előtt átvesz egy jegyzőkönyvet, amelyből kiderül, hogy milyen gabonafajtából mennyi a beszo­l­gáltatási kötelezettsége. Egyetlen gazda sem kezdheti el a cséplést, amíg a községi bizottság képviselőjének – aki a cséplést felügyeli – fel nem mutatta ezt a jegyzőkönyvet. A cséplés után került sor a beszo­l­gáltatandó mennyiség átadására. Ezután a gazda köteles a községi bizottság által megjelölt átvevő helyre szállítani a beadott gabonát. A községi bizottság feladatai közé tartozott, hogy megszervezze és felügyelje a szekérkonvojokat: kijelölje azoknak a szekereit, akik azoknak a gabonáját is szállítják, akiknek nincs szállító eszközük, ellenőrizze, hogy szállítás során valóban az átvevőhöz kerül a teljes beszo­l­gáltatott gabonamennyiség. Az átvétel igazolások fizették ki a beadott gabonamennyiség hivatalosan megállapított, a piaconál sokkal kisebb árát.

Az ellenőrzés megköveteli, hogy egységes legyen a cséplés (egy időben, egy módszerrel történjen), ezért megtiltották, hogy a

cséplőgépen kívül kézi eszközökkel is csépeljenek. Különleges esetekben, azokon a vidékeken, ahol máshogy szoktak csépelni, és ahol nem lehet gépek hiányában a cséplést megszervezni, ott a megyei bizottság engedélyezheti, hogy más módszerekkel végezzék el a cséplést. A cséplőgépeket szintén a megyei bizottság tartja nyilván, jelöli ki az útvonalat, hogy merre járhat, merre dolgozhat, és minden cséplőgép munkáját cséplési regiszterben rögzítik, követik.

1949-ben előbb egy július 20-án kelt minisztertanácsi rendelet, majd az állami begyűjtőbizottság július 21-én kelt határozata szabályozta a begyűjtést. Ez utóbbi olyan, politikai indoklással kezdődik, amelyet az előző évi nem tartalmaz: a beszolgáltatásra azért kerül sor „hogyan biztosítsák a városi munkások, valamint a saját ellátási forrásokkal nem rendelkező vidékek élelmiszerszükségletét, valamint az Állam más szükségleteit...”⁷⁰ Nem előre megállapított mennyiségeket és kulcsokat közöl, hanem miután rögzíti, hogy kik azok, akik egyáltalán nem fizetnek adót, kijelenti: „A többi mezőgazdasági termelő esetében a beszolgáltatandó mennyiség a fölösleges gabonamennyiségük egy része lesz”.⁷¹ Azt kell tehát esetről esetre megállapítani a helyi bizottságoknak, hogy mennyi a *fölösleges* és mennyi a *rész*.

Ezt pedig papíron könnyű megtenni, ugyanis ebben az évben már a rendeletbe is belefoglalják, hogy a minisztertanács az állami gabonabegyűjtő bizottság javaslatára a begyűjtés mennyiségi tervét is jóváhagyja. Ezt lebontják megyékre, ahol tovább bomlik, amíg minden egyes termelő meg nem kapja a jegyzőkönyvbe rögzített beszolgáltatási kvótát. Persze, sok mindent figyelembe vesznek, legalábbis vehetnek, amikor a megyei általános beszolgáltatási tervet kialakítják: a megye átlagtermését, a megye szántóterületét, a gabonával beültetett területet, a falusi gazdaságok szerkezetét. De az tagadhatatlan, hogy ez itt a Terv által kialakított újdonság: a begyűjtést nem a termés és a helyi körülmények, hanem a Terv által diktált mutatók szerint kell teljesíteni.

Panasz nem lehet, Hajdu Zoltán, a költő, igazat szól: a Terv (értsd: a pártvezetőség, az új hatalom akarata) után igazodik az élet. És olyan belső rendelkezések, utasítások sora végzi ezt az igazítást, amelyeket ezután kell még levéltári nyomozással feltárni. Ehhez külön a beszolgáltatásnak, mint a hatalom kiterjesztésének résztörténetét kellene megírni. 1949-ben a begyűjtési bizottságoknak jogukban állt rekvirálni a leraktározáshoz, szállításhoz és a begyűjtési terv teljesítéséhez szükséges összes eszközöket. Persze erre csak akkor kerülhetett sor, ha nem sikerült beszerezni vagy bérelni „magtárakat vagy silókat, szállítási eszközöket, zsákokat, mérlegeket, és minden olyan más eszközt, amelyek a csépléshez a leraktározáshoz és a gabona szállításához szükségesek.” Márpedig rekvirálni háborús helyzetben szoktak. Nem csoda, hogy a gabonabeszolgáltatás konfliktusok sorozatát, a falvakban háborús pszichózist eredményezett.

Azért is történt ez, mert 1949 az első év, amikor kötelezik a falusiakat, hogy közös szérűket állítsanak fel, és büntetik azokat, akik a mezőről egyenesen a saját udvarukba hordják a saját termést. Ugyanis „az állami gabonabegyűjtő bizottság 172-es utasítása alapján a termelők szálas gabonatermésüket a közös cséplőtéren (szérűn) kötelesek kicsépelni.”⁷² Például Marosvásárhelyen, ahol hat szérű fog működni, „a szérűre való behordás hétfőn, 1949. augusztus 8-án kezdődik. Nyomatékosan felhívjuk az érdekeltek figyelmét arra, hogy a fenti rendelkezések ellen vétőket a 183. sz. rendelet (megjelent a *Buletinul Oficial* 25-ös számában) értelmében 1–12 évi elzárással és 10000 – 100000 lejig terjedő pénzbüntetéssel sújtják.”⁷³

A gazdálkodóknak a saját munkájuk eredményét előbb egy kijelölt közös helyre kellett szállítaniuk, hogy ott átmenjenek a beszolgáltatás fent ismertetett kálváriáján, és azután amit meghagytak nekik, azzal hazamehettek, hogy otthon gondolkozhassanak azon: miért is érdemes dolgozni, termelni. A rendelet azt is kimondta, hogy a községi ideiglenes bizottságok állapítják meg, hogy melyik gazdának mennyi a vetőmag-szükséglete, hogy telje-

síthesse a már most összeállított jövő évi egyéni termelési tervet. A kijelölt mennyiségű gabonát meghagyták ugyan neki, de szigorúan követik, hogy ne eladja vagy táplálkozásra használja. Ha mégis, akkor az gazdasági bűncselekménynek minősül, és aszerint büntetendő. Vagyis: a hazavitt gabona egy részével se rendelkezhet, hiszen arra is kiterjed a terv.

A mezőgazdasági minisztérium a szakmai, technikai felkészülést koordinálta, de ezt is az ideológiai vezetés parancsainak megfelelően. A szérűszervezés ugyanis, bármennyire is próbálják gazdasági, szakmai érvekkel alátámasztani,⁷⁴ elsősorban az ellenőrzés kiterjesztésének és az osztályharcnak a fegyvere: „Nagy előnyt jelent az is, hogy a szérűn való csépléssel a kulákoknak nem lesz módjuk visszaéléseket elkövetni a beszolgáltatással szemben...”⁷⁵

A minisztérium igen részletes utasításokat dolgozott ki és küldött szét.⁷⁶ Tekintve, hogy a esetek többségében új, ismeretlen szervezési formáról van szó, a vezetők tapasztalatlanok és nincsenek ismereteik erről, valamint a nagy mennyiségű gabona kezelésével megnő a tűzveszély, ezek nem tűnnek fölöslegesnek. A beszolgáltatás folyamatát helyi szinten megszervezni, uralni, sikerre vinni valódi szervezői kvalitásokat, az új hatalom új intézményeinek összehangoltságát, fáradtságot nem ismerő munkát követelt – egyszóval igen sok helyen a lehetőségeket, erőket meghaladó erőfeszítést. Reális fenyegetés volt az is, hogy az osztályellenesség ellenállást szervez. Értsd: végső elkeseredésükben a gabonájuktól megfosztott emberek között spontán lázadás tör ki. Érdemes teljes egészében mellékelni egy járási jelentést arról, hogyan sikerült úgy megszervezni a munkát, hogy egy nem székelőföldi, hanem azzal szomszédos kistájon, a Szászrégentől északra eső, úgynevezett régeni felső járásban a beszolgáltatás gépezete olajozottan működjön. Természetesen, egy siker-jelentést olvashatunk (pl. „tökéletes együttműködés...”), megspékelve ideológiai elemekkel. Kiderül, hogy ami legkevésbé számít: az az emberek (pl. kora reggeltől késő estig megnyújtott munka, vásár-

napok és ünnepnapok kiiktatása). De a szervezési technika mégis figyelemre méltó.⁷⁷

Az 1949-es Terv a Székelyföldre elsősorban a húsba vágó szigorúságú beszolgáltatást hozta el. A beszolgáltatást, mint szükségességet és bizonytalanságot szülő valóságot egyfelől – másfelől pedig az ideologikus parancsot: „nincs és nem lehet szentebb hazafias kötelessége egyetlen öntudatos földművesnek sem, mint teljesíteni a számára előírt beszolgáltatást”,⁷⁸ és a nyílt fenyegetést: „Vonakodni egy ilyen hazafias feladat teljesítésétől egyet jelent: szembehelyezkedni dolgozó népünk törekvéseivel, államunk érdekeivel. Egyszóval szabotázszt jelent: merénylet a dolgozók milliók érdeke ellen. Az ilyenek nem méltók arra, hogy helyük legyen a becsületes, békés emberek társadalmában.”⁷⁹

A terv és a beszolgáltatás elhozta és bevetette a küzdelembe a hatalom kiterjesztésének, a társadalom megosztásának és uralásának hatékony eszközét: az osztályharcot.

Jegyzetek:

1. Fejtő 1991, 110. p.
2. Fejtő 1991, 111. p.
3. Réti 1990, 22. p.
4. Réti 1990, 24. p.
5. Réti 1990, 26. p.
6. A rendszer „arra az elképzelésre épült, hogy a gazdaság működésének automatizmusait, az áru, a pénz- és a piaci viszonyokat a tudatos gazdasági irányítás lényegében helyettesítheti, illetve teljes mértékben a maga szolgálatába állíthatja. Azt gondolták, hogy pontosan megmérhető és eldönthető, mikor, miből mennyit kell előállítani, illetve hogy az adottságok mit tesznek lehetővé. Úgy vélték, hogy a bonyolult feltételeket csak a legfelsőbb vezetés képes áttekinteni, így az alsóbb szintek vezetőinek már részletezett utasítások formájában kell kézhez kapniuk a feladatokat és az azokhoz rendelkezésre bocsátott feltételeket. A gazdaság irányításának, a felülről érkező utasításoknak a terv lett az eszköze, amely nem egyszerűen célkitűzés, a lehetőségek meghatározása volt, hanem szigorú és részletes utasítás.” (Pető-Szakács 1985, p. 110.)
7. Az ismertetés során Az 1949-es Állami Terv című kiadványt használok.
8. Uo., p. 9.

9. Uo., p. 14.
10. Uo., p. 16-17.
11. Uo., p. 14.
12. Fejtő, 1991, 113.
13. *Népújság*, 1949. október 12.
14. *Művelődési Útmutató*, 1949. február.
15. *Népújság*, 1949. január 30.
16. *Népújság*, 1949. február 5.
17. Vagyis a járványok megelőzése érdekében ennyien estek át egészségügyi ellenőrzésen. *Népújság*, 1949. augusztus 24.
18. *Népújság*, 1949. február 6.
19. Uo.
20. *Népújság*, 1949. június 13.
21. *Népújság*, 1949. január 29.
22. Uo.
23. *Népújság*, 1949. február 27.
24. Az 1949-es Állami Terv című kiadvány 40. oldalán.
25. *Népújság*, 1949. január 13.
26. *Népújság*, 1949. január 16.
27. Uo.
28. Uo.
29. Uo.
30. Uo.
31. *Népújság*, 1949. január 16.
32. Uo.
33. Uo.
34. *Romániai Magyar Szó*, 1949. február 18.
35. Luka László a Szovjetunióban szerzett közgazdasági képesítést, és nem vádolható azzal, hogy nem volt tisztába a szovjet bérrendszerrel, munkaerő-gazdálkodással, nem is beszélve arról, hogy neki a minden minisztériumban ott tartózkodó szovjet tanácsadókkal való konzultáláshoz tolmácsra se volt szüksége. Meg nem erősített szóbeli információim szerint a „szovjet elvtársak”, például Varga Jenő közgazdász, a kelet-európai pénzstabilizációk atyja igen jó szakembernek tartották Lukát.
36. Réti 1990, 30. p.
37. *Népújság*, 1949. március 3.
38. Uo.
39. Uo.
40. Uo.
41. *Romániai Magyar Szó*, 1949. február 6.
42. Uo.
43. A 265. számú rendelet, *Buletinul Oficial* 4., 1949. március 7-i számában.
44. Uo.
45. Uo.
46. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 6.
47. Uo.
48. Uo.
49. Uo.
50. *Népújság*, 1949. szeptember 17.
51. Uo.

52. *Népújság*, 1949. szeptember 17.
53. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 16.
54. *Népújság*, 1949. június 9.
55. *Romániai Magyar Szó*, 1949. szeptember 17.
56. *Romániai Magyar Szó*, 1949. szeptember 24.
57. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 18.
58. Uo.
59. Uo.
60. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 11.
61. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 11.
62. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 21.
63. Uo.
64. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 20.
65. Uo.
66. Hunya 1990, 87. p.
67. Oláh 2001, 126. p.
68. A minisztertanács 1189-es sz. rendelete, lásd *Monitorul Oficial* 147., 1949. június 29-i számában.
69. Az 1948-as és 1949-es begyűjtési rendeleteket lásd Iancu-Târău-Trașcă 2000.
70. Uo.
71. Uo.
72. *Népújság*, 1949. augusztus 5.
73. Uo.
74. *Népújság*, 1949. augusztus 10. „Az egy helyen való tömeges cséplés esetében a gabona ide-oda rakosgatása megszűnik, átlag 30 nap alatt lehet végezni a 70 nap helyett (...) a cséplő személyzet munkájának és költségeinek legalább ötven százalékát meg lehet takarítani...”
75. Uo.
76. „Mintán a kévek jól kiszáradtak, be kell azokat szállítani a cséplés helyére. A sorokat szél mentén kell elhelyezni. Egy sorban nem kell tíz hektár termésénél több gabonát elhelyezni. Az egyes sorok között 20-50 méteres távolságnak kell lennie s minden sor között árkot kell szántani. A tűzveszély megelőzésére minden szérúnél 1-2 tűzszivattyúnak, 3-4 víztartálynak, lapátnak, csákánynak kellett lennie. A cséplés arányában kell újabb és újabb kazlakat rakni a mezőről behozott kévékből. Amint a szérún megkezdődött a kazlak felrakása, meg kell szervezni az állandó nappali és éjjeli őrszolgálatot. Az őrök a legjobb, a munkásosztályhoz hű dolgozó parasztokból kell kiválogatni. A csépléssel kapcsolatban munkacsoportokat kell szervezni. A cséplőgép munkásai két csoportra oszlanak: állandó munkásokra és napszámósokra. Az állandó munkások közé tartoznak a gépész, a fűtő, a segédgépész. A napszámós csoportokat a községi bizottságok szervezik meg a cséplőgép teljesítő-képessége arányában. A szérút a vasútállomástól legalább 500, az országúttól 100 méter távolságra kell elhelyezni. Az egyes cséplőgépek között legalább 500 méter távolságnak kell lennie a tűzveszély elkerülése végett.”
77. *Népújság*, 1949. szeptember 22.:
Milyen módszerekkel biztosította egy járási ideiglenes bizottság a cséplés és gabonabeszolgáltatás sikerét.
Szeptember 13-án estig sikerült a régeni felső járásnak a cséplésben és beszo-
llatásban elérnie a 92 százalékot és ezzel Maros megye járásai közül az elsők közé
kerülnie. Az eredmény elérése érdekében huzamos és jól szervezett munkát kellett
kifejtetniük a járási ideiglenes bizottság tagjainak. Lássuk milyen munkamódszere-

ket alkalmazott a járási ideiglenes bizottság a cséplési és gabonabeszolgáltatási munkálatoknál.

1. Tökéletes együttműködést létesített a községi ideiglenes bizottságokkal. Ugyanakkor tökéletes együttműködést létesített az RMP, az ideiglenes bizottságok, a mezőgazdasági bér munkás-szakszervezet és a dolgozó parasztság között is. Ennek a követendő együttműködésnek a fennállása tette lehetővé a közös erőfeszítések sikerét és azt, hogy minden felmerülő nehézséget könnyen és gyökeresen elháríthattak. Különös figyelemre méltatták a középparasztság megnyerését, és bevonását a munkába, biztosítva ezáltal a középparasztság támogatását. Ily módon elszigetelték a kulákságot és ezáltal annyira megfosztották cselekvési lehetőségeitől, hogy az egész kampány folyamán nem tudott jelentékeny nehézséget előidézni.

2. A járás területén 3, egyenként 3-4 tagból álló csoportokat szerveztek, amelyek napról-napra felülvizsgálták és ellenőrizték a községekben a cséplés és a besolgáltatás menetét. Minden gépnél tapasztalt, vagy a községi szervek által jelentett nehézséget vagy hiányosságot késedelem nélkül a helyszínen megoldottak.

3. Minden reggel rövid gyűlést tartanak az ellenőrző csoportok a járás székhelyén. A gyűléseken ismertetik a községekben az előző nap folyamán tapasztalt előzetes hibákat, azok kiküszöbölési módját, valamint, hogy milyen intézkedéseket kell foganatosítani azok leküzdésére.

4. Különös jelentőséget tulajdonítottak az éberség fenntartásának mindazok részéről, akik részt vesznek a cséplési és besolgáltatási kampányban. Az állandó éberség következtében nem nyílt alkalma az osztályellenségnek ellenállást szervezni. Ezáltal kiküszöbölték a szabotálás lehetőségét.

5. Jól átgondolt terv és módszer szerint végezték a felvilágosító munkát minden községben a dolgozó parasztság körében. A járási bizottság tagjai, a pártirányítók, a tömegszervezetek kiküldöttei egy alkalmat se szalasztottak el, hogy megmagyarázzák a dolgozó parasztságnak a besolgáltatás célját, a szérűn cséplés hasznát az országra nézve, a beadandó mennyiség megállapításának módját, azt a testvéri segítséget, amelyet a munkásosztály ad a dolgozó parasztságnak. Ily módon sikerült megerősíteni a munkás-paraszt szövetséget.

6. Sikerült a lakosságot olyan mértékben bevonni a cséplési munkába, hogy a gépek megállás nélkül dolgozhattak vasár- és ünnepnapokon is. A régeni felsőjárás dolgozó parasztsága megértette és kellőképpen értékelte a járási bizottság felhívását a cséplés és a besolgáltatás menetének élénkítésére és egy pillanatig sem habozott, amikor azt kérték tőle, hogy vasár- és ünnepnapokon is folytassa a munkát, a cséplési és besolgáltatási munkák mielőbbi sikeres befejezése érdekében.

7. Igen jó intézkedés volt, hogy minden cséplőgép reggel fél öt vagy öt órától este 11-ig folytassa a munkát. Így sikerült igen nagy napi teljesítményeket elérni. A munka jó menetének biztosítására a hajnali és esti szürkületben elrendelték, hogy minden traktort fényszórókkal szereljenek fel, amely fényénél folytathassák a munkát.

8. Ugyancsak meg kell említeni, hogy a szérűn cséplés a holtidő teljes kiküszöbölésével megy végbe. Elsősorban az etetők jól képzettek, úgy hogy tökéletesen kihasználják a rendelkezésükre álló időt. A váltás a legrövidebb idő alatt megy végbe, a kévét pedig a lehető legszabályosabban teszik a gépbe. Jól átgondolt és megszerkesztett terv szerint történik a gépek egyik helyről a másikra szállítása a szérű területén, kiküszöbölve ezáltal minden fölösleges idővesztést.

9. A régeni felső járás ideiglenes bizottságának teljesen eredeti intézkedése egy szerelő alkalmazása, aki bármely községbe kiszállt gépjavítás céljából. A szerelő,

Maier Aurel Régenből, éjjel-nappal készen állt, kiszállni az esetleg elromlott gépekhez. Ilyen módon sikerült egész napokat megtakarítani, mert a cséplési megbízottaknak nem kellett a hibás alkatrészekkel a városba szaladniuk.

10. Arra nézve is intézkedett a járási bizottság, hogy a cséplés valamely községben való befejezése után éjszaka menjen át a gép a másik községbe, nem pedig nappal, munka idején.
 11. Végül a járási bizottság idejében gondoskodott kellő számú gépről. A gépeket idejében ellenőrizték és általános felülvizsgálatnak vetették alá. A cséplést 25, idejében rendbehozott géppel kezdték, amelyek a cséplés befejezéséig működőképés állapotba maradtak." *Népűjság*, 1949. június 11.
78. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 25.
79. Uo.

4.

AZ OSZTÁLYHARC: HAZAFIAS KÖTELESSÉG

Az 1949-es állami tervet a Nagy Nemzetgyűlés előtt ismertető beszédét Gheorghiu-Dej azzal zárta, hogy közvetlen összefüggést állított fel a terv teljesítése és az osztályharc között. A terv teljesítése és túlhaladása ugyanis megkövetelte „az összes dolgozó mozgósítását”. Ez két dolgot jelent. Egyrészt mozgósított (értsd: harci) állapot az ipari termelésben: „az egyik legfontosabb eszköz, amellyel keresztül tudjuk vinni a termelés emelését, a munka termelékenységének növelését, mind az önköltségi ár és az eladási ár csökkentését: a szocialista munkaverseny.”¹ Másrészt az osztályharcra való mozgósítást jelenti ez, kiterjesztve minden intézményre és minden szervezetre, az állam minden területére, valamint az ünnepekre és a mindennapokra, akár az egyes emberek olyan tevékenységeire kiterjedő értelemben, amelyet az állami- és tömegszervezetek, az irányítás, elnyomás és terror eszközeit igénybe véve elérnek és ellenőriznek.

Az osztályharc a kommunista párt hatalom-megragadása után a marxista ideológia gyakorlatba ültetésének legkíméletlenebb eszköze.² A lenini tanítás szerint az alapvető osztályellentéteket kibékíteni nem lehet, a kizsákmányoló osztályt fel kell számolni, és ezzel megszűnnek az osztályellentétek. Az állam az az eszköz, amellyel ez megvalósítható. Az állam védi a külső és a belső támadások ellen az országot. Amíg el nem tűnik a belső ellenség (burzsoázia és csatlósai, reakció), addig az állam a proletárdiktatúra megvalósításának eszköze. Azt, hogy a reakció felszámolása az élesedő osztályharc keretében történik, Sztálin csak 1937-ben,

a nagy perek idején fogalmazta meg, mint a mozgósítás indítékát: minél erősebb és sikerebb a proletárállam, annál dühöttebben támadják azok, akik végső pusztulásukat akarják ezzel megakadályozni. Akik, természetesen, nincsenek egyedül, mert külföldön támogatókra és szövetségesekre akadnak. A hitlerizmus, a Szovjetunió megtámadása pedig fényesen igazolni látszott ezt a tételt; majd a háború után a kibontakozó hidegháború, az amerikai imperializmus és bérencei képezték a globális ellenséget. A legfőbb közvetlen ellenséget pedig azok jelentették, akik a falakon belül vannak: akiket megneveznek, lelepleznek, elfognak, elítélnek, mert hiszen látnivaló, hogy közvetlenül veszélyeztetik a társadalmi létet, alapjaiban ássák alá a szocializmus vívmányait. Az osztályharcot ezek ellen hirdették meg, mint legfőbb erkölcsi viszonyulást, mert az osztályharc: hazafias kötelesség.

Az osztályharc: a frontok kialakítása, a gyűlölet és ezzel együtt a bűnösség-érzet és félelem szítása, az éberség követelése, a társadalom általánosan és állandóan felajzott, lázas állapotban tartása. Az új hatalom vezényelte és az új hatalmat megerősítő osztályharc elől nem lehet megbújni senkinek, nevet és helyet kap mindenki a világok harcában: vagy a dolgozó nép része, vagy a dolgozó nép ellensége lesz. Gheorghiu-Dej és társai tudták, hogy „a terv ellenállást, gyűlöletet és ellenségeskedést vált ki azokból, akiknek Népköztársaságunk sikerei, győzelmei – szálla a szemükben. Minden úton-módon szabotálni igyekeznek majd a Terv teljesítését. Ezért minden dolgozónak, mindenkinek, aki szereti hazáját és aki erőfeszítéseivel hozzá akar járulni az ország fejlődéséhez, haladásához, az a kötelessége, hogy éber legyen, hogy leleplezze, bárhol és bármilyen formában találkozik szabotázs-cselekményekkel, tervünk végrehajtásának bármilyen elgáncsolását. Tervünk végrehajtásában a Román Népköztársaság és a dolgozó nép ellenségei ellen vívott kíméletlen osztályharc elve vezérel bennünket.”³

4.1. Ellenségek

A világ, azaz a fizikai tér és a társadalmi tér megosztott, így a kialakított kognitív struktúrának is ezt a megosztottságot kell tükröznie és/vagy termelnie. A közösség megszerveződése mindig határmegvonással jár, és ez a határ azért is fontos, mert mindig vannak, akik ki- vagy bemenni, szélsőséges esetben ki- vagy betörni szándékoznak. A közösség folyamatossága azt jelenti, hogy „a határok megerősödnek, a kettéválasztás társadalmilag intézményesedik; rítusok és eljárási szabályok pecsételik meg és őrzik a be- és kilépés formáit.”⁴ A hatalom megtartására való igyekezet pedig nem más, mint egy közös ideológiát valló közösség határainak megerősítése és a közösség számbeli nagyságának (a választóknak) a növelése. A határmegerősítés egyik alapformája a külső fenyegetettséggel és fenyegetéssel (valósággal, lehetőséggel vagy elképzeléssel) való manipulálás.

A romániai új hatalom, szomszédos társaival együtt, uralomra jutása után is állandó ideológiai harcot folytatott a külső és belső ellenségekkel. A különbség az előző időszakhoz képest abban állott, hogy egyre több eszköze és módszere volt arra, hogy ebbe az ideológiai harcba az egész társadalmat bevonja, a front-vonalakat a társadalom minden szegmentumára kiterjessze. Nem arról van szó, hogy az új hatalomnak valóban voltak ellenségei. A hatalmi harc Romániában a király trónfosztásával, majd az 1948. márciusi választásokkal eldőlt. De a hatalom tovább akart terjeszkedni. Megvolt az ereje és a módszere ahhoz, hogy ellenségképet alakítson, hogy ezzel szemben saját híveket mozgósítson, és „győzelemre” vezesse őket. „Az ellenség ... azonosítható személyek vagy sztereotípiák, nekik tulajdonított visszataszító jellemvonásokkal, gonosz szándékokkal vagy tettekkel. Nem a károkozás számít, hanem a tulajdonítás.”⁵ A hatalom-megragadás után kibontakozó osztályharcban, amikor már nem volt igazi politikai tét, hanem a gazdasági-társadalmi feladatok megvalósítása került előtérbe, döntő elem volt az, hogy megnevezzék a személyeket, kialakítsák a

sztereotípiákat, hogy mozgósítani lehessen „a munka frontján” a társadalmat. Különösen olyan közegben, mint a Székelyföld, ahol nem voltak nagyvárosok és munkásközpontok, így kiváltságok megadásával nem lehetett tömeges támogatottságot kialakítani.

Maradtak a megosztás és alávetés eszközei, maradt az erővel való fenyegetés és a megtorlás. Maradtak azoknak a típusoknak és személyeknek az ellenséggé kikiáltása és ellenségként való kezelése, akik az új hatalom kiterjesztésének valóban ellenzői voltak: a falvak gazdasági vezető rétege, azaz: a kulákok, és szellemi vezetői, azaz: a papok és a tanítók.

4.1.1. Kulákok

1949-ben a Székelyföldön, városi és falusi környezetben kibomló osztályharcban a Pártnak, a tömegszervezeteknek, a új államhatalom frissen létrehozott intézményeinek alapvető feladata volt, hogy megkeressék, megmutassák, megfélemlítsék, kizárják, kiszorítsák, megalázzák, összetöriék, végső esetben, ahogy az a harcban megtörténik, elpusztítsák az ellenséget.

1949-ben a Székelyföldön az új hatalomnak nincs valóban aktív és támadó (és nem defenzívában levő, mint a katolikus egyház), frontba tömörülő, számba jöhető ellensége. Vannak ugyan bujkáló ellenállók, vagy falvakon kis körű szervezett, vagy spontán akciók az új hatalom helyi képviselői ellen,⁶ de ezeknek nincs súlya, nem jelentenek igazi, átfogó fenyegetést. 1949 az az év, amikor a valódi ellenség hiányában és ennek ellenére, az új hatalom kezében levő eszközök és módszerek átfogó ellenségképet alakítanak ki és közvetítenek a legeldugottabb falvakba is. Ebben az évben a Székelyföldön nem maradt olyan falu, közösség, család, felnőtt egyén, aki ki tudott volna bújni a mozgósítás elől. A Székelyföldön ekkor helyi, mesterségesen teremtetett és kezelt konfliktusok sorozatán keresztül, meg a következő fejezetben tárgyalt ünnepek és kampányok segítségével megteremtették a lázas, feszített, várakozó, félelemmel teljes társadalmi pszichózis állapotát.

Mint a tervszerűen (a Terv segítségével) cselekvő pók: az új hatalom lebénítja a társadalmat, hogy utána saját szándékai, tervei szerint alakíthassa – amennyiben az továbbra is béna marad, és valamilyen új formában nem kezd saját mozgásba.

Az előző fejezetekben esetek sorát mutattam be, amelyből kiderülhet: az új hatalom intézményei éppen csak kiterjeszkedtek és megkezdték munkájukat, de az még jórészt csak az újjáépítés; a tömegszervezetek (különösen falvakon) kampányszerűen vannak jelen, vagy formálisan működnek; Marosvásárhelyen és a néhány vidéki ipari központon kívül a munkásság, az élcsapat igen kis számú vagy hiányzik. A gazdasági-társadalmi sajátosságok úgy hozzák, hogy a Székelyföldön az osztályharc a falvakon bontakozik ki teljes erővel.

Az ellenség egyik neve: a kulák.

A kulákok elleni harc teljes frontja a Román Munkáspárt Központi Vezetésének 1949. március 3-5. között megtartott plenáris ülése után bontakozik ki. A harchoz az útmutató szöveget Gheorghiu-Dejnek ezen a plenáris ülésen tartott beszéde szolgáltatja.⁷ Hosszú elemzés található benne a Román Népköztársaság parasztgazdaságainak fejlődési sajátosságairól: az elemzés célja, hogy a mielőtt megindulna a „földművelés terén a szocializmus megvalósításáért folytatott küzdelem... tiszta képet kapjunk földművelésünk jelenlegi helyzetéről, a földművelésnek a nemzetgazdaság egészében elfoglalt helyéről, a falusi osztály-viszonyokról...”.

A kulák azonban nem gazdasági, hanem ideológiai kreáció. A kulák, mint ellenséges valóság kialakításának két fontos támpontját nyújtja a beszéd. Kiderül, hogy

1. mi is az, ami a kulákot jellemzi, valamint
2. hogyan is lehet megkülönböztetni a kulákot a nem-kuláktól.

A kiinduló statisztikai adat: az 1948-as népszámlálás adatai szerint a lakosság körülbelül 75 százaléka falun él, és ennek a falusi lakosságnak 90 százaléka foglalkozik földműveléssel. A szántóföldek 96,2 százaléka magántulajdonban van.

A falusi gazdálkodók birtoknagyság szerinti rétegződése:

1 hektár alatt	17,2 százalék
1-3 hektár között	36 százalék
3-5 hektár között	22,9 százalék
5-10 hektár között	17,8 százalék
10-20 hektár között	4,9 százalék
20-50 hektár között	1 százalék
50 hektár felett	0,2 százalék. ⁸

A számadatok elemzéséből leszűrte, politikailag hasznosítható következtetések:

„a. mezőgazdaságunkban a kis parasztgazdaságok az egyéni gazdaságok összességének több mint felét teszik ki (...)

c. a szegényparaszság számbelileg nagyobb, politikailag pedig a FŐERŐT képviseli, AMELYRE A MUNKÁSOSZTÁLY A FALUN TÁMASZKODIK.

A középparasztság falvainak lakosságának jelentős részét – a gazdaságok számának körülbelül 34 százalékát – teszi ki. A szegényparasztok és a középparasztok együttesen képezik a dolgozó parasztságot. (...) Elmaradott mezőgazdaságunk gyenge munkatermelékenységének, valamint a kulákok különböző formában megnyilvánuló kizsákmányolásának következtében a középparasztok egy része igen kevésbé különbözik a szegényparasztoktól. (...) Mint tulajdonos, ő nem zsákmányolja ki a munkásnép többi képviselőjének munkáját. Bár kötve van tulajdonviszonyából származó érdekeihez, viseli azonban a zsírosparaszt gazdasági nyomásának terhét, érdeke tehát a falvak szegénysége mellé, a munkásosztály mellé állni és ennek vezetése alatt a legnagyobb számú falusi kizsákmányoló osztály – a falvak burzsoáziája – a kulákság ellen harcolni. (...) a kulákok (...) annak ellenére, hogy viszonylag kevesen vannak, gazdasági hatalmuk nagyon erős, és ez a hatalom még növekedett az 1945-ös földreform után...”

Mivel a népi demokratikus rendszer korlátozza kizsákmányolási lehetőségeiket, „a kulákok teli vannak gyűlölettel a népi demokratikus rendszer ellen és nem riadnak vissza semmilyen ármányko-

dástól, semmilyen ellenséges cselekedettől, szabotáztól vagy bünténytől. Minthogy kis számban vannak és viszonylag nagy földterületet uralnak és jelentős gazdasági berendezéssel rendelkeznek, a kulákok termelvényeiknek csak kis részét fogyasztják el, míg a fennmaradó résszel a piacon üzérkednek. Gazdasági helyzetük révén és ravaszságukkal, valamint azzal, hogy a parasztok között élnek, sikerül a középparasztság egy részét, sőt a szegényparasztság egy részét is befolyásuk alatt tartani. De annak következtében, hogy a kulákság a falvak kizsákmányoló osztálya, a kulákság és a parasztság többi rétegei között mély, egyre jobban éleződő ellentétek vannak...”⁹

Akik pedig nem veszik észre ezeket az ellentéteket, azokat fel kell világosítani, hogy kinyíljon a szemük. A megkülönböztetés problémájának valós alapja van, mert már megesett, hogy „Egyes elvtársak, falusi munkájuk során gyakran összetévesztették a középgazdaságot a kulákéval, a középparasztot a kulákkal, vagy fordítva.” Nem elég tehát, ha csak a föld nagyságát vesszük figyelembe. Ezért a pártfőtitkár konkrét kritériumokat sorol:

„Van-e földje és ha igen, milyen vidéken fekszik, rendelkezik-e más termelési eszközökkel is, milyen számban és milyen termelési eszközökkel, milyen mezőgazdasági ágat űz, mennyit termel és a termelésből mennyit visz a piacra, kizsákmányol-e vagy nem idegen munkaerőt, kizsákmányolják-e mások, a család nagyságát, valamint számos helyi körülményt, amelyet csak úgy mérhetünk fel, ha minden konkrét esetet külön vizsgálunk. A döntő azonban az, hogy kizsákmányol-e vagy sem idegen munkát, és kizsákmányolják-e vagy sem mások; rendelkezik-e termelő eszközökkel, és ha igen, milyen mennyiségben és milyen fajtájúak ezek.” A pártfőtitkár konkrét példát is mond: „egy földtulajdonosnak kis földterülete van (1-2 hektár). Mégis kuláknak tekinthető, mivel ami kuláki helyzetét meghatározza ebben az esetben nem a földjének a kiterjedése, hanem a többi termelési eszközök: egy traktor, egy cséplőgép – valamint egyéb jövedelmek is: állattenyésztés, nagyszabású méhészet, fuvarozások stb., amikhez bér-munkát használ fel, mivel egymaga a családjával képtelen a kuláki gazdaság munkáját ellátni.”¹⁰

A gyakorlatban újra és újra tisztázni kell, az egyes esetek tanulságait felhasználva, ki is a kulák. Ez az egész rendszer sarokköve: egy falusi termelő kuláklistára írható, de ugyanakkor levehető arról. A pártutasítások szerint a gyakorlatból való kiindulás a járható út, „A kulákot csak nagyvonalakban lehet meghatározni, tehát minden konkrét esetet külön kell megvizsgálni. Éppen ezért kell ébernek lenniük a dolgozó földműveseknek, nehogy középparasztokat kuláknak, vagy kulákokat középparasztoknak tekintsenek. Ismertető jele a kuláknak, hogy állandóan panaszkodik, elégedetlenkedik, szabotál, üzérkedik. Kivétel nélkül ellenségei a népnek és a demokráciának. Ezért nem is nehéz meghatározni és felismerni a kulákot.”¹¹

Igen világos a fogalmazás, minden tisztázásnak egy a vége: aki a nép és a demokrácia ellensége, az kulák, tehát a kulák, kivétel nélkül mindegyik, a nép és a demokrácia ellensége. Minden más csak látszat, szóvirág: a valóság az, hogy a falvakban mindenki, akit gazdaságilag, társadalmi helyzete szempontjából korlátozni kell, az kulák. Tehát nem gazdasági, még csak nem is kimondottan ideológiai-politikai megnevezés ez, hanem sokkalta veszélyesebb: a csatatéren, egy (osztály)harc helyzetben közvetlenül a szembenálló, megsemmisítendő ember kijelöléséről, megnevezéséről van szó.

Kulák az, akire ráirányul az éber harcos fegyverének célkeresztje.

Az új hatalom minden munkaalkalmat, minden nyilvános megszólalást arra is felhasznál, hogy élezze az osztályharcot. A gabonabegyűjtés első pillanattól frontnak számít, „a beszolgáltatási rendszer osztályharcos jelleget tükröz.”¹² Kiváló szervezés, mozgósítás és éberség szükséges ahhoz, hogy győzedelmeskedjen. A szervezést a frissen létrehozott ideiglenes bizottságoknak kellett biztosítaniuk. Ezek feladata „idejében megszervezni és állandóan irányítani az egész beszolgáltatási folyamatot, hogy azok a legfőbb helyeken is becsületesen és a dolgozók érdekeinek megfelelően legyenek végrehajtva. Evégett szoros és állandó kapcsolat kiépítése szükséges a falusi dolgozó tömegek és az ideiglenes

bizottság között”.¹³ A kapcsolat megteremtésének és fenntartásának a biztosítéka a folyamatos politikai felvilágosító munka: „feltétlenül szükséges, hogy az összes tömegszervezetek mozgósítsák tagjaikat, csoportokba megszervezve küldjék ki falvainkba. Itt a Román Kommunista Párt vezetése alatt élen kell járniuk a mezőgazdasági bér munkások szakszervezete tagjainak nemcsak a meggyőzésben, de a fokozott ellenőrzésben is.” Ami pedig nem egyes intézmények vagy szervezetek feladata, hanem az öntudatos dolgozóké: ébernek lenni, és „leleplezni azokat, akik bármilyen formában szabotálni igyekeznek a beszolgáltatási rendelkezéseket és el akarják gáncsolni dolgozó népünk hazafias megnyilatkozásait.”¹⁴

Az ellenség jellemző tulajdonsága, hogy a Székelyföld legkülönbözőbb részein és a legkülönbözőbb formában van jelen.

Például Szárazaján Groza Sándor kulák összejátszott Berszán Viktor ellenőrrel, és meghamisították a cséplési eredményt. „Illyefalván Petke András, Tankó Károly, id. Löte Dénes, Benkő Sándor, Gál Sándor, Lakatos Demeter, Márton József és Benkő Gyula szabotázs kísérleteit hiúsította meg a dolgozó földművesek ébersége.”¹⁵ Csíkszentimrén Dénes Elek kulák volt a szabotáló.¹⁶ Több helyen is megtörtént, hogy a kulákok a szérűn agítottak, azt hirdették, hogy „akik a szérűn csépelnek, azoknak a terményeit mind egy szemig elveszik”.¹⁷ Káposztásszentmiklóson Orosz János is a szérűn izgatott, de „a szegény és a középparasztok elhatározták, hogy nem hallgatnak semmilyen reakciós hírverésre és egymás segítségével végzik el a munkálatokat (...) nem tűrik azt, aki hangoztatni meri ma is, hogy számára csak a nyugati hatalmak hozhatnak szabadságot, és kérték a hatóságokat, tegyék meg a lépéseket Orosz Jánosnak a faluból való eltávolításáért...”¹⁸ Kisgörgényben „a falu lakosai, egy-két kulák kivételével, teljesen egyetértenek a szérűn való csépléssel”.¹⁹ Leleplezések soráról is beszámol az újság: Csíkmenaságon Finánc Dániel József kulák gabonáját titokban hazaszállította; Csíkszentsimonban András Mihály lopta haza a terményeit; Csíkverebesen Kovács Árpád kulák hazaszállította gabonáját, egy részét ki is csépelte, letartóztatták; Kászonjakabfalván István András nagygazda a gabonáját

otthon csépelte ki kézi cséppel, Illyés K. Lajos 80 darab juh helyett 30-at jelentett be.²⁰ Berecki József süketdemeterfalvi kulák július 27-én éjjel haza akarta hordani a termény egy részét; Tar Sándor havadtói kulák egy búzatábláján titokban leszedte a kalászokat s otthon elrejtette; Kilyén Mózes és Zsigmond iklandi nagygazdák búzájuk egy részét lopva hazavitték, kicsépezték, árulták; Orbán József sóváradi kulák semmi különösebbet nem tett, csak „fáj neki a mostani helyzet, mert régebb ezer véka búza bogarasodott meg a hombárjaiban.”²¹ Alsóbölkényben sem történt semmi különös, csak tapasztalható, hogy „lelóg a kulákság orra, mert minden gonoszsága ellenére nem sikerült megakadályozni a szérún való cséplést s ezzel megszűnt a lehetősége annak, hogy „bottal” csökkentsék a hektáronkénti átlagtermést, vagy pedig a cséplőgépek legéberebb személyzetét is kijátsszák, mint ahogy az a múlt évben is több helyen megtörtént.”²² Kásonimpéren Nagy Márton zsírosgazda, a község legmódosabb kulákja volt az, aki rajtavesztett: titokban hazaszállította a gabonáját, és kézi cséppel hozzáfogott, hogy kicsépelje. Letartóztatták, akárcsak a vele egyfalusi Veress Dénes kulákot, aki hasonló bűncselekményt követett el.²³

A kulákokra az állandó „ravaszság” jellemző: megpróbálnak túljárni a szegények, vagy a hatósági emberek eszén. Például szeptember 18-án a gyergyószentmiklósi RNDSz kiküldöttje gyűlést tartott Gyergyóalfaluban, és javasolta egy szülőotthon létesítését. A jelen levő kulákasszony ezer lejt ajánlott fel, de cserébe azt kérte, hogy „a RNDSz járjon közbe, hogy mentesítsék a kulák titula alól”. Az esetből, ami a ravasz kulák leleplezéseként tálaltak, de szerintem nem a ravasztságot, hanem éppen ennek hiányát, meg a kétségbeesést mutatja, osztályharcos ügyet csináltak: „A RNDSZ azonnal feldolgozta a kérdés jelentőségét, s alaposan megmagyarázták Páskó Istvánnénak, hogy a dolgozó paraszt nevet, amit a múltban annyira lenézett, nem viselheti más, mint becsületes múltú dolgozó ember, és azt nem lehet megvásárolni semmi pénzért.”²⁴

4.1.2. Papok

1949-ben folytatódik az egyházak 1948-ban felerősödő támadása, üldözése, megosztása, az új államba való integrálása. Külön fejezetben lesz szó a Székelyföldön erős bázissal rendelkező katolikus egyház elleni, 1949 tavaszán kibontakozó támadásról.

Helyi szinten a fő cél: elnémítani, megfélemlíteni, a vezetőktől, püspöktől elszigetelni a papokat. Elnémítani természetesen csak átvitt értelemben, hiszen azt, hogy a templomban prédikáljanak, nem tudják megakadályozni. Ami cél, és amit el kellene érni: a templomban, a szószékről csak a hivatalos propagandának megfelelő gondolatok, a „Népköztársaság építését támogató” kijelentések, a békeharc és béketábor igazát megerősítő szavak hangozzanak el. Ne történjen meg az, amit például „G. Kovács Ernő, az istentől elrugaszkodott havadi pap” elkövetett: „Azt merte állítani, hogy országunkban nincsen vallásszabadság.” A tényeket nézve, igazat mondott, a hatalom oldaláról nézve azonban hazudott és uszított. De ennél is súlyosabb, hogy „arra bízta a jelenlevőket, hogy „vérrel és testtel is védjék meg” a vallásszabadságot. Ez bizony a népi demokráciával szembeni harcra mozgósítás. Ugyanakkor alátámasztása annak, hogy igenis szükség van osztályharcra, igenis az ellenség itt van közöttünk, és már forgatja a maga fegyvereit. Az osztályharc erkölcsössége kétségbevonhatatlan: a hatalom az igazság birtokosa, aki a hatalom ellen van, az az igazság ellen van, és az osztályharcban le kell sújtani rájuk.

A félelem, a düh és a támadás igazi oka: 1949-ben a székelyföldi falvakban az egyetlen nyilvános hely, ahol – még – más, a fennálló hatalmától eltérő ideológia is tömegeket megmozgatva hat, és ahol kritikusan viszonyulnak az új hatalomhoz, az a templom. Ugyanakkor a hatalom irányította tömegszervezetek, kulturális szervezkedés reális alternatívája az egyházi szervezetek, szervezkedés. Ezért kell lecsapni „népi demokráciánk papi palástba bújt ellenségei”-re.

Melyek azok a bűnök, amelyekkel a papok kiérdemlik az osztálygyűlöletet? Először is a nyíltan hangoztatott véleményük. Bors Balázs csíkszenttamási plébános március 2-i beszédében szól

arról, hogy „A mai idők egy lélektelen testi embert neveltek ki, azt dicsőítik, országszerte arról írnak az újságok... Ne rettenjünk meg a testi ember csapásai alatt, hanem harcoljunk ellenük.” Utána kijelenti: „Aki templomba jár, az ne járjon gyűlésbe, aki pedig gyűlésbe jár, az ne járjon templomba...”²⁵ Bokor Ferenc csíkszenttamási plébános „a párt, a tömegszervezetek ellen prédikált... gyűléseznek, de hiába, mert hamis próféták és báránybőrbe bújt farkasok ezek, ő még sokat mondhatna, de nem szabad...” A csíksomlyói búcsú után, a fogadáson pedig azt mondta, hogy „vigyázzatok a gyerekekre, mert ki akarják ragadni a hitből és rossz útra akarják téríteni...”²⁶ Barabás Márton csíkszentsimoni plébános „a felszabadulás után féktelenül uszított a népi demokratikus rendszer és a Szovjet hadsereg ellen. Kijelentette: álljunk ki, mi magyarok, és keljünk fel a kommunisták ellen...”²⁷ György Gáspár kászonaltízi esperes-plébános húsvét első napján prédikálta: „Ne olvassatok más tartalmú könyveket, sem újságokat, sem brosúrákat, csak azokat olvassátok, amelyek a feltámadást hirdetik”. A kérdésre, hogy hogyan támadnak fel azok, akiket a háború darabokra szakított, azt válaszolta, hogy „ne aggódjatok, híveim, mert azok is feltámadnak”. A sajtólevelező szerint, aki erről tudósít, azt értette ezen: ne féljete az újabb háborútól, mert azok is feltámadnak, akik ennek áldozatai lesznek.²⁸ Bálint Vilmos csíkmadarasi plébános egy fiatal diák temetésén elmondott beszédében kétértelmű kijelentéseket tett. Egy első éves szakiskolás önkéntes munkára ment az osztályával, egy balesetben súlyosan megsebesült, és egy hét szenvedés után meghalt. „A beszédben az agyafúrt plébános kísérletet tett, hogy nagyhangú frázisokba csomagolva a lakosság között hangulatot keltsen az ifjúság által oly nagy lelkesedéssel végzett önkéntes munka ellen.”²⁹

A véleményeknél súlyosabb, hogy mit tesznek a közösségek vezetőiként számon tartott papok. Vágási Domokos csíkkozmási pap még csíkmadarasi plébános korában „amikor a MNSz vagy valamely más szervezet gyűlést tartott, ő mindig templomozást rendelt el”. Az egyháztanács-választáskor kijelentette, hogy az

istentelen pártok tagjait nem engedi szavazni.³⁰ Madaras Ferenc csíkszentdomokosi plébános arra bízta a híveket a legutóbbi választásokkor, hogy ne menjenek szavazni; kísérletet tett arra, hogy az ifjúságot visszatartsa a szervezkedéstől, és saját befolyása alá vonja.³¹ Nagy Antal csíkszentmártoni plébános a kultúrverseny közben „több ízben harangozással próbált zavart kelteni”.³² Fazakas István gyimesközéplöki plébános énekkart szervezett, hogy elvonja a fiatalságot a kultúrotthoni tevékenységtől.³³ A zetelaki Ferenc Ervin plébános „a kultúrversenyek kihirdetése után azonnal megkezdte az ellenséges propagandát”, és ennek köszönhetően az itteni ifjak nem vettek részt a kultúrversenyen.³⁴

*4.1.3. Az ellenséget jellemző tevékenységek:
szervezkedés, összeesküvés, merénylet*

Az osztályharc azért is veszélyes azok számára, akik vívják, mert az ellenség titokban szervezkedik. Az éberség azért szükséges, hogy fel lehessen fedni, le lehessen leplezni az ellenséges hadmozdulatokat. Ha pillanatnyilag nem is látszik, de biztos, hogy a kulákok, papok, a falu más reakciós elemei összefognak, szervezkednek, összeesküvést szőnek.

Egy látszatra ártatlan, a „középkori babonákra” építő eset történt Lövétén. „Az egyéves terv életbeléptetése után a lövétei bányászok önkéntes közmunkára készültek. Másnap reggel apró cédulák voltak szétszórva az utcákon. A cédulákon „imádság” volt, azaz parancs: nem szabad dolgozni, nem szabad közmunkát végezni, mert az isten ellen való. Azt is megparancsolta az írás, hogy mindenki, aki olvasta, írjon belőle még kilencet, dobja el, mert különben valami nagy szerencsétlenség éri. Vizsgálat indult, és kiderült, hogy a cédula Molnár Imrénétől, a pap bizalmasától ered, a legtöbbet pedig a jegyző felesége gépelte.”³⁵ Annyira azért nem volt ártatlan az eset, hogy ne számítson ellenséges propagandának.

Ennél sokkal komolyabb dolog történt a Nyárad mentén. Itt „13 tagú kulák-bűnszövetkezet szívta Lukafalva dolgozó parasztjainak vérért”.³⁶ Megalakult a faluban az új hatalom támogatásával az Általános Szövetkezet. A községben „létezik egy halódó Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület szervezet, illetve gazdakör is, amely nem öleli fel a dolgozók széles tömegeit, hanem azt néhány kulák használta fel saját anyagi érdekeik szolgálatára. A gazdakör cégére mögött néhány kulák cséplőgépet és traktort vásárolt kedvezményes áron.”³⁷ A helyi osztályharc azért bontakozott ki, mert „A helybeli dolgozók között jogosan vetődött fel az igény, hogy a gépeket, mint a kizsákmányolásnak a helyi eszközét, amit mostanig a zsírosparasztok igen nagy eredménnyel használtak a maguk javára, vegye birtokba a szövetkezet, és ezzel a gépek a nép széles rétegeinek a szolgálatába állíttassanak. Igen ám, de az EMGE cégére mögött megbúvó 13 nagygazda a nép akaratával makacsul szembeszállt és mindenféle hazugsággal szeretné megtartani magának azokat a gépeket, amelyeket ők a dolgozó nép adójából fenntartott állam támogatásával, jutányos áron szereztek be és használtak később vagyonuk növelésére.”³⁸

Ha osztályharc, akkor leleplezésekre is sor kerül, és sorra kiderül, hogy kik a főkolomposok: Bartha György 49 holdas szívtelen, kegyetlen zsírosparaszt; Mátyás Miklós, 1944 előtt községi bíró, akinek szegényparasztokat szipolyozó voltáról az tanúskodik, hogy „amikor megházasodott, mindössze 5 hold birtoka volt. Ma viszont mindegy 20 holdnyi birtokot tart nyilván az ő nevén a telekkönyv.”; Tollas Elek, aki „8 hold földjén állandóan 2-3 szegényparasztot dolgoztat, ő maga pedig azalatt liszttel, kukoricával és egyéb terménnyel az országot járja, seftel, üzérkedik.”³⁹ Ez az eset azért érdemel említést, mert közös vagyon kisajátításának, szövetkezeti, azaz végső soron állami ellenőrzés alá vonásának ez a megfélemlítésből és eltulajdonításból összeálló formája általános volt ebben az időben.

1949. július 31-én „merénylet” történt Csíkszentmártonban. A község kultúrotthona a görög kommunista partizánok javára

táncos ünnepséget rendezett. „Az ünnepség berekesztése alkalmával azonban Bors Béla csatószegei lakos, valamint Czáka József, Darvas Gábor, Incze István és Bors Antal Jánosé csíkszentsimoni kuláklegények ittas állapotban hangos botrányt okoztak. Zenét követeltek és az odasiető milicistáknak is ellenszegültek. A leghangosabban hetvenkedő kuláklegényt a milíciaparancsnokságra kísérték. Szépp János zsírosgazda uszítására a részeg társaság a milícia épülete előtt összeverődve, késekkel fenyegetőzve akarták kiszabadítani a letartóztatottakat. Az okvetetlenkedő, reakciós jelszavakat kiabáló duhaj és késelésre készülő társaság tagjait: Szépp János zsírosparasztot, Incze Istvánt, Darvas Gábort, Bors Antalt és Czáka Józsefet letartóztatták”.⁴⁰ A hivatalos vélemény szerint mindegyik azért kerülhetett, mert „Szépp János zsírosparaszt, az egész merénylet értelmi szerzője, a szem és fültanúk vallomása szerint útszéli hangon ócsárolta az öntudatos dolgozókat, s biztatta tettlegességre a kulák fattyakat”; meg azért is, mert volt a faluban két olyan kocsmá, ahol a kulákság tanyázott, és innen indultak ki a rendbontó, részeg legények is. Az eset után a két kocsmát azonnal bezáratták.⁴¹

A valóban mély, tragikus kimenetelű helyi összeütközések az új hatalom és a társadalom között, amennyiben voltak ilyenek, mindmáig nem kerültek nyilvánosságra. Kutatói feladat ezek kinyomozása, feltárása. A következőkben egy olyan esetet szeretnék bemutatni, amikor a helyi társadalom, ha nem is esküdött össze, de a megtorlást is vállalva – és, sajnos, valóban elszenvedve – összefogott papja védelmében. A helyszín: Szárhegy, a valószínű időpont 1949 tavasza.

„1949-ben volt, miután Márton Áron püspököt letartóztatták s elvitték, a hatóságok az egységet meg akarták bontani. S kialakult egy olyan helyzet, hogy a papság megtagadta a fizetés felvételét, az állami segítyt. S a hatóság erőszakolta a papokat, hogy vegyék fel a pénzt, de fentről, Gyulafehérvárról utasítás volt, hogy az állami segítyt nem szabad felvenni. S így mentek a szárhegyi paphoz is, Szekuritáté s a párt részéről, hogy miért nem veszi fel a fizetést. S a pap megmondta, miért nem, milyen utasítás van.

S a faluban elterjedt a hír, hogy jöttek a hatóság, a Szekuritáté részéről, s viszik el a papot. Valaki félreverte a harangot, összecsendült a nép, hogy védje meg a papot, kialakult egy csetepaté, s például egy olyan eset volt, szerencsétlen, áldozatul esett, az életével fizetett, az egyik aktivista a tömegek elől menekülve, a kerteken keresztül egy másik utcába jutott, s az utcába szaladt lefelé. S az utcában jött kankós pálcával egy polgár, Csergő Vilmosnak hívták talán, felfele, szembe. Bácsikám, az isten megfizeti, mentse meg, mert meg akarnak ölni, mondta az aktivista. S a bácsikám megfordította a kankós pálcát, s kettőt-hármat húzott reá, mert gondolta, hogy ez nem alaptalanul szalad, s nem alaptalanul üldözik. Kérem szépen, mikor vége lett ennek a csetepaténak, persze a plébános csitította a népet, hogy menjenek haza, nem akarnak engem elvinni, s csak azért jöttek, hogy kérdezzék meg, a fizetést miért nem veszem fel, s valahogy aztán elcsitult a nép, s széteszlott.

De jött a retorzió! Más éjszakától megjelentek kérem szépen az úgynevezett fekete kocsikkal, s olyanokat is összeszedtek, akik otthon se voltak a faluban. Nem számított, bizonygathatta, mert nekik szálla volt a szemükben valamilyen szempontból az az illető, listára tették, elvitték, nem tudom hány évet kapott, a faluba otthon se volt. Nahát szegény Vilmos bácsi, Csergő Vilmos, ezért a kankós pálcával való 2-3 ütését az életével fizetett. Bevitték, s addig verték, amíg belehalt. 60 éves volt.

Apósomat, mert egyházi iskolában tanított, szét akarták robbantani az egyházi iskolába tanító tanerőket, fel akarták számolni, hogy ne maradjanak együtt, mind ahogy voltak, hogy egyházi tantestület, ezért fogták s szétrobbantották őket, hát apósomat elhelyezték például Szárhegyről Csíkszentmártonba. És majdnem mindenkit a faluból máshova, más faluba. S apósomat is becitálták. Hát otthon se volt! Szerencsére elengedték, mert bizonyította, hogy Csíkszentmártonban tanít, odahaza sem volt.

Aki nem volt nagyon nagy szálla a szemükben, s bizonyítani tudta, hogy nem volt otthon, azt elengedték. De aki szálla volt, azt kérem szépen, hiába bizonygatta, elvitték, s volt olyan eset, hogy a Duna-csatornához vitték, s ott lelte halálát.⁴²

4.1.4. A leleplezett ellenség: kizárások, tisztogatások

A tisztogatásoknak, kizárásoknak nagyon komoly anyagi és közösségi következményei is lehettek, valóban rátermett, a helyiek bizalmát élvező embereket távolítottak el vezető posztokról, szervezetekből, és ezzel gyengítették a helyi intézményeket, a közösségeket. Legalább ugyanilyen fontos volt azonban, hogy a morális megtisztulás rítusát sokszor eljátsszák, és ezzel kohéziót próbálnak kialakítani.

Februárban, akárcsak máshol, Csíkban is „nagy lelkesedéssel” folyt az egységes ifjúsági szervezet egyesülést kimondó gyűléseinek előkészítése. A szervezők mindent megtettek, hogy ne csak mellőzzék a „kulákfiókákat”, hanem ennek megszégyenítő formái is legyenek. Remetén Bokor Ferenc János 27 éves kulákifjú és társai, Újtusnádon Kórodi Sorki András jutott erre a sorsra.⁴³

A Magyar Népi Szövetség újjászervezése is elsősorban a tisztogatás jegyében történt. A háromszéki Nyujtódon például „Egy MNSz gyűlés keretében feltárulnak a kulákok sorozatos gazdasági...” Sikertült leleplezni Bács József és Pap János zsirosparasztot, Veres Venczel kulákgazdát, Bardócz Lajosné kulákasszonyt. Az erkölcsi győzelem teljes volt: „A sikertült leleplezések Nyujtódon a helyi MNSz szervezet említett taggyűlésén megerősítette a szegényparasztok osztályharcos öntudatát és küzdelmüket a vérüket szívó kulák és egyéb falusi kizsákmányolók ellen.”⁴⁴

Május 23-án, egy népgyűlésen „veszedelmes osztályellenséget leplezett le Vadad éber dolgozónépe. Lebukott a horthysta, besúgó, népnyzó, fosztogató Dániel Zsigmond.”⁴⁵ A kulák-tanító bűnei közül néhány: a háború után befurakodott a tömegszervezetekbe, és „mint az imperialisták hű csatlósa természetesen kötelességének tartotta a londoni rádió félrevezető bemondásait még jobban eltorzítva terjeszteni. A fekete autóval való rémítgetés napirenden volt nála, és itt hatalmas lehetőség volt a kezében, mert mint tanító, a keze alatt tanuló gyermekek körében terjesztette a legjobban a rémhíreket (...) Amikor a beszolgáltatási rendelet

megjelent, módot keresett annak szabotálására. 1948-ban például 11 mázsa gabonát vont ki a beszolgáltatási kötelezettség alól. (...) A kommunistákra különösképpen haragudott. Állandóan áskálódott ellenük, plakátjaikat igyekezett megsemmisíteni, nemrég a május elseje alkalmából kiragasztott plakátot leköpte.”⁴⁶ A népgyűlés eredményes volt, a tömegszervezetek vezetői „eleget tettek a nép kérésének: Dániel Zsigmondot kizárták az összes tömegszervezetekből, a milícia pedig a beigazolódott vádak alapján elrendelte azonnali letartóztatását (...) Vadad község dolgozói megszabadultak egy uszítótól, a gyermekek egy lelketlen, hivatás nélküli tanítótól, a társadalom pedig egy veszedelmes osztályellenségtől.”⁴⁷

4 2. Az osztályharc „éles fegyverei”

4. 2.1. A munkaverseny

A korszak minden más nagyjelentőségű folyamatához hasonlóan, a beszolgáltatás is attól lett osztályharcos, hogy versenyeket szerveztek és indítottak. Ezek ugyanis mutatják és bizonyítják az új hatalom mozgósító erejét, valamint „a tömegek” támogatását. Amint a következő versenyfeltétel-felsorolásokból ki lehet következtetni, a munkaverseny során is nagyjából ugyanazt végzik, mint anélkül – csak ideologikus-propagandisztikus burkot körítenek köré. Munkaversenyeket a beszolgáltatás során több szinten is szerveznek.

A Csík, Háromszék és Udvarhely megyék közötti gabonabegyűjtési versenyben résztvevők két, „egy nagyobb és egy kisebb” versenyzáslóért küzdenek; minden járásban a legjobb eredményt elért 4 község egy ekét kap jutalmul, a kitűnt gazdák pedig oklevelet. A versenypontok a következők:

- „1. Felvilágosítómunka a gabonabegyűjtéssel kapcsolatban.
2. Éberség, a szabotálók és szabotázscselekmények gyors és kíméletlen leleplezése.

3. A cséplés előkészítése során a megyei, járási és községi gabonabegyűjtési terv idejében való előkészítése és a beszolgáltatási jegyzőkönyvek idejében való kikészítése.

4. Tekintettel arra, hogy Csík megye gabonával bevetett területe 30.036 hektár, és a cséplés elvégzésére 170 cséplőgarnitúra áll rendelkezésre, a cséplés időtartalmát 45 napban határozzák meg. A cséplés kezdete valószínűleg augusztus 25.

5. A gabona begyűjtése.

6. Fűtőanyag biztosítása a cséplőgépek megszakítás nélküli működése céljából.

7. A cséplés ellenőrzése.

8. A gabona zökkenőmentes beszállítása.

9. Az állami gabonabegyűjtő bizottság összes rendelkezéseinek pontos és időben való végrehajtása, a holtidő teljes kiküszöbölése, fűtőanyag-megtakarítás.

10. Kollektív segélynyújtás megszervezése azok részére, akiknek nincs munkaerőjük vagy igásállatuk.”⁴⁸

Vajdaszentiványon a falu határában három szérű van, és a hármasszérű személyzete kezdeményezett egy munkaversenyt. A feltételek:

„1. A motor és a cséplőgép pontos működtetése.

2. A munkafegyelem megerősítése.

3. A szemvesztesség csökkentése a cséplélt gabona gondos összetakarítása útján.

4. A szalma és a polyva helyes összerakása.

5. A cséplélt gabona helyes és pontos könyvelése.

6. A beszolgáltatandó mennyiség, a vám és a munkások díjának hiánytalan begyűjtése.

7. A tűzbiztonsági felszerelés rendbentartása.

8. A munkások késésének kiküszöbölése.

9. A munkások politikai színvonalának fejlesztése.

10. A cséplési mennyiség emelése.”⁴⁹

Hogy a győztes milyen jutalomban részesül, arról nem szól az írás.

Nem ennyire bonyolult feltételek közepette versenyez egymással Csíkszereda, Csíktaploca és Csíkszentimre nyolcszáz gazdája. A versenypontok:

„1. A beszolgáltatandó gabonamennyiség húsz százalékkal való túlhaladása;

2. Elsőrendű gabona beadása.”^{49a}

Ha úgy szükséges, verseny közben is lehet feltételeket, versenytársakat változtatni. Udvarhely megyében

„Az őszi vetési csata idejére szervezett, járások közötti versenyt kiterjesztették a krumpli begyűjtésére is. A sikeres befejezésért átcsoportosították a járásokat: az udvarhelyi felső járás a parajdi járással, az udvarhelyi alsó járás az oklándival, a két keresztúri járás pedig egymással folytatja a versenyt.”⁵⁰

4.2.2. Az ellenség írott képei

Milyen modell alakult ki az ellenség, ez esetben a kulák tettének értelmezésére?

Az ideiglenes bizottságokhoz, milíciaőrsökre érkező utasítások, parancsok, valamint a felettes szervekhez küldött beszámolók, jelentések ismeretében pontosabb kép körvonalazható, mint a sajtóból. Ugyanakkor a sajtó egyúttal az ellenségkép kialakításának, súlykolásának, a manipulációnak legfőbb eszköze.

Az újságokban alkalmazott modell részei: figyelem-felhívó, érzelmi viszonyulást kiváltani akaró cím, majd: az ellenség cselekedete, az ellenség szembesülése egy pozitív hőssel (párttitkár, néptanácselnök, szegényparaszt, tömegszervezet képviselője). Harmadik elemként az ellenség viselt dolgai 1944 előtt és 1944 után. Végezetül az ellenség leleplezése, eltávolítása. Például:

„Dánél József a Jánosé, csíkmenasági 20 hektáros kulák szabotálni igyekezett a cséplési és beszolgáltatási rendelkezéseket. Augusztus 23-án a fennálló rendelkezések ellenére hazaszállította gabonáját a mezőről. Útközben találkozott Csedő Ferencsel, a helybeli ideiglenes bizottság elnökével, aki visszatérésre szólította fel. A kulák azonban rá se hederített, hanem még jobban rácsapott a marhákra és folytatta útját, hogy otthon titokban kicsépelhesse gabonáját.

Dánél József zsirosparaszt népellenes magatartását nem csak ez az eset bizonyítja. A Horthy rendszer idején, mint közbir-

tokossági elnök terrorizálta a szegényebb gazdákat. Árverés idején például kijelentette, hogy csak a joggal rendelkezők szólhatnak bele az árverésbe. Ha egy szegényebb gazda ilyesmit megkísérelt, képes volt felpofozni.

Országunk felszabadítása után is folytatta népellenes tevékenységét. Minden népgyűlésen igyekezett zavart kelteni, demokratikus kormányunk rendelkezéseit kijátszani.

Most azonban rajtavesztett. A falusi dolgozók ébersége folytán letartóztatták és bekísérték a csíkszeredai népgyűlészségre.

N.B. levelező.⁵¹

Az eseményről, mint ebben az esetben is, általában egy helyi levelező tudósít. A sajtóban aszerint jelennek meg vagy sem helyi esetek, hogy van-e helyben olyan tudósító, aki megfogalmazza és beküldje őket. A sajtóban az osztályharc tüzeit ezek a helyi tűzőrök táplálják – alapvető politikai-hatalmi érdek, hogy minél több eset kerüljön nyilvánosság elé. Állandóak a felhívások, bátorítások, toborzások, valamint a *Levelezők postája* rovatokban a tanácsok: a beküldött anyagokban mi a jó és melyek a hiányosságok, mire kell törekedni a továbbiakban:

„Sütő László, Fiátfalva. Egyébként jó beszámolójából hiányoznak a pontos adatok. Reakciós kulákifjak aknamunkájáról ír anélkül, hogy pontosan megnevezné, hogy név szerint kik, mit csináltak, mivel igyekeztek akadályozni a kultúrversenyeket. Kérjük, küldjön pontos adatokra támaszkodó tudósítást.

Jánosi Sándor, Székelybő. Hangulatos, sőt mintaszerűen megírt beszámolójából sajnos a legfontosabbat kifelejtette. Azt, hogy melyik községben zajlott le az öt község kultúrversenye. A járási verseny eredményeinek megírásánál ne feledje el a leglényegesebbet!

Czinna Ferenc, Gyimesközéplak. Levelének közlésére még nem kerülhetett sor, de reméljük, hogy közlése közelebbről lehetővé válik. Addig is kérjük, szíveskedjék közölni velünk azoknak a munkásoknak a nevét, akik visszaverték az egyházi lepel mögé bűjt reakció behálózó kísérleteit, s ezt hogyan tették.

Szabó Teréz, Bordos. A június 5-i kultúrverseny előkészületeiről írt beszámolóját június 11-én, tehát jóval a versenyek után kaptuk meg. Írja meg a versenyek lefolyását és azok eredményeit.

Igyekeztek tudósítását az esemény napján már be is küldeni, különben időszerűségét veszti.

Fekete János, Rózsa Aladár, Rucz Margit Szentdemeter, Demeter Árpád, Bordos. Fenti üzenetünk önöknek is szól.

Székelymuzsnai levelezőnk. Hangulatos, gondosan írt beszámolóját megkaptuk. Sajnos, a most folyó kultúrversenyekről semmit sem ír benne, de legnagyobb hibája, hogy tudósítását nem írta alá. Névtelenül beküldött írásokat sajnos nem vehetünk figyelembe, mert ez azt jelenti, hogy írója nem vállal felelősséget írása valódiságáért.”⁵²

Első olvasásra kiderül, hogy a propagandának legalább annyira van szüksége nevekre, mint az eseményekre. Azoknak a nevére, akikkel helyben valami történt, akik valamilyen ellenségesnek számító cselekedetet elkövettek, és azoknak a nevére, akik ezeket az eseményeket a sajtó, a nyilvánosság, egy idegen közösség számára elmondják. Akik, ha a helyiek szempontjait vesszük figyelembe: árulók. A hatalom saját céljaira használta fel őket. A levelek eredménye azonban valódi ügyészégi kivizsgálás, börtönbüntetés lehetett. A tét pedig nemcsak az egyének, lehetőleg közösségi vezetők ellenséggé nyilvánítása és kiemelése a közösségből, hanem a közösség egységének a megbontása, a közösség megfélemlítése – ismételten csak a hatalom kiterjesztése.

Érdemes volna feltárni a levélírók további pályáját. Néhálynak a nevével az ezutáni esztendőkből mint újságíróéval vagy párt- és államapparátusbeli funkcionáriuséval találkoztam. Az új hatalom iránt alapfokon kinyilvánított azonosulásuknak meglett a jutalma – ugyanakkor valószínű, hogy nemcsak feltűntek és megmutatták hajlandóságukat, hanem a hatalom szelekciós kritériumainak más szempontokból is megfeleltek.

Az ellenség megjelenésének egy másik helye, az ellenségkép kialakításának másik eszköze: a *faliújság*, „a kommunista tömeg-agitáció egyik legelevenebb formája”⁵³. Nemcsak tájékoztat, hanem szervez. „Annak a munkaközösségnek konkrét és sajátos helyi feladataival kell foglalkoznia a Párt általános célkitűzéseinek szellemében, amelynek körében megjelenik. Ezáltal segítségére

kell lennie a közösség sajátos feladatai megvalósításában. A dolgozók által írott szavaknak tetté kell válniuk. A faliújság tehát éles fegyverünk harci feladataink megvalósításában.”⁵⁴

A faliújság nemcsak tájékoztat és szervez, hanem nevel is: „A leghatározottabban véget kell vetni az egyes faliújság-szerkesztőségekben dívó szokásnak, hogy a dolgozók írásait nemtörődomséggel kezeljék és egyszerűen a papírkosárba dobják. Néha minden indoklás nélkül, néha azzal az indokkal, hogy az írás szerzője nem járatos az írásban. Ez bürokratikus magatartás és lebecsülése a tömegnek. Minden egyes dolgozó közreműködését szeretettel kell fogadni, és gondosan tanulmányozni. A szerkesztő-kollektíva szent kötelessége vagy leköszölni az írást, vagy ha ez helytelen volt, felvilágosítani a szerzőt és hozzásegíteni ahhoz, hogy a jövőben helyesen lássa a kérdést.”⁵⁵ Ugyanakkor „Az RMP KV Agitációs és Propaganda Igazgatósága brosúrát állított össze abból a célból, hogy a Párt szervezeteit, valamint a faliújságok szerkesztőségeit felfegyverezze azokkal az útmutatásokkal, amelyek a faliújságok megújításához szükségesek. A brosúra, melynek címe *A faliújságok szervezéséhez szükséges útmutatások*, részletesen elemzi a hiányosságokat, rámutat a faliújság politikai feladataira és megszabja azokat a gyakorlati intézkedéseket, amelyek szervezés és a szerkesztői kollektívák működésének gyökeres megjavításához szükségesek.”⁵⁶

Ezt követően alakult ki a faliújság-mozgalom. Marosvásárhelyen március közepén a legkönnyebben elérhetőket és mozgósíthatókat, az üzemi faliújságok szerkesztőbizottsági tagjait hívták össze a szakszervezet székházába. „Az értekezleten kevés kivételtől eltekintve Marosvásárhely valamennyi üzemének faliújság-szerkesztője részt vett. A faliújságok céljairól, fontosságáról és feladatairól Löb Ernő, a RMP megyei sajtófelelőse mondott beszédet, utasításokkal látva el a szerkesztő bizottságokat.”⁵⁷ Többek között kifejtette: úgy kell megírni a cikkeket, hogy „minél rövidebben és minél érthetőbb stílusban adjuk elő mondanivalónkat, hogy a cikk átolvasása ne igényeljen hosszabb időt, mert a hosszú cikkeket a

kevés idővel rendelkező dolgozók nem tudják elolvasni. (...) A faliújság szerkesztőségének kiterjedt levelezői hálózattal kell rendelkeznie. A faliújság ne legyen tájkép, hanem ízléses formában fogja össze a cikkeket és díszítéseket. A faliújságot olyan helyen kell elhelyezni, hogy az üzem dolgozói minél könnyebben megtekinthessék.”⁵⁸ Amikor nem ilyen nagyjelentőségű, hanem gyakorlati szerkesztési kérdésekről beszélt, akkor is „a terem hallgatósága szorgalmasan jegyezte az értékes utasításokat”.⁵⁹ Az értekezlet végén a CFR fűtőház faliújság-bizottsága nevében Bódi János faliújság-versenyre hívta ki a marosvásárhelyi üzemek faliújságszerkesztő-bizottságait.⁶⁰

Arról, hogy miként sikerült megnyerni a faliújság-versenyt, Izsák István, a marosvásárhelyi Fáklya malom dolgozója számol be. Először is: „A faliújság-bizottság megalakult, de nem csak formailag, hanem valóban (...) megvizsgálta, hogyan viszonylik az üzem régi faliújságja azokhoz a követelményekhez, melyeket a RMP Központi Vezetősége megállapított, hogy milyen mértékben volt tömegmozgósító és szervező, propagandista és agitátor?”⁶¹ Kiderült, hogy azt a régi faliújságot nem kollektíven írták, hanem az iroda tisztviselői állították össze. Az új bizottság megkereste a dolgozókat, cikkeket kért tőlük, és segítette őket az írásban. A sajtóban megjelent, faliújságokkal kapcsolatos írások is sokat segítettek. Saját tapasztalat volt, hogy a faliújság-cikknek milyen hatása lehet. „Havadi Tibor egy cikkében Heinrich János olajgyári munkás teljesítményét kiemelte. Heinrich – miután elolvasta a cikket – még nagyobb kedvvel folytatta a munkát. Még aznap este termelési értekezletet tartott csoportjával. Heinrich elvtárs csoportja már a következő napon 29 százalékkal többet termelt az előírt mennyiségnél.”⁶² A formai követelményeknek is eleget tettek: „A szerkesztőbizottság igyekezett, hogy a cikkek ne csak úgy legyenek felhányva a faliújságra, ahogy a maltert szokták feldobálni a falra. Gondosan és körültekintően nézte át a cikkeket, és azokat gondosan elhelyezte...”⁶³ Végül a nagy ötlet, ami valóban egyedülállóná tette a faliújságjukat, az volt, hogy a bizottság

minden cikk alá egy kis bírálatot is írt, arról, hogy miben, hogyan lehetne jobb az a bizonyos cikk. A törődésnek és odafigyelésnek meglett a jutalma, a TERVÉRT faliújság megnyerte a versenyt.⁶⁴

A sajtó munkatársai – a versenytől függetlenül – időnként „faliújság-körútra” indulnak. Feltehetően a kiadott utasításoknak megfelelően, nem szűkölködtek a bírálatban. A megjelent cikkekből megtudhattuk, hogy a marosvásárhelyi 1. sz. fiúiskolában „A faliújság eldugott, nehezen megközelíthető helyen, bent a tanári szobában van (...) Cikkeit csak azok láthatják, akiknek kinyitják a különben bezárt ajtót (...) A faliújság szerkesztő bizottságnak nincs meghatározott ideje, amikor rendszeres értekezletet tartana.”⁶⁵ A törvénytörő faliújságja forgalmas, mindenki által jól látható helyen van, de „A 15 cikk közül 13 augusztus 23-ának történelmi jelentőségével foglalkozik. A magasra helyezett kilométer-hosszú cikkeket nem lehet elolvasni. (...) A faliújság fogyatékosága, hogy nem foglalkozik az új igazságszolgáltatás belső életével, munkájával, az elért eredményekkel, az új igazságszolgáltatással szembeni új magatartással.”⁶⁶ Mindebből kiderül, hogy „e fontos munkát nem tudatos felismerésből, hanem kötelességből végzik”⁶⁷. Ezzel szemben a Román Népköztársaság bankjának faliújságja tartalmilag és külalakjában „arról győzi meg a szemlélőt, hogy gondosan és szeretettel szerkesztik”.⁶⁸

Egy másik körút tanulsága: „A faliújságok még nem ölelik fel a falu lüktető életét, de van már amely helyes úton halad.”⁶⁹ Kiderültek az összefüggések: minél távolabb van a település a várostól, a megye- vagy járásközponttól, annál elhanyagoltabb a faliújság. Falusi környezetben az állami egységek, azaz állami gazdaságok faliújságjai mutathatnák a példát, ha jól dolgoznának. De például a mezőgerebenesi állami gazdaság faliújságja nem más, mint néhány, az étkezde ajtajára kifüggesztett cikk; a kislekencei faliújság cikkei augusztus végén május elseje jelentőségét méltatták. Az újságíró költői kérdéseket sorakoztatott felháborodva: „Miért nem írnak a saját életükben előforduló problémákról? Hogy megy a tarlóhántás? Kik azok, akik ebben a munkában kitűntek?

Kik azok, akik nem tettek eleget kötelességüknek? Hogy ment a beszolgáltatás? Milyen volt az osztályellenség magatartása? Milyen a falu kulturális élete? És ezer más dolog, ami érdekli a falut, és amiről a faliújságnak írnia kell, hogy betöltse hivatását: tanítson, irányítson, neveljen.”⁷⁰

Az erdővidéki körút tapasztalata volt, hogy minden községben voltak faliújságok, de legtöbbjük elhanyagolt. Nincsenek vagy nem működtek faliújság-bizottságok. Legszomorúbb a helyzet Kisbaconban, ahol a faliújságon egyetlen cikk sem volt. Lehetséges, hogy „a felhalmozódott mezei munka nagyon igénybe veszi a falusi dolgozók idejét és erejét.” Ez azonban nem lehet mentség, mert „egy faliújságcikk megírása pihenést jelent, s egyben felvilágosít, mozgósít is...”⁷¹

1949-ben a faliújságok a propagandisztikus szándékok formális megvalósulásának kirívó példái nemcsak a Székelyföldön. Nem-hogy az ellenség, hanem a rendszer képe is igen hiányosan, haloványan körvonalazódik a faliújságokon. Különösen falusi környezetben nem tájékoztatott, mozgósított és nevelt – hanem jobb esetben mosoly tárgya, rosszabbik esetben az osztályharcnak, a kulákok és reakciók nyilvánosság előtti kipellengérezésének egyik, az új hatalom helyi képviselői által életben tartott helye volt.

Jegyzetek:

1. Lásd a tervet bemutató 1949-es kiadvány 40. oldalán. Az 1949-es Állami terv. Készült a kolozsvári Grafikai Üzemek nyomdájában, 1949.
2. Lásd itt és a továbbiakban Révész Béla írását, Révész 1998 5-17. p., 43-50. p.
3. A tervet bemutató kiadvány, 41. p.
4. Koselleck 1998, 12. p.
5. Edelman 1998, 118. p.
6. Például 1949-ben „...a csíkszentsimoni Virágh Ágoston és a tusnádi Bencze Géza ellenállása részét képezte egy országos méretű szervezkedésnek...” Virágh Ágoston meséli: „Még 1949-ben összeköttetésbe kerültem két tusnádi személlyel. Az egyiket Domokos Józsefnek hívták, a másik Bencze Géza. Domokos idősebb volt, mint mi. Megelőzőleg, még a háború előtt, a román királyi palotában a palotaügyi miniszternek, Urdareanunak volt a sofőre. Ez a férfi megbízást kapott egy külföldi misszió által,

míg az amerikaiak még itt voltak. Domokos azzal a megbízással jött haza Bukarestből, hogy egy ellenálló csapatot szervezzen Alsíkon a visszavonuló orosz csapatok és a kommunisták ellen. Ez nekem kapóra jött. Felvettem vele a kapcsolatot Tusnádon. S ott azt a megbízást kaptam, hogy szervezzem be Alsíkon a községeket...” A tevékenységek jellegéről, konkrét akciókról nem beszél Virágh Ágoston.

Ugyancsak 1949-ben, nagypéntekről nagyszombatra virradólag, Csíkszentimréen nyolc helybeli dinamittal merényletet hajtott végre a helyi párttitkár ellen. Elfogták őket, kettőt közülük kivégeztek, a többieket hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítélték. Minderről lásd Kristó 1996.

7. A továbbiakban a szövegnek a *Romániai Magyar Szóban* 1949. március 21-én megjelent változatát használom, az idézetek is innen származnak.
8. Uo.
9. Uo.
10. Uo. 4. p.
11. *Népújság*, 1949. április 27.
12. *Népújság*, 1949. július 30.
13. Uo.
14. Uo.
15. *Igazság*, 1949. szeptember 16.
16. *Romániai Magyar Szó*, 1949. szeptember 16.
17. *Népújság*, 1949. augusztus 14.
18. *Népújság*, 1949. augusztus 17.
19. Uo.
20. *Igazság*, 1949. szeptember 16.
21. *Népújság*, 1949. augusztus 14.
22. *Népújság*, 1949. augusztus 10.
23. *Népújság*, 1949. szeptember 22.
24. *Népújság*, 1949. szeptember 9.
25. *Népújság*, 1949. március 4.
26. *Népújság*, 1949. június 11.
27. *Népújság*, 1949. március 18.
28. *Népújság*, 1949. május 12.
29. *Népújság*, 1949. április 15.
30. *Népújság*, 1949. június 24.
31. *Népújság*, 1949. január 27.
32. *Népújság*, 1949. június 23.
33. *Népújság*, 1949. május 19.
34. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 4. Az esetet részletesebben a hatodik fejezetben ismertetem.
35. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 22.
36. A közel egy oldalas leleplező cikket, amelyből részletesebben idézek, lásd: *Népújság*, 1949. július 9.
37. Uo.
38. Uo.
39. Uo.
40. *Népújság*, 1949. augusztus 4.
41. Uo.
42. KAM Társadalomtörténeti Dokumentumtár, MAT-kutatás, MAT-interjúk 12.

43. *Népújság*, 1949. február 11.
44. *Népújság*, 1949. augusztus 3.
45. *Népújság*, 1949. május 27.
46. Uo.
47. Uo.
48. *Népújság*, 1949. augusztus 17.
49. *Népújság*, 1949. augusztus 19.
49a. Uo.
50. *Népújság*, 1949. október 31.
51. *Népújság*, 1949. szeptember 1. Olvasatomban: Dánél Józsefet 20 hold birtokáért kulákká nyilvánították. Augusztus 23-án, a hivatalos ünnepen úgy gondolta, hogy észrevétlenül hazaviheti gabonájának egy részét. Sajnos, találkozott az ideiglenes bizottság elnökével, akivel összeszólalkoztak. Jó lenne tudni, ki és mi volt kinevezése előtt ez az elnök, milyen viszonyban lehetett a falu tekintélyes gazdájával. Mert hogy Dánél József nem volt akárki, azt nem csak birtokának nagysága mutatja, hanem az is, hogy közbirtokossági elnök volt – aki egyébként csak a feladatát teljesítette, amikor nem engedte, hogy akik nem tulajdonosok, azok beleszóljanak az árverésbe. Az, hogy minden népgyűlésen igyekezett zavart kelteni, úgy fordítható le, hogy nem hallgatta el a véleményét. Letartóztatása a rábizonyítható szabálysértés, de ugyanakkor példa-statuálás végett is történt.
52. *Népújság*, 1949. június 15.
53. *Romániai Magyar Szó*, 1948. február 9.
54. Uo.
55. Uo.
56. Uo.
57. *Népújság*, 1949. március 16.
58. Uo.
59. Uo.
60. Uo.
61. *Népújság*, 1949. szeptember 17.
62. Uo.
63. Uo.
64. Uo.
65. *Népújság*, 1949. augusztus 29.
66. Uo.
67. Uo.
68. Uo.
69. *Népújság*, 1949. szeptember 3.
70. Uo.
71. *Népújság*, 1949. szeptember 22.

5. ÜNNEPEK, KAMPÁNYOK

A sokarcú új hatalom hivatalos arca az ünnep: a dicsőséges, a győzedelmes, a bőséges, a jóságos, az emberséges. Az ünneplés az egység felmutatásának alkalma: egység az új hatalom, annak vezetői körül. Az ünneplő tömeg, ennek száma, lelkesedése a legalkalmasabb arra, hogy cáfolhatatlanul (mert az csak egy ellenünnep lehetne) igazolja a megtörtént korszakalkotó változásokat: „Soha még ilyen nagy számban nem gyűltek össze a nők Székelyudvarhelyen. Soha még ilyen egységesen, lelkesen nem ünnepelték az eddig elnyomott, alacsony színvonalú munkaterületre kényszerített nők felszabadulását.” – írja a sajtó az RNDSz udvarhelyi bizottsága által szervezett nagyszabású március nyolcadikai ünnepségről, amelynek középpontjában a rendszer szent, sérthetetlen értékeinek felmutatása áll, ugyanis bemutatkozik a RNDSz szavalókórusa, és „egyik vidékről bejött asszonytestvér, amikor a felszabadulást mutató jelenet befejeződött, hirtelen felállt és ragyogó arccal kiáltotta: Éljen Sztálin, a kollektív gazdálkodás megteremtője! Ez az egyetlen mondat elég volt ahhoz, hogy a nők politikai fejlettségére rámutasson.”¹

Együtt van tehát az ünnepben mindaz, amit az új korszak hajnalán értékként kell tételezni: felszabadulás, Sztálin, kollektív gazdálkodás, politikai fejlettség. Az új hatalom kiterjesztését önmaga ünneplésének sikeres megszervezése, ezen túl pedig a celebrálás-ünnepek szilárd évi szerkezetének kialakulása mutatják: sorozatban, megszabott rítus szerint ünneplik a hitet és ünneplik a központi hőst. Mivel ezek az ünnepek nyilvánosak, tömegesek, hatalmas lelki energiákat szabadítanak fel, azonosulást termelnek,

együttal biztonsági szelepként, a társadalom szabályozó mechanizmusaként működnek.

A társadalom totális uralma feltételezi az ünnepek totális uralását is. Ezt pedig sokkal könnyebb elérni, mint a gazdaságnak, a munka világának vagy a hétköznapiaknak az uralását. 1949-ben ez az a terület, amelyben először mindenütt, mindenki számára megtapasztalható a Székelyföldön a társadalom egységes mozgósítását és totális uralmát célzó új hatalmi akarat és erő.

5.1. Az év ünnepei

Az első fejezetben elmondtam: ez az első esztendő, amikor augusztus 23. és november 7. hivatalos, munkaszünetté nyilvánított ünnep. Május elseje mellé Romániában ekkor szerveződik meg a legjelentősebb szocialista ünnepnapok hármas egysége, amelyből a hatvanas években lemorzsolódik november 7., majd elhalványodik május 1. is, hogy helyet adjon az új hős és védőszent (Ceaușescu, majd a házaspár), valamint a régi-új hit (komunizmus-nacionalizmus) legnagyobb tömeget mozgósító, legpompázatosabb ünnepeinek.

5.1.1. Május 1.

Marosvásárhelyen, akárcsak az előző években, tizenötezres tömeg „színpompás fölvonulására került sor”. Díszbeszédet mondott Nagy Mihály, a RMP Maros megyei bizottságának titkára.² Székelyudvarhelyen már több figyelmet kell fordítani az előkészítésre: az RMP irányításával minden szervezet mozgósítja a tagjait: „Az ARLUS a kirakatok díszítésének előkészítését végzi. A MNSz felvilágosító és szervezői versenyt indít. Gyűléseken ismertetik Május 1 jelentőségét, különösen a Szovjetunióban élő munkások eddig elért nagyszerű eredményein keresztül. (...) Az iskolákban faliújságversenyegek folynak, osztály osztállyal, iskola iskolával van

versenyben. Május 1 jelentőségét alsóbb osztályokban tanítók, tanárok ismertetik, a felsőbb osztályokban pedig a fejlettebb tanulók...”³

A Marosvásárhely melletti Marosszentgyörgyön „Alig hasadt a hajnal, amikor a község tisztára seprt utcáin az ifjak 38 tagú csoportja román és magyar nyelven forradalmi indulókat énekelve üdvözölte a dolgozók nagy napját. (...) A kultúrotthonban hangszórón keresztül közvetítették a rádió műsorát. Délelőtt tíz órára zsúfolásig megtelt a kultúrotthon. A község dolgozóinak vezetői román és magyar nyelven ismertették a nap jelentőségét, majd két nyelven előadott szavakat és énekszámok egészítették ki a műsort”⁴ Ezután erdei ünnep következett. Ugyanez a forgatókönyv működött Ákosfalván, abban a mintafaluban, ahol ekkor már elkezdtek szervezni a Nyárad-mente első kollektív gazdaságát, és ahol május elseje előtt már hét nappal teljesítették a vetési tervet. Itt a rendezők nagyobb gondot fordítottak a díszítésre: „A kapukon zöld ág, a község bejáratánál a munkásosztály vezető erejét, a Román Munkáspártot ünnepli a felirat, és a község házával szemben a kerítésre íromba betűkkel írta oda egy inkább gazdálkodáshoz, mint íráshoz szokott kéz: „Éljen az egy éves állami tervezet” (...) az iskola udvarán padok, székek várják a közönséget (...) a község népművészei magyar, román és orosz nótákat játszanak, egyrészt hogy szórakoztassák a közönséget, másrészt hogy hírül adják a falu népének, hogy kezdődik a május elsejei ünnepség. (...) Igen sok a nő, s ez bizony megemlékezésre méltó, mert a múltban a nők nemigen vettek részt az ilyen ünnepélyen.” Ünnepi beszédet Kiss Dénes, az RMP alapszervezeti titkára mond.⁵

A marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, marosszentgyörgyi, ákosfalvi dolgozó nőknek alkalmuk volt az ünnepi pillanatokat megnyújtani – már amennyiben kezükbe került a *Dolgozó Nő* havi folyóirat ünnepi száma. Ez is hozzátartozott ezután már az ünnepek államilag kialakított képéhez: az ünnepnap utáni munkanapokban is újra és újra kézbe venni a lapot, melynek „a harcok,

lendületes címlaptól a tavaszi virágos fedőlapig minden oldala ünnepi.”⁶

5. 1.2. *Augusztus 23.*

Ez az ünnep – keletkezése pillanatában – inkább a „felszabadítók”, mint a felszabadulás ünnepe. Marosvásárhelyen az ünnep azzal kezdődött, hogy reggel „az RMP, a hadsereg, a tömegszervezetek, üzemek és intézmények kiküldöttei megkoszorúzták a felszabadulásunkért életüket áldozó szovjet hősök emlékművét”.⁷ Ezután a Sztálin téren mintegy 30.000 ember gyűlt össze, előbb meghallgatták a helyőrség parancsnokát, majd végignézték a díszszemlét és a dolgozók felvonulását. Este a Kultúrpalotában folytatódott az ünnepség, a díszbeszédek után kiderült, hogy kik azok, akik „a fasizmus elleni harcban és a szocializmus építésének munkájában” kiemelkedő teljesítményt nyújtottak, és ezért magas kitüntetésekben részesültek. Első alkalommal történt, hogy az újonnan létesített, immár szocialista állami kitüntetéseket adtak át, és ezzel kinyilvánították, hogy kik Marosvásárhelyen a rendszer által legjobban megbecsült emberek. Ezt követte a szellemében és tartalmában is szocialista kulturális műsor: „a hadsereg dalkara a *Sztálingrád* című énekkel szerepelt, Szikora Vera Rózsa Alice A *nép békét akar* című versét, Sasu Constantin a *Grivița Roșie* c. verset adták elő mély átérzéssel, majd a hadsereg tánccsoportja *Căluș*errel, míg a cukorgyári tánccsoport a zetelaki és sóvidéki ősi székely táncokkal arattak nagy sikert. A műsor utolsó számaként a famunkások énekkara román és magyar népdalokat adott elő.”⁸

5.1.3. *November 7.*

Ebben az évben ennek az ünnepnek a leghosszabban tartó, legszélesebb körű az előkészítése. Maga az évforduló kiváló ürügy a Szovjetuniót, Sztálint népszerűsítő propagandára; s mivel december 21-én Sztálin hetvenedik születésnapját ünneplik, a propa-

ganda és az agitáció október közepétől december végéig folyamatosan próbálja fenntartani a lelkes, ünnepi hangulatot.

Az ünnepléshez olyan helyek szükségesek, ahol áldozatot hoztak, és amelyek az áldozatra emlékeztetnek. Ahol lehetett, már elkezdtek építeni a szovjet hősök emlékműveit. Például Vajdaszentiványon nehézségekbe ütközött az őszi mezőgazdasági munkák miatt a szovjet hősi halottak temetőjének bekerítése, és közeledett november hetedike. A munka befejezése érdekében az ideiglenes bizottság tagjai elhatározták, hogy példát mutatnak, és önkéntes munkát végeznek. Összesen 150 önkéntes munkaórát végeztek, így sikerül a kerítést megépíteni.⁹

A ünneplés előkészítésére bizottságok alakultak. Csíkszentmártonban kidolgozták az alcsíki-kászoni járás ünnepi munkatervét: október 23-án Csíkszentsimonban hangversenyt rendez a megyei kultúrbizottság, 24-én kezdődik egy széleskörű röpirat- és könyvterjesztő mozgalom, október 29-én az Ifjúmunkás Szövetség szervezésében a Komszomol megalakulásának 31-ik évfordulóját ünneplik. November elsején ARLUS-kiállítást rendeznek, előadják a *Találkozás az Elbán* és a *Harmadik csapás* című filmeket. Ugyancsak november 1-jén kezdetét veszi a községek díszítése, ez ötödikéig tart, és a legjobban sikerült díszítést megjutalmazzák. Harmadikán-negyedikén díszgyűléseket rendeznek a gyárakban és Csíkszentmártonban, valamint széleskörű mozgalmat indítanak a szovjet sajtó és irodalom népszerűsítésére.¹⁰

Marosvásárhelyen november 1-én este a Román-Szovjet Barátság Házában megnyílt *A szovjet nép a kommunizmust építi* című kiállítás. Beszédet mondott Benczel Béla, az ARLUS megyei titkára, valamint a román-szovjet baráti hét rendező bizottsága nevében Szövérfi Zoltán, az RMP megyei vezetőségének agitációs és propaganda felelőse.

„A kiállítás bő anyaga a szovjet nép a természettel szembeni harcát és a szovjet ember életét mutatja be, képekben és rajzokban. Megláthatjuk a kiállításon azt, hogy milyen módszerekkel hódította meg a szovjet nép a természetet. A képek részletesen bemutatják

a nagy szovjet természettudósok, Micsurin és Liszenkó munkásságát. (...) Képek foglalkoznak a szovjet ifjúság testnevelésével, a szovjet dolgozók pihenésével. Láthatjuk azokat az üdülőtelepeket, ahol a szovjet munkások jól megérdemelt pihenőjüket töltik, láthatjuk a szovjet könyvtárakat, ahol a dolgozók mindennemű könyvet megkaphatnak s ahol fejlesztik kultúr- és technikai színvonalukat. Megláthatjuk azt, hogy miért a szovjet nép a világ legelőrehaladottabb népe.”¹¹

A gazdaság, társadalom minden ágát, minden helységet igyekeznek átfogni az ünnep tiszteletére tett vállalások, versenyek, kiemelkedő teljesítmények. A marosvásárhelyi RATA műhelyben November 7. tiszteletére befejezték a kultúrterem megépítését és felszerelését. „Az üzem igazgatósága (...) az utazó személyzetet, gépkocsivezetőket és jegykezelőket, valamint a műhely tanulóit új formaruhával látta el.”¹² A sepsiszentgyörgyi Dózsa György textilgyárban az ünnep tiszteletére szeretnék elérni, hogy fokozzák a termelést és ne zavarja semmi a munka menetét, ezért egy 12 tagú, munkásokból, technikusokból és mérnökökből álló komplex brigádot alakítottak, amely „bevezette a szovjet munkamódszert”, azaz – minden eshetőségre számítva – éjjel-nappal készenlétbe állt. A dohánygyárban 4 osztályok közötti, 28 csapat és 287 egyéni munkaverseny folyt.¹³ A palotailvai dolgozók „80 egyéni, 24 csoport és 5 osztályok közötti szocialista versenyben harcolnak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme évfordulója megünnepléséért. A verseny során a belső tartalékok felkutatásával és hasznosításával elérték azt, hogy a termelékenység 1384-ről 1418-ra emelkedett.”¹⁴ Sóváradon „Díszkaput emeltek, jelszavakkal és virággal díszítették fel. November 7-én este műsoros estet rendeznek táncmulatsággal egybekötve.” Ditróban „Zenés ébresztő vezeti be a november 7-i ünnepeket. A délelőtti folyamán népgyűlés, délután térzene, végül kultúrünnepély fejezi be az ünnepek műsorát.”¹⁵ November hatodikán Sepsiszentgyörgyön valamint Háromszék megye járási székhelyein a *Köszöntsük November 7-ét* nagy megyei futóverseny zajlott, 8.000 résztvevővel. Hetedikén Sepsiszentgyörgyön nagygyűlést tartottak, ezt felvonulás követte,

amelyen 6.500 dolgozó vett részt. Délután hat órakor került sor a kultúrműsorra.¹⁶

A nagy nap elmúltá után sem szüneteltek a rendezvények. November kilencedikén Marosvásárhelyen Takács Lajos dr. nemzetiségügyi alminiszter tartott előadást a Román–Szovjet Barátság Házában *A proletárnemzetköziségre alapozott sztálini nemzetiségi politika mint példa a békéért és a népek megbékélésére vívott harcban* címmel.¹⁷ November tizedikén Marosvásárhelyre érkezett két szovjet tudós, a Román–Szovjet Barátság Hete alkalmából Romániába látogató küldöttség tagjai: N. N. Anicikov akadémikus, a Szovjetunió Orvosi Akadémiájának elnöke, és T. S. Gorbunov egyetemi tanár, a Szovjetunió Politikai és Tudományos Ismereteket terjesztő Szövetségének alelnöke. A vendégek meglátogatták a marosmegyei ARLUS szervezet helyiségét, az Orosz Könyv boltját, a Bernáth Andor cukorgyárat, majd az Orvosi és Gyógyszerészeti Felsőoktatási Intézetet, ahol Anicikov akadémikus előadást tartott. Gorbunov a Nagy Honvédő Háborúban partizán is volt, Lenin-rendet kapott, és a Kultúrpalotában *Az értelmiség szerepe a tudomány és kultúra terjesztésében* címmel tartott előadást.¹⁸ A vendégeket „díszkapu fogadta, a faliújság ünnepi külsőt öltött, orosz nyelvű különkiadást szerkesztettek”, és összegzésként megállapíthatták: „a világ legelőrehaladottabb tudományával, a szovjet tudománnyal való kapcsolat elmélyítése jegyében folyt le a szovjet tudósok marosvásárhelyi látogatása.”¹⁹

5.2. „Tanítónk, atyánk, vezetőnk lettél...” A szovjet ünnepek

November hetediké országos, állami ünnep volt, de ugyanakkor egy másik ünnepsorozatnak is része. Ez januárban, Lenin halára való emlékezéssel kezdődött, és decemberben, egy minden eddiginél grandiózusabb, lélegzetállító Sztálin-ünnepel ért véget. Ez nem volt más, mint a szovjet támogatás, barátság, testvéri jó

szándék, segítőkészség ünneplése. A szovjet politikai-államépítési modell immár kiterjedt Romániára is. Az ünnepek a mindennapokban történtek szimbolikus megerősítését szolgálták.

Kétség nem fér hozzá: az új hatalom Romániában kívánta, elősegítette, mindenben támogatta legfőbb támaszának minden fajta jelenlétét. Ezért a hála és hódolat a leghivatalosabb helyről érkezett: „Csak az a nép lehet szabad, amely barátja a Szovjetuniónak” – mondta Ana Pauker külügyminiszter a Nagy Nemzetgyűlés júliusi ülészakán.²⁰

Marosvásárhelyen nem csak a megszokott helyen, megszokott formában (Kultúrpalota, párt- és tömegszervezeti vezetők),²¹ hanem az üzemekben, gyárakban is tartottak Lenin-megemlékezést. A földgázközpontban Vincze József, a szakszervezet, és Teodorescu Nicolai, az üzemi ARLUS-kör elnökei szervezték az évfordulós ünnepélyt.²² Májusban az egész országban a 150 éve született Puskinra emlékeztek. Marosvásárhelyen az emlékünnepegy szervezői a Romániai Írók Szövetségének marosvásárhelyi tagozata és az ARLUS helyi fiókja. A román nyelvű díszbeszédet Alexandru Sahigian író, az Írószövetség titkára tartotta, aki szerint „Ő ma az egész emberiség, az egész világ munkásainak költője, azoknak költője, akik harcolnak a tőkés rendszer megdöntéséért, a gyarmati népek kizsákmányolásának és elnyomásának megszüntetéséért.”²³ Székelyudvarhelyen május 22-én szervezték az emlékünnepegyt. „A nagy költő verseit szavalták, színpompás orosz népviseletben orosz népi táncokat és dalokat adtak elő, végül a Bartók Béla filharmonikus zenekar játszott.”²⁴

Októberben a száz éve született Pavlovra emlékeztek. A marosvásárhelyi ideiglenes bizottság a Sörház utcát Pavlov utcának keresztelte el; az orvostudományi főiskola élettani intézetének is ezt a nevet adták; 500 dolgozó vett részt a Kultúrpalotában rendezett nagygyűlésen, ahol munkásságának, műveinek és útmutatásainak ismertetése közben az is elhangzott, hogy „a szovjet tudósok mintaképe volt, forrón szerette hazáját, szívvel-lélekkel

állott az új társadalom teremtoői mellé és élesen állást foglalt a háború és a háborús uszítók ellen”.²⁵

5.2.1. A Sztálin-kultusz

A Román Munkáspárt Központi Vezetősége és a kormány külön bizottságot létesített Sztálin hetvenedik születésnapja, 1949. december 21. ünnepségeinek megszervezésére – a folytonosság jegyében, főképpen ami a felajánlásokat, versenyeket, tehát a mozgósítást illeti: „Elmúlt a november 7. ünnepe, munkánkban azonban NINCS ÉS NEM LEHET MEGÁLLÁS. A szocializmus építésénél az egyes munkanapok csak állomást jelentenek előrehaladásunkban, amelyek újabb és újabb erőfeszítések vállalására készítenek bennünket. A november hetedikére szervezett versenyek még be sem fejeződtek, máris megkezdtük Sztálin elvtárs, a Szovjetunió népei és a világ összes dolgozói lángeszű vezére, tanítónk és irányítónk hetvenedik születésnapjára a versenyeket.”²⁶

Az új hatalom november-december időszakában arra tett kísérletet, hogy ünnepet és munkanapot összemossa, a szimbolikus telítettségű, a „szeretetet, ragaszkodást, önfeláldozást” elfogadtató pillanatokat folyamatosan megélt idővé változtassa: „Munkásaink, dolgozó parasztjaink, értelmiségeink azonban nemcsak megdönthetetlen erőről tanúskodó tüntetésekkel, hanem elsősorban munkájukkal ünnepeltek: a termelés fokozásával, munkájuk jobb megszervezésével, új módszerek, találmányok bevezetésével, a munka termelékenységének növelésével.”²⁷

Novemberben volt öt éves az ARLUS, az a tömegszervezet, amelynek feladata „a szovjet civilizáció, a világ leghaladottabb civilizációja óriási eredményeinek népszerűsítése és a szovjet népekhez fűződő barátságunk kimélyítése”.²⁸ Azaz a szovjet többség képének megteremtése, az ehhez való igazodásnak, mint egyetlen lehetséges viszonyulásformának a kialakítása. „Ezalatt az

öt év alatt az ARLUS széleskörű tömegszervezetté változott, mely a városokban és a falvakban mindenütt elterjedt, 62 fiókszervezetbe és 710 alfiók-szervezetbe tömörült, 4.000.000 taglétszámmal több mint 17000 kört foglal magába.”²⁹ Ez a szervezet lesz a Sztálin-ünnepségek legfőbb támogatója.

Az egyik nagy gond: milyen ajándékokkal kedveskedjenek a dolgozók Sztálin elvtársnak? Üzemek, bányák, kollektív gazdaságok, vállalatok munkásainak, az állam minden egységének ki kell nyilvánítania szeretetét saját készítésű ajándékokkal. Sugallani kell, hogy melyek legyenek ezek, ügyelni kell, nehogy valaki kimaradjon ebből az akcióból. Követni kell, hogy elkészültek-e az ajándékok, össze kell gyűjteni őket, hiszen a születésnapot megelőző napokban Bukarestben kiállítást készítenek belőlük, és a legszebbeket külön küldöttség viszi majd Moszkvába, a Kremlbe.

Nem kis dolgokról van szó. A tordai cementgyár munkásai „már hetekkel ezelőtt elkezdtek az ajándék gyártását. A hatalmas gyár kicsinyített mását készítették el mesteri ügyességgel. A legapróbb részleteket is művészi gondossággal dolgozták ki és sikerült híven visszaadni a tordai cementgyár képét.”³⁰ Medgyesen olyan reliefet készítettek, amelyik egy gázkutat mutat be munka közben. Prahova megyei parasztok szőnyegeket készítettek, amelyek petróleummezőt és olajkutakat ábrázolnak. Brăilában a hajóépítők miniatűr petróleumszállító hajót építettek. „A nehézipari vállalatok közül a kudzsiri vasüzem munkásai készültek fel eddig a leginkább Sztálin elvtárs születésnapjának megünneplésére. A vasmunkások elkészítették az üzem kicsiny mását és egy vasmunkás művészi szobrát. A szobor munkából jövő vasmunkást ábrázol, aki egyik kezében kalapácsot tart, a másik kezében kincsként szorítja magához Sztálin elvtárs nagyszerű művét, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának történetét.”³¹

Sepsiszentgyörgyön a textilgyár legöntudatosabb munkásai „villámgyűlésen megfogadták, hogy önkéntes munkával székely motívumokkal díszített 12 személyes abroszt készítenek. Az asz-

talosmesterek megfogadták, hogy ugyanolyan motívumokkal díszített kazettát faragnak és ebben szállítják majd el az ajándékot. A munkásság ajándékát elküldés előtt Sepsiszentgyörgyön az ARLUS kirakatában közszemlére teszik.”³² Egy későbbi beszámoló szerint „Köpecbánya munkássága apró földdarabokból megépített földgömböt készített, amelynek tetején olajágot tartó békegalamb áll, szimbolizálva a nagy Szovjetuniót, a béke őrét. A sepsiszentgyörgyi dohánygyár munkásai dohánylevelekből Románia térképét és a Szovjetunió egy részét készítették el, Moszkvával. (...) A Székely Múzeum egy művészi Barabás képet és Dózsa György berámázott mellképét küldi. A faipari vállalatok, Ojtoz, Kovászna dolgozói üzemük kicsinyített mását, az uzoniak hímezett irattartó mappát. A többi községek is hasonlóan művészien hímezett kispárnákat, terítőket, albumokat, a székely ezermesterek hímesen faragott székely kapukat és egyéb faragványokat készítettek saját kezűleg.”³³ Csíkszeredában 1945-ben emlékművet állítottak fel a város közepén a felszabadulás tiszteletére. Ennek a kicsiny mását készítik el, ez lesz a születésnapi ajándék.

Ákosfalváról, mint az új úton elinduló faluról már volt szó május elsejével kapcsolatban. Mivel készültek a kollektív gazdaság megalakítására, ezért arra vállalkoztak, hogy a születésnap tiszteletére megvitatják az RMP könyvkiadó vállalata kiküldöttjének valamint az RMP megyei szervezete agitációs és propaganda osztályának megyei felelőse jelenlétében a *Sztálin elvtárs beszéde az élmunkás kolhozparasztnak kongresszusán* című könyvet. A vitában az ünnepélyesen feldíszített iskolában kerül sor. „A bejáratnál vörös sarok. A Sztálin kép alatt az iskola tanulóinak bekeretezett levelei. Egyszerű, őszinte szavakkal fejezik ki hálájukat, szeretetüket a tanulók, a gyermekek legjobb barátja, Sztálin elvtárs iránt. (...) Munkához szokott, nehézkes kézzel írt jelmondat ötlük a szemünkbe, mely a terem díszítésének és az egybegyűlte hangulatának legjobb kifejezője. „Felszámoljuk nyomorunkat, megkezdjük a szocializmus építését a kollektív gazdaság megteremtésén keresztül Ákosfalván is, a Román Munkáspárt vezetésével.”³⁴ Az

értekezlet konklúziója pedig: „A könyv utunk helyességét bizonyítja.”³⁵

Az intézmények mozgósításán túl, az egyént is el kell érnie, bűvkörébe be kell vonnia az ünnepnek. Marosvásárhely újságban megszólaltatott dolgozói Sztálin életének és műveinek tanulságait használják fel arra, hogy túlszárnyalják eddigi eredményeiket.

„Mintha személyesen szólott volna hozzám, úgy élveztem Sztálin elvtársnak a sztáhanovistákhoz (sic!) intézett beszédét – mondja Magos Ibolya élmunkásnő, a RATA üzemek hegesztőnöje – Egyszerű, érthető példái megvilágították számomra a termelékenység fokozásához vezető utat...” Hegyi Mártonnak, aki tanuló a RATA üzemben, a munka iránti magatartása változott meg a Sztálin Leninről című mű hatására: „Mint tanulónak, nekem eleinte a munka apraja jutott... és ez bizony ideig-óráig elkedvetlenített. A vulkanizáló műhelyben dolgoztam és bántott, hogy nem bíznak rám fontosabb munkát. Sztálin elvtárs könyvéből örökre megjegyeztem magamnak, hogy soha ne tagadjuk meg a munka apraját, mert kicsiből lesz a nagy. Ma már oda jutottam, hogy a munka nagyját is rám bízzák.” Birtalan Gyula üzemlakatos a Bolsevik Párt történetét már számtalanszor tanulmányozta: „A szocializmus építésének története ez a könyv... A dialektikus és történelmi materializmus tana – ahogy ebben Sztálin elvtárs megírta, életem legnagyobb élménye. Népköztársaságunk nagy eseményei alkalmával, az államosításkor, a szövetkezetek átszervezése idején, a kollektív gazdaságok megalakulásakor mindig újból és újból átolvasom a rá vonatkozó részt. Különösen a szocialista iparosítás fejezetét olvasom el gyakran, mely világosan bebizonyítja, hogy semmi áldozat nem számít, amikor nehéziparunk megteremtéséről van szó, mert csak arra épülhet fel mindnyájunk boldogabb élete.”³⁶

Nem tudom, valójában mit is gondolhatott, mondhatott Magos Ibolya, Hegyi Márton, Birtalan Gyula, és mi volt az, amit hozzáírtak az elmondottakhoz. Az is lehet, hogy valóban ezt gondolták, ezt mondták, ezt tették. Erős kételyeim az iránt vannak, hogy Árvátfalva vagy Bágy dolgozói, akik aláírták a Sztálinnak a Kremlbe küldött, és útközben a sajtóban megjelentetett távirato-

kat, pontosan tudták, hogy mit tesznek. A bágyiak szövege, amelyet egész biztosan nem egy parasztember szerkesztett, a következő: „Kedves Sztálin elvtárs! Bágy udvarhelymegyei község dolgozói együtt érezvén a világ békeszerető népeivel, üdvözlőleveleiket küldik és szerencsekívánataikat fejezik ki a békeharc lángeszű vezetőjének, születésnapja alkalmából. Ez alkalommal fogadalmat teszünk, hogy demokratikus rendszerünket, amelyet a Szovjetunió hős katonái hoztak meg számunkra, szakadatlan harccal megvédjük és a nagy Szovjetunió példáját követve megvédjük a szocializmust.”³⁷ Következik 48 aláírás fakszimiléje.

Az tény, hogy az újságokhoz levelek özöne érkezik. A *Népújság* a születésnapon csokrot állított össze a beérkezett versekből. A szövegek ugyanazt mondják, amit annyi más helyen lehet hallani, olvasni ezekben az ünnepi pillanatokban. Amit bizonyítania kell a csokornak: hogy Lengyel Árontól, a szentkeresztbányai vasüzem munkásától Csíki Gábor nyárádgálfalvi szegényparaszttól, Lukács János mezőbándi dolgozó földművestől Jakab Ferenc marosvásárhelyi VII. B. osztályos tanulóig milyen sok dolgozót ihletett meg Sztálin hatalmas egyénisége. Az a dolgozó földműves pedig, akinek sikerültebb a verse, már nem a csokorban kap helyet, hanem külön oldalon, Molter Károly *Sztálin az irodalomban* című méltatása mellett.³⁸

Az is tény, hogy minden vállalatnak, intézménynek köszöntenie kell valamilyen formában Sztálin elvtárs születésnapját. Alkalmanként egész groteszk, ellenőrizhetetlen beszámolók születnek a munkavállalások teljesítéséről, túlteljesítéséről:

„December 21, illetve Sztálin elvtárs 70-ik születésnapja tiszteletére az olvasótermet korszerűen feldisznítottuk. Az erre a napra történt munkavállalást nemcsak teljesítettük, hanem jelentékenyen túlhaladtuk, amennyiben 250 négyzetméter üveg helyett 280-at takarítottunk meg, 400 folyóméter könyvespolc portalanítása helyett 470 métert portalanítottunk, 200 rongált könyv helyett 370-et hoztunk használható állapotba, 6000 sorszámszámjelző kártyát helyett 7000-et helyeztünk el. 150 darab könyv helyett 1024-et láttunk el sorszámszámjelzővel, 5000 törzslap és kártya

helyett 5620-at állítottunk ki. Ilyen arányban léptük túl az előirányzatokat a többi teendők területén is.” – jelenti a városi ideiglenes bizottság kulturális osztályának a marosvásárhelyi városi könyvtár vezetője, Rácz Béla.³⁹

Végül elérkezik a nagy nap: szerda, december 21-e, amikor például Székelyudvarhely dolgozói díszgyűlésen köszöntik Sztálin elvtársat. „A vörösbe vont és szépen díszített színpadon ott ragyog Sztálin elvtárs óriási arcképe, amint szeretettel tekint le az ő tiszteletére összegyűlt dolgozók sokaságára...”⁴⁰ Elhangzik a román és a szovjet himnusz, Bugyi Pál, az RMP megyei bizottságának titkára román és magyar nyelven üdvözli az egybegyűlt dolgozókat. Díszelnökséget és aktív elnökséget választanak. Csiki János képviselő, az RMP Központi Vezetőségének kiküldötte magyar nyelven ismerteti a nagy Sztálin életét, majd Meleg Ferenc, az IMSZ megyei szervezetének titkára ugyanezt teszi román nyelven. Ezután Bugyi Pál javasolja, hogy a díszgyűlés küldjön üdvözlő táviratot Sztálin elvtársnak 70-ik születésnapja alkalmából, amit az ünneplő tömeg határtalan lelkesedéssel fogad. Végül eljön a gyűlés résztvevőinek, mint Népnek, valamint a Hitnek és a Vezérnek szimbolikus egyesülését kialakító, teret és időt átívelő magasztos pillanata. Bugyi Pál javasolja: „Kiáltsuk mindannyian: éljen J. V. Sztálin az egész világ vezetőinek dolgozója és tanítója.”⁴¹ Erre válaszolva „Az ünneplő dolgozók felállva, viharos lelkesedéssel ünnepelték Sztálin elvtársat. A lelkesedés nem ismert határt, a taps és ünneplés nem akart megszűnni, hosszú-hosszú, megszámlálhatatlan percekig tart egyfolytában. Áttöri a mozi terem falát és száll-száll kelet felé, Moszkva felé, hogy a szeretet, megbecsülés és ragaszkodás, a világ minden tájairól jövő hullámaival egyesülve kifejezésre juttassa dolgozó népünk háláját és jókívánságait Sztálin elvtársnak.”⁴²

Az év utolsó ünnepe mégsem ez, hanem a szilveszter lenne. Az öntudatos dolgozók – az aktivisták sugallatára – azonban máshogy gondolták, az ilyen, pihenő és nem munkában töltött ünnepkel keletkező kieséseket is le akarták rövidíteni. „A vállalatok és

intézmények dolgozói számos határozati javaslatban és sürgönyben nyilvánították ki akaratukat, hogy dolgozzanak 1949. december 31-én, azoknak a nagy feladatoknak a megvalósításán, amelyeket az állami terv szab meg. A minisztertanács méltányolva a dolgozó tömegek e hazafias kezdeményezését, hozzájárult, hogy december 31-án az állami és magánvállalatok és intézmények rendes munkaidő szerint dolgozzanak.”⁴³

És dolgoztak. Az állami ünnepek rítuskörének megszilárdulása után a magánélet ünnepeinek szabályozása is megkezdődött.

5.3. „Föl egy derűsebb, jobb életre, föl!” A kultúrforradalom

Ünnep, kampány, osztályharc, soha nem tapasztalt nagyságú tömegeket hosszabb ideig büvkörébe tartó mozgalom: ez mind együtt az a két hónapig tartó székelyföldi társadalmi-kulturális jelenségegyüttes, amit akkor kultúrforradalomnak neveztek. A második fejezetben bemutattam Eduard Mezincescu kulturális miniszter tájékoztatóját arról, hogy 1949 elején mely megyékben épült ki többé, és melyekben kevésbé a kultúrházak rendszere. Úgy tűnik, a székelyföldi megyékben ekkor már adottak voltak az infrastrukturális, és hála a MNSZ káderpolitikájának, a személyi feltételek is ahhoz, hogy frontális támadás indulhasson a falusiak kulturális viselkedése, ezen túl hagyományos világképük megváltoztatása érdekében. Ez, amint a korabeli sajtóból kikövetkeztethető, Romániában először, és kísérleti jelleggel történt. A kísérlet terepe sajátos módon a székelyföldi társadalom.

Részleteit, társadalomalakító hatásait monográfiában lehetne feltárni. Ezúttal csak rövid bemutatásra kerül sor.

1948 januárjában kezdődik a hatalomátvétel, az osztályharc kibontakozásának egy formájaként a székely megyékben a „kultúr-harc”. Udvarhely megyében a Magyar Népi Szövetség közművelődési bizottsága közleményt jelentet meg: „A közművelődési bizott-

ság felszólítja a megye minden kultúregyesületét, hogy vizsgálja felül a tagok helyzetét és zárja ki soraiból mindazokat, akik az egyesület munkáját akadályozzák vagy helytelen irányba akarják terelni. [...] A közművelődési bizottság elhatározta, hogy vagy a *Szabadság* hetilapban, vagy körrendeletben hamarosan közli az engedélyezett színdarabok teljes jegyzékét, és azt, hogy hol szerezhető be az illető mű.”⁴⁴ Valószínű, hogy a közművelődési bizottság pártutasítást teljesítve, már össze is állította azoknak a listáját, akik akadályozzák vagy helytelen irányba terelik a munkát: már csak ki kellett mondani a neveket, és be kellett indítani a fentről vezényelt „felülvizsgálatot”. Mivel a *Szabadság*ban nem jelent meg a jegyzék, valószínű, hogy 1948 február-márciusában körrendelettel vezették be a kultúrrendezvények tartalmi elemeire vonatkozó cenzúrát Udvarhely megyében is.

A „tisztogatás” az előjátéka volt az új szervezési formákat kialakító rendelkezéseknek.

1948 júliusában a falvakon kultúrotthonok és ezeket vezető kultúratanácsok alakulnak; ezek az új hatalomhoz hű emberekből és a szakemberként nélkülözhetetlen értelmiségiekből állnak. A feladatuk az, hogy átvegyék a kulturális intézmények, és így a helyi kulturális élet irányítását – vagyis a pártideológia szellemében fogant pártutasítások helyi végrehajtói legyenek. Az átszervezés eredményeképpen létrejöttek az új kulturális intézmények, tágabb értelemben pedig: egy, az új eszme jegyében tömegeket megmozgatni képes szervezet.

Amire a kultúrházakban sor kerül, annak a hétköznapi neve: kultúr munka. Centralizált, diktatórikusan működő szervezetről, koncepciózusan eltervezett tevékenységekről van szó: „Népköztársaságunk dolgozó tömegeinek kulturális felemelkedése érdekében a Román Munkáspárt vezetése és irányítása mellett tervszerű munka folyik...”. A MNSz már ebben az időszakban, 1948 közepén-végén a központban kidolgozott tervek egyik végrehajtója: „Nemzeti és tömegszervezetünk megyei vezetőségei mindenhol megyei népművelési munkatervet dolgoznak ki.” Például „a

MNSz Maros megyei szervezet népművelési ügyosztálya által kidolgozott öthónapos munkaterv végrehajtása augusztus elején vette kezdetét, és december elsejéig tart.”⁴⁵ A munkaterv végrehajtói: a népművelődési felelősök. Ezeket azonban képezni kell, éppen ezért az ügyosztály „megyei népművelési értekezletet tart a vidéki népművelési felelősök bevonásával, s az ott feldolgozott anyagot szemináriumszerűen vissza is fogja kérdezni, mivel nyilvánvaló, hogy a munkaterv eredményes végrehajtása nagyban függ a népművelődési felelősök felkészültségétől és helyes irányú munkájától.”⁴⁶ Ugyanez volt a helyzet más székelyföldi megyékben is.

A munkaversenyek, sportversenyek mintájára már 1948-ban, 1949 elején rendeztek kultúrversenyeket. Ezek csak kísérletek voltak. 1949 tavaszán azonban legfelső szinten eldöntötték: május 15. és június 26. között (ez végül is július 3-ra módosult) eddig példátlan méretű, példátlan „mozgósító erejű” kultúrversenyt: igazi „népmozgalmat” rendeznek a Székelyföld négy megyéjében.

„Megmozdul a falu. Ünnepi készülődésektől hangos a Székelyföld. A versenyek hatalmas tömegeket mozgósítottak és a dolgozó falu seregszemlét tart tudása, hatalma és ereje fölött. Ősrégi népi táncok, dalok és népszokások születnek újjá és telnek meg szocialista tartalommal. A falusi dolgozók évszázadokon keresztül erőszakosan visszafojtott tudás és művészi élmények utáni vágya, ösztönös alkotniakarása robbanásszerűen tört elő a versenymozgalom megszületésekor.”⁴⁷

A versenyt a *Romániai Magyar Szó* 1949. május 15-i, vasárnapi számának vezércikkében hirdetik meg. A cikk agitatív címe: *Kultúrversenyre csíki, háromszéki, marostordai, udvarhelyi dolgozók!* Az esemény: országos jelentőségű; tömegmozgalom; legfelsőbb párt- és állami támogatást élvez.

„Ami kulturális vonatkozásban ezalatt a másfél hónap alatt a székely vidékek falvaiban, városaiban végbemegy, nemcsak az ottani lakosság, hanem az egész ország szívügye. Röviden arról van szó, hogy a művészeti- és tájékoztatásügyi minisztérium messzemenő támogatásával a négy székelyföldi megye kultur-

otthonainak rendezésében nemes versenyre kelnek egymással ennek az országrésznek dalosai, táncosai, színjátszói. Hatalmas tömegmozgalom jellege lesz ennek a rendezvénynek. Egyik legfőbb célkitűzése éppen az, hogy minél több férfit, nőt, leányt és legényt, öreget és fiatalot kapcsoljon be a székelyföldi általános kultúrszínvonal emeléséért folytatott küzdelembe.”⁴⁸

Az eseménysorozat a kulturális szimbolika átépítését célozza.

„Jellegüknél és megnyilatkozási formájuknál fogva a székelyföldi kultúrversenyek kétségbevonhatatlanul jelentős mértékben járulnak majd hozzá a romániai magyarság külső jelentkezési formájában nemzeti, belső tartalmát illetően szocialista kultúrájának fejlődéséhez.”⁴⁹

Az ideológusok az események középpontjába az értékként felmutatott „népi kultúrát” illesztik.

„Mi a feltétele annak, hogy a [...] székelyföldi kultúrversenyek valóban értékesek legyenek? Elsősorban az, hogy a polgári kultúra kártékony befolyásától megtisztított igazi népi kultúrát csillogtassanak meg [...] A népi demokratikus rendszer az egész nép igazi értékét jelentő kultúrájával együtt megmenti a teljes elkallódástól a székelyföldi népi kultúrát is.”⁵⁰

Az állami szerkezet, ami a megvívandó harc fellegvára, és a mentést végrehajtására hivatott: a kultúrotthon.

„Kultúrotthonainkból kiindulva kell megújodnia a székelyföldi művelődésnek is. A kultúrotthonoknak kell visszaadniuk kultúrkincseiket a népnek, s egyúttal meg kell ismertetniük őket az új kor új dalaival, a szabad élet dalba, versbe, zenébe, színműbe, táncba kibuggyanó virágaival.”⁵¹

A versenyfeltételekből egyértelműen kiderült, hogy szigorú ideológiai, tartalmi kötöttségekkel igyekeztek egy gyökeres fordulat kieroszakolásával valóban új kulturális jelleget kialakítani. Az énekkarok kizárólag munkásdalokkal, szovjet dalokkal vagy népdalokkal szerepelhettek, a színjátszó csoportok meg olyan színdarabokkal, amely a központosított közművelődési vezetés irányító-útmutató folyóiratában, a *Művelődési Útmutató*ban jelentek meg. Kiemelt elbírálási szempont volt, hogy a színjátszó csoportokat lehetőleg dolgozó földművesek alkossák.⁵²

A versenyeket példátlan nagyságú és erősségű sajtónyilvánosság tette mindenki számára követhetővé, a jelenséggel való találkozást pedig megkerülhetetlenné. A két hónap alatt, valamint a verseny befejezése után 162 újságcikk, reflexió, hír jelent meg csak a három, általam átnézett napilapban, a *Romániai Magyar Szóban*, a *Népújságban* és a kolozsvári *Igazságban*. Vezércikkektől kiküldöttek tudósításaiig, levelekig, beszámolóig, a naponta megjelenő fényképekig, gigantikus címekig⁵³ minden újságírói-szerkesztői eszközt, fogást felhasználtak

Sem 1949-ben, sem az ezelőtti évtizedekben a Székelyföldön nem volt ilyen intenzív, a sajtóban ekkora teret foglaló, ennyi embert megszólaltató vagy ennyi emberről megszólaló sajtókampány. Ennyi harcos cikk, ennyi, a Székelyföldre vonatkozó, mentalitást célzó, képzavaros megfogalmazás.

„Soha a négy székely megye területén nem volt példa hasonló tömegmegmozdulásra ... Hosszú idő óta nem mozgatott meg esemény ennyi embert, a városi dolgozóktól kezdve a legeldugottabb falu fiatalságán át az öregekig, gyermekekig, asszonyokig. Az évszázadokon át mesterséges szellemi sötétségben, anyagi elnyomatásban, legkeservesebb kizsákmányolás alatt nyögő embertömegek feleszméltek, nagy tömegekben tódultak a világosság, a haladás felé, melynek vezető, mozgató, világítóereje az osztályharcos munkásosztály tapasztalt, harcos, a marxi-lenini-sztálini tudomány következetes harcos vonalán haladó élcsapat, a Román Munkáspárt.”⁵⁴

Az újságokban közölt statisztikák szerint a két hónapig tartó versenyeken, amelyeknek helyi, községi, községek közötti, járási, járások közötti, megyei és megye közötti szakasza volt, 476 község vett részt 13729 versenyzővel, és a rendezvénysorozatnak több mint 200000 nézője volt. Még a dohányosokat is lelkesíteni akarták a verseny szervezői: a kultúrverseny tiszteletére a sepsiszentgyörgyi dohánygyár Kultúra cigarettát hozott forgalomba.⁵⁵

A jelenségekre vonatkozó reflexió alapkérdései: hogyan hatott ez a két hónapos intenzív kampány a helyi társadalomra?

Megrémítette, megbénította, felszabadította?

Milyen csoportokat, milyen rétegeket?

Hogyan viselkedtek azok, akik fel tudták mérni ennek a kampánynak a tömegre való hatását: az értelmiségiek?

Nagy volt a tét. Az elindított mozgalmat és a mozgásba hozott embereket tovább is ellenőrizni, irányítani kellett, lehetett. Jöhetett augusztus 23. vagy november 7., cséplési munkaverseny győzteseinek megünneplése vagy kollektív-avató: azokra, akik énekeikkel-táncaikkal-szavalataikkal feltűntek, és azokra, akik őket irányították, tanították, a továbbiakban mindenütt számítottak a helyi hatóságok.

5.3.1. Az időgazdálkodás megváltoztatása

A májusi, júniusi hétköznapiakon – délután, este – készülni, próbálni kellett. Ez inkább a fiatal korosztályt, a versenyzők rétegét érintette.

„Folynak a székelyföldi kultúrversenyek. Esténként sárga lámpafény ömlik ki az iskola, a kultúrház és a kultúrterem ablakán. Gyakorolnak a színjátszók, az énekesek és táncosok. Néhány nagyobb községben a zenekarok is kiveszik a részüket a munkából. Zene és énekhang szűrődik ki az udvarra, lábak dobogásától hangos a hely, ahol a táncosok próbálnak. Késő estig folyik a próba. A gyerekek, meg az öregebb falusiak ott ülnek a kultúrház közelében, és ragyogó szemekkel figyelik, miként készül az ifjúság a versenyre.”⁵⁶

A versenyeket azonban vasárnap tartották, és ez egész napos otthontól való távolléttel járt. Május 22-től kezdődően minden hétvégen, minden székelyföldi megyében előbb körzeti, majd járási, majd megyei, ezután pedig megyék közötti szakasz következett. Külön előadásokat szerveztek az énekeseknek, táncosoknak, színjátszóknak. Fontos szempont volt a résztvevők száma is. Az újságok ezt kiemelve, a címekbe foglalva közölték: „Több mint negyvenezer ember vett rész Udvarhely megyében a vasárnapi kultúrelőadásokon. Száznál több marosmegyei községben mutatkoztak be a versenyre készülő színjátszók”:⁵⁷ „Minden résztvevő

csoport díjat érdemelt volna a csíki járási versenyeken. Másfélezer versenyző, tízezernyi közönség”.⁵⁸ „Szakadó eső ellenére Gyergyószentmiklóson hétezer ember jelent meg a megyei kultúrverseny szabadtéri megnyitóján...”⁵⁹ Ez azt jelentette, hogy a vásárnapi pihenés, templomba menés helyett sorozatban az egymás utáni vasárnapokon a kultúrversenyen kellett részt venni. Legalábbis ennek a körülményeit teremtették meg (pl. szállítás kirendelt teherautókkal), ezt követelték a szervezők.

5.3.2. „Szocialista ünnep” rítus helyi gyakorlása

Hetente ismétlődött – különböző helyszíneken – az ünnep. Díszkapukat állítottak, színpadokat építettek. Alsósófalván például két egymás utáni vasárnapra kettőt, ugyanis az első ingatagnak bizonyult, le kellett bontani és újraépíteni.⁶⁰ Székelykálon a kultúrotthon udvarára egy nap építették fel a színpadot.

„A tegnap még kopár udvaron két oldalon végig két-három méter magas, zöldágból font, virággal díszített fal vonul végig. Az udvar alsó felében 8 méter nagyságú hatalmas szabadtéri színpad áll, szintén zöld ágakkal körbefonva, virágfüzerekkel díszítve, a homlokzaton pedig a Párt központi bizottsága tagjainak képei. Feliratok és plakátok sokasága hívja fel a figyelmet a kultúrotthonok versenyére. (...) Kicsi a kultúrotthonunk, a múlt vasárnap a nézők fele kinn szorult, így tegnap délután nekiláttunk a szabadtéri színpad felállításához – mondja Pupp József tanító –. A szabadtéri színpad és nagy nézőtér felállításának gondolata valóságos versenyt indított a fiatalság között. Az este még 10 óra után is hangos volt a falu a kalapácsolástól és a szekercék csattogásától.”⁶¹

A leghatalmasabb, legpompázatosabb a július 3-i csíkszeredai döntő helyszíne volt.

„A verseny előestéjére a város már zászló- és fenyődíszbe öltözött. Nincs olyan utca vagy ház a városban, amelyet fel ne díszítettek volna. (...) A szabad ég alatt épült fel a 10 méter széles és 4 méter magas színpad. (...) A nézőtér több mint egy hektár területet foglal el. 30 oszlop övezi, amelyeket több mint 10

kilométer fenyőlánc köt össze. A nézőtérre négy díszkapu vezet. A nézők számára 7000 ülőhely készült. A színpadot és az egész térséget zászlóerdő veszi körül. A színpad felett vörös keretben vannak elhelyezve a szocializmus nagy tanítómestereinek, valamint a Román Munkáspárt központi titkársága tagjainak képei. A jelmondatos táblák a kultúrforradalmat, az együtt élő népek barátságát, a szocializmus országát, a Szovjetuniót, valamint a verseny megrendezését lehetővé tevő erőt, a Román Munkáspártot éltetik. Jelmondatok foglalják magukba a nép békeakarátát, és úgyszintén jelmondat bélyegzi meg az újabb háborúra uszítókat, és azok hűséges kiszolgálóit, a nép ellenségeit.”

Van még: díszkapuk a város bejáratánál, az üzletek kidíszített kirakatai, hiszen kirakatdíszítési versenyben álltak egymással, könyvsátrak, 10 vendégzenekar.

„Nincs olyan község Csík megye területén, amelyik ne képviselhetné magát. A várostól 10 kilométeres körzetben levő községek felsorakozva, zeneszó mellett jönnek el a versenyre. A távolabb eső községek szekereken érkeznek, több mint 400 fogat fogja beszállítani a résztvevőket. A gyergyói medence dolgozóit kedvezményes vonat hozza el a versenyre.”⁶²

Az ünnepség programja: megnyitja Magyar Károly, a Csík megyei ideiglenes bizottság elnöke, elhangzik a román és a szovjet himnusz, erre az alkalomra írt versét szavalja Kiss Jenő, verseny közben beszédet mond Kacsó Sándor, a MNSz elnöke; a végén eredményt hirdet Hary Brauner, a bukaresti Néprajzi Intézet igazgatója.

5.3.3. Az osztályharc élezése

Elvétve esett szó a sajtóban arról, hogy vannak, akik nem értenek egyet az egymás utáni vasárnapokat lefoglaló programmal, az egész ünnepségsorozat tartalmi részével, demonstratív, propagandisztikus elemeivel.⁶³ Ezek csakis a reakciók lehetnek. Néven nevezve vagy csak általános célzásokkal, de a sajtóban, a versenyeken mondott beszédekben folyik a kultúrforradalom ellenségeinek a leleplezés. A csíkszeredai döntőn Kacsó Sándornak, a

Magyar Népi Szövetség elnökének beszéde közben „a hatalmas nézőközönség percekig tüntetett a Román Munkáspárt, a Szovjetunió mellett, és ugyanakkor élesen elítélte a háborús uszítókat és a zsoldjukba szegődött Márton Áront, aki a papi palástot a nép félrevezetésére és becsapására szeretné felhasználni”.⁶⁴ Kacsó Sándor – akárcsak szónoktársai – meghatározza, ki az ellenség.

„Azok tartoznak ide, kiket falvainkban most ver ki oldalra a forradalmi fejlődés ereje, mint a szennyes habot a folyó. A dolgozó földművességen élősködő kulákok, a falu üzérkedői és uzsorásai. Alattomosággal, ravaszsággal próbálkoznak, álhíreket terjesztenek, babonás látomások megrendezésével próbálják befolyásolni és más fele terelni a dolgozók figyelmét. Szabotálásra bíztatnak és szabotálnak. Merényletekre uszítanak, sőt merényleteket szerveznek és követnek el.”⁶⁵

Vezércikkkel a kor ismert írói (Molter Károly,⁶⁶ Gagy László,⁶⁷ Kovács György) sorakoznak fel a kultúrforradalom méltatói közé. Kovács György szerint

„Ez a seregszemle is a dolgozó nép öntudatát, hatalmát, erejét mutatja. Körvonala azokat az erőket, amelyek a munkásosztállyal szövetségben, az RMP vezetése mellett az osztályharc frontjának minden szakaszán felsorakoznak az osztályellenség ellen.”⁶⁸

A csíkszeredai döntő alkalmából írt egyik versét Kiss Jenő a helyszínen olvasta fel.⁶⁹

5.3.4. Társadalmi igazodás kikényszerítése

A 476 község mindenikében, alkalomszerűen vagy a választott repertoár függvényében újra és újra felmerült a kérdés, hogy ki a haladó és ki a reakciós. Aki a kulákelleses színdarab⁷⁰ szereplői közé beállt, az haladó. Aki heteken keresztül részt vett a kultúrversenyekre készítésben és készüléskben, aki lelkesen tanulta új idők új színdarabjait, vagy az orosz dalokat, aki kihasználta a felkínált lehetőségeket, aki illeszkedett a felkínált modellbe: az a haladó. Nincs egyedül, hiszen ez az egyik legnagyobb nyeresége

az új hatalomnak: csoportok tanultak, szerepeltek együtt, az egyén választása közösségi megerősítést nyert. Közös kalandok is voltak, és ezek végén közös győzelmek: a Homoródszentmártonban rendezett versenyre a homoródremeteiek zuhogó esőben mentek, a lányok szekéren, mert utolsó percben a községi előjárásának ezt sikerült elintéznie, a fiúk gyalog, és ugyanígy, de nyertesként tértek haza.⁷¹

Ha az egyén nem is értett egyet az új hatalom intézkedéseivel, az adózás, beszolgáltatás kényszereivel, a dicső Szovjetunió baráti segítségével, a magyar-román tüntető barátsággal, a kulákokat kipellengérező színdarabbal, de a szereplés kedvéért, a társaság kedvéért félretette ezeket az elveket. Majd arra ébredt, hogy bekerült a sodrásba, és ő is haladó lett.

Családokon, rokonságon, falusi közösségen belül képződött új választóvonal. Heteken keresztül új tevékenységek sorába kóstoltak bele az új kultúrcsoportok új tagjai, főleg a fiatalok. Akik kitűntek, azok előtt új karrierlehetőség nyílt: a gyergyószentmiklósi megyei döntőn egy fiatal falusi lányt helyben szerződtet a sepsiszentgyörgyi színház igazgatója.

A fiatalság magatartásváltozását véleményem szerint ha fel is nagyította, de lényegében nem torzította a sajtó, amikor így írt: „Forradalmi előmenetelt állapíthatunk meg azonban a fiatalság magatartásában. A sok helyen eddig megnyilvánuló tartózkodást vagy közönyt máról holnapra felszámolta a kultúrverseny tömegmozgató ereje. A verseny a fiatalság nagy ünnepe volt...”⁷²

A kultúrmozgalom lépesméznek mutatta magát, és a fiatalság lépre ment.

5.3.5. Integráció, az egység megteremtése

Josif Chisinevschi, a RMP KV titkára az értelmiségieknek a béke és a kultúra védelmére tartott kongresszusán mondta: „Harcunk a kultúra bevezetéséért a faluba része annak a küzdelemnek, amely a kulákok korlátozásáért és fokozatos felszámolá-

sáért folyik; része annak a harcnak, amelyet országunkban a kizsákmányoló osztály teljes megsemmisítéséért vívunk.”⁷³ A székelyföldi kultúrmozgalom máris hatalmas tömegvisszhangot váltott ki, ami nem véletlen, „hiszen éppen ez egyik alapvető jellemvonása a kultúrforradalomnak, hogy óriási mértékben kiszélesíti a kultúra tömegalapját, egyre új és új tömegeket von be a kultúra áramkörébe...”⁷⁴ Mindez pedig integrálódik a szocializmus építésébe, a kettő elválaszthatatlanná válik: „A szocializmus építésének elkezdése tette időszerűvé és lehetővé a kultúrforradalom kibontakozását és viszont a kultúrforradalom kiteljesítése szerves része a szocializmus építésének.”⁷⁵ Végül is, bár még csak a községek közötti szakasznál tart, de „A székelyföldi kultúrversenyek diadalmasan bontakoznak ki és egy emberként menetel Székelyföld dolgozó népe a napfényes élet felé, melyet a szocializmus építése biztosít számára.”⁷⁶

5.3.6. *Testvériség hangsúlyozása*

Székelyföldön először látható tömegméretekben, ami ezután a kulturális rendezvények, meg a politikai akciók elmaradhatatlan propagandisztikus kelléke: román és magyar népviseletben összefogózkodó pár/párok.⁷⁷ Gernyeszegen az „előkészületek élénken bizonyítják a község román és magyar lakói közötti testvériséget. A román ifjak magyar népviseletben, a magyarok román népviseletben táncolják egymás táncait.”⁷⁸ A Nyárád mentén a „színmagyar szentgericei kultúrotthon Nyárádbálintfalván tartotta meg versenyét. A szentgericei magyarok a nyárádbálintfalvi románok számára kellemes meglepetéssel szolgáltak, amennyiben a magyar dalosok ajkáról szép románnyelvű dalok hangzottak el, amelyeket Nyárádbálintfalva román népe kitörő lelkesedéssel fogadott. Ez a tény nagyban hozzájárult a két nép közötti testvéri érzés elmélyítéséhez.”⁷⁹ Bereckben „a község magyar és román dolgozói – hogy ezzel is hangsúlyozzák a két nép testvériességét – egyesítették a román és magyar dalárdát. Az új dalkört Antonescu Mária

vezetésével, egyaránt énekel magyar és román népdalokat és munkásindulókat. Ugyanakkor közös tánccsoportot alakítottak, amelyik a „ciuleandra”-val és a csárdással készül.”⁸⁰ Nyárádszeredában Muica Petru gázszerelő, aki egyébként az IMSz járási felelőse, a Dózsa György című darabban lép fel: „Régi vágyam volt, hogy fellépjek, és most a székely megyék kultúrversenye valóra váltotta a kívánságomat. Ha nem is beszélek tökéletesen magyarul, de szerepemet jól megtanultam. Részvételemmel is az együttélő népek barátságát akarom szolgálni. A többiek nagy szeretettel foglalkoztak velem és ennek köszönhetem, hogy megállok a helyem.”⁸¹

A cigányok is megjelentek a versenyen. Nagyernyén a „község kultúrotthona a szomszédos Iklanddal áll versenyben. Ennek során nem mindennapos meglepetés érte a közönséget. A Román Munkáspárt által folytatott, az írástudatlanság leküzdésére irányuló mozgalom során az ernyei cigányok is megtanultak írni-olvasni, sőt saját dalkört is alakítottak, mellyel most a verseny keretében léptek fel.”⁸²

A kultúrforradalom székelyföldi változata egy átfogóbb folyamatba illeszkedik. *Művészetet a népnek*, hirdették, és a tudomány, az irodalom, a művészet pártosságának kívánalma volt, hogy a néphez, azaz közérthetően szóljon. Ez hosszabb távon azt jelentette, hogy rendkívül megnövekedett az ismeretterjesztő propaganda szerepe, kialakult egyfajta brosúra-műveltség. Ennek következtében „osztályharcosan tudományellenes beállítottság járta át az egész társadalmat. Minden intellektuális alkotásnak alkalmazkodnia kellett a közérthetőséghez és a közhiedelemhez, s ami ezt túllépte, könnyen magára vonta a népellenességet, azaz a rendszerellenesség gyanúját. Így aztán az a fantáziáló meggyőződés terjedt el, hogy a tudomány vagy a kulturális alkotás „nem olyan nagy dolog”, ehhez mindenki ért, elég felvértetni magunkat a sztálini tételekkel s ezzel már értjük is a világ lényegét, nem kell tehát a kutatóknak fontoskodniuk, elvont nyelven beszélniük és elzárkózniuk laboratóriumukba a nép elől.”⁸³

A kultúrforradalom (vagy hozzánk időben közelebb: Megének-lünk, Románia fesztivál a nyolcvanas években) a kulturális megnyilvánulások értékcsökkentő, intellektus-ellenes nivellálását jelentette. Sematikus szemléletet, világképet diktált, az igazgató hatalomnak megfelelő értékeket kultivált. Azonnali káros hatásként pedig a helyi közösségekben, az emberi csoportokban, családokban jelenvalóvá tette az osztályharcot.

5.4. Kiegészítőként: sportversenyek

A kultúrversenyekkel együtt hirdetik meg, egy országos mozgalom részeként, a Munkás Ifjúsági Kupa rendezvényeit – ugyanis „a szocializmust csak erős, bátor, harcra kész ifjúsággal lehet felépíteni...”⁸⁴ Udvarhely megyében a kultúrverseny meghirdetése utáni első vasárnapon került sor a sportversenyek második fordulójára – azon a napon, amikor már 130 énekkar, 149 tánccsoport vonult fel a kultúrverseny legelső versenynapján. Ahol nem volt kultúrverseny, ott került sor a sportversenyre. A négy járásban (tehát a megye nem minden járásában) megrendezett versenyeken 1964 ifjú és 773 lány vett részt, körülbelül 32000 néző előtt.⁸⁵

A kultúrversenyekkel együtt hirdetik meg, egy országos mozgalom részeként, a Munkás Ifjúsági Kupa rendezvényeit – ugyanis „a szocializmust csak erős, bátor, harcra kész ifjúsággal lehet felépíteni...”⁸⁶ Udvarhely megyében a kultúrverseny meghirdetése utáni első vasárnapon került sor a sportversenyek második fordulójára – azon a napon, amikor már 130 énekkar, 149 tánccsoport vonult fel a kultúrverseny legelső versenynapján. Azokban a helységeken, ahol nem volt kultúrverseny, ott került sor – kiegészítő tevékenységként – a sportversenyre. A négy járásban (tehát a megye nem minden járásában) megrendezett versenyeken 1964 ifjú és 773 lány vett részt, körülbelül 32000 néző előtt.⁸⁷ Más megyékben, más időpontokban is sor került

sportrendezvényekre – az elsőkre ebben a formában a székelyföldi falvakban.

A gigantikus sportrendezvények a totalitárius államok jellegzetes, a propaganda által maximálisan kihasznált jelensége. A kultúrrendezvényeken az új világ szimbólumrendszere jelenik meg, működik – a sportrendezvényeken ezzel együtt a nyers erő és ügyesség. Az ezrével felvonuló, zászlókat és a vezetők arcképét hordozó, tornagyakorlatokat bemutató fiatalok tömege azt hivatott demonstrálni, hogy az eszméért és a vezetőket követve holnap már akár a harcmezőn is képesek áldozatokat hozni. Az 1949-ben a sajtóban oly sokat emlegetett békeharc mozzanatai ebben a kontextusban a szocialista országokban, így Romániában is egyáltalán nem a békére – hanem az összecsapásra való felkészülést, az elszántságot mutató tüntetések sorozata.

Falusi környezetben az új hatalom számára ebben az esetben is az a tét, hogy hány fiatal tudnak bevonni hét közben a felkészülés folyamatába, vasárnap pedig hányan mennek a versenyekre ahelyett, hogy addigi szokásaikat, rítusaikat gyakorolnák. Merre, kinek a szavára mozdul meg a fiatalok tömege – mégpedig a legügyesebb, legtehetségesebb, sportolásra, tehát munkára képes réteg?

Mintegy háromszor annyi „ifjú”, mint lány vesz részt azon a májusi vasárnapon Udvarhely megyében a sportversenyeken. Ne feledjük azonban: a sportoló lány szerep (azaz: fiatal lány, aki tornaruhára vetkőzve mindenki szemeláttára fut, ugrik, „magát mutogatja”) teljes mértékben új ezekben a falusi közösségekben! Ez egy másik célja a rendezvénynek: megmutatni, hogy a fiatalok, fiúk de a lányok is, ha erre lehetőséget biztosítanak számukra, tömegesen képesek átlépni a hagyományos erkölcsi korlátokat. Akárcsak a kultúrforradalom rendezvényei esetében: nem az apjuk, anyjuk, nem a helyi közösség „parancsol” nekik, hanem külső mintáknak engedelmeskednek.

Ezek a rendezvényesek sem mentesek az osztályharctól. Kulákifjakat nem szerveznek be, nem engednek versenyezni. A sportverseny is egy eszköze a közösségeken belüli határépítésnek.

Jegyzetek:

1. *Népújság*, 1949. március 16.
2. *Népújság*, 1949. május 5.
3. *Népújság*, 1949. május 1.
4. *Népújság*, 1949. május 5.
5. Uo.
6. Függetlenül attól, hogy mit is tartalmazott maga a folyóirat, érdemes ideírni a központi magyar nyelvű napilap, a *Romániai Magyar Szó* május ötödiki számában megjelent, ihletett és az új ünnep mellett elkötelezett íróra valló ajánló sorokat: „A harcos, lendületes címlaptól a tavaszi virágos fedőlapig minden oldala ünnepi. A dolgozók nemzetközi napjának szelleme hatja át munkára, szocialista építésre, a béke megvédéséért folytatott küzdelemre mozgósító sorait. Beszámol a dolgozó nők májusi munkavállalásáról városon és falun. Helyszíni riportban eleveníti meg az üzemek munkásnőinek lelkes erőfeszítését a terv teljesítéséért és túlszárnyalásáért, a dolgozó földművesasszonyok részvételét a vetési csatában, az állami mintabirtok tudományos mezőgazdasági eredményeit a Romániai Demokrata Nők Szövetségének felvilágosító munkáját. Gyönyörű regényrészlettel, finom karcolattal, csípős szatírával szórakoztatja olvasóit. Gyakorlati tanácsokat ad az anyáknak és a háziasszonyoknak, és gondoskodik a gyermekek oktatásáról is. Külalakja friss, színes, olyan a *Dolgozó Nő*, mint a mi szép, bizakodó, munkás május elsejénk.”
7. *Népújság*, 1949. augusztus 26.
8. Uo.
9. *Népújság*, 1949. november 10.
10. *Népújság*, 1949. október 26.
11. *Népújság*, 1949. november 4.
12. *Népújság*, 1949. november 7.
13. Uo.
14. Uo. Az abszurdítás példaként említem a hírt. Az akkori olvasó is törhette a fejét azon, mit rejthetnek ezek a számok. De akkor talán ez nem is volt fontos: hiszen látszott, hogy az egyik valóban nagyobb, mint a másik. Mivel Palotailván rönkfeldolgozó vállalat volt, valószínű, hogy az időegység alatt feldolgozott fa köbméteréről van szó.
15. Uo.
16. *Népújság*, 1949. november 12.
17. Korántsem véletlenül, ugyanaznap „A Román Népköztársaság Athenaeumának termében a tudomány és kultúra terjesztésére alakult társaság rendezésében Luca László, a Román Munkáspárt Központi vezetősége titkára, miniszterelnök-helyettes és pénzügyminiszter, előadást tartott a nemzetiségi kérdékről. Az előadást nagy-

- számú hallgatóság élénk tetszésnyilvánítással kísérte. Az előadást hozzászólások követték, amelyekre Luca László válaszolt. *Népújság*, 1949. november 10.
18. *Népújság*, 1949. november 12., 13.
 19. *Népújság*, 1949. november 13.
 20. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 14.
 21. *Népújság*, 1949. január 24.
 22. *Népújság*, 1949. január 22.
 23. *Népújság*, 1949. május 1.
 24. *Szabadság*, 1949. május 28.
 25. *Népújság*, 1949. október 3.
 26. *Romániai Magyar Szó*, 1949. november 13.
 27. Uo.
 28. Uo.
 29. Uo.
 30. Uo.
 31. Uo.
 32. Uo.
 33. *Népújság*, 1949. november 4.
 34. *Népújság*, 1949. december 22.
 35. Uo.
 36. *Romániai Magyar Szó*, 1949. november 28.
 37. *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 16.
 38. Molter többek között ezt írja: „Tőle tanulták a kortárs írók a korhadtt rombolnivaló nevét, tőle szokhatják meg a nagyvonalú messzibbre-látást és a közeli, a hétköznapi jellemekben való elmélyülést. Éposz a Sztálin-mű, mely Homér halhatatlan részleteirai után a technikával kibebírt és jobban megismert Föld maximális átalakításának egész társadalomrajza. Rabszolgák naiv, hűbériek romantikus és polgárok egyénien önző költészete után ez a szocialista közösségi dolgozók, a proletárok hőskölteménye...” Székely Béla dolgozó földműves *Sztálin elvtárhoz* című költeménye pedig a következőképpen hangzik:
 „Hogy megszűnt a tőkés rendszer,
 Egynegyed részén a világnak,
 Hol dolgozók az urai,
 A földnek és a gyárnak,
 Hogy minden munkás magának termel,
 Gyümölcsét nem aratja más,
 És megértük már, hogy embermódra élünk,
 Köszönjük neked, Sztálin elvtárs.
 Hogy a szabadság napja felvirradt,
 S boldogabb jövőt sugároz ránk,
 Hogy nagyobb a kenyér az asztalon,
 Van népi sportunk és kultúránk,
 Hogy megszűnt a munkásüldözés,
 És nem lesz többé kizsákmányolás,
 Hogy van üdülők, pihenőnapunk,
 Köszönjük neked, Sztálin elvtárs!
 Hogy nem vagyunk elnyomott nemzet,
 Anyanyelvünkön tanul gyermekünk,
 Hogy van hazánk – hol otthon vagyunk,

melyben dolgozunk, melyet szeretünk,
Hogy megismertük az igaz utat,
A szabadság felé, munkád az útmutatás.
Tanítónk, atyánk, vezetőnk lettél,
Köszönjük neked, Sztálin elvtárs.

Hogy a jövőnk békében épül,
És nem ropognak gyilkos fegyverek,
Neked köszönik az édesanyák,
S az apjukkal játszó, vidám gyerekek,
Hogy fiainknak a gyilkos tőkés
A harcmezőkön többé sírt nem ás,
Hogy a békét s jövőnket őrzöd a földön,
Köszönjük neked, Sztálin elvtárs." *Népűjság*, 1949. december 22.

39. Maros megyei Állami Levéltár, fond 11, 85-ös iratcsomó, 23-as lap.

40. *Szabadság*, 1949. december 30.

41. Uo.

42. Uo.

43. *Romániai Magyar Szó*, 1949. december 30.

44. *Szabadság*, 1948. január 27.

45. *Népűjság*, 1948. szeptember 17.

46. Uo.

47. Kultúrforradalom születik – Erőss Attila vezércikke, *Népűjság*, 1949. május 27.

48. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 15.

49. Uo.

50. Uo.

51. Uo.

52. A *Művelődési Útmutató* 1949. júniusi számában jelent meg ez a versenyszabályzat:
„Maros, Háromszék, Csík és Udvarhelymegyei tánc-, ének-, és színjátszó csoportok versenyének feltételei.

ÉNEKKAROK

I. A versenyre az énekkarok egy-két vagy három dal betanulásával készülnek, mégpedig: a. munkásdal és b. szovjet dal, c. népdal betanulásával.

II. A versenyen részt vesznek vegyeskarok, férfikórusok, egyenmű vagy egyszólamú karok (egyszólamra énekelhetnek helyi népdalt).

II. A kiértékelő bizottság a következő szempontokat tartja szem előtt:

1. Magatartás (a színpadon való megjelenés, az előadás és a színpad elhagyása során tanúsított fegyelem).

2. A zenedarabok előadása.

a. Reális értelmezés (a zene módoszataiban, árnyalataiban tükrözze vissza a szöveg tartalmát).

b. Hangformálás és kiejtés (nem erőltetett, könnyed hangformálás és a szavak világos kiejtése).

c. Tartsák szem előtt a dal ütemét.

d. Helyes, tiszta hangsúly és összhang.

e. Az egyes szólamok arányossága.

IV. Öltözet. Értékelni kell a helyi viseletet.

TÁNCCSOPORTOK

I. A tánccsoporthoz a falu vagy a szomszédos vidék saját táncával készülnek a versenyre.

II. Férfiruhába öltözött lányok nem vehetnek részt a versenyen. A táncok vegyes, férfi és női táncok is lehetnek, de semmi esetre sem engedhető meg, hogy jellegzetes férfitáncot nők, vagy vegyes csoportok táncoljanak.

III. A színpadon való tetszetős megjelenés vagy távozás (lehetőleg táncmozdulatokkal) jöjjenek be és távozzanak a színpadról).

IV. Öltözék. A helyi népviselet értékelése.

SZÍNJÁTSZÓ CSOPORTOK

I. A színjátszó csoportok a *Művelődési Útmutatóban* megjelent színdarabokkal szerepelhetnek.

II. A színjátszó csoportok kiértékelésénél a következő szempontokat veszi figyelembe a bírálóbizottság:

a. A csoportok összetétele (lehetőleg dolgozó földművesek alkossák a csoportokat).

b. A szerepek szétosztása legyen ésszerű (öregember szerepet ne bízzák fiatalra, női szerepet ne játsszon férfi stb.).

c. Ellenszenves szerepet ne bizzunk olyanra, aki adottságaival a közönségben rokonszenvet kelt.

d. A szerepeket jól tanulják meg. (Az értékelőbizottság ellenőrzi a darab szövegét és minden eltérést följegyez.)

e. A hanghordozás minél természetesebb legyen, ne pedig erőszakolt.

f. Kísérjük figyelemmel, hogy a szereplőknek sikerült-e a rájuk bízott szerepekben elmélyedniük.

g. Figyeljük meg, hogy a csoportokat áthatja-e a kollektív munka szelleme.

III. A színpadon való mozgás és a darab előadása.

a. A szereplők színpadi mozgása. (Figyeljük meg, hogy minél természetesebb legyen a szereplők mozgása, s ne erőszakolt.)

b. A ruházat mennyiben felel meg a szerepnek."

53. A rekordot a *Népújság* 1949 június 22-i, a megyei döntőkről beszámoló anyagok elé szerkesztett, fél oldalas, különböző nagyobb és még nagyobb betűkkel szedett címe tartja: „Hatalmas tömegek részvételével, a népi kultúra újjászületése jegyében folytak le a megyei kultúrversenyek Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Gyergyószentmiklóson. A megyei versenyek a Szovjetunió iránti hálát és szeretetet, a munkás-paraszt szövetség további megszilárdítását és a román-magyar testvériséget tükrözték. „Népi demokráciánk nem tűrheti, hogy a vallásos hitet a dolgozó nép építő munkájának aláaknázására használják fel” – mondotta Marosvásárhelyen Bányai László, a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsának tagja, a MNSz országos alelnöke Gyergyószentmiklóson Juhász Lajos, Székelyudvarhelyen Révy Ilona mondott beszédet.

54. *Népújság*, 1949. június 18.

55. „A sepsiszentgyörgyi dohánygyár a Dohányjövédékkel egyetértésben elhatározta, hogy a székelyföldi kultúrversenyek tiszteletére új cigarettafajtát hoz forgalomba. A cigaretta elnevezése *Kultúra*. A gyár munkásai, megértve a kultúrversenyek jelentőségét s hogy kivegye részét a verseny eredményesebbé tételéből, rohammunkával máris 5 millió darab *Kultúra* cigarettát készített el. Az új cigaretta ára 1 lej 80 bani és ízléses csomagolásban kerül forgalomba. A csomagoláson román és magyar felírás díszlik. A felírás szövege: „Művészet a nép szolgálatában. Maros, Udvarhely, Háromszék és Csík megyei kultúrotthonok versenye.” Ezenkívül Matis János által készített művészi rajz is díszíti az új cigaretta csomagoló papírját, amely egy táncoló leányt székely népviseletben, egy táncoló legényt pedig román népviseletben ábrázol.” *Népújság*, 1949. július 5.

56. *Népújság*, 1949. május 26.

57. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 25.
 58. *Népűjság*, 1949. június 18.
 59. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 22.
 60. *Népűjság*, 1949. június 17.
 61. Kövesdi István levelező híre, *Népűjság*, 1949. június 6.
 62. *Népűjság*, 1949. július 4., 6.
 63. Például Gyimesben „lebeszélési akció” keretében a pap, szülők nem akarták engedni a fiatalokat a próbákra. *Igazság*, 1949. július 7.
 64. *Romániai Magyar Szó* 1949 július 6.
 65. *Uo.*
 66. „A láz, amelyet négy székely vármegyénkből ez a művelődési verseny előhívott, nem csak közfigyelemre méltó, hanem azt is bizonyítja, hogy a dolgozó székelység mennyire megérezte már az új idők szelét, és hogy most tanul belé napjaink legfontosabb tennivalóiba. És elsősorban vette tudomásul, hogy ősi népi kultúrája nem titkolni való kincs, nem is vásári komikum, hanem az a lelki ruhája, melyben önmagának és a Román Népköztársaság valamennyi népének tetszik, és amelyben a többi néptársával egyetemben versenyezhet a munkabíráásban és hazája munkatervének teljesítésében: népi nemzeti formában ad szocialista tartalmat ügyes bajos életének.” A népi művelődés versenye, vezércikk, *Népűjság*, 1949. május 30.
 67. „... a kultúrverseny a szó legigazibb és legmélyebb értelmében forradalom. A dolgozó nép történelme legmélyértelműbb pillanatait éli, megismeri a dolgok okát, felszabadul a gyalázatos politikai tekintélyektől, amelyek istennek tölték fel magukat, és megszabadul alvilágának, a kegyetlen reakciónak kínzó ördögeitől ... Aki tisztán hall a nép szavából, aki élesen megfigyeli a történelmére ébredt nép első nagy mozdulatait, az elvonhatja a nagy következtetést. Valami kezdődött ezen a székelyföldi kultúrversenyen, de valami ugyanakkor véget ért. Megkezdődött a szocializmus tudatos felmagasodása, kulturális síkon is, és ez a gyönyörű kezdet szétrobbantotta a formai és lelki rabruhát...” Sorsdöntő út című vezércikk, *Népűjság*, 1949. július 4.
 68. *Népűjság*, 1949. május 23.
 69. „Színpad épült a szabad ég alatt –
 felhők rajzolják mennyezetét,
 mögötte fák alkotnak zöld falat
 s fönt csillárként a nap friss tüze ég.
 Színpad a szabadban, a szabadságban
 egy szebb, virágzó élet fényjele!
 Deszkáiról a nép szól majd vidáman
 és emberül! a székely négy megye.
 Foszolatok szét, tűnjetek borúk!
 E színpad bizonyosság és harsona:
 nemcsak a munkához van itt jogunk,
 miénk ez is: a műveltség joga.
 Amit e nép itt megőrzött szívében
 s amit írói álmodnak neki,
 a dal, a játék s a tánc ütemével
 íme, derűsen messzezengeti.
 Dalolhatunk, testvérek, székelyek!
 Sodorhat tánc és játék! Szállhatunk!
 Nem béklyóznak már galád kezek,
 nem metszik vissza szárnyunk és szavunk.

Nőhetünk művészetben és tudásban,
mindenki képességei szerint –
nincs különbség nép s nép között e hazában:
a csúcs egyformán mindenkinek int.

Fel hát a csúcsra! a tetőkre fel!
hová csupán a Szabadság vezet!
S hol a testvéri béke énekel,
bezengve mind a messzeségeket.
Föl hát a csúcsra falvak ősi népe!
Munkában s műveltségben légy elől!
Ne lesd jövőd, de induljál elébe!
Föl egy derűsebb, szebb jövőre! Föl!”

Művelődési Útmutató, 1949. augusztus, Kiss Jenő: Színpad épült

70. Tomcsa Sándor Jubélium című három felvonásos darabját „a csíkszeredai döntőn 4 csoport közül 2 játszotta, a székelyföldi kulturális versenyek előző döntőin pedig minden második csoport ezzel a darabbal mutatkozott be...”. *Romániai Magyar Szó*, 1949. július 11.
71. *Népűjság*, 1949. június 17.
72. Lásd a *Művelődési Útmutató* 1949. augusztusi számában megjelent összefoglaló cikket: A székelyföldi kultúrverseny eredményei és tanulságai.
73. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 27.
74. Uo.
75. Uo.
76. Uo.
77. El lehetne merengeni azon, hogy az 1949-es plakáton a pár legénye székely, leánya román viseletben van; a hetvenes-nyolcvanas években szigorúan fordított volt a szereposztás. De nem merengek, fentebb egy lábjegyzetben már írtam: a Kultúra cigarettán a fiú román viseletben van, a leány székely ruhában.
78. Veres István levelező híre. *Népűjság*, 1949. június 6.
79. Cif Vasile levelező híre, uo.
80. *Romániai Magyar Szó*, 1949. május 29.
81. Uo.
82. *Népűjság*, 1949. június 6.
83. Hanák 1990, 67. p.
84. Szabadság 1949. május 28.
85. Uo.
86. Szabadság, 1949. május 28.
87. Uo.

6. A HAGYOMÁNYOS FALUSI ELIT ELLENI TÁMADÁSOK

A Székelyföld falusi régióiban a negyvenes évek második felében elsöprő többségben levő, jobboldali-konzervatív beállítottságú értelmiségiek kiszorítására, előbb a szervezeti, majd a helyi társadalmi pozíciókból való eltávolítására indított kampány nyitóaktusa Luka Lászlónak 1947. május 22-én a kolozsvári *Igazságban*, a RKP erdélyi napilapjában megjelent cikke: *A romániai magyarság útja*. A magyar nemzeti egység felszámolása érdekében, a Román Kommunista Párt másfajta (internacionalistának nevezett) egység kialakítását célzó politikájának jegyében Luka szembefordult az eddig követett, és az 1946-os választások során még érvényesülő népfrontpolitikával, meghirdette az „elvtelen magyar egység” elvét. Ezt az ideológiai elvet és a magyar szervezeti-intézményes egység szétzúzását követelő parancsot lehet az elkövetkezendőkben az osztályharccal, az RKP hatalmi terjeszkedésével szembeni magyar összefogás megbélyegzésére és az ezt hirdetőket elhallgatására felhasználni.

A Magyar Népi Szövetség 1948. december 10–12-i negyedik, egyben utolsó kongresszusán Luka László már pártutasításként fogalmazza meg: a Magyar Népi Szövetségnek kell megakadályoznia, hogy a magyar burzsoázia nemzetiségi sérelemként tudja feltüntetni, és a nyilvánossággal elfogadtatni a saját sérelmeit.¹ Tehát a Szövetség feladata a magyar rétegek érdekének védelme helyett a párt oldalán, a párt utasításait követve a sérelmeket hangoztatók leleplezése és elnémítása. Ha igaz az, hogy az 1946-os esztendő a Magyar Népi Szövetség válságát² hozta, akkor az

1949-ben már szó sincs válságról: a „transzmissziós szíj” szerepet játszva, mint egy kiszabott tervet, teljesíti a Szövetség mindazt, amivel az RMP megbízza.

A Székelyföld legnagyobb tömegszervezetében, 1949-ben nagy erővel folynak az 1947-ben megkezdett, a tagságot és főleg a vezetőséget érintő tisztogatások, kizárások. 1947 végétől 1950 júliusáig 129 ezer kizsákmányolónak nevezett tagot távolítottak el a szervezetből.³ A Központi Intézőbizottság 1948. január 15–16-i ülésén döntött el, hogy a szövetség kulturális osztályai, a Szövetség kiadásában megjelenő lapok az ideológiai harc eszközei lesznek, és ezzel erősítik a népi demokráciát. 1949-ben a *Romániai Magyar Szó*, a Szövetség 1947-től Bukarestben megjelenő országos napilapja (főszerkesztő Kacsó Sándor, felelős szerkesztő Robotos Imre), a *Népújság*, a Szövetség Marosvásárhelyen megjelenő székelyföldi napilapja (felelős szerkesztő Kovács György), nemcsak az új eszméket hirdették, az új megvalósításokat dicsőítették, az új ünnepeket szervezték, hanem a leleplezésekben, a helyi közösségek megosztásában és a helyi értelmiség elhallgattatásában is kivették részüket.

1948 végére, az államosítás után, a tisztviselői kar 1949. februári megszürése, valamint március 2-án, az ötven hektárnál nagyobb birtokok kisajátítása és a birtokosok deportálása⁴ után már nem maradtak a székelyföldi városokban és falvakban úgymond rendszerellenes felfogást, azaz jobboldali, konzervatív elveket valló vagyonos, vagy vezető állásban levő emberek. A kisajátítás és deportálás eseménye azon túl, hogy családi, helyi tragédiák sorozatát jelentette, jelentős mértékben befolyásolta a közhangulatot. A hatalom demonstrálta, hogy most már vagyoni állapotától, a helyi közösségben elfoglalt helyétől függetlenül mindenkit képes elérni, büntetni, elhurcolni, osztályellenségként megbélyegezni – ahogy éppen érdeke és kedve diktálja. Ez ellen pedig a falusi társadalom emberei sem egyénileg, sem közösségileg nem tudnak, nem tudhatnak hatékonyan védekezni. Az ötvenes éveket széles körben jellemző legfőbb megbélyegzés, amit káderezésekkor felrót-

tak az állami alkalmazottaknak, azaz elvben bárkinek, a „kulák származás”, nem jelentette azt, hogy valóban ehhez a régebbi, vagyonos, vezető, jobboldali réteghez tartoztak volna, mert ez a réteg mint társadalmi kategória, helyi hatalmi csoport már 1949 végén sem létezett. Róluk csak a hatalom beszélt, hogy az ellenség képét, az osztályharc fokozása érdekében, újratermelhesse. A „levitézlett földesurak”, papok, tanítók, amennyiben nem azonosultak az új hatalommal, a „reakció képviselőinek” neveztettek, akik pedig velük szimpatizáltak, őket valamilyen módon segítették, azok „a reakció szekértolói” lettek. Az osztályharc csak a kíméletlenséget ismeri.

A MNSz gyűlések fokozatosan változtak át ítélőbírósággá. Meghatározó szerepük mindenütt a fentről érkezett kiküldötteknek volt. A helyiek még „ingadoztak”, esetenként azt is mondták, ami a véleményük volt, és nem azt, amit kellett. Mindenütt akadtak azonban meggondolatlan, sértett vagy egyszerűen a hatalomnak hamar behódoló emberek. Apácán 1949 február elején törvényismertető nagygyűlést szerveztek, és ezen hangoztatta Gáspár József, hogy a szövetség tagjai között ő nem ismert kizsákmányolókat és kizsákmányoltakat, csak magyarokat. A Brassóból érkezett előadó „nyomban rámutatott az elvtelen magyar egység veszélyére, amit a kulákok és más reakciók szeretnek hangsúlyozni”.⁵ Ezen kívül semmit sem tudott tenni, mert a helyiek ismerték Gáspárt, és nem akadt olyan valaki, aki megtámadta volna. Nem így járt Orbán István kántor, szabó és nyolc holdas gazda. Ő is ugyanúgy beszélt, mint Gáspár, de akadt egy szegény-paraszt, Bibó Mátyás, aki felesben földet bérelt tőle, és aki leleplezte: azzal, hogy felébe kellett ő művelje az Orbán földjét, amaz munka nélkül jutott haszonhoz, sőt, „nem átallotta a termés megosztásakor a fennálló szokás ellenére a répafevét felét is követelni tőle”.⁶ A sértett Bibó hozzászólása után vita kerekedett, és voltak, akik „rámutattak arra, hogy Orbán István, ez a hamisítatlan kulák szellemű iparos és gazda visszaélést követett el a csépléskor is, amiért meg is büntették”.⁷ A törvényismertetés

céljából összehívott gyűlés osztályharcos fordulatot vett, a kiküldötteknek és a helyi közreműködőknek köszönhetően.

A következő állomás az volt, amikor a gyűlés célja nem más, mint a leleplezés és kizárás. Nyujtódon július 24-én tartották meg azt a MNSz gyűlést, ahol osztályellenségnek nyilvánították Bács József zsírosparasztot, Veres Venczel kulákgazdát, Pap János zsírosgazdát, Bardócz Lajosné kulákasszonyt.⁸ A helyzetre jellemző az is, ami Zetelakán történt 1949 májusában-júniusában. Előzőleg, a katolikus szerzetesrendek felszámolása után néhány apáca és szerzetes Székelyudvarhelyről kénytelen volt kiköltözni Zetelakára, ahol Ferenc Ervin ferences barát, aki ott plébánosi szolgálatot látott el, befogadta őket. A hivatalos álláspont szerint az „apácák érkezése után valóságos szervezkedés indult meg Zetelakán. Házról-házra jártak a barátok, házról-házra jártak az apácák és mint „szent titkot” adták a becsületes hívő embereknek az angol-amerikai imperializmus céljait szolgáló fekete reakció rémhíreit.”⁹ Úgy gondolom, hogy valóban kiépítettek a községbe érkező barátok és apácák egy kapcsolatrendszert, de annak inkább a segítség, tanácsadás lehetett a célja, és korántsem mellékesen, az ország és a világ híreiről is tájékoztatták, a saját szempontjaik szerint kommentálva, a falusiakat. A vezető gazdarétegben is befolyásra tettek szert – azaz, a korszak zsargonjára ezt átfordítva: „Tárt ajtókat és hű szövetségeseket talált a klerikális reakció a község kulákjaiban.”¹⁰

A fent említett időszak két eseménye is mutatja, hogy valóban erős befolyása volt a falu népére ennek a csoportnak. A kultúrversenyek idején nem tudtak jelentősebb erőket mozgósítani a faluból és talán nevetségessé is váltak a falu előtt, mert csak az „analfabetizáló iskola” volt növendékei közül sikerült egy (valószínűleg nem magas színvonalon játszó, idősebb korúakból álló) színjátszó csoportot toborozni. A helyi IMSz „öntudatos tagjai”-ra nem hallgattak a fiatalok már azért sem, mert „Ferenc Ervin összefogva a kuláksággal, a kultúrversenyek meghirdetése után azonnal megkezdte az ellenséges propagandát. Fegyverük ezúttal is a

vallásosságon keresztül való megfélemlítés: A tánc és az énekszó az ördögtől való – mondták –, a szülők tartásuk vissza gyermekeiket.”¹¹ Zetelakán a szülők a papra hallgatva, vagy más okokból, de valóban visszatartották gyermekeiket.

A község vezetői látták, hogy segítség nélkül nem tudnak úrrá lenni a helyzeten. A közhangulattól is megijedtek, hiszen „Zetelakán és környékén, a forgalomtól távol eső hegyi falvakban széles hullámokban terjednek a legképtelenebb babonák és rémhírek, hogy befolyásuk alá kerítsék a vallásos és hiszékeny néptömegeket. Háborút hozó dátumok kerülnek be a köztudatba, melyek hasonlóan a járványos betegségek kórokozóihoz, láthatatlan ellenséggé válnak házról-házra, hogy letérítsék a haladás útjáról a dolgozó- és középparasztságot.”¹² Egyszóval: az emberek nem hallgattak rájuk, és amint a fiatalok esete mutatta, nem féltek tőlük.

A község vezetői a megyei pártbizottságra mentek tanácsot, segítséget kérni. Nem tudható, miben is egyeztek meg a pártbizottság vezetőivel, milyen konkrét intézkedéseket hoztak. Az egyik talán ez: a *Romániai Magyar Szótól*, Bukarestből munkatársat küldjenek a helyszínre, az eset kivizsgálására és a község ügyeinek, a résztvevők nevének nyilvános megszűntetésére. Ennek eredményeként született meg a cikk: Zetelakán leleplezik a „láthatatlan” ellenséget. Zsírosparasztok, papok, apácák szövetsége a haladás ellen.¹³

A tanítás, amelyet Zetelaka község demokratikusnak nevezett vezetői meg kellett fogadjanak, a következő volt: „Leplezzétek le az ellenséget, hogy megvívhattok vele!” Az általános elégedetlenséget, a szembenálló ideológia hatásait, a közösség kialakuló egységes szembenállását úgy lehet csökkenteni vagy megszüntetni, ha egyszerre indítanak harcot minden fronton a megnevezett, kijelölt személyek – a láthatóvá tett ellenség – ellen. Hogy kiket vittek be a székelyudvarhelyi Szekuritátéra a megyei pártbizottság és a helyi vezetés közös akciójának elindítása után, és hogy mi is történt ott velük, nem tudom. Azt sem, hogy gazdasági téren milyen megszorító intézkedéseket, az adó vagy a beszolgáltatás

teljesítésére milyen eszközöket alkalmaztak Zetelakán. Ami bizonyos: a helyi és megyei hatalomnak 1949 május-júniusában koncentrált támadást kellett kitervelnie és indítania a helyi társadalom vezetői, szónokai ellen, mert az egyháznak Zetelaka népére gyakorolt hatását és hatalmát másképpen nem tudta megtörni. Bizonyos az is, hogy ez egy növekvő hatalmú és önbizalmú, a hatalmi eszközök és erőforrások felett csaknem korlátlanul rendelkező vezetés álláspontja. A további erősödés és építkezés alapjául a kreált ellenségek látványos legyőzése, az általános megfélemlítés szolgál.

6.1. „népi demokráciánk papi palástba bújt ellenségei...”.

Leszámolás Márton Áronnal és híveivel

Az osztályharc egyik éle – mint azt már bemutattam – a papok, az egyházak ellen irányult. A protestáns egyházak 1948 októberében az állam által is jóváhagyott új szervezeti szabályzatot kaptak, és a továbbiakban lojálisan viszonyultak az új hatalomhoz. Más volt a katolikus egyház helyzete. Ennek voltak a legerősebb nyugati kapcsolatai, gyökerei. A papok cölibátusban éltek, családjuk zsarolásával kevésbé voltak megfélemlíthetők. Az új hatalom számára miután felszámolták a polgári pártokat, beolvasztották a szociáldemokrata pártot, előkészítették az ortodox és unitus egyházak „egyesítését”, egyetlen igazán komoly ellenfél maradt, a római katolikus egyház.¹⁴

A nyílt harc kezdete 1948. június 17: Románia felmondta a Vatikánnal megkötött konkordátumot. Augusztus 3-án államosították az egyházi iskolákat, állami alkalmazottakká nyilvánították azok személyzetét. 4-én rendelettel szabályozták a kultusz-feltételeket: hány hívő kell ahhoz, hogy önálló püspökség legyen; vallásoktatás nem történhet az iskolákban; államosították az egyházak vallásoktatást szolgáló épületeit, lakásait, a még megha-

gyott földjeit; a lelkészek állami fizetést kaptak, az egyházak költségvetését az állam szabta meg, szabályozta a képzést, és a személyzeti kérdésekbe (áthelyezések, nyugdíjazás) is beleszólt.¹⁵ A katolikus egyház nem fogadta el ezeket a feltételeket, nem ismerte el az állam fennhatóságát.

A *Scântea* 1949. február 10-i számában jelent meg *A vallásszabadság kérdéséről* című, az alapvető ideológiai-gyakorlati viszonyulást megmutató és szabályozó cikk.¹⁶ Az írás az Alkotmányra hivatkozik, amely szerint „a Román Népköztársaságban a lelkiismereti és vallásszabadságot az állam biztosítja. A vallásfelekezetek szabadon szervezkedhetnek és szabadon működhetnek, ha szertartásuk és gyakorlatuk az alkotmánnyal, a közbiztonsággal, vagy a jóerkölccsel nem ellentétes.”¹⁷ És ami mögötte van: ez a vallásszabadság az a fajta vallásgyakorlás, amit az állam jónak tart és megenged. Ha azt tartja jónak, hogy megszüntessen egy vallást, akkor ez maga a vallásszabadság: „A vallásszabadság tiszteletben tartásának egyik példája a görög katolikus hívők visszatérése az ortodox egyházba. A népi demokratikus rendszer úgy vélte, hogy ez minden hívő lelkiismereti kérdése, és az állampolgárok a legteljesebb szabadsággal döntenek felőle.”¹⁸ Mármint arról, hogy az egyházuk megszűnte után melyik más egyházhoz csatlakoznak, amennyiben nem akarnak ortodoxok lenni.

A katolikus papok közül néhány tevékenységét tételesen is kiemelik, ellenségként megnevezik és elítélik az ideológusok.

„Egyes katolikus papok ártalmas, reakciós jellegű politikai tevékenységet fejtenek ki a szószékről és a templomon kívül egyaránt. Mi a célja ennek a tevékenységnek, azt megmutatta Mindszenty hercegprímás pere. Bebizonyosodott, hogy országunk néhány magas rangú katolikus papja – román és magyar egyaránt – szoros kapcsolatban volt Mindszentyvel. Mindszenty, a Vatikán és az amerikai kémiszolgálat hűséges szolgálója, azon fáradozott, hogy megdöntse Magyarországon a népi demokratikus rendszert és megfossza az országot függetlenségétől. Világos, hogy egyetlen demokratikus rendszer sem tűrhet meg ilyen bűnös tevékenységet,

melynek semmi köze sincs a vallásos hithez, sem a hívók döntő többségének érzelmeihez.”¹⁹

A cikk végül is két mondatban foglalja össze a lényegét: mi az, amit az új hatalom tiszteletben, és mi az, amit megengedhetetlennek tart.

„A népi demokratikus rendszer szigorúan tiszteletbe tartja a lelkiismereti szabadságot és a vallásgyakorlás szabadságát.

Ugyanakkor azonban megengedhetetlennek minősíti azt, hogy a népi demokrácia ellenségei arra használják föl a hívók vallásos érzelmeit, hogy megakadályozzák a dolgozó nép politikai és morális egységének megszilárdítását és gyengítsék a dolgozók egyesült erőfeszítését a szocializmus építésében.”²⁰

A második kijelentés igazságában nem kételkedhetünk, hiszen ez egybeesik az új hatalom alapvető érdekével: hívei csak neki lehetnek, a hívók vallásos érzelmei csak az általa meghirdetett eszmékhez kötődhetnek, és ezeket a vallásos érzelmeket csak ő mozgósíthatja a kijelölt célok megvalósítása érdekében. Ha ez igaz, akkor viszont az első kijelentés hamis.

Az új hatalomnak az államosított erkölcsre (munkaversenyek, jó és rossz osztályharca) éppúgy szüksége van, mint a vallásgyakorlás (lásd az ötödik fejezetben: új ceremóniális ünnepek) ellenőrzésére.

6.1.1. A kampány

1949-ben a Székelyföldön a katolikus egyház, ennek püspöke, Márton Áron ellen indult végső, a püspök bebörtönzéséhez, az egyház egységének megtöréséhez vezető hajsza. 1949 egyébként is – az egyházi iskolák 1948-as államosítását követően – a vallásos egyesületek felszámolásának, a katolikus szerzetesrendek feloszlásának éve.²¹ Az egyház teljes mértékben elveszti vagyonát, intézményesített társadalmi támogatását. A gyulafehérvári papneveldét Márton Áron letartóztatása után ideiglenesen bezárják, az egyház szervezettsége, működőképessége a minimumra csökken.

Az év januárjától augusztusig a *Romániai Magyar Szóban*, az *Igazságban* és a *Népújságban* 47 írás témája a papi reakció vagy Márton Áron elleni vádak. Júniusban, a legviharosabb időszakban 20 cikk foglalkozott ezzel a témával. Ha alkalom adódott rá, akkor egy-egy katolikus pap viselt dolgairól, félrelépéseiről folyamatosan írtak az újságok. Utólag teljesen másként értelmezhetjük az eseteket. Például Szócs Béla csíkdánfalvi plébánost már 1948 szeptemberében ellenségnek nyilvánítják: „Csíkdánfalván, ebben a konok zsirosparasztjairól hírhedt községben nem nézik jó szemmel a vasárnaponként falumunkát végző városi dolgozókat. Nem nézi őket jó szemmel főleg Szócs Béla plébános, aki nem átalja őket a szószékről kipurdikálni. Ahelyett, hogy hivatásához méltóan az emberek közötti szeretetet, békét, megértést hirdetné, nyíltan népellenes propagandát folytat. (...) a falujárókat ördögöknek nevezi, akik a főördögöknek, a rossz szellemeknek az országát akarják ebben az „angyali” faluban megvalósítani. A lelkipásztor tegye azt, amit a Szentírás, a vallás, az erkölcs, az emberiség és saját jó lelkiismerete parancsol, s hívei vallásosságát ne használja uszítására.”²² A konfliktus világos: Szócs Béla szerint a vasárnapi falumunkások hirdetik széthúzást, tesznek rosszat a falunak – a hatalom szerint éppen az számít uszításnak, népellenes propagandának, ha az egységbontásra felhívja a figyelmet, ha nyíltan beszél és megnevezi a közös ellenséget.

6.1.2. A csíksomlyói búcsú napja

Márton Áronnak a csíksomlyói búcsú volt a letartóztatása előtti utolsó, nyilvános megjelenése. Az ellene folytatott hajsza ekkor ért tetőpontjára. Már 1949. február elsején megvonták „demokráciaellenes magatartásukért” a katolikus egyház mintegy 130 papjának, így a két püspöknek, Márton Áronnak és a iasi-i Anton Durcovicinak a fizetését.²³ Májusban Márton Áron rendelettel tiltja meg a papoknak, hogy a Magyar Népi Szövetségben tevékenykedjenek. Ezt a lépést a propaganda ellene igyekszik felhasználni,

amikor tettét a vallásszabadsággal való súlyos visszaélésnek nevezi. „Vajjon a katolikus egyházi szertartások követelik meg (...), hogy híveit és az egyházi hierarchiában alárendelt lelkészeket eltiltsa a demokratikus tevékenységtől, eltiltsa a demokratikus szervezetekben való részvételtől, a magyar dolgozók egyetlen nemzetiségi tömegszervezetében, a magyar Népi Szövetségben kifejtett munkától? Nem, nincs ilyen egyházi szabály. Amikor Márton Áron püspök arra vetemedik, hogy ilyen parancsokat adjon, akkor már nem püspöki funkciót végez, hanem a dolgozó nép ellen politizál...”²⁴ De igazából az fáj a hatalomnak, hogy a püspök nem hódolt be: „vajjon véletlennek lehet-e tekinteni, hogy pl. Márton Áron, aki papi működése óta minden népellenes rendszernek esküt tett – különböző ürügyek címén megtagadta, hogy felesküdjön a RNK-ra, a városi és falusi dolgozók hazájára?”²⁵ Meg az, hogy az egyháznak a Székelyföldön támogatói vannak, ezek szervezkednek: az egyházi vezetők „nemcsak a papi szószerket használják fel a demokrácia elleni bujtotgatásra, hanem – különösen Háromszék megyében – a kulákok lakásait is, ahol népellenes terveket szőttek a szocializmust építő hazánk biztonságá ellen.”²⁶

1949. június 4-én került sor az 1990 előtti utolsó, nyilvános csíksomlyói búcsúra.²⁷ A búcsú előtti és utáni hetekben Márton Áron a Székelyföldet járta, bérmentőn volt. A búcsú után három héttel letartóztatták, elhurcolták. A Székelyföld katolikus részén ezekben a napokban a legélesebb a konfliktus, a leginkább kirajzolható a – még lehetséges – szembenállás. Ugyanis mindközben vasárnapról-vasárnapra újabb állomáshoz ér a négy székely megye nagy kultúrversenye, a „kultúrforradalom”. Kivételt Csík megye és pünkösdi szombatja képez: ekkor ugyanis, előre kitervelten és megfontoltan, nemcsak vasárnap, hanem szombaton is megrendezték a községek közötti tömegszakaszt.

Ezen a napon szemtől szembe álltak a frontok: a búcsúra vonulók és a kultúrversenyekre igyekvők; az egyikre mozgósító, egyiket szervező egyház, élén a Gyimesből fehér lovon bevonuló, embergyűrűvel védett Márton Áronnal,²⁸ a másikat szervező új

hatalom a maga aktivistáinak csapataival, valamint a tényleges hadsereg felvonuló, minden eshetőségre készen katonai hadgyakorlatot tartó egységeivel. Konfliktus nem alakult ki: a búcsúsok is hazaszéledtek, a kultúrünnepélyek is a maguk medrében lezajlottak.

Mi történt azonban a kulisszák mögött? Márton Áron és hívei számára a találkozások, beszélgetések az esélyek latolgatásának, az áldozatvállalásra és esetleges vértanúságra való felkészülésnek az alkalmai. A búcsú arra adott lehetőséget, hogy felmérhessék: milyen tömeg áll mögöttük.

A katolikus egyház vezetőivel döntő leszámolásra készülő új hatalom a kultúrversenyeket erődemonstrációnak, ellendemonstrációnak szánta. Aki versenyzett vagy a nézőtéren tolongott, az nem igyekezett papja vezetésével, egyházi zászlók alatt Csíksomlyóra, hanem a szocialista ünnepen demonstrált: „Ünnepi, de egyben győzelmi napja volt Csíkmegye egész dolgozó népének június 4-e, a nagy székelyföldi kultúrversenyek keretében egész Csík megyében lezajló körzeti versenyek napja.”²⁹ A hivatalos nyilvánosságban csak egy ünnep létezett: szó sem esik arról, amiről minden Csíkban élő felnőtt ember, székelyföldi katolikus tudott: a búcsúról. Az elhallgatás a talán nem is igen létező pártatlan szemtanúk, valamint az egyházi oldalon állók számára annál félelmetesebb, fenyegetőbb lehetett. A két tömeg, a két vezető-réteg, a két ideológia közötti szembenállás a vezércikkekből sejlik fel, hiszen ezek a csíki dolgozó nép győzelméről³⁰ beszélnek, meg arról, hogy „A dolgozók javára dőlt el a székelyföldi kultúrverseny döntő ütközete”.³¹ Ezen a szombaton „Pattogó induló hangjai mellett, virágos díszkapuk alatt vonult be Csík dolgozó népe a művelődés birodalmába.”³² Dolgozó népként azok értendők, akik részt vettek a kultúrversenyen. Ugyanide tartoznak azok is, akik a reggeli órában éppen ott tartózkodtak Csíkszentsimon főutcáján, amikor megérkeztek a motorkerékpár-versenyzők.

„A kanyarban feketén, mint valami mai időkbeli kentaur feltűnik az első versenyző és követik hosszú sorban elnyúlva társai. A

község főterén megállnak, pihennek egy keveset, mutatóvanyokkal szórakoztatják a község ámuló népét. De ez sem elég, egy-kettőre felültetik maguk mögé vagy maguk elé a gyermekeket, fiúkat, leányokat, és megmotorkerékpároztatják őket. Van is öröm, sikoltozás. Na de vége a tréfának, a versenyzők felállnak a rajthoz, int az indító, felbőgnek a versenygépek, és Bukarest, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Brassó legjobb ötven versenyzője tovább indul a megyeszékhely felé.”³³

6.1.3. *Agitátorok a búcsún*

Csikszereda központjában 1949. június 4-én a kultúrversenyen kívül több hivatalosan szervezett rendezvény zajlott. A sportpályán labdarúgó-mérkőzés a marosvásárhelyi RATA és a bukaresti Rapid csapatai között (ezekben az években mindkettő a nemzeti bajnokság legjobbjai közé tartozott), az utcákon gyorsasági motorkerékpár-verseny. Itt, a város belső területén az állami kereskedelmi vállalatok sátrakat állítottak fel, ételt és italt árusítottak. Első alkalom volt, hogy erre nem a kegytemplom közelében, a Szék útján került sor. Az új vezetés nem adott engedélyt arra, hogy oda is elárúsítóhelyet létesítsenek.

Ezen a napon az emberek ezrei a Csikszereda város részét képező, de a központtól mintegy négy kilométernyi távolságra levő Csiksomlyóra igyekeztek. A hatalom nyíltan nem tiltotta meg a búcsú megtartását, csupán mindent megtett, a nyílt erőszak alkalmazását kivéve, hogy tömegesen ne vehessenek részt az emberek a katolikus egyház szervezte, tömegek részvételére számító megmozduláson. A hatalomnak nem volt érdeke, hogy a székelyföldi katolikus tömegekkel, legnagyobb részt falusi szegény- és középparaszttal, akiket a beinduló kollektivizálás ügyének szeretett volna megnyerni, nyílt konfliktusba kerüljön. Elsősorban a katolikus egyházat, mint a tömegeket befolyásoló, hatalmi központot tekintette ellenfelének. Ugyanakkor azt is felmérhette, hogy ezen a nemzetiségi vidéken milyen gyenge a legitimitása, és azzal is számot vethetett, hogy a tömbmagyar vidéken kialakuló

véres konfliktusnak nemzetközi következményei is lehetnek. A belügyi csapatokat, a hadsereg egységeit mozgósították, de ezek nem jelentek meg közvetlenül a helyszínen. Ott voltak viszont a Marosvásárhelyen és valószínűleg Brassóban toborzott párttag gyári munkások, mint agitátorok.³⁴

Marosvásárhelyről mintegy 170-en érkeztek, 6 nő és a többi férfi. Gyárakból, valamint a város három pártkerületéből toborozták őket. Indulásuk előtt, június 3-án Nagy Mihály, a Maros megyei pártbizottság titkára tartott nekik eligazítást. Több feladatot jelölt meg számukra: meg kell akadályozzák, hogy a búcsúra igyekvők a vonatra felüljenek, majd Csíkszeredában el kell vegyüljenek a búcsúsok között, meg kell figyeljék a viselkedésüket és ki kell hallgassák, miről beszélgetnek, meg kell figyeljék a papok viselkedését, beszédeit, és meg kell győzzék (azaz: „meg kell agitálják”) azokat, akikkel szóba állnak, hogy menjenek inkább a város központjába és nézzék a sportversenyeket, meg egyenek-igyanak az ott felállított sátraknál. Hazatérve a tapasztalatakról jelentésben kellett beszámolniuk.

Már 1948-ban is szervezetteren vettek részt a búcsún a pártszervek által kijelölt megfigyelők. Egy 1948 májusában a Maros megyei pártbizottság politikai titkársága által írott jelentésben olvashatjuk, hogy „a csíksomlyói búcsúra 40 elvtársat küldtünk. Mindegyik vallásos csoporthoz, amelyik a megyénk községeiből indult el, 2-3 elvtársat osztottunk be, akik velük mentek, és vigyáztak, hogy ne folytassanak propagandát a Vatikán vonalán...”. Ugyanebben a jelentésben megróják Nyárádszereda járás vezetését, mert ebben az évben többen mentek az itteni helységekből a búcsúra, mint az előzőben.³⁵ 1949 után pedig minden évben már hónapokkal a búcsú előtt szervezik az ellenakciókat. 1950-ben a Maros megyei pártbizottság március 21-i ülésén vitatják meg azt a munkatervet, amelyet Szövérfi Zoltán propaganda és agitációs titkár terjeszt be,³⁶ és amelynek célja, hogy megakadályozza a különböző községek lakóit, hogy részt vegyenek a csíksomlyói búcsún. Cosma Ioan első titkár javaslata szerint ezután folyamatosan kell foglalkozni

ezzel a problémával, fel kell deríteni, melyek azok a községek, ahol az emberek készülnek a búcsúra, és ott kell fokozott munkát kifejtteni. Az akció neve: A falusi kultúra és sport hónapja. Fel kell venni a kapcsolatot azokkal a megyékkel, ahonnan búcsúra járnak,³⁷ és mindenütt összehangoltan olyan ünnepeket kell szervezni, amelyek megakadályozzák, hogy a búcsún részt vegyenek.

6.1.3.1. A búcsú – ahogy az agitátorok jelentései mutatják

Az agitátorok jelentéseiből körvonalazni lehet a búcsún lezajlottakat, valamint azt, hogyan teljesítették megbízatásukat, valamint hogyan viszonyultak ők, az új ideológia hívei és a rendszer harcos támogatói a búcsú jelenségéhez.³⁸

Június 4-én a reggeli órákban, amikor az agitátorok megjelentek Csíksomlyón, a becsléseik szerint 8-9.000 ember volt a kegytemplom körül. A délelőtti várakozással telt el, majd „A tömeg zöme délután 2 óra körül kezdett beözönlenni három irányból egyszerre, szervezett, fegyelmezett sorokban. A csoportok élén a papok jöttek, mindenik kereszttel. Egyes csoportok élén az állami iskolák növendékei vonultak fel tanítóik vezetése mellett...”³⁹ Márton Áron délután 3 óra körül érkezett, mintegy 8.000 csángó kíséretével. Csángó legények „kéz a kézben szoros kordont alkottak Márton Áron körül, hogy lehetetlen legyen az ő megközelítése...”⁴⁰ A püspök körülbelül 15 perces beszédet tartott „megköszönte a csángóknak, hogy elkísérték és megvendégelték őt, valamint azt a szíves vendéglátást, amiben a csángó vidéken töltött öt nap alatt őt részesítették. Kihangsúlyozta, hogy ez alatt az idő alatt meggyőződött a csángók tiszta hitéről. Kérte a híveket, hogy továbbra is tartsanak ki ebben a nehéz időben mellette, és kérte a szülőket, hogy biztosítsák gyermekeiknek a katolikus nevelést, mert ezekben a nehéz időkben, ezekben a nehéz percekben a legnagyobb szükség van arra, hogy a hívek kitartsanak mellette, az egyház mellett...”⁴¹ A mise után több pap is beszélt a hívekhez, többek között Lajos Balázs csíkmindszenti pap. Ezután a búcsúsok ugyanolyan szervesen, mint ahogy érkeztek, hazaindultak.

Az agitátorok első akciója az volt, hogy „az utasítás értelmében az odautazás alatt elállták a vasúti kocsik ajtaját, megakadályozva ezzel a búcsúra igyekvők felszállását. Így körülbelül 1.000 főnyi tömeg maradt le a vonatról.”⁴² Nem minden állomáson sikerült azonban a tervet megvalósítani, hiszen „Gyergyószentmiklóson a milícia segítségére sietett a búcsúra menő tömegnek és le akarták venni a vonatról Szőcs Pál elvtársat, aki a lépcsőn fogózkodva több elvtárssal együtt kiabáltak, hogy ne nyomják őket, mert nincs hely. Erre a milícia le akarta az elvtársakat tenni ... A tömeg egy része kb. 250 lemaradt, míg 100-150-en szálltak fel a milícia segítségével.”⁴³ A megfigyelő munkát már a vonaton megkezdték: „Pénteken délután, mikor a vonatra felszálltunk és elhelyezkedtünk, meglepett a szomszédaim idegenkedése és magatartása. Később, amikor látták barátságos magatartásunkat és hosszabb beszélgetésbe elegyedtünk, kitűnt, hogy azt mondták nekik, hogy vigyázzanak, mert Vásárhelyt megfigyelők fognak a vonatra felszállni. A nevüket nem tudtam kivenni sehogyan sem a mellettem ülőknek, csak annyit, hogy Dicsőszentmártonból jöttek és Csapóról a búcsúra. Falusi dolgozó asszonyok voltak.”⁴⁴

A megérkezés, pihenés és eligazítás után ötös csoportokba szervezve mentek a helyszínre. A jelentésekben általában igen röviden, utalásokban esik szó arról, mi volt a tevékenységük célja: „Megérkezésünk napján VI. 4-én a kijelölt helyen próbáltunk agitációt folytatni egy az itteni, valamint Csíkszeredában kapott utasítások szerint. A cél az volt, hogy a népet levigyük a motor és football versenyekre.”⁴⁵ A helyszínen egyenként próbáltak szóba elegyedni a búcsúra érkezőkkel, nem sok sikerrel.

„A legnehezebb szektort kaptuk a templom udvarán és a templomot, ahol a legnehezebb volt munkát végezni, mert legkevésbé 36 pap volt, akik ott végezték az ők propaganda munkájukat. Úgy őrizkedtek tőlünk, mint a leprásoktól, kisebb csoport közé egy-egy elvtárs hozzáfurakodott, akik ettek vagy beszélgettek, és próbált bekapcsolódni a beszélgetésekbe, megtörtént az is, hogy első szavukra vagy második szavukra már rávágták, hogy „maguk

kommunisták”. ... Mire az elvtársak válaszoltak, hogy a kommunisták nem jönnek a búcsúra, hanem a termelésben dolgoznak.”⁴⁶

A jelentések legtöbbszörében kitérnek arra, hogy a búcsúsok magatartása azt mutatta, hogy számítottak az agitátorok jelenlétére, és felkészítették őket arra, hogyan kell viselkedni.

„Az egész komoly megszervezésre vallott, sőt értesüléseink szerint versenyszerűen a falvak között. A nép elő volt készítve, hogy csak ismerősökkel meg községbeliekkel álljanak szóba, általában bizalmatlanok voltak. Pl. amikor egy csángó csoporthoz közeledtem kézlökéssel jeleztek egymásnak, és rögtön el is hallgattak...”⁴⁷ „...már a tömeg otthon meg volt szervezve, hogy mi közéjük nem tudtunk beférközni, ahogy ha egy pap beszélt az emberekkel odamentünk ha észrevett a csengettyűs, a csengőt másképp rázta.”⁴⁸

A megfigyelt és leírt eseményekből igen hiányosan lehet csak összerakni a búcsú mozaikképét. Az agitátorok elsősorban azt vették észre és azt írták le, aminek megfigyelésére felkészítették őket. Például Márton Áron népvézéri gesztusait (karját emelve olyan gesztussal köszöntötte népét, mint Horthy), vagy a magyar nacionalizmus megnyilvánulását. A kommentár azt jelzi, hogy a megfigyelő maradéktalanul azonosul a szereppel, amelyet neki kiosztottak: most még csak feljelen, de a hatalom képviselőjeként az ellenség megfélemlítésére erőszakot is alkalmazna.

„Templom előtti térségen következő sovínista hangzású egyházi éneket írták és énekelték kórusban: Ha a földre néz szemed/ Anyánk háborút és bajt keres/ Ha nézed itt a föld porát/ Ki járt véres Golgotát/ Magyarok is ez a sorsunk/ Hadd szánd meg őket/ És véd meg őket/ Viharban annyit szenvedőket/ Ő szűz anyánk te jól tudod/ Nekünk csak szenvedés jutott/ Ha tör az ellenség reánk/ Te védjél ó drága szűzanyánk/ És nemzetünkre nézz. Meglátásunk szerint ezt az éneket csak a papok hozhatták össze, melyen keresztül a sovínizmust, a nemzeti mérget terjesztik. Jövőre jó volna védekezni ellene, és egyeseket előállítani, felelőségre vonni, kipuhatolni, kitől és honnan ered, úgy a szerkesztőt, mint a terjesztőt megbüntetni.”⁴⁹

Egyértelműen kiderül az idézett részből, más jelentésekből, hogy az agitátorok harcos küldetéstudattal rendelkeztek. Ők osztályharcos lendülettel, csatába indultak, amikor Marosvásárhelyen felültek a vonatra. A vonaton a nyílt agressziót is alkalmazták. Majd a búcsún titkos ügynökként, de ugyanakkor térítőként is viselkedtek: a brassói Keresztes nevű munkást azért róják meg az egyik jelentésben, mert felvilágosító munkáját a materialista filozófia boncolgatásával kezdte, s így elriasztotta hallgatóit. A búcsúban látottakat a pártiskolában tanult tananyag illusztrációjaként értelmezték. Ennek bizonyítására három jelentésből hosszabban idézek.

„Az a meglátásom, hogy alapos és jól megszervezett támadás volt a csíksomlyói búcsú Népköztársaságunk, a szocializmus építése ellen. Megmutatta a katolikus egyház papjainak igazi aljas reakciós rothadt pofáját. Az egész felvonulás, a körmenet a kápolnához, az állandó egyházi dalokat éneklő emberek magatartása, fegyelmezettsége azt igazolja, hogy a dolgozó parasztság elég nagy része a reakciós katolikus papság befolyása alatt van.”⁵⁰

„Meglátásom az, hogy igenis helyes volt Pártunk álláspontja akkor, amikor a búcsú zavartalan megtartását engedélyezte. Mert ezáltal megismertük ellenségeinket és azt a hatalmas munkát, ami ránk vár. Az egész búcsú úgy festett, mint egy Narodnik felvonulás és nem pedig egy vallásos gyülekezet. Én úgy érzem, ezen az akción nagyon sokat tanultam, mert ami keveset eddig olvastam most a gyakorlatban is megtaláltam és fel tudtam használni.”⁵¹

„Azt, hogy a búcsún részt vehettem, köszönöm a pártomnak, mert azt az elméletet, amit marxista-leninista könyvekből tanultam a gyakorlatban láttam meg, megerősített a harcban, fokozta a gyűlöletet ellenségeinkkel szemben, és erőt adott a további munkára. Többet tanultam egy nap alatt, mint hónapokon keresztül.”⁵²

A jelentéseknek azok a részei a legérdekesebbek, ahol az agitátorok javaslatokat tesznek: mi legyen az, amit a pártnak és az államnak tennie kell, hogy a jövőben ne ismétlődjön meg mindaz, amit a búcsúban láttak és tapasztaltak. A fenti szövegrészekből is kisütő búcsú- és a papok terjesztette sötétség-ellenes indulat a jelentések legnagyobb részében megtalálható. Az összeg-

zés azonban már programszerű: mivel a búcsún látható-tapasztalható volt a tömeges, demonstratív szembenállás, mi az, amit a következőkben a párt vezetésével tenni kell, hogy a hatalom meghódítsa ezt a vidéket, ezt a társadalmat is.

„A jövőre nézve tanulságként meg kell jegyezzük, hogy faluról kikerült jól felkészült kádereket megfelelő népi öltözetben küldjük ki.... Eredményes lenne ha a csíki tanítóinkat felcserélhetnénk, hogy ezáltal biztosítani tudjuk a gyermekek demokratikus szellemben való nevelését. A jövőre vonatkozólag sokat kell foglalkoznunk úgy az alapszervezetekben, mint a tömegszervezeteken keresztül a falusi tömegek felvilágosításával, hogy ki tudjuk őket vonni a papság befolyása alól, mert ezáltal biztosítva lesz ezeknek a tömegeknek a szocializmus munkálataiba való bevonása. Meg kell erősíteniünk alapszervezeteink munkáját, különösen a csángó vidékeken, amelyek még ma is a papi sötétségnek a fészket képezik. Meg kell erősíteniünk az ifjúsági szervezeteinket, lehetőséget kell adnunk ifjainknak, hogy politikai és kulturális színvonalukat emelni tudják, természetesen ifjúsági szervezeteink keretén belül, hogy ezen keresztül össze tudjuk fogni ifjúságunkat, ezáltal biztosítjuk a jövő helyes kádereinek képzését. Korlátlan mértékben kell folytatnunk a felvilágosító munkát a székelyföldön (sic!), hangsúlyozottan a sovinizmus kiölésére, megerősítve a román magyar barátságot, ezáltal biztosítjuk úgy gazdasági életünk, mint politikai életünk akadálytalan fejlődését.”⁵³

6.1.3.2. A frontok

A fárasztó nap után az aktivisták szálásukra tértek, miközben „a tömeg egy része a templomban aludt, fiatalok öregek, sötétben, lehet gondolni, mi volt ottan.”⁵⁴ Ez a kijelentés az agitátort jellemzi: egyáltalán nem ismerheti a templomban töltött éjszaka eseményeit, ugyanakkor saját tapasztalatai szerint minősít.

A nap a frontok felvonulását, a szembenállás demonstrálását hozta el. Szerencsére nem került sor nyílt konfliktusra – és ez elsősorban a szervezőknek, a katolikus egyház papjainak köszönhető. Igaz, előre lehetett számítani arra, hogy provokáció helyszíne lesz Csíksomlyó, és ha vér folyik, akkor ez ürügyet szolgáltat a

hatóságoknak, hogy vádat emeljenek, pert indítsanak, bűnösöket találjanak, és betiltsák a búcsút. Ha meg akarták tartani, akkor nem volt más megoldás: alaposan meg kellett tervezni és szervezni az egyes mozzanatokat. Az államnak a fennen hangoztatott kifogása az volt, ezzel érveltek az aktivisták is, hogy a dolgozó embereket a több napos rendezvény elvonja a termelő munkától. Az agitátorok egyik visszatérő kérdése volt, hogy mi történik közben a szántóföldeken, be tudják-e pótolni a több napos gyaloglással, ide- és visszaúttal elvesztegetett tavaszi munkaidőt. Éppen ezért egy napra, ezen belül is egy délutánra koncentrálták a szervezők az eseményeket: a püspök megérkezését, a kikerülést, a misét, papi beszédeket. A falusi plébánosok, valószínűleg előzetes egyeztetések nyomán, alaposan előkészítették a búcsúra menő csoportokat. Volt ahol „a pap és a kurátor... gyűléseket tartottak, és bedolgozták, hogy milyen fontos a mai időkben, hogy ezen a búcsún megjelenjünk. Azt mondták, hogy tudja Isten, hogy jövőben meg tudjuk-e tartani vagy sem.”⁵⁵

Egyes papok otthon is és a búcsúban is figyelmeztették a híveiket az óvintézkedések betartására: „A tusnádi pap egyszer összehívta a híveket és a lelkükre kötötte, hogy semmit ne kérdezzenek, senkivel se beszéljenek, a falubeli ismerősökön kívül... A dicsőszentmártoni, csapói, csíktaplocai, mindszei, csíkszentdomokosi papok külön összehívták a híveiket, és a lelkükre kötötték, hogy lássanak, halljanak, de a búcsún senki idegennel ne beszéljenek.”⁵⁶

Az agitátorokat meglepte a búcsúk szervezettsége, összetartása, fegyelmezettsége. De ezen túl félelmet is keltett bennük, hiszen egy olyan ellenálló tömeggel találkoztak, amely más helyeken, alkalmakkor is összegyűlhet, az új hatalom és képviselői ellen felléphet. Kiderült, hogy mindaz, ami kormányintézkedésként a katolikus egyház gyengítését célozta, a katolikus tömegekben az egyház és a papok melletti szolidaritást váltotta ki: „Véleményem szerint ha a 137 pap kizárása az állami költségvetésből nem a búcsú előtt történik és ha nem fedezi fel a kultúr-akciók célját, kevesebben jöttek volna el. Mert amit beszélgettünk abból megál-

lapíthattuk, hogy azt mondták, azért is megmutatjuk, hogy a kultúrversenyre nem megyünk, de ide eljövünk, amiért meg akarták ezzel akadályozni a búcsút.” De ezen túl, az általánosabb alávetettség elleni tiltakozás is mozgósította az embereket: „Egy asszony kijelentette idézem a felvonulások alkalmával: megvédjük minden erőnkkel, mindenünket elvehetik, de Istenünket nem”.⁵⁷

A búcsúsok ragaszkodását az egyházhoz és Márton Áronhoz, és a püspöknek tulajdonított csodatevő, áldáshozó hatalmat az agitátorok végleg nem értették, babonás hiedelemnek tartották: azért szép a vetés, mert amerre járt Márton Áron, nyomában megérkezett az eső is,⁵⁸ vagy amelyik községből nem jöttek a búcsúra, ott nem fog esni az eső.⁵⁹ Ellenségesen, értetlenül szemlélték azt is, ahogyan a hívek a bevonuló püspököt fogadják: „A körülöttem levő tömeg vallási őrzöngésben tört ki. A megnyilvánulások így hangzottak, hogy Atyánk, Istenünk, Ó lelkem, meg ehhez hasonlók...”⁶⁰ Márton Áron bevonulása a jelentésekben úgy értelmeződik, mint az ellenséges hadvezér megjelenése: „Úgy estefelé látjuk, hogy egy pap lóháton jön mint egy fejedelem a régi időkből amikor elfoglalta a várost.”⁶¹ „Ami a bevonulást illeti, Márton Áron azt a benyomást keltette mintha nem is pap hanem hadvezér vonul az élen azok ellen, akik a sötétséget fel akarják számolni.”⁶²

A front másik oldalán, a búcsúsokban félelmet keltett az agitátorok jelenléte, hiszen ezek jól láthatóak, azonosíthatóak voltak, ugyanis „az elvtársak az esőköpenyüket is magukkal hozták a karjukon, abba a dolgozó ruhába jöttek, amire fel volt írva az üzemnek a neve, ami okot adott arra, hogy következtessenek, hogy kommunisták...”⁶³ Ugyanakkor voltak olyanok, akik nagyon jól tudták, hogy feljelentés készül róluk, de nem törődtek vele. Az egyik agitátor például „felfedezte a marosvásárhelyi Fekete Gyula ügyvédi kamarából kizárt ügyvéd fiát, aki jelenleg egy csiki községben mint jegyző dolgozik, aki unitárius létére szükségesnek látja azt, hogy a plébánossal együtt meglátogassa a szenthelyet, ezzel is megakadályozza a község lakosságának helyes irányba való

nevelését.”⁶⁴ Vagy a kultúrversenyeken szereplő csoportok tagjai is eljöttek a búcsúra, és másnap, amikor a verseny során az aktivisták felismerték és kérdőre vonták őket, akkor nem is tagadták tettüket.⁶⁵

Milyen lehetett a hangulat táboronként a csata után? Az agitátorok hazatértek, megírták jelentéseiket. Az elkövetkező hétvégeken, ünnepek előtt újabb és újabb bevetésekre készültek és agitációs kampányokban vettek részt – közben aki megfelelt, akit a termelésből kiemeltek, az karriert csinált, agitátorból pártaktivista vagy állami funkcionárius lett. A másik tábor tagjai a hősiek kiállás, elveik melletti demonstrálás után hazatértek – de tapasztalhatták, hogy még erősebb a terror, még nagyobb bizonytalanság. Az erkölcsi győzelem mámorát a napi vereségek keserősége váltotta fel. Érthető, ha sokan úgy gondolták: rajtuk már csak a csoda segíthet.

Az 1949-ben átélt élmények hatására a székelyföldi falusi, katolikus társadalom számára a csíksomlyói búcsú ettől kezdve az új hatalommal szembeni ellenállás szimbóluma is lett. Olyan spirituális centrum, amelyhez való közeledés, közelség, maga a tudás, hogy létezik, egy alternatív hatalom jelenlétét tárgyasította, tudatosította. Úgy gondolom, Csíksomlyó az ötvenes-hatvanas években előbb volt nemcsak a katolikusok, hanem a szélesebb társadalom számára is a kommunista hatalommal szembeni ellenállás helye, mint az összmagyar búcsújáróhely, amivé a hatvanas évek végétől kialakuló, más társadalmi folyamatok eredményeként vált.

6.1.4. A búcsú után

Az előbbieken bemutatott események nyomán a hatóságokban megerősödhetett az a meggyőződés, hogy Márton Áron szervezőereje, a hozzá való ragaszkodás teremtette hatalom, egyszóval vezetői karizmájának kiiktatása gyors lépéseket sürget. Az egyik agitátor írja: „Egy jól megszervezett egyházi tüntetést láttam... Azért írom, hogy tüntetés, mert én annak látom, a katolikus egyház

így akarja megmutatni, hogy milyen hatalmas tömegeket tud megmozgatni. Igen élnek a gyülekezési szabadság jogával. Jó volna, ha Márton és társai a Mindszentyék sorsára jutna.”⁶⁶ A búcsú mint tömegdemonstráció is szerepet játszhatott abban, hogy két hét múlva sor került a püspök letartóztatására. Arról azonban, hogy mi történik Márton Áronnal, a hivatalos nyilvánosságban egy szó sem esik.

A június 21-i letartóztatás után a legfelső államvezetés június 23-ára sürgősen összehívta a rendszerhű egyházi vezetőket: Jusztinián ortodox pátriárkát, Vásárhelyi János református püspököt, Dr. Friedrich Müller és Argay György evangélikus-luteránus püspököket, Moses Rozen főrabbit, Simon Dániel unitárius püspököt,⁶⁷ Vasken Belgiant, az örmény egyház fejét, Tihon mitropolitát, a lipován ó hitű egyház fejét, valamint Mehmed Jakub muftit, a muzulmán vallás egyházfőjét. Kihallgatáson fogadja őket Petru Groza kormányfő, Luka László miniszterhelyettes, valamint Stanciu Stoian vallásügyi miniszter. „Vásárhelyi János református püspök beszédében az összes együttélő nemzet felekezeteinek nevében kijelentette, hogy hitük és hivatásuk szerint szolgálni fogják a béke és a haladás ügyét, és ezáltal bizonyítják be, hogy építő tényezők a közéletnek.”⁶⁸ A református püspök a miniszterelnökségen magyarul elmondott beszédében⁶⁹ a – Márton Áront megtagadó és tőle elforduló – katolikus dolgozók nevében is beszélt, legalábbis így tüntették ezt fel a kommentárok.

Az egyházfők behódolásával, Márton Áron letartóztatásával befejezettnek tekinthető az egyházak „államosítása”, azaz beillesztése az új államszerkezetbe. Márton Áron elítélésére pedig eggyel több ok van: nem jelent meg a tanácskozáson. Nem is jelenhetett meg, hiszen ekkor már két napja fogoly. Ám a sajtó erről nem beszél, és ezt az alkalmat is felhasználja a püspök elleni propaganda: „Amikor az országban élő különböző vallásfelekezetű hívek akaratának kifejezésre juttatása érdekében kilenc egyházfő értekezletre gyűlt össze, Márton Áron, a római katolikus egyháznak a hívek bizalmára méltatlan püspöke nem vett részt a tanácsko-

zásokon.”⁷⁰ Ezért nem a katolikus hívek viselik a felelősséget, hanem „Márton Áron és a maga köré beszervezett reakciós klikk, a néparulóknak egy maroknyi kis csoportja, amely azon mesterkedik, hogy a vallás ürügyével a háborús uszító imperialisták szekerebe fogja, a felemelkedésüket jelentő osztályharc útjáról elterelje a katolikus híveket.”⁷¹ A tét ugyanis most már a katolikus egyház alsóbb szintjeinek megosztása, a Márton Áronnal eddig is szembenálló, az államot kiszolgáló úgynevezett „békepapok” számának növelése. A következő lépés a katolikus hívek véleményének felmutatása volt. Ez szervezés kérdése: a csíki katolikus falvak lakói, a csíkszeredai líceum tanulói és tanárai, a Csíkszeredában tanfolyamra összegyűlt tanítók ítélik el Márton Áronnak és híveinek magatartását.⁷²

Szervezés kérdése az is, hogy Márton Áronról többet ne essen szó a nyilvánosság előtt, és az ünnepi megszólalók között ezután legyenek békepapok is.⁷³ Leleplező cikkek sorozata következik,⁷⁴ meg az időnkénti kötelező vezércikkek.⁷⁵ A vádak mögött mindig ugyanaz a valóság áll: „a népellenes reakciónak nálunk a Székelyföldön legjellegzetesebb képviselője a katolikus egyházi lepel mögé megbújó és tevékenykedő reakció, élén Márton Áron gyulafehérvári püspökkel.”⁷⁶ Tehát az új hatalomnak ellenálló legfontosabb szervezett erő a Székelyföldön ebben az időszakban kétség kívül a katolikus egyház, annak ideológiája és bátor papjai. Az átalakulás megállítására, visszafordítására, és ilyen értelemben csodára azonban ők sem képesek. Márpedig a hívek, az emberek csodát vártak.

6.2. Tanítók

Az egyházi iskolák 1948. augusztus 3-i államosítása után az új hatalom mindent megtett azért, hogy a falusi értelmiségnek egy jelentős és befolyásos rétegét, a tanítókat a maga oldalára állítsa (gazdaságilag: állami alkalmazottakká téve őket), és az átalakító tevékenységekbe (összeírások, gyűlések, propaganda, kultúr-
mun-

ka, de az ideiglenes bizottságok munkájába is) bevonja. Egy részük örömmel, lendülettel vette ki részét az „új világ építésében”. Aki nem engedelmeskedett, azt eltávolították, vagy távolabbi vidékekre helyezték. Akik kántori feladatokat is végeztek, azokat választás elé állították: vagy tanítók, vagy kántorok maradnak. Nagyobb részük, akár az egyháznak is hátat fordítva, a biztosabbnak ígérkező, nagyobb fizetéssel járó tanítói állást választotta. A megüresedett állásokba nagyrészt fiatal, képzetlen, de „egészséges” származású (munkás, szegényparaszt családból származó) embereket neveztek ki.

Mindazok, akiknek dönteniük kellett, számot vethettek azzal, hogy az új hatalomnak megvannak az eszközei arra, hogy radikálisabb megoldásokhoz is folyamodjon. Az egyik jelentéstevő agitátor írja a tanítóknak a búcsún való részvétele feletti felindultságában, hogy „hiszem, hogy... gondoskodni fog pártunk arról, hogy a tanító testületet a székelyföldről (sic!) leváltsák és Erdély más részeiről hozzanak tanító személyzetet, aki nem rabja annak a fanatizmusnak, és demokratikus alapon megtalálja a módját a helyes irányba való ifjúnevelésnek.”⁷⁷ Ha egy-egy áthelyezés meg is történt, erre tömegesen nem került sor. Mindenesetre bizonyítható, hogy egzisztenciális veszélyben, döntéskényszerben volt a falusi tanítók rétege.

A tanító-társadalmon belül is kialakult az osztályharc frontja. A legnagyobb összecsapás, a székelyföldi tavaszi kultúrversenyek egyben jelentős próbatételt is jelentett a tanítók számára – mármint lehetőséget az új hatalom számára, hogy próbára tegye őket: hogyan viszonyulnak a kiéleződő falusi osztályharchoz. Ugyanis „minden vitán felül áll, hogy a falusi tanító politikai, társadalmi és kulturális magatartása, valamint világnézete jelentős mértékben befolyásolni tudja a falusi tömegeket. Személyes példamutatásával, politikai és emberi hitvallásával a tanító sok száz ember gondolkodásmódját alakíthatja át...”⁷⁸ Abban egyetérthetnek a szerzővel, hogy ha az új hatalom szempontjából vizsgáljuk, akkor „a versenyeket úgy kell értékelnünk, mint az öntudatosodó dolgozó

tömegek első komoly összecsapását a letűnt rendszerek falvainkat is fertőző hitvány polgári kultúrájának maradványaival.”⁷⁹ – értsd: a központilag szervezett tömegek első komoly mozgósítása annak érdekében, hogy az új hatalom teremtette keretek között, ahhoz alkalmazkodva és azt kitöltve, megmutassa magát.

A tanítók számára nem volt menekvés: választaniuk kellett, kinek az oldalán állnak.

Sorolni lehet azoknak nevét, akiket „a kemény küzdelem bátor harcosokká, fáradhatatlan küzdőkké edzett... Amit tettek, több volt mint foglalkozásukkal járó kötelesség: a szívük is benne dobban a verseny-előkészületekben.”⁸⁰ Az ő példamutatásukkal szemben tűnt ki néhány, a nép érdekeivel szembeforduló tanító „hitványsága”. Ezek vagy azt tanácsolták a fiataloknak, hogy ne vegyenek részt a kultúrversenyeken, vagy Márton Áron „uszító propagandáját terjesztették, buzgó társaikat gúnyolták”; ezt a hat, néven nevezett tanítót felfüggesztették állásukból, és lehetséges, hogy az elkövetkezendő kivizsgálások során mások is erre a sorsra jutnak. Tizenöt olyan tanító nevét sorolja ugyanis a cikkíró Jakab Antal, akik Márton Áron, „a demokrácia ellen uszító püspök mellett fejtenek ki propagandát, és mindenáron meg akarják akadályozni, hogy a vallásos érzetű dolgozó parasztok megtisztítsák egyházi szervezeteiket a reakció érdekei mellett manőverező dolgozóktól”. Végül, a konklúzióból kiderül: a tanítóknak nem lehet más választásuk, mint „szorosan együttmenetelve a dolgozókkal, a népnevelés apostolaivá kell válniuk... az az igazi népszolgálat, amelyet azok a székelyföldi tanítók végeztek, akik nemcsak szerepeket tanítottak be, hanem a néppel, a népért együtt harcoltak a reakció ellen...”⁸¹

Sajnos, a kialakult véleménykülönbségek, osztályharcos szabályok szerint, meg a megyébe kiszálló minisztériumi tisztviselők hatására⁸² nyilatkozatokká, feljelentésekké alakultak, majd az állásból való felfüggesztéssé válhattak: „A csíkszenttamási tantesület tagjai: Ferencz Lajos, Magyar Dezső, Hanzi József, Horváth Rozália, Oláh Ágnes, akik mindannyian lendületesen vették ki

részüket a kultúrverseny megrendezésében, lapunknak küldött írásbeli nyilatkozatukban ezt írták: „Alulírott csíkszenttamási tanítók elítéljük azokat a kartársainkat, akik a székelyföldi kultúr-munkában nem vettek részt és a munkát nem meggyőződésből végezték. Ilyen kartársak úgy a népnek, mint a lelkiismeretesen dolgozó szellemi munkásoknak is ellenségei, miért is értelmetlenek az állásra.” Hasonló határozatot hozott a csíkszeredai gimnázium, a gyergyószentmiklósi vegyes gimnázium tanári kara, a szentsimoni, újtusnádi, valamint számos más község tantestületének tagjai. A csíkmegyei és általában a székelyföldi tanítók körében mozgalom kezdődött, hogy szakszervezeti úton is elítéljék a népművelői tisztségre méltatlan kartársaikat és kizárják őket a szakszervezetekből.”⁸³

Ez a két felidézett esemény: a katolikus egyház és a Márton Áron elleni hajsza, középpontjában a csíksomlyói búcsúval, valamint a „kultúrforradalom” hozta el a székelyföldi falusi elit számára a magatartások mérlegelésének, átalakításának, választásoknak és döntéseknek éles helyzetét. Az új hatalom képviselői szétszórták, elhallgattatták az új hatalom értelmiségi ellenségeit; pozícióba ültették, karriert ígértek az őket kiszolgálóknak. A lenti társadalom dilemmatikus helyzete kiéleződött: a régi elit tagjai, akikre szívesen hallgatnának, nem tudtak érvényes tanácsokat adni, követhető életutakat megmutatni. Az újaknak, átálltaknak pedig nincs hitele. Ez volt talán a legfontosabb célja és legmélyebb-re hatoló eredménye a falusi hagyományos elit elleni hadjáratnak: a tömegek irányítás nélkül maradtak, elveikben és hiteikben megrendültek.

Kiderült a még ellenálló elit számára, hogy a tömegek mozgósítására ezután már csak ellenőrzött, az új hatalom teremtetten és az új hatalmat szolgáló keretekben kerülhet sor. Így tehetetlenül szemléltek a papok a millenarista mozgalom kibontakozását is: ennek kezelésére, a hívők felvilágosítására, a mozgalom egyháztól idegen formáinak kritikájára, a jelenség kezelésére nem volt szervezettségük, terük, erejük.

Nem maradt más választás: túrni, engedelmeskedni, idomulni – túlélni. Esetleg hinni a csodában, amint az 1949-ben a székelyföldi falvak társadalmában is tapasztalható volt.

Jegyzetek:

1. Vincze 1994.
2. Vincze 1999.
3. Vincze 1999, 286. p.
4. Vincze 1994, 76. p.
5. *Népújság*, 1949. február 11.
6. Uo.
7. Uo.
8. *Népújság*, 1949. augusztus 3.
9. A *Romániai Magyar Szó* 1949. június 4-i számában jelent meg a beszámoló, tehát az események az ezt megelőző hetekben történhettek.
10. Uo.
11. Uo.
12. Uo.
13. Uo.
14. Vincze 1999, 315. p.
15. Uo, 310. p.
16. Magyarul, brosúra-formában: A vallásszabadság kérdéséről. Kiadja a Román Munkáspárt, 1949.
17. *Scântelea*, 1949. február 10.
18. Uo.
19. Uo.
20. Uo.
21. Vincze 1999, 312., 313. p.
22. *Népújság*, 1948. szeptember 27.
23. *Népújság*, 1949. május 1.
24. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 1.
25. Uo.
26. Uo.
27. 1950-től az egyház nem szervezte a búcsút. A jelen levő papok csupán azoknak miséztek, azokat gyóntatták és áldoztatták, akik maguktól megjelentek Csíksomlyón. A Salvator kápolnához való szervezett kikerülés is szünetelt 1949-1990 között. A hatóságok minden tömeges, a templom falain kívüli rendezvényt engedélyhez kötöttek, engedélyezés nélkül pedig rendszerellenes megmozdulásként kezelték. A csíksomlyói búcsú idején tartott ellenrendezvényekből nőtt ki az 1968 és 1990 között minden évben Csíkszögödön, a búcsú napján hivatalosan megrendezett Tavasz a Hargitán fesztivál.
28. Tánczos Vilmos írja 1990-ben erről: „Az utolsó hagyományos szertartásrenddel megtartott búcsú 1949-ben volt, mely azért vált emlékezetessé, mert ezen Márton

Áron püspök is részt vett, aki felcsíki bérmakörútja után lóháton vonult be Csíksomlyóra. A körutat Gyimesfelsőlokon fejezte be, ahonnan éppen Csíksomlyóra volt indulóban, amikor a nép között az a hír terjedt el, hogy a püspök urat az állam el akarja fogni. Ekkor a gyimesiek Márton Áront egy gyönyörű szürke félvér lipicai ménre ültették, és körölte szorosan felzárkózva kísérték be a búcsúra. Akkor volt a felbuzdulás, a nép annyira igyekezett kifejezni szeretetét és ragaszkodását főpásztora iránt, hogy ha ekkor kísérlik meg tervbe vett letartóztatását, bizonyára szerencsétlenség lett volna belőle.”

29. *Népújság*, 1949, június 10.
30. Uo.
31. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 11.
32. *Népújság*, 1949. június 9.
33. Uo. A költői leírás a kiküldött munkatárs, Laer József fantáziáját dicséri. Egyébként a búcsú időpontját Vincze 1949. június 12-ére teszi (Vincze 1999, 315. p.). Újságokban erről egyetlen sort sem találtam, más forrásból derült ki, hogy június 4-én volt pünkösd szombatja, a búcsú napja. A motorbicikli-versenyzők feltűnése is ezen a hétvégén ezt igazolja.
34. A MÁL őrzi azt az iratcsomót, amelyre támaszkodva a továbbiakban az agitátorok kilétét, munkáját bemutatam. Lásd: 1073-as fond, 1949, 120-as iratcsomó. Nem itt, hanem az agitátorok útjáról készült, más iratcsomóban talált összefoglalóban esik szó arról, hogy brassói munkás is volt az agitátorok között (1073-as fond, 1948/79-es iratcsomó, 348. oldal).
35. MÁL, 1073-as fond, 63-as iratcsomó, 41. lap.
36. A munkaterv neve: Munkaterv a Kultúra és Népi Sport hónapjára, május 8.-június 10. között. Mivel az akciók többségét ezekre a napokra tervezik, valószínű, hogy ebben az évben a búcsú a május 27, 28, 29-ére eső hétvégén volt. A munkaterv szerint 100 agitátort készítenek fel, hogy a búcsúra elmenjenek. Lásd: MÁL, 1073-as fond, 161-es iratcsomó 71, valamint 162-es iratcsomó 12-14. oldal.
37. Az előző években, így 1949-ben, de ezután is, mindaddig, amíg 1953-ban már új adminisztratív keretben, a Magyar Autonóm Tartományban kerül sor a búcsún való részvétel elleni szervezett propagandára és agitációra, az ellenakciókat elsősorban a Maros megyei, majd 1951-1952-ben a Maros tartományi pártbizottság szervezi, noha ekkor Csík rajon Sztálin tartományhoz tartozik. Úgy gondolom, hogy nemcsak arról van szó, hogy a központból rájuk osztották ezt a feladatot, hanem arról is, hogy helyi szinten ezt fontosnak tartották és vállalták a pártvezetők.
38. A már említett 120-as iratcsomó 100, legnagyobbreszt kézzel írt jelentést tartalmaz. Érdemes részletesebb elemzésnek alávetni ezeket – de ennek nem itt a helye. 96 férfi és 4 nő írta ezeket a jelentéseket, 5 belőlük románul fogalmazódott, összesen, a nevekből ítélve, legalább 7 román tagja is volt a csoportnak. Sajnos, nem mindegyik jelentésíró tüntette fel azt, hogy mi a pártfunkciója, melyik pártszervezet tagja. Azok között, akik feltüntették, 4 alapszervezeti titkár, 3 „káder reszort felelős”, 1 szervezeti felelős, 1 politikai csoportfelelős van. 6 a Közüzemek, 3-3 a Kaláka (konzervgyár), RATA, CFR, 2-2 a Posta és a Simó Géza bútorgyár, 1-1 a Cukorgyár, Unitatea cipész szövetkezet, városi ideiglenes bizottság dolgozója. Ekkor Marosvásárhely három pártkörzetbe van osztva, innen is toboroztak agitátorokat: 11-en a Simó Géza, 6-on a Teohari, 2-en a Gheorghiu-Dej nevű körzetből jöttek. Feltételezem, hogy legnagyobbreszt önkéntesen jelentkeztek a csíksomlyói útra – akárcsak más, adódó agitatori feladatokra választások előtt, ünnepekkor, kampányok idején. A jelentésekből az új eszme meggyőződéses híveinek, vagy legalábbis tudatlan és tájékozatlan, esetenként fanatikus emberek-

- nek a képe körvonalazódik. Írásbeliségük igen alacsony színvonalú, vannak olvashatatlan jelentések is. Munkásemberek voltak, nem pártfunkcionáriusok – azaz ekkor még ilyen és hasonló feladatokra csak hozzájuk hasonló önkénteseket tudott csatasorba állítani a pártvezetés.
39. Most és a továbbiakban, ha másképp nem jelzem, az idézetek a már említett 1073-as levéltári fond 79-es és 120-as iratsomóinak anyagaiból származnak. Éppen ezért esetenként csak az iratsomó számát és az oldalszámot jelzem. Ez esetben az idézet helye: MÁL 1073. fond, 79. cs. 344.
40. Uo. 345.
 41. Uo.
 42. 79, 344.
 43. Uo. 120. cs. 3.
 44. Uo. 120. cs. 65.
 45. Uo. 120. cs. 44.
 46. Uo. 120. cs. 3.
 47. Uo. 120. cs. 47.
 48. Uo. 120. cs. 49.
 49. Uo. 120. cs. 25.
 50. Uo. 120. cs. 6.
 51. Uo. 120. cs. 18.
 52. Uo. 120. cs. 7.
 53. Uo. 79. cs. 348.
 54. Uo. 120. cs. 10.
 55. Uo. 120. cs. 53.
 56. Uo. 79. cs. 346.
 57. Uo. 120. cs. 47.
 58. Uo. 120. cs. 5.
 59. Uo. 79. cs. 347.
 60. Uo. 120. cs. 8.
 61. Uo. 120. cs. 34.
 62. Uo. 120. cs. 18.
 63. Uo. 120. cs. 4.
 64. Uo. 79. cs. 345.
 65. Uo. 120. cs. 2.
 66. Uo. 120. cs. 43.
 67. Az unitárius püspök ekkor Kiss Elek. Simon Dánielt, aki a rendezvényen részt vesz, tévesen nevezi az újság püspöknek.
 68. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 27.
 69. Amelyet, véleményem szerint, a propagandisztikus célokon kívül semmi sem indokolt, lévén hogy a behódolás, hűségnyilatkozat nem hordoz etnikus tartalmat.
 70. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 29.
 71. Uo.
 72. Példák az elítélő cikkekre:
 Főlháborodással értesültek a csíki katolikus falvak dolgozói, hogy Márton Áron püspök távolmaradt az egyházfők értekezletéről. Levelek tömege bélyegzi meg a püspök demokrácia-ellenes magatartását (*Népújság* 1949. július 1.);
 Csíkmegye tanítóságának tömegei elítélik az imperialista zsoldba szegődött Vatikán népellenes politikáját. A csíkszeredai tantestületi irányító tanfolyam résztvevőinek nyilatkozata (*Romániai Magyar Szó*, 1949. augusztus 1.)

73. Példák ilyen megszólalásokra 1949 folyamán:
Az egyháznak és papjainak feltétlenül védelmezniük kell a békét. Balázs Pál kajántói plébános írása (*Világosság*, 1949. december 23);
Kész vagyok a béke ügyét szolgálni a Román Népköztársaságban. Bánffy Miklós kézdivásárhelyi plébános írása (*Romániai Magyar Szó*, 1949. december 24.)
74. Példaképp itt csak azokat a cikkeket említem, amelyeknek a címében is személy szerint Márton Áron elleni támadást fogalmaznak meg:
Mikor Márton Áronnak sikkasztó zsírosparasztok tetteinek palástolása miatt menekülnie kellett a katolikus hívek tömegei elől. Csíkszépvíz dolgozó népe nem tudja elfelejteni, hogyan forgatta ki saját vagyonából az egyházi reakció (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 6);
Márton Áron püspök népníró zsírosparasztokkal, gabonaüzerekkel igyekszik népszerűsíteni magát. Az öntudatos dolgozó tömegek tisztán látják, hogy a püspök egyházi tekintélyével próbálja fedezni a kizsákmányolók érdekeit. Csíkszépvíz lakosságának hatalmas többsége elégtétellel vette tudomásul Márton Áron és társai leleplezését (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 9.);
Márton Áron püspök cinkosai feketézők, gabonaüzerek, zsírosparasztok, volt vasgárdisták és imrédysta pártvezérek. A római katolikus egyház néparuló vezetői a dolgozók legádázabb kizsákmányolóival folytatják demokráciaellenes aknamunkájukat (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 13.);
Volt manisták, cégéres fasiszták, feketevágók cinkos bandája Márton Áron püspök politikájának végrehajtói Gyimesközélplokon és Gyimesbükkön. A gyimesi dolgozó nép tömegei felfedezték az összefüggést az egyházi reakció és az angolszász imperialisták szándékai között. (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 16.);
Márton Áron püspök biztatására egyes papok sötét tudatlanságot terjesztenek a hívek között, az egyházi reakció bérencei pedig késekkel támadják meg a dolgozó nép fiait. Nézzünk a gallerja mögé Szőcs Béla csíkdánfalvi plébánosnak és csatlósának, Dobos János vezérkürtösnek (*Népűjság*, 1949. június 16.);
Gyergyószárhegy valamennyi népnírója benne van az egyháztanácsban. Kik és miért vezetik félre a nagyközség dolgozóit. Mindenre kapható bünszövetkezet Márton Áron püspök népellenes politikájának vakmerő végrehajtója (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 26.);
Négy pap, akik Márton Áron szekerét tolják Csíkban. Szőcs Béla kizsákmányoló, Fazakas István éjjeli zenét ad, Raffay Alajos a sárga földig issza magát, László Ignác üzletet csinál az imádkozásból (*Népűjság*, 1949. július 4.);
Ostoba „csodatételek” hírének terjesztésével bolondítják a népet Márton Áron ügynökei. Péter Boros Fortunát titokban terjesztett fasiszta füzetet és azok a „csodák”, amelyekről az egyházi reakció népmítói nem beszélnek (*Romániai Magyar Szó*, 1949. július 23.);
Leleplezzük Márton Áron szenttamási cinkosait. Valóságos bünszövetkezet sanyargatta hosszú éveken át a község dolgozó lakosságát. Honnan szerezték vagyonukat Magyar Dezső és társai, akiket most kiakolbóltottak a szövetkezetből (*Igazság*, 1949. augusztus 6.).
75. A vallásszabadság bitortlói (*Népűjság*, 1949. június 6.);
Nem lehet a vallásszabadságot a nép szabadsága ellen felhasználni (*Romániai Magyar Szó*, 1949. június 19.);
Kiket szolgál Márton Áron? (*Népűjság*, 1949. június 26.).
76. *Népűjság*, 1949. június 26.
77. MÁL, 1073. fond, 120. cs. 2.

78. A kultúrversenyek Jakab Antal elemzi a *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 18-i számában, tehát jóval a versenyek utolsó, megyeközi szakasza előtt; a cikk címe: *Székelyföldi tanítóságunk számára kemény vizsga volt a kultúrversenyek megrendezése*. A néppel együttérző tanítók példás lelkesedéssel járultak hozzá a székelyföldi kultúrverseny döntő ütközetének sikeréhez. A kizsákmányolók és az egyházi reakció néhány tucat kulákszármazású tanítóval akarta megghiúsítani a verseny sikerét. Nyílt demokráciaellenes magatartásukért öt csíkmezei tantestületi tagot felfüggesztettek állásából. A cikk szerzője a példáit Csík megyéből veszi, mert - mondom én - itt volt a legnagyobb az ellenállás miatt a harc. Ő nem ezt mondja: azért Csík megye, mert „ebben a megyében a székelyföldi tanítók erényei és hibái felfokozottabb mértékben észlelhetők, azaz élesebben jelentkeznek”.
79. Uo.
80. Uo.
81. Uo.
82. Például az „évváró vizsgák előkészítésével kapcsolatban székelyföldi körútját végző Czíkó Lőrincz közoktatásügyi miniszteri tanácsos előtt Csík megye becsületes gondolkozású tanítói egymásután fejezték ki azt a kívánságukat, hogy reakciós kartársaik a tanítóság becsületének megvédése érdekében távolítsák el a tanügyből...”. Azt nem tudni, hogy őket a miniszteri tanácsos kérdezte-e, és hogyan kérdezte. Lásd *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 30.
83. Uo.

7. CSODÁK, MILLENARIZMUS. A SZÉKELYFÖLDI FALUSI TÁRSADALOM REAGÁLÁSAI

1949 májusa, júniusa, júliusa, augusztusa a Székelyföldön az ideiglenes tanácsok beiktatásának, a népi ülnökök választásának, az első kollektív gazdaság megalakulásának, az MNSz és a szövetkezetek újjászervezésének nevezett kizárásoknak, tisztogatásoknak, az adókivetésnek és a beszolgáltatási rendeletek megjelenése nyomán az első szérűn való cséplésnek, a kultúrforradalomnak, a katolikus egyház elleni hadjáratnak, az osztályharc éleződésének időszaka.

De ugyanebben az időszakban bukkanhatunk a sajtóban olyan híradásokra, amelyek a közösségeket foglalkoztató, a közösségekben terjedő csodákról, világvége-várásról szólnak. Sem ezelőtt az időszak előtt, sem ezután ezekről nem esik szó – ami természetesen nem az jelenti, hogy kisebb mértékben előtte is, utána is nem történhetnek meg ilyen események. De hogy van ezeknek egy sűrűsödése, és az erre az időpontra esik, azt saját kutatásaim is alátámasztják. (A jelenségekről feltehetőleg bő dokumentáció található a belügyi levéltárakban, ezek azonban még hosszú ideig nem kutathatók.)

Korabeli, falvakban keletkezett írásos adatok vagy megsemmisültek, vagy ezutáni feltárássra várnak. Egy szerencsés kivétel az alábbi, 1949 június közepén kelt naplórészlet:

„Feljegyzés a nép létyiről 1949. VI. 20. Mára a nép elégedetlen és bizonytalan életben él mert a tulajdonjog megszüntetése előtt és amiatt sem alapra nem munkálkodik, csak vár hogy vajon mi is fog történni, a jövődömondokba biznak és az üvegablakon játco

szin látszik és azt képzei a nép, hogy jézusnak a képit ábrázolja, mivel hogy ez a kormány tilcsa a valást és abba jár hogy a valások megszűnyenek. Ezekután még kevés a népnek az élelmiszer mert a buzat elveték vot olcson egy mázsa 1000 lei, nincs pénzlehetőség semi és nem hoznak sehonan gabonát, tehát le akarják építeni a népet, hogy a kolhoz könyeben megvalosuljon.”¹

7.1. A mozgalom rekonstruált képe

Egy másik szerencsés kivétel: Péter Bálint naplójának a falujában és környékén 1949-ben történt eseményekre vonatkozó részlete. Péter Bálint szegény földműves, ekkor már szakszervezeti aktivista, majd szövetkezet-vezető, nyugdíjazásáig építőipari szakmunkás.

Naplójában három oldalon foglalkozik a történetekkel. Felesége szerint a feljegyzés mintegy évtizeddel az esemény után történt. Itt közlöm a teljes, eredeti helyesírást megőrző szöveget.

„1949 nyarán A. elkezdett prédikálni, valást és előítéleteket hirdetni. Ezen munkáját a Párt összefüggésbe hozta Marton Áron Rom Kat püspök 1949be Máréfalván járt látogatásával. pl. dátum szerint leszögezte, hogy mikor fog a közeli időben az égen megfog jeleni az úrjézus a kezében egy fényes keresztel. akkor 3 napig teljes sötétség lesz az egész földön kimondotan csak a szentelt gyertya fog világítani Erefel a nép az összes boltokból fel vásárolta és megszenteltete a templomba. A dolog annyira fajult volt hogy már a papok is bekezték volt kapcsolodni ebe a historiába, már naponta, délelőt és este miséket tartotak ami sokszor éjfélig is eltartot a templom tömve volt hívőkkel és a pap méltatta az istenek a kiválasztotját, mert anak nevezte A.-t. 1949 VIII 10 ére nagy ösze jövetelt hirdetett A. Rengő kő tetejére, a karéba ahol ő fog beszélni az ur istenel és parancsokat fog kapni az eltévet megromlot népek megtérítésére, ahová még Brassobol, csíkból és Marosvásárheljről is eljötek szép számal. Megjegyzem egész nap és egész éjel eset az eső, kőlik, Rakotya felé a nagy esőbe ugy ment ki a nép mint Pünkösdkor csíksomojora. Ekor felálot egy

nagy lapos kőre és imádkozot és azt monta hogy még várni kel 15 percet amíg eljön az ur isten, és 15 percre elajult és lefekűt a nép várta hogy mi lesz de ekor már éjel volt eset az eső. És elis jöt egy ora mulva de nem az ur isten hanem a párt aktivisták, csendőrök, a szekuritáté és az erdészek nagy számba, a tömeget szétverték és A.-t beviték Zetelakára mert ő oda kívánczot a templomba és a nép erőszakot tet és nem engete hogy A.-t elvigyék. A zetelaki tenplombol regelfelé alig hogy eltudták lopni a hivatalos személyek és elhozták Máréfalvára a nagy felekezeti iskolába ahol 10 perc alat a terem megtelt népel. Ezalat hoztak orvosokat és azok beszédeket tartotak, meg magyarázták a népnek hogy A. egy kicsit meg van zavarodva. eztet ő jedcségből kapta és kikel gyógyicsák eből, most elviszük és kigyógyítjuk, legyenek nyugton és ne lázongjanak. A nép imel ámal bele egyezet, még azt is kiabálták hogy azért akarják elvini hogy megverjék „Ne engedjétek hogy elvigyék” Az én feleségem is ot volt kint rengőkő tetején egész éjen verte az eső mert hiszékeny volt mert nagyon kíváncsi volt nekem csak egy év mulva merte megmondani. Én akkor bent dolgoztam a M. G. Bér munkások Szakszervezeténél. Ezen idő alat amíg A. üzte ezt a bolondságot, Olosz Anti Márka vezetésével megindultak a levelek özöne szerte a megyébe, és írták bene azt a prédikiálást amit A.-tol halotak, és oda írták hogy ha kézhez vete a levelet ugyan ezel a szövegel irjon valakinek 7 drb levelet és ha nem ír 8 napon belül megfog halni. És ezt írogatak a hiszékenyek és továbbítoták hol kézből hol postán. Megcsinálták azt a figurát a papok is hogy bebizonyicsák menyire igaza van A.-nak bekenték az ablakszemeket petróleumos rongyal és ha a nap rá sütöt csakugyan ember arcokat ábrázolt és akkor ráfogták hogy Jézus és Mária. Közbe A.-t elviték és 3 hónap múlva vissza engeték, atol a perctől kezdve töbet nem prédikált. Havalaki kérdezte, hogy micsináltak vele az feleli, magának nincsen dolga amivel foglalkozon. Oda haza tartozkodik, mezőre nem megy szoba nem ál olyan egyénel aki a multjáról kezd beszélni”

Ez a híradás egy falubeli perspektívájából szól arról, hogy 1949 tavaszán-nyarán millenarista, világvége váró mozgalom bontakozott ki a Székelyföldön. A következőkben a mozgalomnak terep kutatások alapján, a szentasszonnyal és a résztvevőkkel folytatott

beszélgetések nyomán rekonstruált, valószínű lefolyását ismertetem.

A helyi közösség tagjai, akárcsak Péter Bálint, nem beszélnek mozgalomról. Az eseményt leggyakrabban a szentasszony hirdetései megnevezéssel illetik; van, amikor a szentasszony próféciáit, prófétálását említik, vagy azt, hogy a szentasszonynak jelenései, megjelenései voltak. A főszereplő is hirdetésnek nevezi az egyszeri esemény-elemeket. A megtörténtekeket a szakirodalomra támaszkodva egyértelműen mozgalomnak tekintem.²

1949. február elején Máréfalván elterjedt a hír: egy asszony a házánál mond, hirdet, prédikál: a világ, az emberek jövőendő sorsáról beszél az egybegyűlteknél. Ugyanis az illető asszony kegyelmet kapott: ahogy ő ma mondja: „február hatodikán... a Szűzanya lejött, s aszmonta, hogy máttól kezdve harminc nap minden nap hirdeted az Isten ígését...” A hirdetés helyszín előbb a ház nagyobbik szobája, majd amikor annyian gyűltek össze, hogy nem fértek a házban, a tornác és az udvar. Hetek múltán már kialakult azoknak a köre, akik naponta megjelentek, várták a prédikációt; akik hírt vittek a faluba, a szomszéd falvakba arról, hogy az Isten egy követet, szószólót küldött. Ezek a szomszédos küküllőkeményfalvi baptista csoport tagjaiból, valamint a szentasszony vér szerinti rokonai, a nemzetség tagjai közül kerültek ki. Megindult más falvakból is az emberek áradata: kicsinek bizonyult az udvar is, annyian gyűltek össze egy-egy alkalomkor. A hirdetésen résztvevők számára a hely, a gyülekezet alkalma a túlvilági hatalom megnyilatkozásának, a túlvilági hatalommal való találkozásnak a helye, alkalma lett. Az asszony férje előbb tiltakozott az ellen, hogy a házához gyűljenek a felesége prédikációját hallgatni. De annyian jöttek, hogy tehetetlen volt a házba hozott, kíváncsi, várakozó tömeggel szemben. Felesége első pillanattól azt állította, hogy ő nem tehet az egészről, ő csak egy eszköz: ő nem tud arról, hogy ebben az állapotban mit tesz, mit mond. Amikor jön a kegyelem, akkor egy másik valóságba kerül. Ahogy mai beszélgetésekkor is megfogalmazza: „én úgy beszélök, hogy az most

nincsen, én úgy beszélök rendesen”. Evilági, profán, jólismert – és túlvilági, szent valóság között közlekedik az asszony. Mindazokban az állapotokban, amikor egyszerű parasztasszonyként viselkedik – aznap is, amikor „kegyelme van”, az állatokat gondozza, a házat kisépri, rendben tartja – értelmetlen és hiábavaló tőle azt kérdezni, hogy miért, hogyan jut el a kegyelem állapotába. Azt, hogy „kegyelme lesz”, azaz megadott napon, megadott időpontban hirdetni fog, onnan tudja, hogy az Isten, Szűz Mária vagy egy angyal előre jelenti neki ennek bekövetkeztét. A kegyelem: földöntúli adomány: „Az Isten adta, amit mondtam. Maguk lehet, hallották, én nem tudom, mit mondtam...”; „Mikor jön az az ének, aki hallja, az tudja, hogy mit mondtam, de én nem tudom, me én se olvasni, se írni nem tudok, de akkor a kőtábláról jól tudom olvasni le. Érti, ugye. Akkor a kőtábláról én le tudom olvasni.”.

Ezalatt az első hónap alatt az asszony kialakított, begyakorolt egy viselkedésformát. Az extatikus technika tapasztalható valósága szociális jelentéssel telítődött: az asszony kialakította magának az Isten ígéjét hirdető, csodákat tevő próféta szerepét. Előre meghatározott időpontokban az asszony megváltozott tudatállapotba³ került, az összegyűlt embereknek énekelt, hirdetett. A helyszíntre özönlő emberek, meg egyre többen a környékről, akik az eseményről értesültek, csodaként⁴ kezelték az esemény egyes elemeit: például azt, hogy írástudatlan asszony prédikál nekik; azt, hogy előre megadott, pontos órában érkezik a kegyelem; azt, hogy a prédikáló asszony lelke időnként mintha elszállna vagy visszatérne, szemét lehunyja, a teste, kezei kereszt alakjában megmerevedik, ilyenkor a legerősebb ember se tudja behajlítani a kezét; meg azt a számtalan kijelentést, látomást, jóslást, amelyet tesz, amelyről egyre többen beszélnek, és amelyek – az utólagos feldolgozás során legalábbis – mind igaznak bizonyulnak; egyszóval azt, hogy Isten küldötte eljött közéjük.

Két-három hónap alatt az esemény, a prófétáló asszony a faluban és a környéken mindenki által ismertté vált. Máréfalva határában, a Telekság nevű patak völgyében van az a kisebb

kőszikla, melyet a helyiek Rengőkőnek neveznek. Ez lesz a hirdetések helyszíne: az újabb alkalmakra már ezret meghaladó számú ember gyűlik össze. A Rengőkőnél tartott hirdetés után a hatóságok közbeavatkoztak. A hatósági emberek orvosok kíséretében jelentek meg, akik megvizsgálták az asszonyt, és beutalták a marosvásárhelyi kórház idegosztályára. Az asszony hívei ellenállásra készültek, feszült helyzet alakult ki, amit az asszony oldott fel. Saját elmesélése szerint: „Amikor jött a hirdetés, utána hazajöttünk, s a Szigurancia kézrevett, hogy vigyenek az elmekórházba. Akkor itt a falu, hogy ne vigyenek el, úgy ki vótak állva, mintha most is látnám, ásóval, kapával, fejszével, innét a faluból ki nem engednek. S akkor én szépen kimentem az útra, s aszmontam: tisztelt nép! Nagyon örvendek, hogy így szeretnek s így felpártolnak. De engeggyék meg, hogy mennyek el a pap termibe, s híjjanak össze maguk egy gyűlést, hogy a néppel értessék meg, hogy én akarok menni kezelésre! S akkor le, s fel a pódiumra, s akkor a nép szépen összegyűlt, s akkor azt mondtam: tisztelt falumbeliek, engeggyék meg, hogy elvigyenek Vásárhelyre kezelésre, s megígérem, hogy tíz nap múlva jelentkezem. Ne sírjanak, ne féltsenek.”

Mindezt úgy cselekedte, hogy tudatában volt annak, mi vár rá: „S akkor elvittek, itt ültettek kocsiba, s vittek Vásárhelyre. S ott bétettek a dühöngők közé, há oda kell tenni az ilyent, há nem?”

Tíz nap múlva az asszony megszökött a marosvásárhelyi kórházból. Hazafele menet az útba eső falvakban is hirdetett; azokban a Székelyudvarhely melletti falvakban, ahol voltak már olyan emberek, akik részt vettek az előző hirdetésein, tömegesen csatlakoztak hozzá, és hazáig kísérik. Hazaérkezve előbb különböző házaknál bújik meg. Hívei el vannak szánva rá, hogy megvédik. A hatóságok egyre nagyobb figyelmet fordítottak az eseményre: egyre inkább az a vélemény alakult ki, hogy nem egy személyről, annak beteges képzelgéseiről, hanem tömeges jelenségről, vallásos mozgalomról, rendszerellenes megmozdulásról van szó.⁵ Ugyanakkor a hívek számára is fontos volt a prófétai szavak hatásának, a

szerveződő mozgalom erejének a megtapasztalása. Hírek keltek szárnyra a hirdetésekről, a szentasszonyról, a csodákról, a jóslatokról, a mindenünnen Máréfalvára gyülekező, a beteljesülést, vagyis a közelgő megváltást váró emberekről. Mindenki hallhatott róla, ez az hír foglalkoztatta a vidék népességét, ez a hír befolyásolta a közös, az eseménysorba illeszkedő reakciókat. Bár sosem lehet pontosan tudni, hol van, a hozzá hű emberek keresték, szájról-szájra adták a híreket, hogy kik, hol találkoztak vele; a közelebbi hívei, vagy a kíváncsiak látogatták; ezeknek jósolt, hirdetett.

A negyven nap leteltével az asszony újra Rengőkőnél prédikált, valószínűleg többször is. Ezekre a hirdetésekre távoli helyekről is tömegesen érkeznek. Az utolsó hirdetésre 1949 augusztusának közepén került sor. Minden eddiginél nagyobb tömeg gyülekezett köréje, várván a meghirdetett nagy változást. Az államhatalom is mozgósította erőit: a terepet jól ismerő erdészek vezetésével belügyi csapatok érkeztek, a tömeget megfutamították, kisebb csoportokat elfogtak, egy napig bezárva tartottak, aztán minden további következmény nélkül elengedték őket. Ezzel véget is ért a tulajdonképpeni mozgalom. Bebörtönzöttekről, sebesültekről, halottakról nem tudnak az adatközlők; egy idős asszonyról mesélik, hogy az ott szerzett „ijedtség” miatt kevésel azután meghalt.

Az asszonyt elfogták, őrizetbe vették, a szebeni ideggyógyászat-ra, majd Brassóba börtönbe szállították, vallatták. Végül, másfél év után, 1951-ben hazaengedték.

7.2. Az események a sajtó-nyilvánosságban

A sajtó, mint forrás, nagy óvatossággal kezelendő, mert megbízhatatlan és részrehajló forrás. Arra azonban mindenképpen alkalmas, hogy a megjelentekre támaszkodva vázolni lehessen azt a folyamatot, ahogy a kampány kibontakozik: ahogy a téma megjelenik, ahogy megjelenítik, ahogy adagolják. Érdeemes azonban, a bemutatottak után, ezt is felvázolni.

A kampány-nyitó cikk 1949. június 5-én jelenik meg a *Scânteia*-ban. Szerzője Nestor Ignat egyetemi tanár, aki a továbbiakban többször is foglalkozik ezzel a témával, a címe: *A babonákról, „reszketősökről” és csodatevő üvegekről*. Miután hosszan értekezik a babonákról, leszögezi: a csodatétel mindig valakik hasznára van, mindig akadnak, akiknek érdekük, hogy csodák történjenek. Jelen esetben ezek a reakciók, akik „igyekeznek a múltból öröklött elmaradottságunkat arra felhasználni, hogy behálózzák azokat, akik még nem tudtak megszabadulni az évszázados terhes örökségtől. Ezeket szeretnék ők ma csodákkal, látomásokkal és egyéb badarságokkal ijesztegetni.”⁶ A Krassó megyei Berzovia községben az úgynevezett „reszketős” szekta tagjai láttak csodát – mindaddig, amíg valaki le nem leplezte, hogy a ház hátánál egy ember a téglákat kiszedi, bedugja a fejét, beszélget, és úgy hozza létre a csodát. Ploiești-en és környékén az a hír kezdett elterjedni, hogy az ablakokon szentek jelennek meg. Csodatevő üvegeket kezdtek árulni, amelyekben látni lehetett a szenteket. Buzăuban, Mizilben is megjelentek a csodák. Végül leleplezték a csalókat, és kiderült: „a csodalátó üvegeket petróleummal kenik be, ami nappalra megszárad, és sárgás réteggel vonja be az üveget. Ezen keresztül többszínű foltokat lehet látni.”⁷ Következik a konklúzió és a feladat meghatározása: „A külföldi ellenségek zsoldjában álló népelleneségek, kihasználva a múltból öröklött babonákat, így akarják megtevesztetni a dolgozókat, gátolni őket munkájukban, elhitetni velük minden badarságokat, hogy meginogjon önmagukba vetett bizalmuk, és végül is kilopják a zsebükből a munkával szerzett pénzt. A felvilágosult emberek, a párttagok kötelessége könyörtelenül leleplezni az imperializmus, a hazai reakció minden hamis ügynökét, akik a jámborság álarcában „prófétának” állítják be magukat.”⁸ A cikket, akárcsak más, a *Scânteia*-ban megjelent írást teljes egészében vagy részleteiben átveszik a magyar lapok is (*Romániai Magyar Szó, Igazság, Népijság, Falvak Népe*). A *Scânteia* következő vonatkozó cikke június 8-án jelenik meg: *A tudomány és a természet törvényeinek tanulmányozása ledönti a babonákat*. Június 10-én egy

pamflet jelenik meg a babonák és a csodákban hívó emberek ellen: *A Filică kocsmájának söntésében megesett csoda*; ez egy enyedi csoda-történetet gúnyol ki.

Június 12-én jelenik meg az első magyar nyelvű, a Scânteiaból átvett cikk a *Romániai Magyar Szóban*, mégpedig I. Szergejev írása: *A babonák az emberi tudatlanságból származnak*.

13-án a Scânteiabán Victor Bârlădeanu ír a következő címmel: A tudomány szétzúzza az aszályról és az esőről szóló babonákat. 15-én újra a *Romániai Magyar Szón* van a sor, ezúttal a Székelyföldre kiküldött tudósító tollából konkrétumokat tartalmazó leplező cikket közöl: *Sötét babonákat terjeszt a székelyföldi reakció. Szent Antal láncának cédulái a gyimesi úrvonalakon. Ion Rahău tarhavasi földműves a maglaviti szélhámos nyomdokain*. Kiderül: A Gyimes völgyében is egyre jobban kiéleződik az osztályharc, a zsirosparasztok működésbe helyezik „Szent Antal láncának” üzemét, s egyre-másra készülnek a cédulák, amelyekre legutóbb a következő szöveget írták fel: „Szent Antal és Szűz Mária arra kért téged, hogy ne harcolj felebarátod ellen, mert nagy károd lesz. Viszont ha 25 darab ilyent nem írsz és el nem helyezed, hogy mások megkapják, halál lesz a házában.” Szomorú valóság, hogy az évszázados butítás következtében, még mindig akadnak Gyimesközélpokon is olyanok, akik megrettennek az agyafűrt és átlátszó fenyegetésektől. Tarhavason él Ion Rahău, egy ügyefogyott, tudatlan ember, aki időnként látja az Isten szemét a fák között, amint hunyorogva néz le a világra. „A hegyekben olykor találkat is szoktak adni egymásnak s olykor beszélgetnek. Legutóbb éppen a székelyföldi kultúrversenyek előkészítésének időszakában folyt le ilyen „beszélgetése”, amelyet persze tébolyult képzeletre valló színekkel festettek le Márton Áron gyimesvölgyi cinkosai, akiknek roppantul kedvezett, hogy ezzel az újabb babonával esetleg elterelhetik a hiszékenyek figyelmét a kultúrversenyekről.” Június 16-án újabb cikk a Scânteiabán: újabb gúnyirat a csodákról, a katolikus papokról, a címe: *Egy csodákkal kereskedő engros-ista jegyzeteiből*.

Június 17-én jelenik meg a *Népújság*ban az ehhez a témakörhöz tartozó cikk, a *Scânteia*ban 13-án megjelent írás fordítása.

Június 20-án a Székelyföldön is megérett az idő arra, hogy a *Népújság* vezércikkének ezt a címet adja Kovács György: *Babonák börtönében*. A címdalra előcím: „A Román Munkáspárt vezetésével előre egy boldog életért és virágzó kultúráért!”. A cikk megállapítja: „A tudatlanság, az ismeretlentől való félelem nap-nap után termi különösen egyes falusi emberek lelkében a babonákat...”, megállapítja, kinek érdeke a babonák terjesztése, majd felvázolja a harcban szembenálló erőket: „Egyik oldalon állnak a munkásosztály, a haladó értelmiség és a dolgozó parasztság legjobb fiai, akik nemcsak közvetlenül fáradoznak az imperialisták által fenyegetett béke megvédésén (...) hanem legutóbb, a székely megyékben rendezett kultúrversenyek alkalmával, fáradságot és más gátló tényezőt legyőző lelkesedéssel buzgólkodnak és tevékenykednek a nép, a széles dolgozó rétegek kulturális téren való előbbreviteléért. A másik oldalon állnak azok, akik népköztársaságunk érdekeivel ellentétes célokat szolgálnak, akiknek tevékenységét nem a nép iránti szeretet, hanem a külföldi, angolszász körökből származó útmutatás sarkalja – igen gyakran az amerikai trösztök urainak csatlósává szegődött Vatikán, illetve Márton Áron püspök közvetítésével...” Kovács György a sorra leleplezett papok eseteit sorolja, majd megfogalmazza a feladatot: „A népet szerető és a nép ügyét szolgáló minden becsületes embernek kötelessége a babonák, a tudománytalanság ellen felvenni a harcot, azoknak az elemeknek a felvilágosítása által, akik ma még (...) babonában, lelki sötétségben, elmaradottságban élnek és felülnek a fenevadakkal, világvégevel, elkárhozással s hasonló fenyegetőzésekkel való ijesztegetésnek.”

Néhány nappal később Haranghy László egyetemi tanár cikke megállapította, hogy aki a tudományos ismeretek ellenére „még ma is véresőről és hasonló csodálatos eseményekről beszél, az vagy rendkívül műveletlen, vagy célzatosan akar nyugtalanságot kelteni. Pedig napjainkban ismét halljuk a „veres víz” meséjét, sőt a

csodalátók még modernizálódtak is, mert a vízvezetékből is vért látnak folyni.”⁹ Holott a tudomány kiderítette, hogy „Vannak olyan baktériumok, tehát legegyszerűbb s csak több száz szoros nagyítás alatt látható növényi lények, amelyek festék anyagot termelnek. Ilyen a vörös estéket termelő ún. „csodálatos baktérium” (*bacterium prodigiosum*). Ez keményítő tartalmú anyagon, s így a nedves kenyéren s ostyán késő nyáron és ősszel rohamosan szaporodik és élénk piros, a vérhez hasonló bevonatot okoz, s így annak látszatát kelti, hogy a kenyér egyik napról a másikra véres lett. A vörös festéket termelő baktériumok halmozódnak fel az izzadó ember verejtékében, s kész a „vérizzadás” meséje.”¹⁰

A cikk megjelenésével egy napon, azaz június 24-én, a kibontakozó eseményekre válaszként alakult meg Bukarestben, a Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsának törvényrendelete nyomán, a *Tudomány és Kultúra Terjesztését Szolgáló Társaság*. A cél a tudománynak a nagytömegek körében való terjesztése, valamint a népbutítás, miszticizmus, babona elleni harc. A vezetőségben ott van, többek között, Geo Bogza író, Dumitriu C. dr. ARLUS-főtktár, Márza Vasile dr. egyetemi tanár, egészségügyi miniszter, Maurer I. Gh. jogász, Ripan Raluca egyetemi tanár, Roller Mihail egyetemi tanár, akadémikus, Săvulescu Traian egyetemi tanár, az Akadémia elnöke, Stancu Zaharia, az Írószövetség elnöke. A társaság lesz az irányító szerve lesz annak a nagy megmozdulásnak, amelynek célja a „reakció szolgálatában álló obskurantizmus” felszámolása.

A *Szabadság* 1949. június 25-i számában közlik az első hírt a máréfalvi szentasszonyról, a cikk címe: *Világosság derül a máréfalvi P. esetére*. Azért került erre ekkor a cikk megjelentetésére, mert ahogy olvasható „A napokban nagy izgalmat váltott ki Pál Lajosné elmebeteg máréfalvi asszony viselkedése, aki nagy tömeg előtt összefüggőnek látszó, vallásos jellegű beszédet mondott. Az asszony viselkedéséről, „csodálatos” beszédéről bizonyos szűkebb körök már előbb is terjesztettek híreket.” Az asszonyt a lakásán meglátogató újságíró kideríti: Pál Lajosné „eskóros”,

epilepsziás rohamai voltak, önkívületben volt, a családnak nem volt eddig pénze a kórházi kezelésre, de meg szeretne gyógyulni.

A *Romániai Magyar Szó*ban ugyancsak 25-én jelenik meg egy nagy cikk a következő részletező címmel: *Képtelen babonákkal, vásári „csodatételek” hírének terjesztésével szeretné megtartani népellenes befolyását a székelyföldi reakció. A madéfalvi görögkeleti pap és egy munkásáruló „látomásai” a piszkos ablaküvegen. Farkasokat sajt-adományokért szelídítő és tojások százáért „esőt csináló” lelkészek. „Csebrező” rózsafüzéres kulákasszonyok népbolondító üzelmei Szárhegyen.* A Székelyföldre kiküldött tudósító megállapítja: „A Székelyföldön megindult felvilágosodás és nagyszabású művelődés megakadályozására, annak meggátlására, illetve ellensúlyozására a zsirosparasztok és az érdekeiket szolgáló egyházi reakció a régi és új babonák terjesztésének valóságos offenzíváját indította meg...”¹¹ Végre pontos adatokra bukkanunk: „1949 június 9-én délelőtt a csíkmegyei madéfalva Popescu Nicolae görögkeleti lelkésze is felfedezte a lakásától néhány méterre levő Glodeanu Ioan vasúti munkás lakásának ablaküvegén a csíksomlyói Mária szobrát és egyéb szent dolgokat... Odaállt az ablaküveg elé és önmagára a keresztek sorozatát vetve, a kulákszármaszása és a bacăui vasutasok által önmaguk sorából munkásellenes magatartása miatt kiüldözött Glodeanuval együtt híresztelni kezdte, hogy a mocskos ablaküvegen milyen „csodák” láthatók...”¹² Vizsgálat indult ellenük.

Június 26, vasárnap, a *Romániai Magyar Szó* vezércikkében *Kuruzslás és babona a reakciós osztályellenség népellenes fegyvere* címmel először olvashatunk a kampány során arról, mi lett a sorsa a babonának a Szovjetunióban: „már teljesen megszűntek ezek a gyerekes hiedelmek és a kultúrának a falvakba való benyomulásával a varázslatok és babonák semmivé foszlottak szét (...) A traktorok dübörgésére eszeveszetten menekülnek a „prikulicsok”, az orvosi segítség kiszorította a varázsital kotyvasztóit, a kolhoz-emberek az időjáráskutató intézetek emberének és nem a rejtett „jeleknek” hisznek. Falusi összejöveteleken többé nem a kísértet-

járásról beszélnek, hanem a tudományos földművelés kérdéseiről, a kolhoz-fejlesztés problémáiról.”¹³ Újra csak feladat-meghatározás, ahogy az egy vezércikkhez illik: „Kitartó politikai felvilágosító munkával, a kuláki cselvetés leleplezésével, a kultúra terjesztésével kell harcolni a népbútítás ellen. Ebben a harcban a falusi kultúrotthonokra nagy szerep vár.”¹⁴

Ugyanezen a napon a *Népújságban*: *Elbocsátott vasgárdista őrmester, kulákifjú botor „csodalátások” hírével próbálják megteveszteni az udvarhelyi Vargyas dolgozó népét. Átlátszó mesék terjesztésével kísérletezik a osztályellenség. Az öntudatos dolgozók leleplezik a csalókat.* Végre kiderül, hogy Haranghy professzor miért is értekezett a véresőről: előbb Felsőrákoson, majd Vargyason bugyogott vér a földből. Vargyason előbb Soós András háza előtt támadt csődület, mert szent alakokat fedeztek fel az ablakokon, majd „június 13-án újabb „csoda” híre csődített össze a falu felvilágosulatlan részét: idős Ilkei János (türkösi) gazda udvarán híresztelték, hogy a ház alól „felbugyogott Jézus szent vére”. A vallásos buzgóságban élő Ilkei család remegve szemlélte a „tüneteményt” és még buzgóbban imádkozott és – adta a hírt a szomszédoknak is. Így terjedt utcáról utcára, faluról falura a hír, amelyet csak egyes tudatlanságban élők hittek el s zavarosban halászni szerető emberek terjesztettek.”¹⁵

Július 2-án a *Scânteia*ban megjelent a témával foglalkozó utolsó cikk: *Terjesszük a tudomány fényét a dolgozó parasztok között. Hogyan szervezték meg és hogyan zajlott le egy kultúrotthonban a babonáról való beszélgetés a dolgozó parasztokkal.* Természetesen, a dolgozó parasztok harcos állást foglalnak, és ezzel a párt központi, román nyelvű orgánuma lezártnak tekintette az ügyet.

Az RMP kolozsvári magyar napilapja, az *Igazság* is újságírókat küldött a Székelyföldre: az író Balla Károlyt. Ő párhuzamosan tudósított a kultúrversenyekről és a csodákról. Az *Igazság* július 13-i számában foglalta össze tapasztalatait.

„Udvarhelyen az elmúlt hetekben egyik hetivásár napján csoportok gyülekeztek itt-ott: „szenteket” láttak az ablakokban meg-

jelenni. Kisebb embercsoportosulást láthattak Schuller Viktor Sztálin-téri lakása előtt... Az egyik „szentlátó” éppen azt magyarázta, hogy a „szent ablakot” már el akarták vinni, de sem leszerelni, sem kitörni nem tudták (...) Kellemetlen meglepetésben volt részük azoknak a hiszékenyeknek, akik az elmúlt napokban Vargyasra „kirándultak” vért látni. Úton-útfélen azt a hírt terjesztették el, hogy Vargyason egy bizonyos helyen vér bugyog a föld alól. Hogy ez a vér tulajdonképpen mit jelent, miért pont Vargyason bugyog fel, s miért pontosan 1949 június havában, ezt nyilván csak azok „tudják”, akik az ostoba hírt útnak engedték... Az egyik „szenthír” terjesztő: P. udvarhelyi lakos, aki az elmúlt hetekben a hetivásárra begyűlt falusiak előtt „szentbeszédet” mondott. (...) a dolgozó nép ellenségei, akik a dolgozó nép értelmét a barom értelmével hasonlítják össze, utóbban azt terjesztették el, hogy június 2-án Máriafalván (sic!) hallhatják a Marosvásárhelyen betegen fekvő P. hangját (...) de csak azok, akik az említett napon a megjelölt helyen gyertyát gyújtanak s buzgón imádkoznak. Nosza lett is forgalom a gyertyaárusító üzletekben.”

Július 21-én jelenik meg Ágoston Gyárfás levelező cikke a *Népújságban*, címe: *Csíki „csodalátók” csődje*. Eseteket sorol:

„Csíklázárfalván két félrevezetett fiatal legény Antal Imre és Antal Ignác „szent ablakokat” hozott Torjáról. Egyesek népbutító hisztériája odáig terjedt, hogy Máriát láttak az üvegen a kisdeddal a karján. Hasonló eset történt Menaságon is. Gyimesen futótűzként terjedt el a hír, hogy Firstererjster Istvánné ablakában megjelent a szűzmária (sic!). Nosza rohantak egyesek csudát látni. (...) akadt 3-4 jóféle, kik hol az Istent, hol szűzmáriát látták állítólag az ablakban, hol galambot, hol Szent Józsefet véltek látni, Érdekes, hogy ezek a csodalátók mind Márton Áron híveiből kerültek ki. A fő csodalátó egy Szőcs Tódor nevű nyugdíjas, volt birtokos, aki Bodó Kristófnéval és Gergely Györggyel, valamint Szávuj Kristófnéval együtt bizonygatták, hogy ők bizony látták a szenteket.”

A *Falvak Népe* július 31-i számában jelent meg *Világvége Városfalván* címmel az a cikk, amely július elején történt eseményről számolt be: „csodát látnak a majdnem színunitárius falu asszonyai is, úgy el tudta bolondítani a féleszű, máréfalévi asszony őket, akit Márton Áron papjai irányítanak, ami abból is kitűnik,

hogy beteges képzelgésből született beszédei a legtöbb faluba eljutottak...”¹⁶ A falu asszonyainak egy része az unitárius paphoz ment: itt a világvége, tartson istentiszteletet. A pap erre nem volt hajlandó. Az asszonyok ebbe nem nyugodtak bele.

„Délután a boltosné udvarán gyűlést hívtak. Elsőként felolvasták a máréfalvi asszony tizenkét részes beszédét (csodálatos módon Városhárára is került belőle). Utána előráncigálták a harangozót. Harangoztattak, mint egy temetésre – mind ki a világ végét várja. Felvonultak a templomba. Futott az időből. A világvége előtt ki törődik azzal, hogy otthon éhes a gyerek, hogy sírnak a malacok s a mezőn aratásra vár a gabona? Pap hiján Szász Rebeka segédlete mellett a megbukott vegyes kereskedőnő mondta a hisztériás könyörgést.... Másnap megismételték a hétköznapi templomozást, de világvége mégsem következett be a megjövendőlt órára s máig sem, pedig szinte négy hete annak...”

A kampányból már csak a zárócikk hiányzott. Ez 1949. augusztus 12-én jelent meg a *Romániai Magyar Szóban*, vezércikként, Kovács György írta: *Az öntudatos székely dolgozók leleplezik a babonaterjesztő reakciókat*. Előbb részletesen elmondja, mi történt Szovátán: egy idegen asszony csodát látott, a helyiek köréje gyűltek és szintén akadt, aki látta. Ezután felvázolja a csodalátás terjedését: Ploiestből „átszivárgott Háromszék megyébe, ahol az ablakok – például magában Sepsiszentgyörgyön- „mutogatni” kezdték a „csudát”,¹⁷ majd tovább vándorolt fel Udvarhely megyébe, Vargyas községen keresztül. A sajtólevelezők tudósításai nyomán pontosan követhető a „csodák” útja...”

Például „Tarcsafalváról, Udvarhely megyéből írta egy dolgozó földműves, hogy június 20-a körül egyesek elmentek Székelyudvarhelyre a vásárra, ahol hírét hallották egy P. nevű „tudós” asszonynak, aki Máréfalván lakik s égi jelekről meg háromnapos sötétségről és közelgő világvégéről beszél az embereknek. Azok nemcsak az asszony hírét hozták haza, hanem egy levél is került a községbe a hír keretében. Valami imádságféle, amiben az állt, ha nem adja tovább aki olvasta, meggörbül az ujjá...”¹⁸ Egy Homoródalmásról érkezett levél szerint „a madéfalvi (máréfalvi helyett – G. J.) asszony nemrég beszédet mondott bizonyos

emberek előtt. Az asszony jóslatai szerint június 3-án meg kellett volna hasadni az égnek és be kellett volna következnie a világvé-
gének. (...) Az elmebajban szenvedő mádéfalvi (sic!) asszony
szerencsétlenségével visszaélők arról is gondokodtak, hogy például
Lokod és Kénos községben (ezt is Homoródalmáson beszélik)
egyes, babonákkal megfélemlített, sajnálatraméltó emberek napo-
kon át nem dolgoztak, hanem előkészítették lámpáikat, bőségesen
vásároltak petróleumot, s bárgyú tehetetlenséggel várták a bejósolt
„nagy sötétség” bekövetkezését...”.¹⁹

Befejezésül pedig Kovács György megismétli a már ismert
sablonokat.

A szóbeli emlékekből az valószínűsíthető, hogy a mádéfalvi
szentasszony köré a mádéfalvi határban, Rengőkő nevű helyen újra
és újra gyülekező, prédikációit hallgató tömegnek a katonaság,
belügyi alakulatok, erdészek csapatai által történt szervezett
szétverése azokban a napokban történhetett, amikor Kovács
György cikke megjelent. Természetesen arról, ami a Székelyföld
falvaiban, a mádéfalvi határban éppen zajlott, a többeszes, a
„mádéfalvi szentasszony” (ahogy egymás között nevezték és ma is
nevezik) „hirdetéseit” hallgató tömegről Kovács György egy szót
sem szólt, holott feltehetően tudott róla. De az ő feladata az volt,
hogy megírja ezt a cikket, és ezzel lezárja a témáról a sajtóban
megjelenő írások sorát.

De mi is történhetett ott, ahol nem voltak sajtólevelezők, hogy
megírják? Vagy melyek voltak azok a hírek, amelyeket megírtak,
beküldtek, de nem közöltek?

Ha Sepsiszentgyörgyön, Székelyudvarhelyen, Brassóban soro-
zatosan csodát láttak, akkor ez miért ne történhetett volna meg
ebben az időszakban minden, vagy majdnem minden faluban?

Ugyanez a kérdés arra vonatkozóan, hogy miért csak 3 olyan
falunév merült fel – Városfalva, Lokod, Kénos, mindmegannyi
Székelyudvarhely környéki, protestáns vallású falu – ahol világvé-
gét vártak. Lehetséges-e, hogy máshol is várták a világvé-
gét, csak nincs erről írott, már feltárt adat?

Saját kutatásra támaszkodva számolhatok be arról, hogy 1949 tavaszán szintén Székelyudvarhelytől nem messze, a katolikusok lakta Atyhában egy asszony „elrejtezett”. A templomban történt ez meg vele először: transzba esett, önkívületben beszélt. Ezután naponta, előre megadott időpontban, a házhoz összegyűlt embereknek prédikált és jósolt. Csodák történtek, mert amit mondott, beteljesedett: a száraz fa kivirágzott, a villám az általa megjelölt helyre csapott, a néptanács épületének ablakain megjelent Mária, Jézus képe. A börtönben nem adtak enni neki, és mégse éhezett. Jósolta (akárcsak a máréfalvi szentasszony), hogy az elkövetkező években az emberek nem a csűrökbe hordják a gabonát. Végül családjával együtt elköltözött a faluból.²⁰

Vajon hány ilyen eset történt ebben az évben a Székelyföld eldugottabb falvaiban?

7.3. „Mindenünket elvehetik, de istenünket nem.”

A krízis

A csodák sora meglepte, meggondolkoztatta, válaszlépésekre kényszerítette, de különösebben nem rendítette meg az új hatalmat.

Ez a hatalom nem látott igazi ellenséget azokban az emberekben, akik részt vettek ezekben a bizonyos eseményekben. Vagy ha igen, nem azért voltak ellenségek, mert részt vettek, hanem azért, mert kulákok, reakciók. Ez logikus, hiszen a csodák, a babona ellen nem lehet osztályharcot folytatni. A racionális álláspont szerint a tudatlanság sötétségét csak a tudás fénye oszlatja el. A tudatlanságukról az egyszerű, megtévesztett emberek nem tehetnek, ez az elmúlt rendszer bűne. Az más kérdés, hogy tömeges megmozdulásaikat karhatalmi erőkkal kell korlátozni, szétverni.

Mindaz, ami az újságokból kiolvasható, vagy amit tereptapasztalataim nyomán fentebb felsoroltam, egy, a régióban kibontakozó mély válságra,²¹ pontosabban egy kulturális krízisre utal. Mindeb-

ből arra lehet következtetni, hogy valami olyan történik ezeknek a lokális közösségeknek a világában, amely nem elsősorban, és nem csak az egyén gazdasági egzisztenciáját veszélyezteti, hanem a közösségek szimbolikus létét – identitását és integritását – fenyegeti. Általános nyugtalanság tapasztalható, általános várakozás; ezen belül a csodákra való fokozott fogékonyság, csodavárás.

Ez a jelenséget nemcsak innen, a Székelyföldről, vagy Románia ókiráltsági részeiről jelezték.

„A negyvenes évek végén nálunk az újonnan földhöz juttatott parasztságra egyre nagyobb gazdasági és politikai nyomás nehezedett, amely arra kényszerítette, hogy lépjen be a termelészövetkezetekbe vagy az állami gazdaságokba. A parasztság a számára ismeretlen kollektív formáktól idegenkedett, földjéhez ragaszkodott. A rossz közérzet egy *vízióban* (D.I. kiemelése) demonstrálódott *ott, ahol ennek hagyománya elevenen élt* (G. J. kiemelése). A látomások, a Szent Szűz, vagy, ritkábban, Jézus megjelenése nálunk az utolsó évszázadban a katolikus palóc vidékeken volt a legelterjedtebb. Fiatal, egzaltált lányok látomásaiban legtöbbször a lourdes-i Szűz Mária jelent meg, a templomokban látható gipszfigurák hatására egy barlang előtt állva, csillogó kék palástban. A kollektivizálás éveiben ezek a látomások az egész Észak-Magyarországon, különösen Borsod és Abaúj megyékben hihetetlen mértékben elszaporodtak. A Szent Szűz, ritkábban Jézus többnyire csak bölintott, vagy ujját emelte fel intón. Sokan beszéltek arról, hogy a *Vasmenyasszonyt* (D. I. kiemelése; a hiedelem-típusnak is ezt a nevet adja) látták megjelenni. Alakját pontosabban nem körvonalazták, *de megjelenését intő jelként fogadták, mint egy katasztrófa bejelentését* (G. J. kiemelése).

S itt újra tanúi lehetünk a rémhírek, a látomások nemzetköziségének, a nyelvhatárok jelentéktelenségének. Mert míg a vízió a magyar nyelvterület más részein – tudomásom szerint – ebben az időben ismeretlen volt, addig az erősen katolikus (és paraszti – G. J.) Lengyelországban ugyanakkor sűrűn látták Szűz Máriát megjelenni. 1949-ben különösen nagy port vert fel az az eset, amelyet később több lengyel ismerősöm is elmondott. Egy novemberi délután 3 órakor Varsó legnagyobb katedrálisának tetején

jelent meg a Szent Szűz, és közölte, hogy két hét múlva ugyanezen a napon visszatér. A jelzett időben nagy tömeg gyűlt össze a templom előtti téren. A hatóság rendőrséget vezényelt ki. Amikor azonban a tömeg újra „látta” Máriát megjelenni, a rendőrök ijedten elfutottak. Legalábbis ismerőseim az esetet így mondták el.” (Dobos 1986: 222-223).

Magyarországon 1949-ben kérdőíves vizsgálat mutatta ki: a babonában, kísértetekben, spiritizmusban a népesség 35 százaléka hisz; vidéken nagyobb, Budapesten kisebb ez az arány, a nők inkább, a férfiak kevésbé hisznek. Meggondolkoztató, hogy a földműves nők között a hívők aránya 75 százalék. Ezért „nem csoda, hogy a *Szabad Nép* még 1949-ben is – gúnyolódva bár, de – csodákról adott hírt. Győr-Sopron megyében, Pannonhalmától nem messze történt, írja a lap, hogy Győrszemerén elhíresztelték: Nyúlón meghalt egy kislány, de a pap feltámasztotta. Nyúlón azt mesélték, hogy Szemerén történt ez a húsvét előtti csoda. Tényőn az a hír járta, hogy Sokorópátkán (mindkettő Győrtől délre található) egy kisparaszt hitetlensége miatt disznóvá változott. Sokorópátkán úgy mondták, ez Tényőn történt. Az egyházellenes harc megindulása után ezek tartoztak a fordulat éveinek utolsó publikus csodái közé.”²²

Mindez valószínűsíti, hogy nem egyedi eseményekről, hanem kelet-európai összefüggő jelenségegyüttesről van szó. Nem összefüggő területeken tapasztalható – hanem az azonos változásokkal járó azonos reagálások miatt azonos jelenségekről.²³ Európa paraszti vidékein – mint egy katasztrófa előszele – végigsüvítettek a változásokat előrejelző jeges áramlatok. Az emberek megremegtek, elbizonytalanodtak, és mielőtt még felfoghatták, megérthették volna, megérezték a bontakozó új világ hagyományos közösségeket maga alá gyűrő – gyarmatosító – idegenségét.

Az emberek kétségbeesetten keresték, hogy kik is ők, hogyan gondolják el saját magukat, helyzetüket – mert abban bizonyosak voltak, hogy nem azok, akiknek az új hatalom nevezi. Az új hatalom pedig mindet megtett, hogy az új megnevezést, s ezzel az új

identitást rájuk erőltesse, és ezzel alávetettségüket megszilárdítsa, tudván, hogy „az önmeghatározás döntő eleme bármely kognitív struktúrának, mivel ez alapozza meg az erkölcsi látásmódot, az ideológiát, amelynek alapján az egyén a társadalmi valóságot értelmezi.”²⁴ A hangoztatott és diktált társadalmi valóság ugyanis akkor szilárdul meg végérvényesen, amikor az alávetettek elfogadják kifosztottságuk új valóságaként.

1949-ben a Székelyföldön az új hatalom az egyének, közösségek legbelső értékeit kérdőjelezte meg, és ennek következtében, a régi hatalmi, társadalmi struktúrák megbomlása nyomán egy kaotikus, félelemmel teli, jeleket, csodákat és szabadulást váró és remélő társadalompszichikai állapot alakult ki. Ez azonban nem tartott sokáig.

Erejét azonban többek között a rémhírek futótűzként való terjedése, a viselkedések ezekhez való igazítása jelezte. 1949 januárjában a Maros megyei pártbizottság Parasztkomissziójának jelentésében olvashatjuk: „a megyénk állapot a jelenben olyan, mint egy tűz amelyik lobog, az emberek tépelődnek, mert nincsenek felvilágosítva...”²⁵. „A háború rémhíre kering az egész megyében, és ezt csak erősítette az állatok és közlekedési eszközök összeírása. Ennek következtében a parasztság egy része, különösen a kulákok eladják a teheneiket.”²⁶ Júniusban már azt a rémhírt adják szájról szájra, hogy a kezdődő kollektivizálás jeleként a székelykocsárdi állomásra megérkeztek a Szovjetunióból az ételfőző kazánok, a csajka-rendszer előhírnökei.²⁷

1949 augusztusából származik az a pártjelentés, amely arról számol be, hogy Marosvásárhelyen felvásárolták az üzletekből a só- és petróleum-készleteket (úgy gondolom, azért ezeket, mert más termékeket, tekintettel a jegyrendszerre, nem is nagyon lehetett volna), és „egy háborús hangulat keletkezett, mert egyes, Arad megyéből érkező személyek azt a rémhírt terjesztették, hogy a szovjet hadsereg elfoglalta a Jugoszlávia felőli határt és ez a tartomány tele van szovjet tankokkal és fegyverekkel...”²⁸ Szeptemberben – demonstratív szándékkal – Maros megyében tarta-

nak hadgyakorlatot, nagy rémületet keltve ezzel a falusi lakosság között: „Egyes községekben ahol a vidék még a papok hatása alatt van, ott volt megfigyelhető ez a félelem, és ott a nők a padlásokon rejtőztek el...” A rémhírek ellensúlyozására a katonaság is minden tőle telhetőt megtett: a művészegyüttesük előadásokat tartott, a termőföldeken okozott károkat felmérték és a tulajdonosokat kártalanították.²⁹

A rémhírektől is felizgatott, kétségek között vergődő emberek várakoztak: várták az eligazítást, beteljesedést, és reménykedtek: remélték például a világvége nyomán bekövetkező üdvözülést.

Közben naponta hallhatták, tapasztalhatták az új hatalom intézményeinek mozgalmat szervező törekvéseit: vagyis azt, ahogy az apparátus működtetésével, adminisztratív eszközökkel igyekezett „az új hazát építő párt és annak vezetői” köré egységet kialakítani. A szembeállítás fényt vet a két, 1949 tavaszán ezen a vidéken párhuzamosan kialakuló mozgalom – a kettészakadó és konfliktusokba sodródó társadalom két része – között létező, tapasztalható különbségekre. Mi történik vasárnaponként? Kik azok egy-egy helységben, akik részt vesznek a kultúrversenyeken, és kik azok, akik templomba mennek? A hatalom kikényszerítette a látható, számba vehető ((fel)jelentésekbe foglalható) igazodásokat.

Egy-két éve már létezett, a székelyföldi falvakban is tapasztalható-megfogható közelségbe került az új hatalom nyújtotta racionalitás, világmagyarázat: a világforradalmat követő egyenlőség és bőség világa, *a kommunizmus, amely valójában egy szekularizált millenarizmus*. Az ehhez a nemes célhoz vezető úton az első lépések, a új világ építésének mindennapi gyakorlata azonban emberek tömege számára megfosztottságként – deprivációként – tudatosult: „Máma semmit se úgy csinál az ember, ahogy akarja” – jegyzi fel a homoródalmási Antonya Péter 1948 őszén.³⁰

A bemutatott társadalmi állapot nem a csendesen folyó mindennapok – hanem a krízis állapota.³¹ Az egyéni életet a múltban is, ma is érték és érik, és valószínűleg a jövőben is érni fogják olyan fenyegetések (természeti vagy társadalmi katasztrófák pél-

dául), amelyek a praktikumon túli, de a praktikummal szorosan egybeolvadó kulturális (szimbolikus) kezelést igényelnek. Az egyéni élet eseteiről adatok gyűjthetők, például a véletlenek, balesetek sorozata és az ezekhez társuló kulturális jelentéstulajdonítás jól tanulmányozható. A „sors” egyént érő csapásai azonban legfeljebb a közvetlen környezetet, a családot mozgatják meg. Mindennapi eseményekről van szó: a történetek nem lesznek széles körben ismertek (legfeljebb napihír lesz belőlük), rövid idő alatt feledésbe merülnek, nem vonják magukra a társadalom nagyobb részének figyelmét.

Vannak azonban nem mindennapi helyzetek, események. Ezek

1. rövid idő alatt nemcsak egy kis közösségben (például egy faluban), hanem szélesebb körben is ismertek lesznek;

2. az első események után hosszabb idő is eltelhet, és még mindig a közfigyelem előterében állnak a történetek;

3. a főszereplő, a szereplők széles körben ismertek lesznek;

4. kiváltják a szakosodott állami intézmények figyelmét, adott esetben akár erőszakos módon történő beavatkozását;

5. ezek az események a közösségek legfontosabb értékeire, az egyén és közössége transzcendenshez való viszonyára kérdeznek rá, egyének és közösségek életképességét teszik próbára, az értelmező és terápiás szimbólumok (Clifford Geertz fogalmával: bajt megállapító szimbólumok) érvényességét, erejét kérdőjelezzik meg. Ezeket az eseményeket nevezem *krízisnek*.

Számos jelentése van, a használat kontextusától függően, a fogalomnak. Történészek, szociológusok, politológusok, katonai szakértők, de közgazdászok, pszichológusok is beszélnek krízisről. Egy internetes keresés során politikai, gazdasági, ökológiai, katonai (iraki krízis), de leginkább a pszichiátria területére tartozó lelki krízist taglaló anyagok garmadájára bukkanhatunk. A krízis az orvosi szaknyelv egyik alapfogalma. Ez utóbbi azért fontos, mert az orvosilag ismert jelentés (a krízis: fordulópont a beteg szervezet pusztulása valamint felépülése között) kivetül a társadalomtudományokban használt jelentésárnyalatokra is. A krízis

állapota feszültséget termel; aktivizál, mozgósítja a rejtett tartalékokat; ugyanakkor egyre több a társadalomban a frusztráció, rosszindulat, félelem, szorongás, egyszóval az egzisztenciális bizonytalanság. A krízis olyan egyéni és csoportos, társadalmi viselkedéseket megelőzően jelentkezik, amelyet patológiásnak, deviánsnak, rendkívülinek lehet nevezni: agresszió, bűnbakképzés, önpusztítás. Ez egyénekre és közösségekre egyaránt jellemző, ha ezeket reális veszélyek (például természeti katasztrófák, háború, vagy ennek békebeli, nem kevésbé kegyetlen változata, az osztályharc) vagy elképzelt rosszakarók (például boszorkányok) fenyegetik; az, hogy valóban fenyegetettek, vagy csak úgy értékelik a helyzetet, hogy fenyegetettek, a válaszként kialakított reakciók szempontjából ugyanazt jelenti.

A krízis az az állapot, amelyben a válaszreakciók kialakulnak, lezajlanak, és az állapot megszűnéséhez vezetnek. Az emberi közösségek számára a krízis alapvető pozitív funkciója, hogy sürgeti a helyzet megértését, diagnosztizálását, és a válaszcselekedetek kialakítását.

A krízis olyan (funkciójában leginkább az ünnepi rítusokhoz hasonló, de nem kiszámíthatóan visszatérő, hanem váratlan, rendkívüli) alkalom, amikor megtörténik az emberi közösségek életképességét megadó szimbólumok és szimbólumrendszerek felülvizsgálata, átalakítása, megerősítése.

A krízis társadalompszichikai értelemben olyan cselekvéssorozatot jelent, amelynek révén a fenyegetés, bizonytalanság „kifejezhetővé, a kifejezés révén megfoghatóvá, a megfoghatóság révén pedig elviselhetővé”³² válik. Végző soron az alávetett társadalom ennél többet nem is tud elérni: elviselhetővé teszi alávetettségét.

Van azonban egy másik értelmezés is: a krízis az, amely dinamizálja a mitomotorikát, azaz a mitikus hajtóerőt. Jan Assman elmélete³³ szerint minden szimbólumhasználó csoport rendelkezik megalapozó történettel (szimbólumrendszerrel: mítosszal), amely funkciója, hogy „az időrendi tájékozódás és ellenőrzés instrumentaként nemcsak kiméri a múltat, hanem a múlthoz fűződő

viszonyból meríti a jelen önelképzelésének alkotóelemeit, meg támpontokat a a reménykedés és a cselekvés céljaihoz.”³⁴ Ez a funkció lehet negatív vagy pozitív irányultságú: „megalapozó” vagy „kontrasztot vető”. Az első megerősít – a második ellenállást szül. Mindkét esetben egyaránt beszélhetünk mitikus hajtóerőről, azaz mitomotorikáról.

Az új hatalom alapmítosztát megalapozóként működtette, a társadalmat eköré kívánta szervezni. A társadalom azonban olyan hiánytapasztalatokat, deprivációt élt át, hogy ennek következtében a saját mitikus hagyományát csakis kontrasztot vetőként, a jelent viszonylagossá tevőként alkalmazhatta. Vagy, természetesen, megtehetette azt, hogy átállt: a hatalom oldalán, a hatalom mítosztát elfogadva, mozgósíthatta őt a mitomotorika.

Bármilyen irracionális is egy külső szempontból nézve, esetenként az a mitikus múlt, amelyre hivatkoznak, olyan politikai és társadalmi utópiának tűnik, amelyért tenni kell és tenni lehet, amely életcéllá válhat. Ilyenkor a mitomotorika azt eredményezi, hogy „ az emlékezés várakozásba csap át, a mitomotorikusan alakított idő megváltozik. Az örök visszatérés körforgása kiegyenesedik, és egy távoli célra szegeződik...”³⁵ A régi pusztulását, új világ keletkezését váró és az új világ létrejöttéért cselekvő mozgalom szerveződik.

Ezek a társadalmi jelenségek világszerte, a történelem kialakulása óta, és napjainkban is megfigyelhetők. Az ezeket tanulmányozó történészek és antropológusok messianizmusnak, millenarizmusnak vagy khiliazmusnak nevezik ezeket a mozgalmakat. Egyértelmű, hogy nincs közöttük genetikus összefüggés, hanem kultúr-antropológiai egyetemesség rejtőzik a jelenség mögött. Analógiáról van szó: „strukturálisan hasonló körülmények között... világszerte olyan mozgalmak támadnak, amelyek a messianizmus és millenarizmus sarkalatos jeleit mutatják. Jellemzően elnyomás és elnyomrodás közepette jelentkezik ilyesmi.”³⁶

Az 1949-es krízis dinamizálta a társadalom kontrasztot vető emlékezését. Rövid ideig, csak néhány hónapig, és csak a székel-

földi társadalom egy részében, a falusi-paraszti világban. A világvége-jóslat nem teljesedett be, a hatalom közbeavatkozása, a megtorlás viszont bekövetkezett. Maradt a történelmi tanulság: krízishelyzetben a mitomotorika működtetésével a hatalom diktálta jelen viszonylagossá tehető, a struktúrák felbomolhatnak. Megsokasodhatnak a lehetséges és lehetetlen határát relativizáló csodák, kialakulhat a hatalom által átláthatatlan, ellenőrizhetetlen csoport, a *communitas*.³⁷ Ha sikerül az akció, és a mozgalom terjed, akkor mindez revolúcióba, felfordulásba torkollik...³⁸ Az új hatalom nem akart revolúciót, ezért, bár nem értette, mi is történik, és félremagyarázta az eseményeket, de amikor szükségesnek tartotta, erőszakkal beavatkozott, és felszámolta a fenyegető veszélyt, elfojtotta a nyilvános ellenállást.

Jegyzetek:

1. Antonya Péter homoródalmási földműves feljegyzéseiből. Oláh 1998, 103. p.
2. A társadalmi mozgalom (social movement) bizonyos szakenciklopédiákban (pl. The Social Science Encyclopaedia, ed. Adam Kuper and Jessica Kuper, 1985) külön szerepel, más esetekben (pl. Encyclopaedia Britannica) egy igen tág fogalom, a kollektív viselkedés (collective behavior) a eseteként, a rémhírrel, kollektív szenvedélyekkel, pánikkal együtt. A The Social Science Encyclopaedia szerint a mozgalom fogalma előbb, a XIX. sz. közepén teljes mértékben a munkásmozgalomra vonatkozott, majd fokozatosan pluralizálódott: „a társadalmi jelenségek több variációjára alkalmazták, a szerveztelen kollektív viselkedéstől a kultuszokig és vallási szektákig, a tiltakozó mozgalmaktól a forradalmi csoportokig. Az egyetlen közös uralkodó elem a társadalmi mozgalmakra adott definícióban: nem intézményesült csoportok, a lázadó csoportoktól a létező társadalomig, amelyben közvetlen kapcsolatok vannak a vezetők és a követők között.”. Azért választottam ki éppen ezt a meghatározást, mert ezzel az ismertető esemény mindenképpen értelmezhető, azaz: mozgalom, mert amit az eseményben megfigyelhetünk, az egy nem intézményesült (informális) csoport, és közvetlen kapcsolat van a vezető és követői között.
3. Lásd ezzel kapcsolatban a fogalomkör, a jelenség igen részletes magyar nyelvű bemutatását: Pócs 1998:15.
4. Hans Tuch meghatározása szerint: a csoda lehetővé teszi az objektíve reménytelen helyzet kiaknázását, megszokását és az objektíve elviselhetetlen helyzetek elviseléséhez alapot biztosít.
5. Erről csak közvetett bizonyítékaim vannak: mindaz, ahogy a hatóságok a szentasszonyhoz és a helyzetek sorozatához viszonyultak. Megfigyelték, követték,

- elhurcolták az asszonyt, akadályozták a hívek gyülekezését, utólag a Szekuritáté helyi emberei nyomoztak az ügyben a résztvevők között.
6. *Scânteia*, 1949. június 5.
 7. Uo.
 8. Uo.
 9. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 14.
 10. Uo. De ugyancsak június 24-én jelenik meg a *Scânteia*-ban Borlea Florica Hunyad megyei, glodghilesti-i asszony levele: *Hogyan gyógyultam meg a „reszketősöktől”*.
 11. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 25.
 12. Uo.
 13. *Romániai Magyar Szó*, 1949. június 26.
 14. Uo.
 15. *Népújság*, 1949. június 26.
 16. *Falvak Népe*, 1949. június 30.
 17. *Romániai Magyar Szó*, 1949. augusztus 12.
 18. Uo.
 19. Uo.
 20. Az asszony rejtezéséről szemtanúktól gyűjtött szövegeket közöltem Gagyi 1998 Szövegmelékletében.
 21. A *válság* szócikkből részlet: „Válságban van minden csoport, amelynek legalább vezetői és befolyásos személyiségei, vagy a cselekvő kisebbség tudatában van annak, hogy szabályozási mechanizmusa és identitása általában váratlan, átmenetként érzékelt, félelmetes és bizonytalan kimenetelű próbatételnek van kitéve. Ennek a próbatételnek az értelme a tagok többsége előtt rejtve marad, gyors döntéseket igényel, amelyek gyakran magukkal vonják az erőszakot, a csoport szerkezetének és összetételének az átalakulását (többek között az elit gyorsabb megújulását), valamint a (természeti és társadalmi) környezethez fűződő kapcsolatok módosulását.” *Szociológiai lexikon*, 1998, Corvina Budapest.
 22. Horváth 1949, 367. p. A csodás esetekről a híradás a *Szabad Nép* 1949 április 21-i számában jelent meg. A szerző így folytatja a fenti bemutatást: „Az eset feldolgozása még várat magára, úgy tűnik, a társadalomban sokkal lassabban zajlottak le a folyamatok annál, mint hogy 1945 és 1949 között csodák történjenek. A háború utáni magyar társadalom legnagyobb sikere az volt, hogy leküzdötte a háborús problémákat, de ekkor még csak jelzésértékűek voltak azok a hosszú távú társadalmi változások, amelyek a tárgyalt időszakot követő társadalmi folyamatokat évtizedekig jellemezték. A társadalom a csodákról szóló történeteken keresztül is jelzéseket küldött, amelyek a nagyobb társadalmi változásokkal egy időben szoktak feltűnni. Az emberek többsége valószínűleg érzékelte, hogy a magyar társadalom strukturális változások előtt áll. Néhány esetben – például a nő munkavállalás általános elfogadottsága – már érezték is a változás előszelét, de hogy pontosan milyen átalakulások várhatóak, a hitetlen tényői (vagy pátkai?) kisparaszt, vagy a nyúli kislány útját követik-e, azt az emberek többsége még legfeljebb csak sejtette.”
 23. A jelenség tanulmányozása nyomán a már említett hosszabb dolgozatban fogalmaztam meg konklúziókat, ezeket itt nem szándéksom fejtegetni.
 24. Edelman, 1998, 112. p.
 25. MÁL, 1073. fond, 121. cs., Parasztbizottság, 1949 januári tevékenységi jelentés, 2. f.
 26. Uo., Februári tevékenységi jelentés, 16. f.

27. MÁL, 1073-as fond, 122-es iratcsomó, Káderosztály, 1949 június hónapi tevékenységi jelentés, p. 84.
28. MÁL, 1073-as fond, 118-as iratcsomó, Propaganda és Agitációs Osztály, 1949 augusztus hónapi tevékenységi jelentése, p. 330.
29. Uo, 1949 szeptember hónapi tevékenységi jelentés, p. 120.
30. Lásd Oláh 1998:103.
31. Lásd Gagyí 1998.
32. Geertz 1994:82
33. J. Assmann alapvető könyvének, A kulturális emlékezetnek több gondolatát is felhasználom.
34. J. Assmann, i. m. 79. p.
35. Uo. 80. p.
36. Uo. 80-81. p.
37. Victor Turner közismert fogalma, a struktúra komplementere, lásd Turner 2002, 4. fejezet, 145-154. p.
38. Uo. 80. p.

Utószó

1949-ben, különösen pedig az év tavaszán-nyarán olyan átalakulás vette kezdetét a Székelyföldön, amely a falusi régiókban egyént és közösséget egyaránt az egzisztenciális tűréshatárra sodort. Teljes szélességében, mélységében és félelmetességében, „minden fronton” kibontakozott az osztályharc. Erőszakkal, központi utasításra és a központi hatalom érdekei szerint kicserélték a helyi adminisztrációt. Ebben az időszakban vált lehetővé, gyakorlati és tapasztalattá, hogy az új hatalom minden családhoz, minden emberhez elért: mindenki számára mindennapi tapasztalattá vált az új elveket meghirdető, új viselkedésmódokat követelő változás. A kultúrforradalom során mindenki közvetlen tapasztalatot szerezhetett az új világ régóta tagadó szimbolikájáról, valamint elszántságáról, erejéről és agresszivitásáról.

Az egyház üldözése, a Márton Áron katolikus püspök és egyháza elleni kampány, az 1949-es csíksomlyói búcsún tapasztaltak a székelyföldi falusi társadalomban legmélyebben gyökerező értékrendet és tekintélyt, az ebbe vetett bizalmat és segítség-várást ingatta meg.

A beszolgáltatás nyomán az elvonás a létfenntartáshoz szükséges kalória-minimumot is érintette, és a tulajdon fölötti rendelkezés megtagadásával az igazságérzetet gyökeréig sértette. Fokozta az elkeseredést, hogy a falvakban a paraszti munka és élet szimbólumértékű központi terméke, a gabona fölött sem rendelkezhetek már. A kulákság intézményének bevezetése a közösségek maradék szolidaritását is próbára tette.

Összegezve: mindennapi tapasztalattá vált az, hogy az eddigi módon tovább élni már nem lehet.

Ha úgy nem – akkor hogyan ?

„A fuldokló a habhoz is hozzakap...” – mondta az eseményekre, a csodás jelek fele fordulásra emlékezve a máréfalvi Kovács András. A gyorsan terjedő csodák sorozata, azaz az alternatíva, amely jelekkel és ezek magyarázatával szolgált, egy pillanatig értelmet és új lendületet adott az egyéni és csoportos, a kereső várakozásnak.

Minden korban, minden embercsoport számára léteznek az életfontosságú, mert az életnek értelmet adó, az életet élhetővé tevő javak, így a világértelmező szimbólumok. Ahogy ezt Vittorio Lanternari megfogalmazza: a millenarisztikus, messianisztikus mozgalmak visszakövetelik, meg akarják tartani a közösség számára életfontosságú javakat; azokat a javakat, amelyekről ha lemondanak, úgy tűnik, a kialakuló léthelyzet összeegyeztethetlenné válik azzal a lét-ideával, amely megmutatja, hogyan érdemes élni. Ilyen javak a szabadság és a megváltás: az uralkodó nemzetnek (új hatalomnak), ellenséges magatartásnak való alávetettségéből és kiszolgáltatottságból való szabadulás, valamint a kulturális személyiség elvesztésének és a történelmi személyiség megszűnésének fenyegetettségétől való megváltás.¹

A székelyföldi társadalom történetének egy igen rövid időszaka csupán az, ami 1949-ben történt. De talán elegendő bizonyítékot tártam fel ahhoz, hogy kiderüljön: különleges, a törést jelentő pillanat, és ezért érdemes figyelni rá, vizsgálni ezt az igen általános értelemben kultúrökológiai, egyensúlykereső folyamatot.

1949-ben a székelyföldi falusi társadalom megkezdte 1962, a kollektivizálás befejezése fele tartó menetelését. Megteremtődtek az ateizmus, szekularizáció, racionalizáció, technikai modernizáció rohamos térnyerésének hatalmi, intézményes előfeltételei. A társadalom a tapasztalatait mindig beépíti az elkövetkező időszak viselkedéseibe. Az ötvenes évek székelyföldi faluját a hatalommal való kitartó birkózás, a kettős erkölcsre épülő rejtett ellenállás² jellemezte. Olyan krízis, mint amely 1949-ben kialakult, az elkövetkező időszakban nem következett be.³ Ekkor már az alávetett-

ség feldolgozásának, túlélésének egyénileg és közösségileg hatékonyabb új formái váltak uralkodókká.

A társadalomtörténet perspektívájából nézve 1949-ben a felszámolásába bele nem nyugvó múlt, az azóta szétbomlott paraszti világ- és értékrend utolsó, millenarisztikus formában megnyilvánuló lázadása zajlott ezen a vidéken. Ami utána következett, az már az urbanizációt felerősítő, a rurális társadalmat átalakító, a mai falu utóparaszságáig és visszaparasztosodás jelenségéig elvezető modernizációs fordulat.

Jegyzetek:

1. Lanternari 1972:313
2. Lásd Oláh 2001.
3. Bár vannak adataim vészhelyzetben feltűnő vándor mondákról, csodavárásról az 1988–89-es, azaz Székelyföldön a magyarok ellen végső rohamot indító, faluromboló román nacionalista diktatúra időszakából is; ez az időszak azonban további kutatást igényel.

Források és irodalom

Levéltári források

MÁL – Állami Levéltár Maros megyei fiókja.

Itt a következő fondokat kutattam:

- 11 Direcția Județeană a Ministerului Culturii
- 755 Direcția Regională de Statistică
- 1073 Comitetul Județean al PCR 1944–1950
- 1134 Comitetul Regional al PCR 1950–1968

Periodikák

Falvak Népe. Kolozsvár, majd Bukarest. Az MNSz hetilapja.

Igazság. Kolozsvár. Az RMP napilapja.

Monitorul Oficial. Bukarest. A Nagy Nemzetgyűlés hivatalos közlönye.

Művelődési Útmutató. Bukarest, havi lap, 1959-től Művelődés címmel jelenik meg. A Kulturális Minisztérium adja ki.

Népűjság. Marosvásárhely, A MNSz székelyföldi napilapja.

Romániai Magyar Szó. București. A MNSz központi napilapja.

Szabadság. Székelyudvarhely. A MNSz Udvarhely megyei hetilapja.

Scântea. Bukarest. Az RMP központi napilapja.

Könyvek, tanulmányok

- ASSMANN, Jan
1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz könyvkiadó Budapest.
- BALLA Bálint
1990 Kifelé a káderrendszerből. In: *Sztalinizmus és desztalinizáció Magyarországon. Felszámoltuk-e a szovjet rendszert?* Politikai tanulmányok. Szerkesztette Balla Bálint, társszerkesztő Kende Péter. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, 1990. 85-115. p.
- BALOGH László
2000 *Történelem a homlokráncban. Gidófalva 1950*. Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- BALOGH Sándor
2000 Népi demokrácia vagy „népidemokrácia”? In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerkesztette Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Napvilág kiadó Budapest. 381-389. p.
- BURKE, Peter
1999 *Istorie și teorie socială*. Humanitas București.
- CĂTĂNUȘ, Dan – ROSKE, Octavian
2000 *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*. Vol I. 1949-1953. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului. București.
- CURRIE, Mark
1999 Elbeszélés, politika, történelem. in: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Válogatta és az előszót írta N. Kovács Timea. Kijárat Kiadó, Budapest. 19-38. p.
- DOBOS Ilona
1980 „Ezret megértük, kétezret nem érjük meg”. *Új Tükör*, 24. p.
1986 *Paraszti szájhagyomány, városi írásbeliség*. Budapest.
- EDELMANN, Murray
1998 Politikai ellenségek konstruálása. In: *Az ellenség neve*. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta Szabó Márton. Fordította Erdei Pálma. Budapest. 88-123. p.
- FEITL István
2000 A kettős fordulat éve: 1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerkesztette Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Napvilág kiadó Budapest. 368-380. p.
- FEJTŐ Ferenc
1991 *A népi demokráciák története*. I–II. kötet. Magvető Kiadó Budapest – Magyar Füzetek Párizs.

- GEERTZ, Clifford
1994 A vallás mint kulturális rendszer. In: *Az értelmezés hatalma*. Budapest. 63-103. p.
- HANÁK Tibor
1990 Sztalinizálás és desztalinizálás a magyar szellemi életben. In: *Sztalinizmus és desztalinizáció Magyarországon. Felszámoltuk-e a szovjet rendszert?* Politikai tanulmányok. Szerkesztette Balla Bálint, társszerkesztő Kende Péter. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, 1990. 63-84. p.
- HOBSBAWM, Eric
1974 *Primitív lázadók*. Budapest.
- HORVÁTH Sándor
2000 A magyar társadalom életformája a fordulat éveiben, 1945-1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947-1949*. Szerkesztette Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Napvilág, Budapest. 347-367. p.
- HUNYA Gábor
1990 Az élelmezési válság okai. In: Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1944-1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Atlantisz Medvetánc. Budapest. 87-157. p.
- IANCU, Gheorghe – TÂRĂU, Virgil – TRĂSCĂ Ottmar
2000 *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative 1945 – 1962*. Presa Universitară Clujeană. Colecția „Bibliotheca Historica” a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”. Cluj-Napoca.
- KOSELLECK, Reinhart
1998 Ellenségfogalmak. In: *Az ellenség neve*. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta Szabó Márton. Fordította Szabó Márton. Budapest. 12-23. p.
- KRISTÓ Tibor
1996 Alcsiki Odisszea. Ők nyolcan, akik ellenszegültek 49-ben. In: *Falufaggató. Ríportok, tárcák, emlékezések*. Csíkszereda. 9-14, 16-37. p.
- LANTERNARI, Vittorio
1972 *Gyarmatosítás és vallási szabadságmozgalmak*. Budapest
- LEPETIT, Bernard
é.n. Építészeti, földrajzi, történelmi. in: *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írták: Czoch Gábor és Sonkoly Gábor. Csokonai, Debrecen. 33-50. p.
- LEVY, ROBERT
2002 Gloria și decădere a Anei Pauker. Polirom Iași.
- NIEDERHAUSER Emil
2001 *Kelet-Európa története*. Budapest, História, MTA Történettudományi Intézete, História Könyvtár Monográfiák 16. p.

- OLÁH Sándor
1998 „...minden új rendbe megy a mely vezet a kolhoz felé” in: *Hargita kalendárium 1998*. Csíkszereda. 102-105. p.
- OLÁH Sándor
2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949-1962)*. Pro-Print, Csíkszereda.
- OPREA, MARIUS
2002 Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente 1949–1989. Polirom, Iași.
- PETŐ Iván – SZAKÁCS Sándor
1985 *A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945-1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás korszaka 1945-1968*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- RÉTI Tamás
1990 A román tervgazdaság kialakulása 1944–1956. In: Hunya Gábor–Réti Tamás–R. Süle Andrea–Tóth László: *Románia 1944-1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Atlantisz Medvetánc. Budapest. 13-48. p.
- RÉVÉSZ Béla
1998 *Az osztályharc fogalmának jogi és politikai aspektusa az 50-es években*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus LIV., Fasciculus 15. Szeged.
- ROMSICS Ignác
1999 *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest.
- STELIAN Tănase
1998 *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948–1953*. Humanitas, București.
- SZAKÁCS Sándor – ZINNER Tibor
1992 *A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948*. Budapest.
- SZÉKELY Gábor
2000 A Kominform, 1947-1949. In: *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Szerkesztette Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Napvilág, Budapest. 66-74. p.
- TÁNCZOS Vilmos
1990 *A csíksomlyói kegyhely története*. Európai Idő, Sepsiszentgyörgy
- TÓTH Zoltán
1985 A család, a magántulajdon és a helyi társadalom szerkezete. in: *Helyi társadalom 3. Strukturális viszonyok a helyi társadalomban*. Összeállította és szerkesztette Böhm Antal és Pál László. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete. Budapest. 57–98. p.
- TURNER, Victor
2002 *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra*. Osiris, Budapest.

VINCZE Gábor

1994 *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1953*. Kisebbségi Adattár I. Szerkeszti Bárdi Nándor, Dippold Péter. Budapest-Szeged.

1999 A Magyar Népi Szövetség válsága. In: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus, Csíkszereda. 263-292. p.

Magyar egyházak a „népi demokrácia” éveiben (1945-1955). ugyanott, 307-320. p.

VERESS Gyula

1957 A Magyar Autonóm Tartomány gazdasági megújódása. In: *Korunk* 1957. augusztus, 969-976. p.

WALLACE, Anthony

1956 Revitalization Movements: Some Theoretical Considerations for their Comparative Study. *American Anthropologist* 58:264-281 p.

Ministerul Justiției, Direcția de Coordonare Legislativă, Studii și Colecțiuni de Legi, Decrete și Deciziuni, Editura de Stat București

1949-es év kötetei.

1960 *A Magyar Autonóm Tartomány Statisztikai Évkönyve*. Kiadja a Központi Statisztikai Igazgatóság, a Magyar Autonóm Tartomány Statisztikai Igazgatósága. Bukarest.

1970 *A szocializmus útján. A felszabadulást követő negyedszázad kronológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

1949 *Az 1949-es Állami Terv*. Készült a kolozsvári Grafikai Üzemek nyomdájában.

1949 A vallásszabadság kérdéséről. Kiadja a Román Munkáspárt.

Anul crizei în Secuime: 1949

Cotitura politică în România a fost în anul 1948, dar schimbările politice, economice și sociale pe plan local au început să se facă simțite abia în anul 1949. Parcurgând evenimentele schimbării instituțiilor, ale simbolizării culturale, am efectuat o analiză de antropologie istorică despre reacțiile societății, mai precis ale societății sătești din Secuime (cele 4 județe de atunci) la extinderea noii puteri. Am căutat un răspuns la întrebarea: cum, prin ce fel de evenimente, care se poate defini ca fenomene de criză culturală, a reacționat societatea la demonstrarea de forță rapidă și agresivă a noii puteri. O mișcare milenaristică, de așteptare a sfârșitului lumii, o formă arhaică de rezolvare a conflictului celor supuși cu noua putere colonizatoare s-a desfășurat în 1949 în zona Odorheiului Secuiesc. Au avut loc un șir de evenimente considerate ca minuni, și mii de oameni s-au adunat în jurul unei femeie-profet, și au așteptat sfârșitul lumii, mântuirea celor drepti. Consider că evenimentele din 1949, într-un ținut periferic al României, al Europei Răsăritene a fost un punct de cotitură, o reacție culturală la atacul distructiv.

Cartea se compune din șapte capitole. În primele cinci descriu nașterea noilor instituții, formarea noilor paractici de dominare, guvernare și ocuparea spațiului public a producției simbolurilor, schimbarea de față a sărbătorilor. În aceste părți prezint documente provenite din ziarele vremii și pe urma cercetărilor arhivistice. În capitolele șase și șapte descriu soarta elitei tradiționale, care se ocupa de producerea și reproducerea simbolurilor, dar care a fost marginalizat, și prezint punctul culminant al conflictului puterii cu conducerea bisericii catolice, pelerinajul de la Șumuleu-Ciuc, iar apoi șirul miracolelor, și mișcarea milenaristică. Pe urmă schițez o interpretare a evenimentelor prezentate.

The Crisis Year in Seklerland: 1949

In Romania, the political turning point was 1948, but on the local level the political, economic and social changes could be felt only by 1949. Going through the events of institutional change and cultural symbolisation, I made a historical-anthropological analysis of the society's reactions to the extension of the new power, more exactly, the reactions of the szekler rural society (in the 4 counties that belonged to Szeklerland by that time). What I followed was how the society reacted to the fast and aggressive intrusion of the new power through events that can be defined as phenomena of a cultural crisis. In the zone of Odorheiu Secuiesc, in 1949 there was a millenaristic movement, expecting the end of the world, an archaic form of conflict resolution with the colonizing new power. A series of events took place, that were perceived as wonderful, and thousands of people gathered around a prophet woman, waiting for the end of the world and the redemption of the good. I consider the 1949 events a turning point, a cultural reaction in a peripheral region of Romania, of Eastern Europe.

The book is made up of seven chapters. In the first five I present the extension of the power - the party state - to Szeklerland: how institutions were born, new practices of domination and government were formed, and the places of symbolisation were occupied. In these chapters I present documents from newspapers, results of a research in the archives of the time. In chapters sixth and seventh I describe the fate of the traditional elite which used to produce and reproduce symbols, and I present the peak of the conflict between the new power and the leaders of the catholic church, the Sumuleu-Ciuc pilgrimage, then the sequence of wonders and the millenaristic movement. At the end, I give an interpretation of the events presented.

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Bevezető	15
1. A FORDULAT ÉVE? AZ ORSZÁG ÉS A VILÁG	
1948 ÉS 1950 KÖZÖTT	35
1.1. <i>A fordulat Romániában</i>	35
1.2. <i>1949: Törvények, rendeletek, szabályozások</i>	37
2. APPARÁTUSOK, SZERVEZETEK, HIVATALOK	50
2.1. <i>A párt</i>	50
2.2. <i>A tömegszervezetek</i>	56
2.2.1. <i>A Magyar Népi Szövetség</i>	56
2.2.2. <i>Ifjúsági Szövetség, Pionírszervezet</i>	61
2.2.3. <i>Romániai Nők Demokratikus Szövetsége</i>	64
2.2.4. <i>Az ARLUS</i>	66
2.2.5. <i>A szakszervezetek</i>	66
2.3. <i>Az államhatalom szervei</i>	68
2.3.1. <i>A Milícia</i>	68
2.3.2. <i>Az Ideiglenes Bizottságok</i>	72
2.3.2.1. <i>„Irányítják, vezetik és ellenőrzik...”</i>	
<i>A törvénykezési keretek</i>	72
2.3.2.2. <i>A szelekció</i>	75
2.3.2.3. <i>Az alakulás</i>	76
2.3.2.4. <i>A működésről</i>	79
2.3.3. <i>Igazságügyi szervek. A megtorlásról</i>	81
2.4. <i>A gazdaságról</i>	84
2.4.1. <i>Üzemek, gyárak</i>	85
2.4.2. <i>Állami gazdaságok, traktorállomások</i>	87
2.4.3. <i>Kollektív gazdaság</i>	88

2.4.4. Szövetkezetek	89
2.5. Oktatás	91
2.6. Egészségügy	94
2.7. Közművelődés	96
2.8. A 17. köztársaság	101
3. TERV ÉS VALÓSÁG	110
3.1. Az 1949-es egyéves állami terv előzményei	110
3.2. A terv	112
3.3. A terv kísérőtársai	118
3.4. Munkaerő-gazdálkodás	122
3.5. Adózás	127
3.6. Beszolgáltatás	130
4. AZ OSZTÁLYHARC: HAZAFIAS KÖTELESSÉG	139
4.1. Ellenségek	141
4.1.1. Kulákok	142
4.1.2. Papok	148
4.1.3. Az ellenséget jellemző tevékenységek: szervezkedés, összeesküvés, merénylet	151
4.1.4. A leplezett ellenség: kizárások, tisztogatások	154
4.2. Az osztályharc „éles fegyverei”	156
4.2.1. A munkaverseny	156
4.2.2. Az ellenség írott képei	158
5. ÜNNEPEK, KAMPÁNYOK	167
5.1. Az év ünnepei	168
5.1.1. Május 1	168
5.1.2. Augusztus 23	170
5.1.3. November 7.	170
5.2. „Tanítónk, atyánk, vezetőnk lettél...” a szovjet ünnepek	173
5.2.1. A Sztálin-kultusz	175
5.3. „Föl egy derűsebb, jobb életre, föl!” A kultúrforradalom	181
5.3.1. Az időgazdálkodás megváltoztatása	186
5.3.2. „Szocialista ünnep” rítus helyi gyakorlása	187

5.3.3. Az osztályharc élezése	188
5.3.4. Társadalmi igazodás kikényszerítése	189
5.3.5. Integráció, az egység megteremtése	190
5.3.6. Testvériség hangsúlyozása	191
5.4. Kiegészítőként: sportversenyek	193
6. A HAGYOMÁNYOS FALUSI ELIT ELLENI TÁMADÁSOK	201
6.1. „Népi demokráciánk papi palástba bújt ellenségei...”. Leszámolás Márton Áronnal és híveivel . . .	206
6.1.1. A kampány	208
6.1.2. A csíksomlyói búcsú napja	209
6.1.3. Agitátorok a búcsún	212
6.1.3.1. A búcsú – ahogy az agitátorok jelentései mutatják . .	214
6.1.3.2. A frontok	218
6.1.4. A búcsú után	221
6.2. Tanítók	223
7. CSODÁK, MILLENARIZMUS. A SZÉKELYFÖLDI FALUSI TÁRSADALOM REAGÁLÁSAI	232
7.1. A mozgalom rekonstruált képe	233
7.2. Az események a sajtó-nyilvánosságban	238
7.3. „Mindenünket elvehetik, de istenünket nem.” A krízis . .	248
Utószó	259
Források és irodalom	262
Anul crizei în Secuime: 1949	267
The Crisis Year in Seklerland: 1949	268

Kiadja a Pro-Print Könyvkiadó
Felelős vezető: Burus Endre igazgató
Műszaki szerkesztő: Botár Emőke

Készült a csíkszeredai Pro-Print Rt. nyomdájában,
1000 példányban, 17 ív terjedelemben.